

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 00714

POYLN

Yehiel Yeshaiia Trunk

Permanent preservation of this book was made possible by

Dr. Jack & Helen Mandiberg

in memory of

Isreal & Gahyl Berkenblit

FUNDING FOR THE CORE COLLECTION OF YIDDISH LITERATURE
WAS MADE POSSIBLE IN PART BY A GRANT FROM THE
DAVID AND BARBARA B. HIRSCHHORN FOUNDATION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

י. י. טרונק

פוילן

זכרונות און בילדער

י. י. טרונק

פּוילן

זכרונות און בילדער

זעקסט בוך

לאָדזש צווישן בירע

וועלט-מלחמות.

פּאַרלאַג „אונזער צייט“

ניו-יאָרק, 1951

J. I. TRUNK

POILN

BOOK SIX

Copyright 1951
by
FARLAG UNSER TSAIT

Published by
FARLAG UNSER TSAIT
175 E. Broadway, New York 2, N. Y.

Printed in U. S. A.

Printed by
GREINICH PRINTING CORP.
New York 1, New York

א י נ ה א ל ט :

<p>זייט</p> <p>קאפיטל פערצן</p> <p>שלום ביאלער איז די זיסע ראזשינקע פון דעם הויז-גע- זינט ווינער — — — — 67</p> <p>קאפיטל פופצן</p> <p>אויפן שייד-וועג פון די תקופות — — — — 71</p> <p>קאפיטל זעכצן</p> <p>דיאלעקטיש ווידערשפיל — 77</p> <p>קאפיטל זיבעצן</p> <p>דאס מזל האט פארט נישט פאר- געסן אן אלטן ווארשעווער גביר — — — — 83</p> <p>קאפיטל אכצן</p> <p>מלכותא דארעא כמלכותא דרקיעא — — — — 89</p> <p>קאפיטל ניינצן</p> <p>די פראזע און די דיכטונג — 93</p> <p>קאפיטל צוואנציק</p> <p>אויף אלע געביטן רויסט זיך לאדזש צו דער מזרח-וואנט — 97</p> <p>קאפיטל איין און צוואנציק</p> <p>קיינער וויסט נישט וועמען די פיוגעלעך אויף די ביימער ציען ארויס דאס גרויסע געווינס — 101</p> <p>קאפיטל צוויי און צוואנציק</p> <p>די מוזעס זענען פארט ווייבער — 105</p> <p>קאפיטל דריי און צוואנציק</p> <p>די געשיכטע איז א גוטער רע- זשיסאר — — — — 109</p> <p>קאפיטל פיר און צוואנציק</p> <p>דיכטער און מאלער — א סיג- מעזער צווילינג — — — — 115</p>	<p>זייט</p> <p>קאפיטל איינס</p> <p>איך בין אין דער שווייץ — 9</p> <p>קאפיטל צוויי</p> <p>שמועות פון פוילן — — — 11</p> <p>קאפיטל דריי</p> <p>אין קיר"ה פויפט דער דלות — 15</p> <p>קאפיטל פיר</p> <p>איך האב מיר פארשאפט א שויגעס נאמען אין ציריך — 23</p> <p>קאפיטל פינף</p> <p>דר. שטערנבערג אין לאנגן טער- קישן שלית-קמן איז מיר מוסר א סוד — — — — 27</p> <p>קאפיטל זעקס</p> <p>דאראשקעס פארן אין דער מיל אריין — — — — 31</p> <p>קאפיטל זיבן</p> <p>וויין — — — — 37</p> <p>קאפיטל אכט</p> <p>דער וויסער פוילישער אדלער — 41</p> <p>קאפיטל ניין</p> <p>לאדזש און די רוסישע מרחקים — — — — 45</p> <p>קאפיטל צען</p> <p>חורבן בית-ווינער — — — 49</p> <p>קאפיטל עילף</p> <p>שיע שפעלינסקי — — — 53</p> <p>קאפיטל צוועלף</p> <p>באלוטער נויט — — — — 57</p> <p>קאפיטל דרייצן</p> <p>א נייער נאמען פון א גביר קלינגט שאליק איבער פוילן — 61</p>
---	---

זייט	קאפיטל זיבן און דרייסיק	זייט	קאפיטל פינף און צוואנציק
183	א בונדישער תלמיד חכם —	123	פעלע האט ליב פאָעזיע — —
	קאפיטל אַכט און דרייסיק		קאפיטל זעקס און צוואנציק
187	פראַאים לאָזער — — —		מאַקס שידלאָווסקי האַלט
	קאפיטל ניין און דרייסיק	129	וואָרט — — — —
193	אַן אַלטע לאָדזשער משפּחה —		קאפיטל זיבן און צוואנציק
	קאפיטל פערציק		מיט גאָלדענע האַרפעס און מיט
	דאָס בעסטע פון די עשר-	131	שטאַלענע שווערן — — —
199	מכות — — — — —		קאפיטל אַכט און צוואנציק
	קאפיטל איין און פערציק		די געשיכטע חזרט איבער אירע
	ליטעראַטישע פּריוויטק צו-	135	מאַטיוון — — — — —
205	נאַכטסן — — — — —		קאפיטל ניין און צוואנציק
	קאפיטל צוויי און פערציק		יוסף אַפּאַטשאו קומט קיין
	באַבעקן דוכט זיך אויס אַז די	143	פוילן — — — — —
209	זון שיינט אַפילו ביינאַכט —		קאפיטל דרייסיק
	קאפיטל דריי און פערציק	145	ביה-קאַצענעלנסאָן אין לאָדזש—
	אַ באַלוטער שטיבעלע אין מיטן		קאפיטל איין און דרייסיק
215	פּרוסאַקס באַלעבאַמישן הויף —		אַ געשפענצט פון משכילישן
	קאפיטל פיר און פערציק	153	פאַרציווטנס — — — — —
	וואָס איז די וועלט אויב נישט		קאפיטל צוויי און דרייסיק
219	אַ שאַליק געזאַנג פון פּרויד? —		אַן אַלטער וואָלאָזשינער אַפי-
	קאפיטל פינף און פערציק	159	קורוס — — — — —
	אויך הינט האָבן זייערע בע-		קאפיטל דריי און דרייסיק
223	לעמער נאַראַנים — — —		ביי יצחק קאַצענעלנסאָן אין קאַ-
	קאפיטל זעקס און פערציק		בינעט טרעפן זיך די לאָדזשער
	געבענשט זאָלן זיין די שמערן	165	יודישע אינטעליגענץ — —
229	אין הימל — — — — —		קאפיטל פיר און דרייסיק
	קאפיטל זיבן און פערציק	167	קינדער וואָס שטאַרבן יוג —
	אין אַ ווינטער-נאַכט אויף דער		קאפיטל פינף און דרייסיק
233	פּוסטער ליפּאָווער גאַס — —	171	ישׂראל ליכטשטיין — —
	קאפיטל אַכט און פערציק		קאפיטל זעקס און דרייסיק
	איך צי מיך אַריבער קיין		אין די שוויפענצער פון וואָר-
243	וואַרשע — — — — —	177	שעווער קראַמען — — —

קאפיטל איינס

אין בין אין דער שווייץ. א שטיל אינדזל אינר
מיטן א בלוטיס. מענטשלעכע קאמעדיע. אויסגע-
שפילטע העלדן קומען זיך אפרוען.

ווען די ערשטע וועלט-מלחמה איז אויסגעבראכן בין איך געווען
אין דער שווייץ. די גרענעצן קיין פוילן האבן זיך פארהאקט און איך
בין פארבליבן במשך די עטלעכע מלחמה-יאָר אין דעם דאָזיקן קליינעם
אלפן-לאַנד. אַרום און אַרום דער שווייץ האָט אייראָפּע געברענגט אין
פּיער פון בלוטיקע שלאַכטן, אין טויט און פּאַרניכטונג. שווייץ איז
געווען ווי אַ קליינער אַזיל פון שלום אינמיטן אַ צעיושעטער וועלט.
מיר, וואָס זענען געווען פון די דורות פון אַ פּרידלעך אייראָפּע,
האַבן זיצנדיק אין דער שווייץ, זיך איינגעטלעך נישט געקאָנט גוט פּאַר-
שטעלן וואָס עס טוט זיך איבער די גרענעצן. מיר האָבן געלייענט אין די
צייטונגען און טיילמאָל געזען געקומענע יחידים פון דעם צעבלוטיקטן
אייראָפּע. יחידים וואָס עס איז זיי געראַטן זיך אַריבערצוכאַפּן אויף אַ
צייט אינם קליינעם לאַנד און דאָרט אַפּצואַטעמען. זיי האָבן דערציילט
פון די גרוילן און פון דעם הונגער. שפּעטער האָבן זיך אָנגעהויבן צו
באווייזן פּאַרקריפּלעטע סאַלדאַטן וועלכע די קעמפּנדיקע מלוכות האָבן
אַרויסגעלאָזט פון געפּאַנגענשאַפּט. מחמת דאָס דאָזיקע מענטשן-מאַ-
טעריאַל האָט שוין צו גאַרנישט געטויגט. אין אַט די אויסגעשפּילטע
קעמפּער האָט מען געזען, אַז די ערגסטע קראַנקהייטן זענען נישט בכוח
אַ מענטשלעכן גוף אַזוי צו פּאַרקריפּלען ווי עס טוט דער מענטש גופּא.
מענטשלעכע „פּאַרזעענישן“ צעשניטענע און מכלומרשט צוזאַמענגעשטו-

קעוועטע אין די שפיטעלער. גראַטעסקע און אויסטערלישע קאַליקעס אין די סאַלדאַטסקע מונדירן פון אַלע אייראָפּעאישע אַרמיען, קאַליקעס מיט מעדאַלן אויף דער ברוסט — אַ זיי האָבן אויסגעקוקט ווי דער גרעסטער אַפּשפּעט פון מענטשן אויף זיך אַליין, אויף זיין נאַכט און אויף זיין רום. אָבער די שווייץ איז נאָך אַלץ געווען דאָס שטילע אינזל אינמיטן דעם בלוט־ים. די בערג־שפיצן אויף אירע לאַנדשאַפטן האָבן אַלע אַוונט געגליט אין די האַרזאָנטן אין אַ רויטלעך־גאַלדיקן אומעט.

אין דער שווייץ זענען געבוירן געוואָרן מיינע צוויי טעכטער. מיין עלטסטע טאָכטער איטע, און אַ צווייטע טאָכטער ברכה (בעאַטי) וועלכע איז שפּעטער געשטאַרבן אין פּוילן.

קאָפּיטל צוויי

שמועות פון פוילן. די דייטשן פון דער ערשטער
וועלט־מלחמה. דייטשע ראַבינערס. דער „בונד“. פון
דעם אַלגעמיינעם חושך שיסט עס אַרויס מיט נייע
גבירים ווי מיט גאַלדענע ראַקעטן.

איראָפּע האָט געפלאַקערט אין פעלקער־שלאַכטן. פוילן איז גע־
לעגן ווייט הינטער די פייערן ווי הינטער אַ ברענענדיקן שליער. פון
דאָרט זענען כסדר אַנגעקומען ידיעות. טרויעריקע און טראַגישע ידיעות
וועגן הונגער און נוט. עס איז אויך אַנגעקומען די טרויעריקע בשורה
אַז פּרץ איז געשטאַרבן. אָבער אויך ידיעות וואָס האָבן געשלאָגן מיט
טיפּער האַפּערדיקייט און גלויבן. ידיעות פון מוט און באַנייאונג. דער
פּרילינג וואָס האָט זיך מיט אַזוי פיל אימפעט גענומען אַ דורכברעכן
דורך די חורבות האָט דערגרייכט צו אונז קיין שווייץ ווי אַ פּריידיקע
בשורה. ווי מערקווירדיק זענען די וועגן פון שיקזאַל אויף די פליינען
פון דער געשיכטע! די דייטשן האָבן מיט צוואַנציק יאָר שפּעטער אויס־
געראָטן אויפן אַכזריותדיקסטן אופן דאָס יידישע פּאַלק אין פוילן. די
זעלביקע דייטשן האָבן דעמאָלט גאָר צוגעהאַלפן צו ברענגען די נייע
האַפענונגספּולע תקופה אין יידישן לעבן אין פוילן. די רוסישע ממשלה
איז במשך פון הונדערט און פּופציק יאָר געלעגן איבער פוילן ווי אַ שווע־
רע און פינצטערע פּויסט. זי איז אַפּגעווישט געוואָרן פון דער נעמלעכער
דייטשער שווערד וואָס האָט מיט צוואַנציק יאָר שפּעטער געטראַגן אויף
זיך די פינצטערסטע בלוט־דרשטיקייט פון דער חיה וואָס איז נאָך פאַר־
בליבן אינם מענטש. פוילן האָט במשך דער רוסישער הערשאַפט אינ־

גאַנצן באַלאַנגט צום קולטור־קרייז פון מזרח. זי האָט אויפגעהאַלטן אין זיך די פאַרמען פון יידישקייט ווי אַזוי זיי האָבן זיך במשך אַ סך הונדערטער יאָרן אויסגעשטאַלטיקט אין דער מיליאָניקער געמיינשאַפט פון יידן אין די מזרח־סלאַווישע לענדער. דורך דער דייטשער אינוואַזיע האָט זיך פוילן מיטאַמאַל און מיט אימפעט איבערגעקערט צו מערב. אַלצדינג האָט זיך ראַש געביטן. אַפילו די אַרטאָדאָקסיע האָט זיך געביטן. די אַרטאָדאָקסיע אין פוילן האָט אויף דעם עקשנות־דיקסטן אופן אויפגע־האַלטן איר לעבנס־שטייגער במשך לאַנגע, לאַנגע צייטן. זי האָט נישט געוואַלט איינגיין אויף קיין פשרות און אין אירע רייען מקפיד געווען אויפן קלענסטן קוצו של יוד און דעם מינדסטן בענדל פון אַ שוך. מיטאַמאַל האָט אויך די אַרטאָדאָקסיע זיך אַ וואַקל געטאַן און אויפגעפראַלט אַ פענצטער צו מערב. די דייטשע רבנים זענען פון תמיד פון פרומע פוילישע יידן באַטראַכט געוואָרן סך־הכל ווי האַלב־פרומע יידן, און דאָס מחמת ווייל דייטשע רבנים רעדן גוייש, טראָגן קורצע מלבושים און שערן זיך אונטער די בערדלעך. אין פוילן האָט מען נישט געהאַט קיין אמונה אין דייטשער פרומקייט און אין דייטשער לומדות. פוילישע יידן האָבן נישט געוואוסט פון קיין קונצן. עס איז נאָר פאַראַן אין נוסח פון פרומער יידישקייט — און דאָס איז נוסח־פוילן. פוילישע יידן האָבן אַמאַל געטראָפן דייטשע רבנים אין די אויס־לענדישע וואַרים־בעדער און זיך נישט איינמאַל געהידושט צו הערן פון אַט די האַלבע גויים אַ גמרא־וואַרט צי גאָר אַן אַפגעהיטנקייט אין יידישן דין. אין דער מלחמה־צייט זענען די דייטשע רבנים געקומען קיין פוילן צוזאַמען מיט די זיגרייכע דייטשע אַרמייען. זיי זענען געקומען ווי יידן מקורבים פון נייעם מלכות. מלכות איז פון תמיד אַן געווען אַן אַטראַקציע פאַר פוילישע פרומע יידן. די רבנים אין די קורצע רעקלעך פון אַשכנז האָבן גענומען באַלעבאַטעווען אין די „הויכע פענצטער“ פון פוילישע חסידים. די אַלטע פעסטע מויער האָט זיך געבראַכן. די יידישע אַרטאָדאָקסיע האָט זיך גענומען אַרגאַניזירן אין אַ מאַדערנער פאַרטיי — „אַגודת שלומי אמוני ישראל“. אַ פאַרטיי לויט אַ מערב־איראָפּעאישן מוסטער. אַ, ווען ר' יואל וועגמיסטער וואַלט אויפגעשטאַנען פון זיין קבר און געזען וואָס פוילישע חסידים האָבן געמאַכט פון די פאַרצייטישע

חדרים וועלכע ער, ר' יואל, האָט מיט אַזוי פיל שתדלנות און קערבלעך אָפגעשריגן ביים רוסישן מלכות. ר' יואל וואָלט זיכער נישט דערקענט די חסידים און דעם גערער „הויף“. חסידים אַליין האָבן אָנגעהויבן צו מאַכן פרומע „שאַלעס“ און מאַדערניזירט די חדרים. אמת, דערפאַר וואַקסן נאָך די פּיאַות ביי אַ טייל פון דער חסידישער יוגנט.—אַבער אומעטום דערקענט מען די השפעות פון די צוויי דייטשע רבנים קאַהן און קאַרלבאַך. הגם זיי האָבן שפעטער געמוזט פאַרלאָזן פּוילן צוזאַמען מיט די געשלאַגענע דייטשע אַרמייען, אָבער זיי האָבן הינטער זיך איבערגעלאָזט אַלערליי אונטערגעשירענע בערדלעך וואָס זענען גאַר געוואָרן גאַנצע פּירער ביי דער אַרגאַניזירטער אַגודה.

די צייטן האָבן זיך שטאַרק געביטן פאַר די „אונטערגעשירענע בערדלעך“ צווישן פּוילישע חסידים, מע האָט זיי מער נישט אַרויסגעוואָרפן פון די שטיבלעך ווי אין די גוטע און פרומע יאָרן פאַר דער מלחמה. דאָס אַלץ האָבן מיר געהערט אין דער שווייץ.

ס'איז אויך אַהערגעקומען די ידיעה, אַז דאָס ביז איצט גרויסע ראַמאַנטישע געהימניש, דער „בונד“, האָט זיך אַנטפּלעקט ווי אַ מעכ-טיקער רעאַלער כוח אין דער יידישער עפנטלעכקייט אין פּוילן. פאַר דער מלחמה איז דער „בונד“ ווי אַ העראַאישע בשורה געלעגן באַהאַלטן אין די אונטערהערדישקייטן פון יידישן לעבן. פון דאָרט האָט ער געפירט אַן אומאויפהערלעכן קאַמף פאַר דער סאַציאַלער און נאַציאָנאַלער באַפרייאונג פון די יידישע מאַסן. דער בונדישער קאַמף פאַר יידישער רעכטלעכקייט איז געפירט געוואָרן פון פּאַנטאַסטישע אַנאַנימען וועלכע קיינער האָט נישט געזען. מע האָט בלויז געפילט זייער רעוואָלוציאָנערע ווירקונג. אַט די פּירנדיקע רעוואָלוציאָנערע אַנאַנימען פון יידישן סאַציאַליזם זענען אין נייעם פּוילן אַרויסגעקומען אויף דער אויבערפלאַך. אַלע ווייסן איצטער זייערע ריכטיקע רומפולע נעמען און זיי נעמען מיטן גרעסטן ברען אַן אַנטייל אין דעם נייעם זיך-אויפבויענדיקן יידישן לעבן. אויך אַנדערע פּאַרטייען זענען אַנטשטאַנען. עס קאַכט אין יידישן לעבן מיט נייעקייטן.

עס זענען אויך אַהער געקומען נעמען פון נייע יידישע גבירים אין פּוילן. נעמען וועלכע קיינער האָט קיינמאַל נישט געקאַנט און פון זיי

נישט געהערט. זיי זענען אַרויסגעשאָסן געוואָרן פון דער אומבאַקאַנט־
 קייט ווי גאַלדענע ראַקעטן. אינמיטן פון דער אַרעמקייט פון דער מלחמה
 פליסט די שפע פון די נייע גבירים פון טויזנט קוואַלן. אין דער נאַכט
 לייכט זייער מזל און פילט אָן זייערע קעשענעס מיט מיליאָנען. די פאַר־
 מעגנס אויף וועלכע די אַלטע יידישע גבירים האָבן געהאַרעוועט יאָרן און
 יאָרן, — און דורות האָבן זיי געזאַמלט — קומט זיי, די נייע גבירים, אָן
 גרינג ווי די פייגעלעך. אין דער נייער שפע האָבן טאַקע די אַלטע יידישע
 גבירים אין פוילן כמעט אַלע פאַרלוירן זייער פאַרמעגן און זייער אָנזען.
 די נייע גבירישע חשובים האָבן אַלצדינג געשטעלט אין שאַטן.
 אויך נייע יידישע טזער און נייע יידישע שריפטשטעלער האָבן אויפ־
 געטויכט אין די פייערן פון דער מלחמה. אויף די חורבות פון פוילן
 פאַרנעמט זיך פאַנאַנדערצובליען אָן אימפעטפולער און זאַפטיקער יידי־
 שער פּרילינג.

קאָפּיטל דריי

אין קיר"ה פייפט דער דלות. טויט און לעבן
ביי די טרעפלעך פון די עסטרייכישע באַנען. מיין סוף
וועט נישט זיין קיין גוטער. עס באַווייזט זיך אַ קיר"ה-
שער גלית און ער גייט מיך נעמען אונטער זיינע
פליגל, דר. שטערנבערג קומט מיך „באַשויען“ און
הייסט מיך טראַגן זיין גרינע וואַליזקע.

ס'זיינען געווען שמועות נייע, אויסטערלישע, פריידיקע — אַבער
אַבסטראַקטע. מיר, פּוילישע יידן אין דער שווייץ, האָבן אין אונזער
בלוט נאָך געהאַט אַן אַנדער געשטאַלט פון פּוילן און פּוילישע יידן. מיר
האָבן זיך דעריבער נישט רעכט גוט געקאַנט פאַרשטעלן דאָס נייע פנים
פון פּוילישער יידישקייט. די מלחמה-קאַנאַנען האָבן געדונערט. מיליאַ-
נען מענטשן זענען אומגעקומען. אייראָפּע האָט געבלוטיקט פון אַלע
וואונדן. אין דער שווייץ האָבן זיך כסדר געמערט די מאוימדיקע קאַ-
ריקאַטורן פון די אויסגעשפּילטע קעמפער. זיי האָבן שוין פאַר קיינעם
נישט געטויגט, און מע האָט זיי פון באַרמהאַרציקייט-וועגן געלאָזט אַפ-
רוען אין דער שווייץ.

די מלחמה-יאָרן זענען פאַמעלעך געפלאַסן ווי אַ וויסטער קאַשמאַר.
ענדלעך האָט דעם דייטשן צד אַנגעהויבן אויסצופעלן אַטעם. ס'האַט
זיך אַנגעהויבן דערנענטערן דער סוף. די קאַטאַסטראַפּע פאַר דייטשלאַנד
און אירע שותפים האָט זיך פאַנאַנדערגעקייקלט ווי אַ לאַווינע. דייטשלאַנד
איז געפאַלן און מיט איר זענען מיטגעפאַלן אַלערליי קרוינען אין איי-
ראָפּע.

די ידיעות פונם באזיגטן דייטשלאַנד, איבערהויפט פון דעם צע-
פאלענעם עסטרייך, זענען געווען מוראדיקע. הונגער, נויט, געפאלנקייט
און קראַנקייטן. עסטרייך האָט אויסגעקוקט ווי אַ חרובע שטוב. די
באַנען גייען דאָרט זעלטן, און דאָס מיט אויסגעשלאָגענע פענצטער.
די געמיטלעכע עסטרייכער גייען אַרום קרואה-ובלואה. אין דעם לאַנד
וואָס האָט זיך אַמאל געבאָדן אין געזאַנג, אין מילך און אין האַניק, גייען
מענטשן אַרום פינצטערע און הונגעריקע. דאָך אָבער האָבן זיך געעפנט
די גרענעצן קיין פוילן. פון דעם עסטרייכישן צוג וואָס גייט פון דער
שוויצער גרענעץ קיין ווין, האָבן מענטשן דערציילט וויסטע חידושים.

מע האָט דערציילט, אַז באַלד ווי מען טרעט נאָר אַריבער די שוויי-
צער גרענעץ זעט מען שוין דאָס פולע בילד פון חורבן אין דעם עסטריי-
כישן צוג וואָס באַווייזט זיך פאַר די אויגן. ער גייט נאָר איינמאַל אין
וואַך. אויף מער קאָן זיך עסטרייך נישט דערלויבן. זי האָט נישט קיין
קוילן, אַרום דעם דאָזיקן עלנטן צוג, אַ צוג מיט אויסגעהאַקטע טירן און
שויבן, גייט אָן אַן אמתע און אַכוריותדיקע פעלקער-שלאַכט כדי זיך אַריינ-
צובאַקומען אין די וואַגאַנעס. עס גייט אַ קאַמף אויף טויט און לעבן.
זיך נישט אַריינצובאַקומען אין צוג, הייסט וואַרטן נאָך אַ וואַך אין אַן
אויסגעהונגערטן עסטרייכישן גרענעץ-שטעטל. וואַרטן אָן אויסזיכט.
וואַרעם ווען דער צוג וועט זיך אין אַ וואַך אַרום באַווייזן אויף די שינעס,
וועט ווידער די סטאַציע פול זיין מיט אויפגערעגטע און אויף אַלצדינג
אַנטשלאָסענע מענטשן. ס'וועט זיך ווידער אָנהויבן די פעלקער-שלאַכט
ווער עס וועט זיין דער שטאַרקערער. עס קאָן אַזוי גיין אָן אַן עק און אָן
אַ סוף. די אַפגעשטויסענע וועלן קיינמאַל נישט באַקומען די מעגלעכקייט
זיך צו רירן פון אַרט. דעריבער ווערט געקעמפט ביי די טרעפלעך פון
די וואַגאַנעס. עס קומט היפּשלעך פאַר אַן קינדער און ווייבער ווערן
אין גרויסן געראַנגל צעטרעטן אויף טויט.

יידן, און דווקא טיילמאַל גאָר שוואַכע יידן, האָבן זיך פון די דאָזיקע
פירכטלעכע ידיעות נישט געלאָזט אַפּשרעקן. די גרענעצן זענען אָפּן.
יידן ווילן פאַרן. טייל האָבן געוואַלט פאַרן קיין פוילן און טייל קיין
עסטרייך. מע איז געפאַרן אַהיים אין די שטעט און שטעטלעך, און מ'איז

געפאָרן קיין ווין מאַכן מסחר. פיפיקע מענטשן קאָנען אין די חשכות פון עסטרייך טאָן דעם רעכטן שווים און מאַכן גאָלד.

איך בין אַלץ כסדר געבליבן אין דער שווייץ און געוואָרט טאַמער וועט עסטרייך ווי עס איז צוריקקומען צו די כוחות און ס'וועלן אויפהערן די פעלקער־שלאַכטן ביי די באַנען. איך בין פון קיינמאָל נישט געווען קיין העלד צו קעמפן מיט דער פויסט, און בין ברוך־השם דעריבער געווען אַ גוטער קאָנדידאַט אויף צוצוטראַעטן צו ווערן ביי די טרעפלעך צוזאַמען מיט די ווייבער און קינדער. עסטרייך האָט אָבער נישט אַרויס־געוווּן די מינדסטע נטיה זיך צו פאַרבעסערן. די באַנען זענען געגאַנגען טראַפּנווייז. די שלאַכטן ביי די טרעפלעך זענען גאָר געוואָרן וואָס אַמאָל מוראדיקער.

פון פוילן האָט מען מיר געשריבן אַז איך זאָל דורכאויס אַהיים קו־מען. אָבער ווי אַזוי? ווי קאָן איך מיך גאָר אונטערשטעלן צו זיין אַ קעמפער און זיך אַדורכצוברעכן אַ וועג צווישן פאַרביטערטע און צע־יושעטע מענטשן?

מיר לעבן פאַרט אין אַ וועלט מיט ניסים. האָט זיך פּלוצים אויף אַ נאָווינע באַוווּן אַ „גלית“. אַן אויסגעפרוואַוטער קעמפער ביי די עסט־רייכישע טרעפלעך. ער האָט זיך מיט גרויס האַפּערדיקייט פאַרנומען מיך בשלום צו פירן דורך דער בראַנד.

אויפן אויסזען האָט אַט דער „גלית“ לגמרי נישט אויסגעקוקט קיין העלד. ער איז געווען אַ נידעריקער היפש באַבייכלטער גאַליציאַנער ייד מיט אַ שוואַרצער צעיאַכמערטער באַרד און מיט געקרייזלטע קירהשע פּיאַהלעך, — פּיאַהלעך וואָס האַבן בשום אופן נישט געוואָלט ליגן במנוחה אונטער די אויערן וואו אַהין עס האָט זיי פאַרלייגט ד״ר שטערנ־בערג (אַזוי האָט געהייסן דער ייד פון גאַליציע) רק דוקא געוואָלט אים צוריק אַרויסקריכן איבער די באַקן. ד״ר שטערנבערג האָט זיי, די פּיאַה־לעך, כסדר אָן אויפגערגטער באַנעצט מיט שפּייעכץ. זיי האַבן אים גע־הערט ווי דעם פאַראַיאַריקן שניי און דוקא אַרונטערגעפאַלן וואו עס האָט זיך זיי פאַרגלוסט. דאָס רעקל איז ביים ד״ר שטערנבערג כסדר געווען צעקנעפּלט. דאָס לאַנגע, ברייטע און גלאַנציקע וועסטל האָט אים בשום

אופן נישט געוואלט ליגן אויפן בוידן און זיך כסדר געשטופט אויף ארויף. דעריבער האט דער בוידן פון ד"ר שטערנבערג אויסגעקוקט ווי דער בוידן פון א מעוברתער יידענע. ווי א באווייזן פון זיין גרויסער אינטעליגענץ האט ד"ר שטערנבערג געטראגן א פאר בינאקלעס, בינאקלעס אנגעטשע- פעטע אין א שווארץ בענדל וואס האט זיך געצויגן פון די ברילן איבער די באקן ביז צום גלאנציקן וועסטל און דארט געווען צוגעשטאכן מיט א כלומרשט גאלדן שפילקעלע.

פארוואס האט ד"ר שטערנבערג געהייסן דאקטאר ? — ער האט זיין נאמען קיינמאל חס ושלום נישט ארויסגעזאגט אן דער באגלייטונג פון דעם אקאדעמישן טיטל: „עך, — ד"ר שטערנבערג, — דאס האט קיינער נישט געוואוסט. א ייד ווי אלע קירהשע יידן. אין קיר"ה אונטערן מלכות של חסד פון קייסער פראנץ יאזעף האבן זיך יידן גאר צעבאלעוועט. ס'איז ביי א סך פון זיי געווען אנגענומען צו הייסן ד"ר. צי האבן אזוינע דאקטוירים אמאל אנגעקוקט די טיר פון אן אוניווערזיטעט, לאזט זיך שטארק מסופק זיין. מע האט מן-הסתם אויסגעמישט ראבינער מיט ד"ר. און אין קירה האבן נישט געפעלט קיין יידן וואס האבן זיך געפילט ביכולת צו זיין ראבינערס. א בעקעשע טראגט מען, בארד און פיאות האט מען, מע קאן אויך היפשלעך אין די קליינע אותיות. א יעקישער ראבינער וואס טראגט א בערדל ווי א גוי, רעדט דייטש ווי א גוי, און קאן קוים בשלום אדורכקומען א שייטל גמרא — אויב אזא יעקע קאן זיין א ראבינער, איז וואס שייך א ייד פון יידנלאנד.

איך וויל נישט טרייבן קיין רכילות, — איך בין אבער שטארק חושד אז ד"ר שטערנבערג האט באלאנגט צו יענע קירהשע „דאקטויר- רים“. ער איז געקומען קיין שווייץ ווען דער מלך של חסד פראנץ יאזעף האט צום סוף ארויסגעוויזן אז א גוי בלייבט פארט א גוי. מיט עשוס אימפעט האט ער זיך פלוצעם א ווארף געטאן אויף זיינע געליבטע קירה- שע יידן. ער האט זיי בגוואלד אפגעשוירן בארד און פיאות, אנגעטאן יונישע מלבושים און געמאכט פאר סאלדאטן. עס האט נישט געפועלט קיין אויסבאהאלטן זיך, קיין תהלים און קיין אפשרייענישן. פראנץ יאזעף האט זיך צעיאכמערט און געשלעפט יידן אין זיינע היילותן אריין און

געשיקט אויף מלחמה. קליגערע יידן וואָס האָבן זיך נישט געוואָלט צופיל פּאַרלאָזן אויף פּראַנץ יאָזעפּס חסדים האָבן באַצייטנס זיך אָפּגע־טראָגן פּון זיינע גרענעצן. זיי זיינען געפּאַרן קיין האַלאַנד און קיין שווייץ איבערצואוואַרטן די ביינע טעג. דאָרט האָבן זיי געפרוּאוּוט הצלחה מיט אַלערליי מסחרים. ווי דער שטייגער איז ביי יידן האָבן טייל גראָד שטאַרק מצליח געווען. ביי טייל איז עס געגאַנגען מיט דער פּוטער אַראָפּ.

ד"ר שטערנבערג איז אויך געווען פּון די יידן וואָס האָבן זיך אַרײַ־בערגעכאַפּט איבער דער גרענעץ בעת דעם עסטרייכישן מלכות האָט נאָר אָנגעהויבן צו קומען אויפן זינען אים צו געבן אַ ביקס אין דער האַנט אַרײַן און מלחמה צו האַלטן מיטן רוס. ער איז געקומען קיין ציריך און גערעדט מער גאַליציאַנער דייטשמעריש ווי אַנדערע קירחשע יידן. פּאַרט ד"ר שטערנבערג. אָבער אַזוי זיך, איז ער געווען אַ בעלזער חסיד, אַ מרה־שחורהדיקער פרומאַק, געטראָגן שבת אין ציריך אַ בעקעשע און אַ קירחש שטריימל מיט שפיצן. מע האָט אים אָפּט אין אַ שיינער לבנה־נאַכט געקאַנט טרעפּן אויף אַ ציריכער גאַס און צוואַמען מיט נאָך קירח־שע יידן מחדש זיין די לבנה. שוויצער גויים האָבן מיט בייזער נייגע־ריקייט געקוקט ווי יידן דאַווענען הויך אינמיטן די שטילע ציריכער גאַסן און שפּרינגען אַקעגן דער לבנה. די שוויצער זענען נישט געווען ווי די גויים אין די יידישע שטעטלעך אין פּוילן וואָס זענען פּון דורות־לאַנג געוואוינט געווען צום יידישן שטייגער און יידישע מנהגים. נאָר ווער האָט זיי געהערט! קירחשע יידן, צעבאַלעוועטע פּון קייסער פּראַנץ יאָזעף, האָבן קנאַפּ מורא געהאַט פּאַרן למה יאמרו הגויים.

במשך די מלחמה־יאָרן האָט ד"ר שטערנבערג נישט געמאַכט קיין גרויסע גליקן. צו וואָס ער האָט זיך גענומען איז עפּעס נישט געגאַנגען. ערשט ווען די מלחמה האָט זיך פּאַרענדיקט און עסטרייך איז פּאַרבליבן ווי אַ נאַקעטע אַרעמע אַלמנה, און ס'האַט זיך געטאָן חושך ביי די טרעפלעך פּון אירע באַנען — ערשט דעמאָלט האָט מען פּלוצים געהערט אַז דעם ד"ר שטערנבערג האָט דאָס מזל אָנגעהויבן צוצושפּילן מיטן פּולן שעפל. ער פּאַרט יעדע פּאַר וואָכן קיין ווין און קומט בשלום אַדורך אַלע שלאַכטן. דאָרט אינם פינצטערן ווין מאַכט ער גאַלדענע געשעפּטן.

וואסערע געשעפטן האָט קיינער נישט געוואוסט. אַלע האָבן זיך דער
 עיקר געוואונדערט; אַזאָ שטילער גאַליציאַנער ייד וואָס איז דווקא נישט
 קיין פיזישע בריה און האָט גראָד קורצע, פעטלעכע און וואַרעמע הענט-
 לעך, — ווי אַזוי שטופט ער זיך אַדורך דורך דעם געראַנגלעניש?
 ד"ר שטערנבערג האָט דערויף זייער ערנסט געענטפערט; ער באַ-
 נוצט נישט זיינע הענט, ער קעמפט נייערט מיט שכל. בלויז מיטן שכל
 איז ער תמיד דער ערשטער אין וואַגאָן און פאַרט אַריין קיין ווין ווי אַ
 פּריין. וואָס קאָן פּועלן שכל ווען מענטשן האַלטן זיך ביי דער גרַגרת? גיי
 פּרעג אַ קשיה אויף יידישן שכל.

מיינע פּריינט אין ציריך זענען געפאַלן אויפן גליקלעכן געדאַנק
 היות איך מוז פאַרן קיין פּוילן, נומער איינס. נומער צוויי: היות עס איז
 ביי קיינעם נישט פאַראַן דער מינדסטער ספק אַז ביי מיין בריהשאַפט
 וועל איך צעטרעטן ווערן ביי די ערשטע וואַגאָן-טרעפלעך, דערימאָך וואַלט
 געווען דאָס גלייכסטע אַז איך זאָל פאַרן קיין ווין צוזאַמען מיטן ד"ר
 שטערנבערג. ער וועט מיך נעמען אונטער זיין שוץ. אויב שכל — קאָן
 ד"ר שטערנבערג שכל קלעקן פאַר צוויי יידן. מע האָט געפּרעגט דעם
 ד"ר שטערנבערג צי ער וויל מיך מיטנעמען אונטערן שוץ פון זיינע
 פּליגל. תחילת האָט ער זיך כלומרשט פינצטער פאַרטראַכט און ענדלעך
 געזאָגט אַז צום ערשטן מוז ער אַנקוקן די „סחורה“. מע האָט אונז צו-
 זאַמענגעפירט אין אַ קאַפּע. איך האָב מיר אָנגעטאָן מיינע שענסטע
 מלבושים כדי אויסצונעמען ביי ד"ר שטערנבערג. ד"ר שטערנבערג האָט
 געלאָזט אויף זיך וואַרטן אַ שעה צייט, דאַן איז ער אַריינגעקומען אַ צע-
 יאַכמערטער און דערשוויצטער, זיך אַוועקגעזעצט ביי אונזער טישל,
 זיך אויסגעטאָן דעם האַרטן קאַפּעליוש און זיך אָנגעטאָן אַ זיידענע יאַרמל-
 קע. ער האָט זיך געווישט דעם שטערן מיט אַ טאַשנטיכל און געזאָגט:

— מע מוז זיך גוט מכין זיין אויף אַ נסיעה קיין ווין.

איך האָב באַשטעלט קאַווע פאַרן ד"ר שטערנבערג. ער האָט געזאָגט
 אַז עס זאָל זיין רק שוואַרצע קאַווע, מחמת ער טרינקט נישט קיין נישט-
 כשרה מילך. דאַן האָט ער אויפגעהויבן די אויגן און מיך שאַרף אָנגע-
 קוקט דורך זיינע בינאַקלעס.

— איך קאָן אים מיטנעמען, — האָט ער ענדלעך געזאָגט צו איינעם פון מיינע פריינט, — אָבער נישט בחנם.

איך האָב געמיינט אַז ד"ר שטערנבערג וויל איך זאָל אים באַזאָלן פאַר זיין שכל. איך בין קאָפּאַבל געווען עס צו טאָן. — מחמת אַליין מיטן אייגענעם שכל און ווער שמועסט מיט אייגענע כוחות וועל איך קיינמאָל נישט אַריבערקומען קיין פוילן.

ד"ר שטערנבערג האָט שטיל געשמייכלט. ער האָט מיך לאַנג גע-לאַזט אין מיין טעות. ער האָט מיך ווידער נאָך אַמאָל שאַרף אַ מעסט-אַפּגעגעבן מיט זיינע בינאַקלעס:

— איך מיין חלילה נישט קיין געלט. ד"ר שטערנבערג נעמט נישט קיין געלט פאַר אַריבערנעמען אַ ייד קיין ווין. נאָר בחנם — דאָ האָט ד"ר שטערנבערג געזאָגט אַ באַקאַנטן מאַמר-חז"ל וועגן אַן אומזיסטן דאָקטער — טו איך עס נישט. הערט-זשע אויס מיט קאָפּ מיין ליבער הער טרונק. ווען איך פאַר איצט קיין ווין נעם איך מיט דריי וואַליזקעס, איינע אַ געלע, איינע אַ רויטע און איינע אַ גרינע. אייער עובדה במשך דער גאַנצער נסיעה וועט רק זיין אַפּצוהיטן די גרינע וואַליזקע. איך וועל האָבן צו טאָן וויכטיקערע זאַכן, געמלעך, צו פירן דאָס שכלדיקע סטראַ-טעגישע שפּיל אייך און מיך בשלום אַדורכצופירן דורך די הריגות וואָס טוען זיך אַוועק ביי די טרעפלעך פון דער קירהשער באַן. איר האָט מן-הסתם געהערט דערפון. מענטשן ווערן דאָרט צעטרעטן ווי די הערינג. אַלע וועלן דאָרט געהרגעט ווערן — נאָר נישט ד"ר שטערנבערג און דאָס פאַרשווינדל וועלכן ער נעמט אַרונטער אונטער זיינע פליגל. איך ברענג אייך קיין ווין אַ פרישן ווי אַן אַקערשט אַפּגעריסן עפעלע.

— איך וועל אייך היטן אַלע דריי וואַליזקעס, האָב איך געזאָגט מיט וואַרעמקייט כדי וואָס מער געפעלן צו ווערן ד"ר שטערנבערגן.

— ניין, נאָר די גרינע, — האָט ער אַנטשלאָסן געענטפערט. — ד"ר שטערנבערג איז נישט קיין עקספּלואַטאַטאָר.

קאפיטל פיר

אין ציריך האָב איך מיר פאַרשאַפט אַ „שיינעם“
נאַמען און מיינע פריינט קומען זיך געזעגענען. גע-
מישטע געפילן. דר. שטערנבערג לייגט פאַנאַנדער
סטראַטעגישע פלענער. אַ שאַד אַ יינג לעבן! גוייס
ווייזן די פויסטן.

ד"ר שטערנבערג האָט מיר מודיע געווען אַז אם ירצה השם די
נייע וואָך דינסטיק וועלן מיר מיטן פאַרנאַכט־צוג אָפּפאַרן פון ציריך צו
דער עסטרייכישער גרענעץ. איך זאָל מיך גרייטן. ס'איז געווען נאָך
סוכות־צייט און ס'האָט ס'רוב גערעגנט. די שווייצער־אַלפן האָבן זיך
פאַרהילט אין געדיכטע טריבע געפלען. ס'האָבן געבלאַזן שאַרפע פייכטע
ווינטן. די בלעטער זענען געפאַלן פון די ביימער. די בלויע וואַסערן
פון דער ציריכער אַזערע האָבן אומהיימלעך געשטורעמט אונטער די
גראַע מיט שווערע וואַלקנס פאַרדעקטע הימלען. אין דער דאָזיקער
רעגנדיקער האַרבסטיקער מרה־שחורה האָבן די ידיעות פון דער עסטריי-
כישער גרענעץ געקלונגען נאָך מוראדיקער. עס טוט זיך דאָרט חושך
ביי דער עלנטער אָפּפאַרנדיקער באַן. ס'זענען פאַראַן וואַס אַמאָל מער
קרבות. אַהין מוז איך מיך איצט לאָזן. אַ נס וואָס עס האָט זיך געיאַ-
וועט ד"ר שטערנבערג.

אויפן באַנהויף האָבן זיך געזאַמלט אַלע מיינע ציריכער פריינט
זיך מיט מיר צו געזעגענען. במשך די עטלעכע מלחמה־יאָרן וואָס איך
האָב געוואוינט אין ציריך האָב איך באַוויזן צווישן מיינע פריינט זיך

צו פאַרשאַפן אַ נאַמען פון גאָר אַ היפשלעכן שליממזל — און זיי זענען געקומען דעריבער מיט אַלערליי געמיטער. טייל זענען געווען רואיקע און זיך פאַרלאָזט אויפן שכל פון ד"ר שטערנבערג. ער וועט מיך שוין אַזוי אַדורכפירן אַז קיין האָר זאָל מיר נישט געקרוםט ווערן אויפן קאָפּ. טייל האָבן נישט געהאַט קיין רואיק געמיט. עס האָט זיך זיי אויסגעדוכט, אַז אַפילו אונטער די זיכערע פליגל פון ד"ר שטערנבערג, וועל איך פאַרט נישט בייקומען די ביטערע שוועריקייטן. און ווער ווייס צי זיי זעען מיך נישט צום לעצטן מאָל. די מרה־שחורה פון די סקעפטיקער האָט זיך נאָך פאַרשטאַרקט דערמיט, וואָס אין דעם זעלביקן וואַגאָן זענען אויך געפאַרן קיין ווין עטלעכע געזונטע בלוט־רויטע שווייצאַרישע גויים. די גויים האָבן מגושמדיק געלאַכט און געוויזן איינער דעם אַנדערן די פויסטן מיט וועלכע זיי וועלן זיך אַדורכשלאָגן אַ וועג ביי דער עסטריי־כישער באַן. דאָס האָט ביי קיינעם פון אונז נישט געקאַנט הויבן דעם מוט. אינצווישן איז אַנגעקומען ד"ר שטערנבערג. ער איז געווען אַ צע־יאַכמערטער און באַגאַסן מיט שווייס. פון גרויס צעטראַגנדיק איז אים דער האַרטער קאַפעלוש געזעסן משופע אויפן קאָפּ. דאָס שוואַרצע בענדל וואָס האָט געפירט פון זיינע בינאַקלעס ביז צום וועסטל, האָט אים אַרויסגעשטעקט פונם קאַלנער. ער איז כמעט ווי געלאָפן און געמאַכט מיט זיינע קליינע פעטלעכע הענטלעך. ער האָט מיך געזוכט.

הינטער אים איז נאָכגעגאַנגען אַ פאַק־טרעגער מיט דריי וואַליזקעס.

אַ רויטע, אַ געלע, און אַ גרינע.

קיינער האָט נישט געוואוסט פאַרוואָס ד"ר שטערנבערג איז אַזוי צעיאַכמערט און שוויצט ווי אַ ביבער, בעת די גויים וואָס מאַכן אויך די זעלביקע נסיעה עסן איצט געשמאַק שטיקער פעטן קאַלבאַס און ווייזן איינער דעם אַנדערן די פויסטן. ס'האָט געהייסן, דער שכל אַרבעט שוין איצט ביי אים, ד"ר שטערנבערג, אויף דער גאַנצער פאַרע און ער לייגט פאַנאַנדער די סטראַטעגישע פלענער. די סקעפטישע פריינט מיינע האָבן אַ קוק געטאָן דאָ אויף די פריילעכע עסנדיקע גויישע פאַרער און דאָ אויפן ווינציקן שוויצנדיקן ד"ר שטערנבערג — און זיי האָבן זיך אומעטיק איבערגעקוקט און געטאָן אַ שטילן זיפן. אַ שאַד אַ יינג לעבן, האָבן

זיי געטראַכט ביי זיך ; די אַפטימיסטישע פריינט האָבן געטראַכט : אויב ד"ר שטערנבערג איז אַזוי צעטראַגן און אַזוי פאַרשוויצט מן-הסתם ווייסט ער פאַרוואַס. פאַרט פאַרט ער דאָך יעדע פאַר וואַכן קיין ווין און מאַכט דאָרט גאַלדענע געשעפטן. נישקשה, ער וועט טרונקן בשלום אַריבער-ברענגען קיין ווין.

ד"ר שטערנבערג איז מיט גרויס געפילדער אַריינגעקומען אין וואַ-גאַן. איך האָב שוין געהאַט פאַרנומען פאַר אים אַן אַרט. דער פאַק-טרעגער איז אים נאָכגעקומען מיט די דריי וואַליזקעס. ד"ר שטערנ-בערג האָט מיר געוויזן אויף דער גרינער וואַליזקע און שטרענג געזאָגט : — דאָס, הער טרונק, בלייבט אונטער אייער השגחה במשך דער גאַנצער נסיעה.

דערווייל האָט אַנגערוקט די צייט פון אַפפאַרן. אַלע האָבן זיך מיט מיר צעקוזשט און האַרציק געזעגנט. ווען דער קאַנדוקטאָר אינדרויסן האָט אויסגערופן, אַז באַגלייטער זאָלן אַרויס פון די וואַגאַנעס, האָבן אַלע מיינע פריינט מיר נאָך אַמאַל אויף אין דער געשווינד געדריקט די האַנט. אַראַפגייענדיק האָבן זיי זיך אַלע געזאַמלט פאַרן פענצטער פון מיינ וואַ-גאַן. איך האָב אַ גערירטער אַרויסגעשטעקט דעם קאַפּ. הינטער מיר האָט אַרויסגעקוקט ד"ר שטיינבערגס קאַפּ אין אַ זיידענע יאַרמלקע און מיט די שוואַרצע בינאַקלעס. דער צוג האָט אַנגעהויבן צו רירן. אַלע האָבן מיר נאָכגעפאַכעט מיט די הענט און נאָכגעשריען די האַרציקסטע ווינ-שאַוואַניעס.

קאפיטל פינף

דר. שטערנבערג אין לאנגן טערקישן טלית-קטן
איז מיר מוסר אַ סוד. מיר וועלן פאַרן ווי גענעראַלן
און ווייזן דער וועלט ווער עס איז עלטער. שאַ, שטיל,
מאָך נישט קיין גערודער מחמת די ווענט האָבן אויערן.
בלוט וועט זיך גיסן און מיר וועלן לאַכן.

ווען מיר זענען אַרויסגעפאַרן פון דער האַלע פון ציריכער וואַקזאַל
און אַריינגעפאַרן אין דער אַלפֿן-לאַנדשאַפט האָט די זון געהאַלטן ביים
פאַרגיין. די בערג-שפיצן האָבן געגליט אין אַוונט-רויט. די לאַנקעס
אויף די בערג-רוקנס זענען געווען טונקל-גאַלדיק פון האַרבסט. די
ביימער אויפן וועג זענען געשטאַנען האַלב נאַקעטע.

ד"ר שטערנבערג אין וואַגאַן האָט זיך געמאַכט באַקוועם. ער האָט
אַפּגעדאַוונט מנחה מיטן פנים צום פענצטער. ביי שמונה-עשרה האָט
ער זיך אַפילו היפּשלעך צעשאַקלט. נאָכן דאַווענען האָט ער פון ערגעץ
אַרויסגענומען אַ קליין עפעלע, עס פאַמעלעכל אַפּגעשיילט און געגעסן
דערפון פּיצלעך-ווייני. עס האָט געדויערט אַ היפשע צייט ביז ד"ר שטערנ-
בערג איז פאַרטיק געוואָרן מיטן עפעלע. זעט זיך אויס, אַז ער איז
געווען אַ קנאַפּער עסער. אין דרויסן איז געוואָרן פינצטער. אינם וואַגאַן
האַט מען אַנגעצונדן די לאַמפּן. דער צוג איז געלאָפּן. ד"ר שטערנבערג
איז פאַמעלעכל אַנדרימלט געוואָרן.

ער איז ערשט וואָך געוואָרן ווען מיר זענען אַנגעקומען נאַענט צו דער
גרענעץ-סטאַציע. ד"ר שטערנבערג האָט זיך מיטאַמאַל האַסטיק אויפֿ-

געכאפט ווי עס וואלט געברענט. ער האט פונדאסניי אָנגעהויבן שטאַרק צו שוויצן און זיך שטאַרק געאיילט — הגם דער צוג איז ווייטער נישט געגאַנגען. ער האט געכאַפט אין ביידע הענט אַריין די רויטע און די געלע וואַליזקעס. מיר האָט ער אַ ווייז געטאַן אויף דער גרינער :

— דאָס איז אייער וואַליזקע, הער טרונק. נעמט זי זייט מוחל, און מיר וועלן גיין.

איך האָב גענומען די גרינע וואַליזקע. זי איז געווען היפש שווער־לעד. מחמת זי איז געווען דער גרויסער תנאי צוליב וועלכן ד״ר שטערנ־בערג האָט מיך אַרונטערגענומען אונטער זיין העלדישן שוץ — האָט זי מיך, די וואַליזקע, אָנגעהויבן צו אינטריגירן ווי עפעס אַ געהיימיספול חפץ. וואָס האָט ד״ר שטערנבערג אין אַט דער וואַליזקע ?

אין שווייצאַרישן גרענעץ־שטעטל בוקס זענען אָפן געווען די פריד־לעכע קאפעס. דער שווייצאַרישער עולם האָט דאָרט געמיטלעד פאַר־ברענגט. דער אָונט איז פלוצעם געוואָרן אַ רעגנדיקער. ס׳האַבן אַ בלאָז געטאַן קאַלטע נאַסע ווינטן. מיר זענען אַריינגעגאַנגען אין אַ האָטעל לעבן וואַקזאַל. מען האָט דאָרט, זעט זיך אויס, ד״ר שטערנבערגן געקאַנט ווי אַן אָפטן גאַסט. דאָס האָט מיך עפעס ווי פאַרזיכערט אין ד״ר שטערנבערגס שכל, מאַרגן בעת מיר וועלן מוזן זיך אַריינבאַקומען אין עסטרייכישן צוג. מען האָט אונז ביידן געגעבן אַיין צימער. איך האָב מיך באַלד געלייגט שלאָפן. ד״ר שטערנבערג האָט געדאָונט מעריב, געלייענט קריאת־שמע און אויסגעלאָשן די לאַמפּ. אין דער פינצטער האָב איך געהערט ווי ער זאָגט אין בעט „המפיל“.

איך האָב אַוודאי געמוזט איינשלאָפן זייער געשמאַק — מחמת איך האָב מיך שטאַרק דערשראַקן ווען אינמיטן דער נאַכט האָב איך דערפילט ווי עמעצער וועקט מיך. אַ צעטומלטער האָב איך אויפגעריסן די אויגן. אין צימער האָט געברענט די לאַמפּ. לעבן מיר איז געשטאַנען ד״ר שטערנבערג אין בלויזן העמד און אין אַ לאַנגן אַרבע־כנפות. אויפן קאַפּ האָט ער געטראָגן אַ ברייטע סאַמעטענע רבישע יאַרמלקע.

— אייך איז גוט. איר שלאָפט, — האָט ער געזאָגט האַלב מיט פאַרוואַרף און האַלב מיט איבערלעגנדיקייט. — אַוודאי וואָס האָט איר מער

צו טאן סיידן צו שלאָפן. ביי מיר אָבער קלעפן זיך נישט די אויגן. דער קאָפּ אַרבעט. דער שכל מאַכט פלענער. מאַרגן אויף דער עסטרייכישער גרענעץ האָבן מיר דעם יום־הדין.

אַ פאַרשלאָפּענער האָב איך געגלאַצט אויף אים. עס האָט געדויערט אַ וויילע ביז איך האָב מיך ענדלעך באַזיגען וואו מיר זענען.

— אָבער ד״ר שטערנבערג האָט שוין איינמאַל אַ קעפעלע, — האָט ער צוגעגעבן מיט אַ טריומפּירנדיקן שמייכל — בעת איר האָט קיין עין־הרע אַזוי הויך געכראָפּעט האָב איך דערווייל אויסגעטראַכט אויף מאַרגן אַ פלאַנדעלע, אַגיל ואשמח. איר וועט עפעס האָבן צו דערציילן אין פוילן ווער עס איז ד״ר שטערנבערג.

איך האָב מיך אויפגעזעצט אין בעט. ד״ר שטערנבערג האָט זיך לעבן מיר אַנדידערגעזעצט. ער האָט זיך אַנגעטאַן די בינאַקלעס. אין דעם לאַנגן טערקישן אַרבע־כּנפות און אין דער רבישער יאַרמלקע האָט ער איצטער אינמיטן דער נאַכט גאַר באַטעמט אויסגעקוקט.

— הערט־זשע אויס מיט קאָפּ — האָט ער געשמייכלט, — ווי איר ווייסט האָבן מיר אין די בייטעלעך שוויצאַרישע פראַנקן. פאַר איין פראַנק קאָן מען היינט אַפּקויפּן גאַנץ קירה. דאָס קירהשע געלט איז געגליכן צו דער בלאַטע אין דרויסן. מיר וועלן אויסבייטן אַ פראַנק אויף עסטרייכישע געלט מישטיינס געזאַגט, און מיר וועלן פאַרן קיין ווין 1־טע קלאַס ווי פאַרצייטישע גענעראַלן. נישקשה. אַלע פאַרן היינט 1־טע קלאַס. דאָס איז גאַרנישט. איצט וועל איך אייך דערציילן דעם גאונישן פלאַן וואָס מיר איז איינגעפאַלן בעת איר האָט אַזוי געכראָפּעט. נאָר שאַט — ד״ר שטערנבערג האָט זיך אַרומגעקוקט איבער די ווענט פון אונזער האַטעל־צימער — ווענט האָבן אויערן. אומעטום אין די צימערן אין אונזער שכנות ליגן מענטשן און טראַכטן ווי אַזוי מאַרגן זיך אַריינצור־ באַקומען אין דער באַן. מען מוז זיין געהיט מיט אַ הויך וואָרט כדי עמיצער זאל נישט הערן און מיר אויסכאַפּן די ראַזשינקע. — דאָ האָט ד״ר שטערנבערג געטאַן אַ קוויטשיק געלעכטערל און זיך אַריבער־ געבויען צו מיר ווי ער וואָלט מיר געוואָלט אַנפאַרטרויען אַ סוד: — מאַרגן באַגינען, וועלן מיר נישט וואָרטן אויף דער באַן וואָס וועט אונז אַריי־

בערפירן צום עסטרייכישן פעלדקירך. צו וואָס זאָלן מיר זיך שטופן אין וואָגאָן אַרײַן צוזאַמען מיט כל הקהל? ניין, מיר וועלן אײַה מאַרגן אויפשטיין כלחודך השור — ווען גאַט און מענטשן שלאָפן נאָך — וועלן מיר פאַמעלעכל אַרויסגיין פון האַטעל. מיר וועלן נעמען אַ דאָ-ראַזשקע און אויף אַ פאַרצײטישן אופן אַריבערפאַרן די עסטרייכישע גרענעץ און אַרײַנפאַרן קיין פעלדקירך. ס'נעמט סך-הכל אַ שעה צײַט. וועלן מיר אַנקומען קיין פעלדקירך ווען קיין פליג איז נאָך דאָרט נישטאַ. דער עסטרייכישער צוג וועלכער גײט קיין ווין קומט אַן מיט צוויי שעה פריער אײדער עס קומט דער שווייצאַרישער צוג אַן אַנגעפאַקטער מיט צעיושעטע מחנות וואָס גײען אויף טויט און אויף לעבן. מיר וועלן זען דעם עסטרייכישן צוג אַ לײדיקן. פאַמעלעכל און סטאַטעטשנע ווי קלוגע פיפיקע יידן וואָס ווײזן דער וועלט אַ פייג וועלן מיר פאַרנעמען אונזערע פלעצער קופע ערשטע קלאַס. און דווקא ביים פענצטער. שפעטער — אַד, און וויי — קומט אַן די באַז פון דער שווייץ. פאַר די טרעפלעך פון אונזער ווינער צוג וועט זיך אַפּטאָן דער ריכטיקער חושך. מיר וועלן צופרידענע און גאַר האַפּערדיקע שטיין ביים פענצטער און צוקוקן ווי עס גיסט זיך בלוט. מענטשן וועלן געהרגעט ווערן — און מיר וועלן לאַכן.

איך האָב אַנגעקוקט אַט אַ דעם קירהשן גזלן אין העמד, אין טערקישן אַרבע־כּנפות און אין דער ברייטער רבישער יאַרמלקע. עס האָט זיך עפעס נישט געגלויבט, אַז ד״ר שטערנבערג האָט אַזאַ סאַדיסטיש פאַר-געניגן צוצוקוקן ווי מענטשן ווערן געהרגעט און צו לאַכן. נאַכדעם ווי ד״ר שטערנבערג האָט מיר אויסגעזאָגט דעם סוד, האָט ער מיר פריינטלעך געטאַן אַ פעטשל אויפן בויך, נאָך אַמאַל מיר געזאָגט אַ גוטע נאַכט, צוריקגעאַנגען צו זיך אין בעט אַרײַן און אויסגעלאָשן די לאַמפּ.

קאפיטל זעקס

דראַשאַקעס פאַרן אין דער מיל אַרײַן. אַ ייד
מיט שכל ווייזט אַלעמען אַ פייג. טאַטע דו לאַכסט ?
אַך און וויי צום געלעכטער. וויאַ, וויאַ פערדעלע!
וואו איז דר. שטערנבערג? מסתמא איז ער שוין
נעבעך אַ נפטר.

צומאַרגנס באַגינען זענען מיר ביידע אין גרויסן בסוד אַרויס פון
האַטעל. די זון האָט וואַרעם געשיינט. די הימלען האָבן זיך אויסגע-
לייטערט. די וואַלקנס האָבן זיך — באַלויכטענע פון דער זון — פאַנגאַ-
דער געשוועבט איבער די בערג-שפיצן. דאָס גרענעץ־שטעטל איז געלעגן
אינמיטן אַ צעטורעמטער אַלפֿן־לאַנדשאַפט. אויף די העכסטע בערג-
שפיצן פון דער לאַנדשאַפט האָט זיך געוויון פריש־געפאַלענער שניי.
מיר האָבן געדונגען אַ דראַשקע און אַרויסגעפאַרן פון שטעטל.
דער וועג אויף וועלכן מיר האָבן אַנגעהויבן צו פאַרן האָט זיך ווי אַ שלאַנג
געדרייט צווישן בערג און טאַלן און אַלע מאָל פאַר אונז אויפגעעפנט
נייע לאַנדשאַפט־פאַנאַראַמעס. די זון האָט אַנגעהויבן מחיהדיקער צו
וואַרעמען. מיר האָבן געהערט דאָס רוישן פון וואַסער־פאַלן און דאָס
מעקען פון קי און לעמער. די וועלט האָט אויסגעקוקט ווי אַן אידיליע
פון רו און שלום. עס איז מיר געווען אַזוינס ווי גוט אויפן האַרצן. אַבער
איין זאַך האָט מיך געוואונדערט אין דער דאָזיקער פרימאַרגנדיקער בערגי-
קער וועלט: — מיר, אויף אונזער דראַשקע זענען נישט געווען די איינ-
ציקע אויפן וועג. וואָס ווייטער און טיפער אונזער וועג האָט זיך אַרײַן-
געשלענגלט אין די בערג האָבן מיר כסדר געטראַפן וואָס אַמאָל מער
דראַשקעס.

— וואָס עפעס אזוי פיל דראַשקעס פאַרן מיט אונז צוזאַמען? —
האַב איך פאַרזיכטיק אַ פּרעג געטאָן ד"ר שטערנבערג. מיר איז תחילת
גאַר נישט איינגעפאַלן אַז נאָך עמעצער האָט געקאָנט פאַלן אויף ד"ר
שטערנבערגס געניאַלע סטראַטעגישע פּלענער, צי חלילה שטיין הינטער
דער וואַנט פון אונזער האַטעל-צימער און הערן ווי ד"ר שטערנבערג
האַט מיר אין מיטן דער נאַכט אָנפאַרטרויט די געהיימענישן פון זיין
שכל.

— עט, האָט ד"ר שטערנבערג אַ מאַך געטאָן מיטן קליינעם פעט-
לעכן הענטל אין דער לופטן. דאָ נישט ווייט איז פאַראַן אַ מיל. זיי פאַרן
אַלע אין דער מיל אַריין.

ס'איז מיר אַפילו שטאַרק קשה געווען וואָס עפעס אזוי פיל דראַש-
קעס פאַרן אין אַן איינציקער מיל אַריין. — נאָר מן-הסתם ווייסט ד"ר
שטערנבערג וואָס ער זאָגט.

וואָס ווייטער אָבער מיר זענען געפאַרן איז דער וועג פולער גע-
וואָרן מיט דראַשקעס. דער וועג האָט זיך פאַמעלעך פאַרוואַנדלט אין אַ
געדיכטער פּראָצעסיע פון דראַשקעס.

— אַלצדינג אין דער מיל אַריין? — האָב איך נאָך אַמאָל געפרעגט
ד"ר שטערנבערג.

ער האָט געטאָן צו מיר אַ בייזלעכן און נערוועזן ברום. איך האָב
געזען ווי אין מיטן קילבלעכן פּרישן אַלפן-פּרימאָרגן הייבט ביי אים
דער שטערן אָן צו שוויצן. וואָס נענטער מיר זענען צוגעקומען קיין
פּעלדקירך אַלץ שטאַרקער האָבן זיך כסדר געמערט און געמערט די
פּרעמדע דראַשקעס וואָס זענען געפאַרן, צוזאַמען, פאַראויס און הינטער
אונז. ווען מיר זענען אַריינגעקומען אין שטעטל און צוגעפאַרן צום
עסטרייכישן וואַקזאַל זענען שוין די רעלסן און דער וואַקזאַל געווען שוואַרץ
פון מענטשן.

איך האָב אַ קוק געטאָן אויפן ד"ר שטערנבערג און מיך דערמאָנט
ווי אינמיטן דער נאַכט איז ער אין דער רבישער יאַרמלקע און אין לאַנגן
טערקישן אַרבע-כּנפות געזעסן ביי מיר אויפן בעט און מיר געמאַלן דאָס
גזלנישע בילד ווי אזוי מיר וועלן שטיין ביים פענצטער פון קופּע פון
ערשטן קלאַס. צווען ווי מענטשן ווערן געממיתט — און מיר וועלן דערביי

לאַכן. איך האָב איצטער שטאַרק אָנגעהויבן חושד צו זיין; מעגלעך, אַז עמעצער וועט שטיין ביים וואַגאָן־פענצטער און זיך צוקוקן צו דער מענטשן־שלאַכט ביי די טרעפלעך, און לאַכן, — נאָר איך און ד״ר שטערנבערג וועלן זיכער נישט זיין פון די לאַכער. איך ווייס נישט ווי עס וועט אויסקוקן ד״ר שטערנבערג. איך אָבער, וועל בלייספּק זיין דער ערשטער קרבן. איך האָב מיך שוין געזען ווי אַ צעטראַטענעם הערינג אונטער הונדערטער אַכזריותדיקע פּיס.

ד״ר שטערנבערג איז אַרומגעלאָפּן אַ פאַרסאַפּעטער צווישן די מענ-געס מיט וואַרטנדיקע מענטשן. אַלע מאָל האָט ער מיך געפרעגט צי איך האָב די גרינע וואַליקע וועלכע איך האָב געמוזט טראָגן לויטן אָפּמאַך. געוויס האָב איך זי געטראָגן. הגם זי איז געווען היפּשלעך שווער. ד״ר שטערנבערג האָט געשוויצט ווי אַ ביבער. אַפּילו די באַרד און די גלעז-לעך פון זיינע בינאַקלעס זענען געווען פאַרלאַפּענע מיט שווייס. דאָס שוואַרצע בענדל פון די בינאַקלעס איז אים אַרויסגעקראַכן פון אונטערן קאַלנער ווי עס וואַלט אויך געוואַלט אַ קוק טאָן אויף די מענגעס פון פּאַסאַזשירן וואָס שטופן און שטויסן זיך שוין — הגם די באַן איז נאָך גאָר נישטאַ. ד״ר שטערנבערג האָט זיך פּלוצים אַ שאַרפּן קלאַפּ געטאָן אין שטערן:

— אַז מען האָט שכל לאַזט מען דאָ כל־הקהל זיך מיטאַנאַדער ממיתן, און ווייזט אַלעמען אַ פּייג. אָט גייען מיר אַריין אין דעם פאַר-שטאַנד פון דער סטאַציע. געלט איז בלאַטע. פאַר אַ שווייצאַרישן פּראַנק קאָן מען איצט אַפּקויפּן גאַנץ קיר״ה מיט אַלע אירע באַנען צוזאַמען. מיר וועלן דינגען אַ לאַקאַמאַטיוו צו פאַרן מיט איר צו אַ פּריערדיקער סטאַ-ציע וואו די באַן שטעלט זיך אָפּ איידער זי קומט קיין פעלדקירך. ביד רחבה וועלן מיר אַריינגיין קופּע ערשטע קלאַס און זיך שטעלן ביים פענצטער. מיר וועלן ווי די פּריצים קומען צו פאַרן קיין פעלדקירך. איר וועט אויף טשעקאַוועסט זען ווי בלוט גיסט זיך דאָ ווי וואַסער. היט נאָר, הער טרונק, די גרינע וואַליזע און פאַרלאַזט זיך אויף ד״ר שטערנ-בערג.

אַלע ספּקות וועגן ד״ר שטערנבערגס בריהשאַפּט זענען מיר מיטאַמאָל אַראַפּגעפּאַלן פּונם האַרצן ווי די שטיינער.

ווען מיר זענען גאר האַפּערדיקע אַריינגעקומען צום פאַרשטאַנד האָט זיך אויסגעלאָזט, אַז עס איז אַפילו דאָרט נישטאָ קיין לאַקאַמאַטיוו אויף אַ רפואה. וואו עס איז נאָר געווען אין פעלדקירך אַ רעדל איז עס שוין מיט אַנדערע פאַסאַזשירן אַוועקגעפאַרן צו די פריערדיקע סטאַציעס — פאַסאַזשירן וואָס זענען אויך געווען אַזוי קלוג ווי ד"ר שטערנבערג און אויך געוואָלט זיין די ערשטע ביים צוג.

איך האָב אַ טיפּן זיפּץ געטאַן און געקוקט אויפן ד"ר שטערנבערג. ער האָט ווידער אָנגעהויבן צו שוויצן ווי אַ ביכער.

ענדלעך נאָך גרויס מי און מאַטערניש האָבן מיר באַקומען אַן אַריס פּורל מיט אַ האַלב־געפּגרט פּערדל. משמעות, נישט בלויז מענטשן נאָר אויך די בהמות אין עסטרייך האָבן געשפּירט דעם טעם פּון אַ פאַרשפּיל־טער מלחמה און זענען נעבעך געווען אויף געהאַקטע צרות. ס'האָט זיך מיר עפעס נישט צוגעגלויבט אַז אַט דאָס פּגירהדיקע פּערדל וועט אונז ברענגען צו אַ באַן־סטאַציע. נאָר פאַרפּאַלן. מיר האָבן זיך געהאַצקעט מיט דער דאָזיקער פּגירה. ד"ר שטערנבערג האָט מיך כּסדר געפּרעגט צי איך היט די גרינע וואַליזקע און האָט צוגעזאָגט דעם בעל־גולה אַ קיילעכדיקן שווייצאַרישן פּראַנק אויב ער וועט אויסמיידן אַלע לאַקאַמאַ־טיוון און אונז ברענגען אויף דער סטאַציע צופּריער פּון אַלע פאַרנדיקע פאַסאַזשירן. דער טיראַלער גוי, זשעדינע אויף דער שווייצאַרישער וואַ־לוטע, האָט געשריגן צום פּערדל און עס געשוונדן מיט דער בייטש. דאָס פּערדל האָט געהאַצקעט און געוואָרפּן מיט די אַרויסגעשטאַרצטע ריפּן. אַזוי זענען מיר ענדלעך, ענדלעך קוים דערפאַרן צו דער ערשטער סטאַציע. דאָרט איז שוין דער פּלאַץ פאַרן וואַקזאַל און די באַן־רעלסן געווען שוואַרץ פּון מענטשן־מאַסן. דאָס געשטופּעניש און געשטויסעניש איז שוין פאַר־גאַנגען אין אַ העפּטיק געשלעג. ס'זיינען שוין געווען קרבנות. מחמת דאָ איז דער צוג געשטאַנען נישט מער ווי עטלעכע מינוטן, דעריבער האָט זיך דער קאַמף אויף טויט און לעבן אָנגעהויבן נאָך איידער מיר האָבן אַפילו געזען אַ סימן פּון אַ צוג.

מען האָט דערהערט פּונדערווייטנס אַ פּיף פּון דעם אָנקומענדיקן צוג. ס'האָבן זיך אָנגעהויבן מוראדיקע סצענעס. מענטשן האָבן זיך טאַקע געכאַפּט פאַר דער גרגרת און געקראַכן איינער אויפן אַנדערן ווי ווילדע

חיות. ס'איז געווען אַ קאַמף אָן רחמנות. ד"ר שטערנבערגן האָב איך באַלד פאַרלוירן פון די אויגן און בין געבליבן אַליין אין דער קעמפנדיקער מענטשישער מהומה — אַליין מיט ד"ר שטערנבערגס גרינע וואַליזקע אין דער האַנט.

עס ווייזט זיך אַרויס: טיילמאָל איז גראַד דער שליממזל דער אמתער העלד. ווייל איך בין געשטאַנען אין אַ פּאַסיווער פאַרלוירנדיקייט אינמיטן פון דער בראַנד און נישט געפרוואוּט צו טאָן דעם מינדסטן אַגרעסיוון זשעסט — דעריבער בין איך נישט געווען קיין שום ווידערשטאַנד און בין עפעס ווי געטראַגן געוואָרן פון דער קעמפנדיקער מאַסע. איך בין געטראַגן געוואָרן ווי אַ פּלעווע און ווי אַ גאַרנישט. ס'איז ענדלעך אָנגעקומען דער נעבעכדיקער עסטרייכישער צוג. דער קאַמף ביי די וואַגאָן־טרעפּלעך האָט דערגרייכט זיין העכסטע מדרגה. ס'האָבן צעישעטע גע־שריגן די זיגער. ס'האָבן זיך געהערט די יללות פון די געטרעטענע. איך ווייס אַליין נישט ווי אַזוי איך האָב מיך געפונען איבער אַלעמענס קעפּ מיט ד"ר שטערנבערגס גרינער וואַליזקע אין דער האַנט. כ'האָב גאַרנישט געטאָן, און אַ פּאַסיווער געוואָרט ווי עס וועט מיר שפּילן דאָס מזל. פּלוצעם האָב איך געפּילט ווי איך ווער אַריינגעשטופּט אין וואַגאָן. שפּע־טער — אינם קלאַזעט פּונם וואַגאָן, וואו איך האָב מיר געפונען צוזאַמען מיט דער גרינער וואַליזקע אַיינגעפרעסט צווישן מענטשישע גופים ווי אין אַ פּאַס מיט הערינג. אינמיטן די געוואַלטיקע יללות וואָס טוען זיך אָפּ אין וואַגאָן און אין דרויסן, טוט פּלוצעם דער צוג אַ פּייף. מיר הויבן אָן צו פאַרן.

וואו עס איז ד"ר שטערנבערג האָב איך נישט געוואוסט. מן־הסתם איז ער איבערגעבליבן צווישן די צעטרעטענע.

קאפיטל זיבן

וויג, דו אָפּגעקומענע יורדת! דר. שטערנבערג
אין אַ פינצטערן הולץ. ניסים ונפלאות אונטער דער
באַנק. ער שפּרייט אויס די הענט און שווימט אין די
ווינער טונקלענישן.

ווען איך דערמאָן מיך מיין דעמאָלטיקע נסיעה קיין פּוילן, אַ נסיעה
נאָך דער לאַנגער הפסקה פון דער ערשטער וועלט־מלחמה — בעסער
געזאָגט, מיין נסיעה פון דער שווייצאַרישער גרענעץ קיין ווין — שטעלן
זיך מיר נאָך היינט די האָר קאַפּויער אויפן קאַפּ. פיר און צוואַנציק שעה
בין איך געשטאַנען אַן אַריינגעפּרעסטער צווישן מידע שוויצנדיקע מענטשי־
שע גופים. איך בין געשטאַנען ווי אַ געליימטער. די שווערע גרינע וואַ־
ליזקע האָט אויף מיר פיר און צוואַנציק שעה געדריקט ווי אַ שטיינערנע
משא. זיהי ערב ויהי בוקר — עס איז געוואָרן טאָג, און עס איז געוואָרן
נאַכט. איך בין איינגעשלאָפן שטייענדיקערהייט און נאָר געפילט אונטער
מיר דאָס קלאָפן פון די רעדער פון דעם פאַרנדיקן צוג. ווען דער צוג
האָט זיך אָפּגעשטעלט — מן־הסתם איז עס געווען אויף אַ סטאַציע —
האַבן מיר געהערט פון דרויסן יאַמערלעכע יללות און וויסטע געשרייען.
עס איז געווען דער געוויינטלעכער בלוטיקער קאַמף ביי די וואַגאַן־
טרעפּלעך.

ווען דער צוג האָט זיך ענדלעך דערנענטערט קיין ווין זענען מיר
אַלע אין קלאָזעט געווען הילע געשפּענסטער. ביי יעדן זענען אויסגע־
גאַנגען די כוחות. יעדער איז באַהערשט געוואָרן פון אַן אַפּאַטיע וואָס
האָט שוין געגליכן צום גאַר נישט. מען האָט זיך אויפּגעהערט צו שטופן

און האָבן איינער צום אַנדערן פּרעטענציעס. די איברים האָבן פּאַמע־
לעכל אויפּגעהערט וויי צו טאָן. קיינער האָט מער נישט געפילט זיינע
אייגענע פיס. די אויגן האָבן געברענט ווי פּאַרשרפהטע. אינם אויס־
געטריקנטן מויל איז די צונג געלעגן ווי אַ ביטער שטיק לעדער. אונטער
אונז האָבן כּסדר געקלאָפּט די רעדער. מיר זענען געפּאַרן. פּאַמעלעכל
האָבן מיר געפילט ווי דער צוג פּאַרלאַנגזאַמט זיין גאַנג. ער האָט זיך
אַפּגעשטעלט. צום ערשטן מאַל אין דער נסיעה וואָס האָט זיך געצויגן
נישט פיר און צוואַנציק שעה נאָר פיר און צוואַנציק אייביקייטן. — האָבן
מיר געשפירט דעם קאַלטן הויך פון פרישער לופט. מען האָט גערופן:

— ווין!

ס'האָט זיך אָנגעהויבן אַ מהומה אויך ביים אַרויסגיין פון צוג. אַיעדער
האָט שוין געוואָלט זיין אינדרויסן אויף דער פרישער לופט און אָנהויבן
פונדאָסניי צו פילן דעם אייגענעם גוף. נאָר די מהומה איז שוין געווען
אַ שוואַכע. ביי אַלעמען זענען שוין געהאַט אויסגעגאַנגען די כוחות. איך
בין געווען דער לעצטער ביים אַרויסגיין. איך האָב קוים געשלעפּט ד"ר
שטערנבערגס גרינע וואַליזקע און האָב נישט אָנגעהויבן צו וויסן וואָס מיט
איר צו טאָן.

פּלוצעם הער איך ווי עמעצער שרייט הינטער מיר:

— הער טרונק, הער טרונק! —

ס'איז באַשיימפּערלעך געווען ד"ר שטערנבערגס קול און איך האָב
מיך אומגעקוקט. צו מיר איז צוגעלאָפּן עמעצער וואָס האָט בשום אופן
נישט געהאַט די מינדסטע ענלעכקייט מיט ד"ר שטערנבערגן. עפעס אַ
נפש האָלב געשפּענסט און האָלב צירק־קלאָון. עס איז ממש ד"ר שטערנ־
בערגן נישט געווען צו דערקענען. די באַרד האָט זיך אים צעקלעפּט
אויפן גאַנצן פנים ווי ביי אַ שימפּאַנזע. פונם שיינעם האַרטן קאַפעליוש
זיינעם איז נישט מער פּאַרבליבן ווי דער בלוזער ראַנד וואָס האָט אים
ווי אַ לציש קריינדל אַרומגענומען דעם קאַפּ. די גלעזלעך פון די בינאָקלעס
זענען געווען אויסגעהאַקט, און אויף דער נאָז איז געזעסן נישט מער ווי
עפעס אַ געשטעל פון צעבויגענע דרעטלעך. בלויז דאָס שוואַרצע בענדל
האָט אים האַפּערדיק אַפּער געקוקט פון דעם צעקוידערטן קאַלנער.

— איר האָט די גרינע וואַליזקע, הער טרונק? — האָט דער אומ-
גליקלעכער שאַטן פון ד״ר שטערנבערגן קוים געהעשעט.
— איר זעט דאָך אַז איך טראָג זי, — האָב איך געענטפערט. — און
איך ווי איז צוגעגאַנגען די נסיעה?

דאָ האָט ד״ר שטערנבערג דערציילט ווי אַזוי ער איז אויך אַרייַן-
געפאַלן ווי אַ פילקע אין אַ קנויל פון בלוטיק-קעמפנדיקע מענטשן. אויך
ער איז געטראָגן געוואָרן פון דעם זיך-שטויסנדיקן שטראָם און אַרייַנגע-
טראָגן געוואָרן אין וואַגאַן. דאָרט איז ער מיט נאָך אַ היפשע צאָל מענטשן
אַרונטערגעשטופט געוואָרן אונטער אַ באַנק. וואָס עס האָט זיך געטאָן
אונטער דער באַנק — באַדאַרף ער מיר נישט צו דערציילן. עס איז
גענוג צו קוקן אויף זיין שיינעם האַרטן קאַפעליוש און אויף זיינע בינאַקלעס
און אויף דעם איבעריקן הולך פון ד״ר שטערנבערגן. נאָר גאָר נישט. און-
מעטום און תמיד געשען חסדים מיט ד״ר שטערנבערגן. ער איז ווידער
אין ווין מיט זיינע דריי וואַליזקעס און ער וועט דאָ צעשפרייטן די הענט
אין די טונקלענישן און שעפן גאַלד.

קאָפּיטל אַכט

פוילן! דער וויסער פוילישער אַדלער. אַלטע
רעמיניסצענצן. כ׳זע ווידער פוילישע יידן נאָר אַלצ׳-
דינג האָט זיך פאַרענדערט. יעקב און עשו אין נייעם
פוילן.

נאָך פינף יאָר לעבן אין אַ נייטראַל לאַנד בין איך ווידער אַדורכ׳-
געפאָרן פוילנס גרענעץ. פינף לאַנגע בלוטיקע יאָר זענען געלעגן ווי
אַ טיפער תהום פון צייט צווישן דער אַלטער און נייער תקופה. איך האָב
פוילן כמעט ווי נישט דערקענט. דאָס בילד פון פוילנס ווירקלעכקייט
ווי עס איז געווען איינגעשניטן אין מיין זכרון און אין מיין געמיט האָט
אויסגעזען ווי פאַרשוואומען אין אַ נעפל פון פאַרגאַנגענהייט. דאָס נייע,
זעלבשטענדיקע, נאָך־מלחמהדיקע פוילן האָט געהאַט אין זיך אַ סך פון
דער ראַמאַנטיק פון אַ היסטאָרישן חלום, אַ חלום וואָס האָט זיך כסדר
געקליבן צו ווערן ווירקלעכקייט.

פון מיינע קינדער־יאָרן און ביז צו דער צייט פון דער מלחמה האָט
דאָס געשטאַלט פון וויסן פוילישן אַדלער באַלאַנגט צו די מעשיות וואָס
סיי גויים און סיי פוילישע יידן האָבן דערציילט פון העט גאָר ווייטן, ווייטן
פוילישן פאַרצייטנס. מען האָט עס דערציילט בסוד און גאָר פאַרזיכטיק
כדי עס זאָל נישט דערגרייכן צו די אויערן פון דער רוסישער מאַכט אין
פוילן. קיינער האָט שוין נישט געדענקט ווען דער דאָזיקער איידעלער
וויסער פויגל־קיניג האָט פריי געקאָנט פלאַטערן איבער פוילנס ערד.
מען האָט בלוזן דערציילט וועגן אים. אין די מעשיות פון אַלטע יידן
האָט ער געהאַט דאָס פנים פון מלכות של חסד, פון וועד־אַרבע־אַרצות.

פון קרעטשמעס און פריצים, פון גאר-גאר פאַרצייטישער יידישער שפע, יידישער פרומקייט און יידישער לומדות. אויך פון אַלטע גויים האָב איך געהערט דערציילן פון וויסן פוילישן אַדלער וואָס די רוסן שרעקן זיך פאַר אים און ער שמעקט מיט פאַוסטאַניע. אין פעלד, אין אַסמאַלין און אין דלוטאַוו, ביי אַ גלעזל מעד צי אונטער די וואַרעמע אויבסט-ביי-מער אין אונזער סאָד — ווען דער זשאַנדצע גאַנשעראַווסקי איז געזעסן צוזאַמען מיטן פעטער לייזער יוסף — איז אין זייערע פאַנטאַזיעפולע מעשיות אַרומגעפלוין דער וויסער אַדלער פון פוילן. גאַנשעראַווסקי האָט דערציילט פון דער פאַווסטאַניע, פון די פוילישע רייטער וואָס האָבן אויף פייערדיקע פערד אַטאַקירט די רוסן און אין שפיץ פון די פוילישע מחנות האָט געפלאַטערט די פוילישע פאַן מיטן וויסן אַדלער.

דער דאָזיקער וואונדערלעכער וויסער קיניג פון די פייגל האָט צו מיר אַראָפּגעקוקט פון דער פוילישער גרענעץ-סטאַציע אין וועלכער דער צוג איז מיט מיר אַריינגעפאַרן. ער האָט צו מיר אַראָפּגעקוקט פון די היטלען פון די גרענעץ-זשאַנדאַרן וואָס זענען אַריינגעקומען אין וואַגאַן צו קאַנטראָלירן די פעסער. איך בין געוואוינט געווען אַז מלכות זאָל רעדן רוסיש. איצט רעדט מלכות פויליש. איך בין אין פרייען זעלבשטענדיקן פוילן.

דאָס האַרץ האָט מיר געציטערט פון צווייערליי געפילן: כ'בין ווי-דער אין פוילן! נאָך דעם לאַנגן זיין צווישן די שווייצאַרישע אַלפֿן-בערג האָב איך ווידער געזען דאָס היימישע פוילישע פלאַכלאַנד, די מילדע אויסגעגאַסענע הימלען וואָס פאַרלויפן אין רחבות. ס'איז פונקט געווען האַרבסט-צייט און דאָס איידעלע אומעטיקע גאַלד פון פוילישן האַרבסט איז געלעגן אין דער לופטן און אויף די פעלדער. אויף די פעלדער האָט מען אויסגעגראָבן די קאַרטאַפּל און בוראַקעס. פון די ביימער האָבן אַנגעהויבן אַראָפּצופאַלן די בלעטער. די בושאַזעס זענען געשטאַנען אין זייער וויסער צניעות. די ערד איז געווען אַ פייכטע אַ שמעקנדיקע און אַ לייכטנדיקע. פוילן! כ'האָב נאָך אַ לאַנגער צייט ווידער געזען פוילישע יידן אין יידישע היטלעך און אין לאַנגע קאַפּאַטעס. אַבער מען האָט זיי מער נישט געזען אין אַזאַ שפעדיקער צאָל ווי אין די אַמאָ-

ליקע צייטן. יידן אין יידישע מלבושים זענען שוין איצט געווען כמעט ווי דער מיעוט צווישן די פוילישע יידן וואָס כ'האַב באַגעגנט נאָך דער לאַנגער מלחמה-צייט. יענע אַלטע פוילישע יידן אויף וועלכע עס איז געלעגן אויסגעגאַסן דער שטייגער פון לאַנגע דורות. אַט די דאָזיקע יידן זעט מען איצט וואָס אַ מאָל שייטערער. דער אַלטער יידישער בוים אויף דער פוילישער ערד האָט ראַש אַנגעהויבן צו בייטן זיינע בלעטער. ער איז געשטאַנען עפעס ווי אינמיטן צווישן אַ האַרבסט און אַ פּרילינג.

אויך די גוים אין פוילן זענען מיר אויסגעקומען פרעמדלעכער. דער ווייטער פוילישער אַדלער איז נישט געקומען צו פליען פון די האַרציק-העראַאישע מעשיות וואָס עס האָבן דערציילט סיי דער פעטער לייזער יוסף, סיי דער רזשאַנדצע גאַנשער אַווסקי. ס'זענען נישט געווען די פוילישע גוים וואָס האָבן געדענקט פון אַסמאַלין און פון דלוטאַוו; די גוים וואָס זענען געווען עפעס ווי אַ טייל פון די פוילישע יידן און האָבן צוזאַמען געשאַפן די כישופולע ליבהאַרציקע אידיליע פון דעם דאָזיקן לאַנד. אין די אויגן פון די פוילישע גוים וואָס כ'האַב איצטער באַגעגנט נאָך די מלחמה-יאָרן האָבן איך געטראַפן אַ קאַלטע פיינטלעכע פרעמדקייט. יעקב און עשו זענען מער נישט געזעסן צוזאַמען אין דער וואַרעמער שוים פון דער מוטער. יעקב אין פוילן האָט אַנגעהויבן צו ווערן האַפּערדיקער — און עשו האָט אַרויסגעצויגן קעגן אים די שווערד. עשו האָט ביי יעקבן געוואָלט צונעמען די פרנסות און אַרויסיאַגן פון לאַנד. ער האָט געריסן די שיינע יידישע בערד פון פוילישע יידן און טיילמאַל — מעשה עשו-שפּיל — געוואָרפן יידן פון די פּאַרנדיקע באַנען.

קאפיטל ניין

לאַדזש און די רוסישע מרחקים. די אַלטע
גבירים זענען געפאלן ווי זומער־פליגן אין חודש־
אלול. נייע גבירים צעשפרייטן די פאַלעס און כאַפּן
גאַלדענע שניי־גאַמעלקעס. דער דייטש שטעלט בדלות.
ליכט און שאַטן איבער פוילן. דאָס מזל שפּילט קאַפּ־
שלאַג און מאַכט עולם ויורדים.

צווישן פוילישע יידן האָט לאַדזש תמיד געשפּילט די ראָל פון דעם
געשטאַלט פון זייער פּאַנטאַסטישן טעמפּעראַמענט. אינמיטן דער אַלט־
פאַטערישער אידיליע פון די יידישע שטעטלעך אויף דער פוילישער ערד
איז לאַדזש געווען דער האַזאַרד וואָס יידן האָבן געשפּילט מיט דער וועלט
און מיט אירע מרחקים. די מלחמה האָט פון לאַדזש געמאַכט אַ תל, און
זי אָפּגעשניטן פון די גרויסע רוסישע ווייטקייטן וואוהין לאַדזשער יידן
האָבן געקוקט מיט אַ היימישקייט. די רוסישע מרחקים — וואו וועדליק
אַלע מלוכהשע געזעצן האָבן יידן נישט געטאַרט אַריינשטעלן קיין פּוס —
זענען פּונדעסטוועגן געלעגן ביי לאַדזשער יידן אין די קעשענעס, און
לאַדזשער יידן האָבן דאָרט געמאַכט זומער און ווינטער. איצט
זענען די רוסישע מרחקים מיט אַמאָל פאַרהאַקט געוואָרן מיט פעסטע
גרענעצן. די צאַרישע מלוכה איז אונטערגעגאַנגען. פון די שיינע
פעסטע רוסישע קערבלעך איז געוואָרן קאַשע. אונטער די דאָזיקע געוואָל־
טיקע וועלט־אויפטרייסלענישן זענען די אַלטע לאַדזשער גבירים געפּאַלן
ווי די זומער־פליגן אין חודש אלול. אַמאָל זענען זיי געווען די גרויסע

שפילער אויף דער דאָזיקער רחבות און איצט זענען זיי איינגעשרומפן געוואָרן, פונקט ווי עס זענען איינגעשרומפן געוואָרן די ווייטקייטן אַרום זייער לאַדזש.

די לאַדזשער סמעטענע איז קאַטאַסטראַפּאַל אויסגערוּנען פון זייער רע טעפ און זיי זענען געבליבן מיט לידיקע הענט. די אַלטע גבירישע קאַרפּן־קעפּ אין לאַדזש האָבן גאָר גאָר עניוּת־דיק אַראַפּגעלאָזט די קעפּ כמעט ווי אַרעמעלייט און ווי יורדים.

נייע יידן האָבן אָנגעהויבן אַרויסצושטעקן די קעפּ פון די פינצ־טערנישן. אַרום זיי האָט אָנגעהויבן צו לייכטן אַ נייע פּאַנטאַסטישע עשרות. אמת, זי איז נישט געווען אַזוי יוסט און איינגעפונדעוועט ווי די פאַרמלחמהדיקע עשרות פון לאַדזשער יידישע גבירים; אַן עשרות פון פאַבריקן, פּולע מאַגאַזינען מיט סחורות און אָנגעשטאַפּטע טאַשן מיט די קוראַנטסטע וועקסלען און קנאַקעדיקע רוסישע קערבלעך. די היינטצייטיקע לאַדזשער עשרות איז געווען נישט מער ווי גריילעך אַ ווילדער לופטיקער האַקוס־פּאַקוס. אַ גלאַנץ אין דער לופטן. גאַמעלקעס פון פריש־געפּאַלע־נעם שניי. זי איז צעשוואומען אין די הענט ווי אַ גאָר נישט. אַבער נישקשה, די נייע לאַדזשער גבירים האָבן מיט דער האַקוס־פּאַקוס־דיקער עשרות געטריבן דורך ווילדסטן האַזאַרד. מען האָט צעשפּרייט די פּאַלעס און געטאַנצט אויף אַ שוואַרץ־שבת.

די דאָזיקע עשרות איז קודם־כל געקומען פון די מלחמה־יאָרן. אַלצדינג האָט אָנגעהויבן אויסצופּעלן. די שפּע פון פּוילן האָט זיך מיט־אַמאַל אַפּגעשטעלט. מיט דער גרינדלעכסטער גענויקייט האָבן די דייטשן נאַכגעזוכט און נאַכגענישטערט נאָך דעם לעצטן שטיקל סחורה, נאָך דעם לעצטן פּעקל בוימוואַל, נאָכן לעצטן שטיקל קופּער וואָס האָט זיך געפונען ביי לאַדזשער יידן. די דייטשן זענען אַריינגעקומען צו די אַמאַ־ליקע נגידים אין די שטיבער — נאַכדעם ווי מען האָט אויסגעליידיקט ביז צום לעצטן פּאַדעם זייערע פאַבריקן און זייערע קראַמען — און צענומען די אויונס און געזוכט. געזוכט אויף די ביידעמער און אונטער די דילן. געקלאַפּט אין די ווענט און גענישטערט טאַמער איז נאָך עפעס באַהאַלטן געוואָרן פאַרן דייטשן אויג. די אַלטע לאַדזשער גבירים זענען

נישט געוואוינט געווען צו באהאלטן. זיי זענען געוואוינט געווען צו דער אָפּנקייט, צו דער שפע און צו דער רחבות. און, — מען האָט זיי, די אַלטע תושבים פון לאַדזשער עשרות אויף דער פּיעטרקאווער גאַס, געשטעלט בדלות.

דער נייער קלאַס פון לאַדזשער גבירים זענען געווען יידן וואָס ביז צו דער מלחמה זענען זיי גאַר געזעסן אין די טונקלענישן פון דער אומ־באַקאַנטקייט. יידן גראַד פון באַלוט און פון דער אַלט־שטאַט. זיי האָבן זיך לייכט צוגעפאַסט צו דעם נייעם משוגענעם סדר פון דער וועלט. אַט די אַמאַליקע באַלוטער אביונים זענען איצט מיט אַמאַל אויסגעוואַקסן ביים לאַדזשער שפּיל־טיש. זיי האָבן אויסגעשטרעקט די הענט צו דעם ווירטשאַפּטלעכן תּוהו ובוהו פון דער מלחמה־צייט און געצויגן פון דאָרט סטענגעס. ס'האָט זיך אָנגעהויבן דער שמוגל און דער פּאַסעק. די נויט האָט פּלוצעם זיך איבערגעדרייט די קאַפּאַטע און געוויזן אַז זי האָט אויך שפע. דאָס גאַר־נישט האָט אָנגעהויבן צו שטייגן אין גוואַלדיקסטן פּרייז. די איבערבלייבענישן אין לאַנד וואָס זיי איז פאַרט געראָטן זיך אויסצו־באַהאַלטן פאַרן וואַכן אויג פון די דייטשן. האָבן אָנגעהויבן צו פּליען אין די הויכענישן ווי וואונדערלעכע אַדלערס. אויף יעדן פּיצל סחורה האָבן זיך געוואָרפן טויזנט בעלנים. די ספּעקולאַציע איז געוואַקסן און גבירים און אַרעמעלייט האָבן זיך ראַש געביטן אין די ראַלן ווי אין אַ פּורים־שפּיל. איבער פּוילן איז געלעגן דאָס העלסטע ליכט און דער טונקלסטער שאַטן. אַלע מאַל האָבן אַנדערע יידן אַרויסגעשטעקט זייערע קעפּ דאָ פּונם ליכט און דאָ פּונם שאַטן. איבערנאַכט האָט מען געהערט די נעמען פון נייע גבירים און גראַד פון באַלוט און פון דער אַלטשטאַט. און איבער־נאַכט זענען זיי פאַרשוואונדן געוואָרן אין דעם נאַמענלאָזן. ווידער און פּונם דאָסניי האָבן אַנדערע נעמען אַרויסגעקלונגען איבער לאַדזש. די חשובע גבירים פון אַמאַל האָבן פאַרלוירן זייערע פעדערן, געבליבן ווי אַפֿ־געצופּטע עופות און געפּילט זיך שפּל. די מאַסע אַרעמעלייט האָבן גע־דאַרט און געקוואַרט. די נייע, די אויפגעקומענע, — די וואָס האָבן אַליין עפעס נישט געוואוסט ווי אַזוי עס קומט צו זיי די מזל־ברכה — האָבן אויפגעהויבן די פּאַלעס, האָבן זיך צעיאַכמערטע און צעהיצטע געיאַגט

נאך שאַטענעס און נעכטיקע טעג — און אויף זיך גענומען גאָלדענע פע־
 דערן. דאָס פאַראַרעמטע פּוילן אונטער די שטיוול פון די דייטשן, האָט
 זיך פאַר טייל גאַר פאַרוואַנדלט אין אַ כּישוף־קעסטלע. שטאַטישע
 יידן האָבן געדונגען גרויסע וועגענער און געפאַרן איבער פּוילן און גע־
 נישטערט. יידן האָבן זיך פאַרשטעלט פאַר גוים, זיך אויסבאַהאַלטן אין די
 טיפע וועלדער, אין פאַרלאַזענע הייזער, ביי פּויערים אין די כאַטעס, און
 אין שייערן. אַדער מען האָט גאַר אונטערגעקויפט די דייטשע וואַכן און
 געטריבן צוזאַמען מיט די דייטשן דעם שמוגל. די יידן וואָס האָבן זיך
 אַרויסגעלאָזט אויף דעם נייעם האַזאַרד־שפּיל מיטן מזל, האָבן מיטאַמאַל
 באַקומען בייכלעך. געוועזענע ביטערע אַרעמעלייט האָבן אינמיטן דער
 אַלגעמיינער נויט געלעבט אין כל־טוב און אין וואוילטאָג. געוועזענע
 גבירים האָבן עס צוגעקוקט און געוואָרן ביי זיך שפּלער און שפּלער.
 ביי די יידן וואָס האָבן אַרויסגעשטעקט די קעפּ פון די נייע ליכטיקייטן
 האָט זיך דאָס דעוואַלואירטע געלט, די פּוסטע פּאַפּירלעך פון די געוועזענע
 רוסישע קערבלעך און פון די נייע פּוילישע מאַרקן, געמערט און געמערט,
 ווי מיסט און ווי די אַפּפּאַלעכצן פון אַ ווילדער רוישיקער חתונקע. דאָס
 געלט האָט טאַקע פאַרלוירן די אַמאַליקע ווירדע — אַבער פאַר די וואָס
 האָבן עס געהאַט אין פּולע זעק, זענען די טעג געווען ליכטיקע. אויף
 מאַרגן האָט זיך קיינער נישט געזאָרגט. דאָס מזל האָט מיט אַלעמען
 געשפּילט קאַפּ־שלאָג. איז מען אַרויסגעפּאַלן מיטן פּיטום אַרויף האָט
 מען נישט געוואַלט באַלאַמוטשען, און געטרונקען פון דער שפּע ביז
 צום צעפּלאַצט צו ווערן.

קאפיטל צען

חורבן בית-חיינער. ס'איז נישט די אייגענע זון
וואָס שיינט איבער די דעכער פון לאַדזש. דאָס רעדלע
האַט זיך איבערגעדרייט און אַמאָליקע באַלוטער אַרע-
מעלייט לעבן אין גרויס ראַסקאַט.

דאָס הויז-געזינט פון ר' משה אהרן ווינער איז אַראָפּגעקומען דורך
דער מלחמה גאָר צו אַ טראַגיש געשטאַלט. די טראַגעדיע איז געווען גרעסער
דערמיט, וואָס די ווינערס זענען גאָר נישט געוואוינט געווען צו קיין
שום מעגלעכקייט פון אַ טראַגעדיע און האָבן זי גאָר נישט באַנומען. זיי
זענען געווען די רייכסטע חסידישע משפּחה אין לאַדזש און כמעט אין
פוילן — און האָבן שוין געהאַלטן אַט אַט צו ווערן ווי די פּריוועסעס.
דאָס גוטס און די שפע האָט וואָס אַמאָל מעכטיקער געשפּאַרט דורך זייערע
פענצטער. זייערע פּאַבריקן אין זדונסק-וואַליע האָבן געאַרבעט אויף
דער פּולער פּאַרע. זייערע סחורות האָבן פּאַרפלייצט די רוסישע מרחקים.
די קוראַנטסטע וועקסלען און די רוסישע הונדערט-רובלדיקע און פינף-
הונדערט-רובלדיקע באַנקנאָטן האָבן פול געמאַכט זייערע קאַסעס. די
ווינערס האָבן געגלויבט, אַז זייער עשרות באַלאַנגט צו די
אייביקסטע געזעצן פון דער וועלט. זיי זענען די אויסדער-
וויילטע און דאַרפן נישט צו טאָן די האַנט אין קאַלטן וואַסער. זייער
מזל וועט אייביק לייכטן אין די הימלען. זיי, די ווינערס, וועלן סוף-כל-
סוף דעריאָגן די פּריוועסעס סיי אין דעם גרויסן נאַמען, סיי אין די שענ-
סטע שידוכים אין פּוילן.

די ווינערס זענען נישט געווען צוגעגרייט צו קיין שום קאַטאַסטראַפּע.

און די קאטאסטראפע איז געקומען. זי איז געקומען איבער דער שיינער וועלט אין וועלכער דאס מזל פון די ווינערס האט געגלאנצט ווי אַ גינ-גאלדענער שטערן. די וועלט וואָס שליינגט זייערע סחורות און באַצאָלט זיי דערפאַר מיט געלט און מיט שפע — זי האָט גאַר אויסגעצויגן די קאַפּיטעס ווי אַ געפּרטע קו. ווינערס פאַרמעגן איז מיטאַמאַל אויסגע-רונען ווי עמיצער וואָלט געעפנט די צאַפנס פון פולע פעסער מיט וויין און גיסט זיי אַרויס אויף דער גאַס. די רוסישע מרחקים זענען פאַר-שטומט געוואָרן און האָבן אַלצדינג פאַרשלונגען וואָס די ווינערס האָבן געהאַט דאָרט שטיין אין מיליאָניקע חובות. אַלצדינג איז אַוועקגעפלוין אויפן ווינט. די סחורות אינדערהיים האָט דער דייטש צוגענומען. די ווינערס זענען געווען תּמעוואַטע און האָבן נישט געוואוסט זיך אַרויס-צודרייען פון רעקוויזיציעס און צו באַהאַלטן ווי אַנדערע פּיפּיקע יידן. ביי זיי איז אַלץ געווען אָפּן און רחבותדיק ווי ביי האַפּערדיקע גבירים. דער דייטש האָט געהאַט די לייכטסטע זאַך די ווינערס אויסצושטעלן בּדלות. די גרויסע געלט-סומעס וואָס די ווינערס האָבן געהאַט אין די באַנקן זענען דעוואָלואירט געוואָרן אויף קאַשע. עס האָט ביי די ווינערס געבושעוועט אַ שריפה און זיי האָבן זי גאַרנישט באַנומען און געבליבן שטיין ווי די אָפּגעשמיסענע לעמעשקעס. זיי האָבן נאָך געהאַט די פאַ-בריקן אין זדונסקע-וואָליע — אַבער דער דייטש האָט דאָרט צוגענומען די בעסטע מאַשינען און יעדעס פּיצל קופּער און מעש. אויף דעם איי-בערגעבליבענעם האָבן זיך געיאָוועט בעלי-חובות. אויף די היפּאָטעקן פון די לאַדזשער הייזער אויף פּיעטרקאָווער גאַס האָבן זיך אויך אַרויפ-געשטעלט בעלי-חובות. עס איז געווען אַ לאַקאַטאַרן-שוץ. דאָס דירה-געלט איז געווען גראַשנס, און דערצו גראַשנס וואָס זענען פון מינוט צו מינוט געפאַלן אין ווערט. אין די הייזער פון די ווינערס האָט פשוט אַנגעהויבן אַריינצוקוקן די נויט — אַ געשטאַלט וועלכע איז פאַר זיי געווען מוראדיק. זיי האָבן אַפילו נישט פאַרשטאַנען דעם באַגריף נויט. די ווינערס זענען ביי זיך געוואָרן שפּלער און שפּלער, געקוקט אויף דער נייער וועלט מיט אויגן פון געקוילעטע שעפעלעך. זיי זענען געאַנגען איבער די לאַדזשער גאַסן מיט עניוּתדיק אַראַפּגעלאָוענע קעפּ און אין אַלטע פאַרמלחמהדיקע קאַפּאָטעס, קאַפּאָטעס וואָס האָבן שוין אַנגעהויבן

אָפגעבלאַקעוועט און צעדריפעט צו ווערן. די ווינערס האָט זיך אויס־
געדוכט, אַז ס'איז נישט די אייגענע זון וואָס שיינט איבער די דעכער
פון לאַדזש.

דערצו האָבן זיך פון זיי פאַמעלעכל אָפגעטשעפעט אַלע מקורבים
און טעלער־לעקער. אַמאָל אין די גוטע צייטן ווען רוסלאַנד איז נאָך
געשטאַנען אין די פעדערן און אַ קערבל איז געווען אַ קערבל, האָבן אָט
יענע יידן געקוקט די ווינערס אין די אויגן אַריין, געהאַט פאַר זיי דעם
גרויסן אָפשיי און געשלונגען יעדעס וואָרט זייערס. איצט — טאַמער האָט
זיך יאָ אַמאָל אין אַ ווינערישער שטוב געוויזן אַן אַמאָליקער מקורב, איז
ער געקומען גאַר מיט אַ ברייטער האַפערדיקייט, האָט געהאַט ווייניק דרך־
ארץ און אַפילו אַמאָל זיך דערלויבט צו זאָגן אַ גלייכווערטל אויפן חשבון
פון אַ ווינער. דער עיקר האָט דער גאַסט דערציילט פון די נייע גבירים
וואָס וואַקסן איבער נאַכט אין באַלוט און אויף דער אַלט־שטאַט, פון
דעם ראַסקאַש אין וועלכן עס לעבן די נייע גבירים אינמיטן דער אַלגע־
מיינער נויט אין פוילן, פון די שיינע נדבות וואָס זיי גיבן, פון די זאַטע
און טייערע עסנס וואָס מען דערלאַנגט אויף די טישן פון געכטיקע אַרע־
מעלייט, — בעת ביי זיי, ביי משה אהרן ווינערס קינדער, קוקט דער
הונגער אַריין דורך די פענצטער.

קאָפּיטל עלקף

שיע שפּעראַלינסקי. מיט די בונדישע פּראָקלאַ-
מאַציעס אין בזעם פּילט ער נישט די חרפה פון זיין
אַרעמקייט. אַן אומלעגאַלע אַרבעטער-פּאַרזאַמלונג
צווישן באַלוטער פּלויטן. דער „קליינער בונד“.

שיע שפּעראַלינסקי — אַ נייער באַלוטער גביר מיט וועלכן לאַדזש
האַט פּלוצעם אַנגעהויבן צו קלינגען ווי מיט אַ שאַליקן גלאַק — האַט גע-
שטאַמט פון דער טיפּסטער באַלוטער אַרעמקייט. ער איז געווען אַ קינד
פון די אַרעמסטע וועבער אין די באַלוטער הייזלעך. זיין טאַטע האַט גע-
אַרבעט אַכצן שעה אין מעת-לעת אויף דער וועב-שטול און קוים געהאַט
וואַסער אויף קאַשע. קינדווייז איז שיע תמיד אַרומגעאַנגען אַ הונגערי-
קער, אַ באַרוועסער, און אַן אַפּגעריסענער. ווי אַלע פּראַלעטאַרישע קינד-
דער אין יענע צייטן איז ער געווען גאַר אַ לאַסט אין דער אַרעמקייט פון
זיינע עלטערן. ווען ער איז געווען אַ קליין יינגל איז ער געאַנגען אין
אַ באַלוטער תּלמוד-תּורה. געלערנט האַט ער ווייניק. דעם קאַנטשיק
אויפן נאַקעטן לייב האַט ער דאַרט טועם-געווען גאַר היפש. שיע האַט
נישט געוויינט אַז מען האַט אים געשלאָגן. ער איז געוואוינט געווען צו
קלעפּ.

אַ ביסל שפּעטער האַט אים דער טאַטע אַוועקגעגעבן אויף דער לער
צו אַ קבצנישן בעל-מלאכה. כמעט גאַר אַ קינד האַט שיע געמוזט אַרבעטן
זייער שווער. ער האַט ווייטער געהונגערט, ווידער באַקומען געשלאָגן, און
אַדורכגעאַנגען די אַלע ביטערע ענויים פון אַן אַמאָליק אַרבעט-קינד. ווען
אין באַלוט זענען אויפגעקומען די „אחדות“ — באַלוטער יידישע אַרבעטער

האָבן אָנגעהויבן אויפצוהויבן די קעפּ, איז שיע אַריינגערעטן אין „קליי-
נעם בונד“. פאַרוואָס ער טוט עס, האָט ער נישט געטראַכט. צום ערשטן
מאַל אין זיין לעבן האָט ער געפילט חשיבות, און אַז ער איז עפעס ווערט.
קיין גרויסע ראַל אין „קליינעם בונד“ האָט ער נישט געשפילט. מען
האָט אים בלויז געגעבן צו פאַרטיילן פּראַקלאַמאַציעס אויף דער פּיעטרי-
קאַווער גאַס.

פּריער האָט ער די פּיעטראַווער גאַס קיינמאַל נישט געהאַט אָנ-
געקוקט אויף די אויגן. ער איז נישט אַרויס פּון באַלוט. ער האָט געוואוסט,
אויף דער פּיעטראַווער גאַס קאָן מען זיך נישט ווייזן אַ האַלב-נאַקעטער
און אַ באַרוועסער ווי אין באַלוט.

מיט די בונדישע פּראַקלאַמאַציעס אין בוועם פּון זיינע אָפּגעריסענע
בגדים האָט שיע נישט געפילט די חרפה פּון זיין אַרעמקייט. ער איז
געשטאַנען אויף אַ ראַג פּון די גרויסע שטאַקיקע הייזער צו וועלכע מען
מוז אַזש אויפהויבן דעם קאַפּ. ער האָט געזען דאָס געטומל פּון די זאַטע
און אַנשטענדיק-אַנגעטוענע מענטשן אויפן גאַס. ער האָט געזען די קאַטשן
וואָס פּאַרן דאָ אַדורך און די אויסגעפּוצטע דאַמען וועלכע זענען פאַר אים
פאַרבייגעגאַנגען. צום ערשטן מאַל האָט שיע געזען אַן אַנדער לעבן ווי
אין באַלוט. אַ לעבן וואָס האָט איבערגעשטיגן זיינע השגות וועגן לעבן.
ביי זיין טאַטע אין באַלוט האָט ער געהערט דערציילן פּון די יידן אויף
דער פּיעטראַווער גאַס און פּון זייערע גבירים. זיין דער-
שלאַגענער שווער-האַרעפּאַשנער טאַטע האָט גערעדט וועגן יענע
גבירים מיט דער הכּנעהדיקסטער ערפורכטיקייט. שיע האָט באמת גע-
גלויבט אַז די רייכע יידן אויף דער פּיעטראַווער גאַס באַלאַנגען צו אַן
אַנדערער מענטשהייט. צו אַ העכערער מדרגה פּון מענטשן ווי די יידן
אין באַלוט. סע קומט זיי טאַקע אַלדאָס גוטס.

שיע קאָן זיך שוין היינט נישט דערמאַנען ווען עס איז געווען —
נאָר ער געדענקט; אַן אַנדער באַלוטער לערן-יינגל וואָס איז מיט אים צו-
זאַמען פאַרשוואַרצט געוואָרן ביים מייסטער, האָט אַמאַל אין אַ שבת געזאָגט
אַז ער וועט אים, שיען, מיטנעמען ערגעץ אויף אַ ווייטן פּוסטן פּלאַץ
אין באַלוט און ער וועט עפעס הערן. נאָר עס מוז זיין אין גרויסן בסוד.
פּאַליציע קאָן נאָך דערפּון געוואויר ווערן און שיקן קאַזאַקן און צעממיתן

דעם עולם. שיע איז געווען אַ ביסל אַ טעמפער קאָפּ און ער האָט נישט באַזומען וואוהין דאָס יינגל וויל אים פירן און פאַרוואָס וועט פּאַליציי דאָרט אַהין שיקן קאָזאַקן און ממיתן. נאָר ער איז געגאַנגען.

אויף אַ ליידיקן פּלאַץ צווישן באַלוטער פּלויטן האָט ער געטראָפּן אַ פאַרזאַמלונג פון אַרבעטער און אַרבעטערינס. אַ הויכער יונגעראַמאָן אַ שוואַרצער, מיט ברענענדיקע אויגן און מיט אַ צעפּלאַשעטע טשופּרינע אויפן קאָפּ איז געשטאַנען אויף אַן איבערגעדרייט פּאַס און גערעדט צום עולם. שיע האָט ס'ערשטע מאָל געהערט אַ רעוואָלוציאָנערע רעדע. ז'ער יונגעראַמאָן האָט גערעדט פון די גבירים און פּאַבריקאַנטן אויף דער פּיעטראַקאָוער גאַס מיט אַן אַנדער לשון ווי שיע איז געוואוינט געווען צו הערן פון זיין פאַרחושכטן טאַטן. ער האָט זיי געשילדערט און פאַר-גליכן צו די וואַמפּירן פון אַ וועלט-גיהנם. די גבירישע זאַטקייט פון וועלכער שיעס טאַטע האָט דערציילט מיט אַזוי פּיל גלוסטיקער אונטער-טעניקייט האָט ער, דער בונדישער רעדנער, באַשריבן ווי דעם אומויר-דיקסטן רויב, און ער האָט אויסגעמאַלן באַלוט און די באַלוטער גויט מיט פּיל גערירטקייט און ליבשאַפט. שיען האָבן זיך אַזש געשטעלט טרערן אין די אויגן. די בילדער פון באַלוטער אַרעמקייט זענען אים, שיען געווען באַקאַנטער ווי דאָס האַס-בילד וועגן די גבירים. דער רעדנער האָט גערעדט קורץ און פּלאַמיק און האָט גערופן צום קאַמף קעגן דער רשעות פון דער וועלט. שפּעטער האָט מען געזונגען די „שבועה“. ס'איז געווען זייער אַ פּייערלעכער מאַמענט.

שיע איז אַריינגעטרעטן אין „קליינעם בונד“. מען האָט אים געגעבן פּאַנאַנדערצוטיילן פּראַקלאַמאַציעס. ער איז אַפּטער געקומען אויף דער פּיעטראַקאָוער גאַס. די אומלעגאַלע פּאַפּירלעך אין די טאַשן פון זיין אָפּ-געריסן מלבוש האָבן עפעס ווי אַרויסגעשריגן אינמיטן פון די גרויסע הייער אויף דער פּיעטראַקאָוער גאַס און געפּאָדערט נקמה פאַר דעם דערנידעריקטן און געקרוידעטן באַלוט.

קאפיטל צוועלף

באלוטער נויט. יענטל. אַרבעטלאָז. צרות פאַר-
וואַנדלען זיך אין מיליאָנען. שיע שפּערלינסקי ווערט
באַשיימפּערלעך אַ באלוטער גביר.

לאַנג איז שיע שפּערלינסקי נישט געווען אין דער פאַרטיי. דאָס
לעבן איז פאַר אים געוואָרן וואָס אַמאָל שווערער און שווערער. ער איז
געווען אַ ביסל טעמפּעוואַטע, אָן פּליגל און פּאַנטאַזיע און מיט קנאַפּ באַ-
גייסטערונג. ער איז ווי פאַרגעסן געוואָרן אין דער באַוועגונג אָן וועלכער
ער האָט זיך אָנגעשלאָסן — און ער האָט אויך די באַוועגונג פּאַמעלעך
פאַרגעסן. די שווערע טאַג-טעגלעכע נויטן פון זיין לעבן האָבן אים אינ-
גאַנצן פאַרנומען. פונקט ווי זיין טאַטע האָט ער שווער געהאַרעוועט און
אויך אָנגעהויבן פאַרהושכט צו ווערן אונטער דער לאַסט פון דער נויט —
פאַרהושכט צו ווערן אָן דער מינדסטער האַפּענונג אַז עס קאָן אים אַמאָל
זיין בעסער. פון „בונד“ איז אים נאָר פאַרבליבן אַ טיפּער טעמפּער האָט
צו די גבירים.

נאָר איין מאָל האָט אין זיין שווער לעבן אויפגעשטראַלט אויף אַ
מאַמענט אַ געפיל פון האַרציקייט. דאָס איז געווען ווען ער האָט זיך
אין דער פאַבריק דערנענטערט צו אַ מיידל אַ שטאַפּערקע מיטן נאָמען
יענטל.

יענטל איז אויך געווען פון אַן אַרעמער באלוטער שטוב פונקט ווי
שיע שפּערלינסקי — און זיי זענען זיך נאָענט געווען אין כאַראַקטער
און אין די באַדינגונגען פון לעבן אין וועלכע זיי זענען אויפגעוואַקסן.
יענטל איז נישט געווען קיין שיינע און דערצו תמיד אָן אויסגעמאַטערטע.

זי איז געווען דער ערשטער מענטש וואָס האָט צו שיען געהאַט אַן אָפּן און וואַרעם געפיל. שבת פלעגן זיי גיין שפּאַצירן איבער באַלוטער געסלעך און אַמאָל אַמאָל האָט זי שיע גענומען אויף דער גאַליאַרקע אין יידישן טעאַטער. ס'האַט נישט לאַנג געדויערט און זיי האָבן חתונה געהאַט און געגאַנגען אויף אייגענער באַלעבאַטישקייט. ביידע האָבן ווייטער געאַר-בעט אין דער פּאַבריק. ס'זענען געקומען קינדער. שיעס שטוב האָט זיך פּאַמעלעך פּאַרוואַנדלט אין דער אייגענער ליבלאָזער פּאַרחושכטקייט ווי די שטוב פון זיין טאַטע.

ס'איז געקומען די ערשטע וועלט-מלחמה. שיע מיט זיין ווייב זענען געבליבן אַרבעטלאָז. ער און זיין משפּחה האָבן שווער געליטן פון הונגער און קעלט. ער האָט אַ פּאַרצווייפלטער געזוכט עפעס צו פּאַרדינען. אין פּוילן האָט אַנגעהויבן צו ברענען דער שמוגל. אין באַלוט האָבן זיך אַנגעהויבן צו באַווייזן די ערשטע גבירים. שיע שפּעראַלינסקי האָט גע-הערט דערציילן, אַז ביי מענטשן וואָס ער קאַן זיי זינט לאַנגע יאָרן פאַר באַלוטער אַרעמעלייט, עסט מען גראַד איצטער וואַרעמע בולקעס און מען באַדט זיך אין כל-טוב. שיע האָט נישט געהאַט קיין פּאַנטאַזיע און אים איז צומאָל נישט געקומען אויפן זינען אויך צו פּראַוואַן דאָס מול. אפשר איז גראַד אים אויך באַשערט צו ווערן אַ גביר? שיע שפּעראַלינסקי אַ גביר, יענטל אַ גבירטע, און די קינדער זאַטע? ניין. דאָס האָט זיך גאַרנישט געפּאַרט אין זיינע פּאַרשטעלונגען וועגן דער וועלט. ער איז כּסדר אַרומגעגאַנגען איבער באַלוט, געזוכט דאָס קלענסטע פּאַרדינסטל און געשלונגען שפּיעכץ.

ער ווייסט אַליין נישט ווי אַזוי ער איז אַריינגעפאַלן צו אַ חברה שמוגלערס. מען האָט זיך אויף אים נישט אומגעקוקט. די שמוגלערס זענען געווען האַרטע און פיפיקע באַלוטער יידן וואָס האָבן געקאַנט קוקן דעם טויט אין די אויגן אַריין און האָבן געזוכט גאַלד אינם ווילדסטן הפקר. אַט די יידן האָבן זיך אַנגעטאַן ווי גויים, און איינגעשפּאַנט ערגעץ אין באַהאַלטענע באַלוטער הייף גרויסע וועגענער. אין טיף-פינצטערע רעגנדיקע נעכט, צי אין נעכט פון מוראדיקע שניי-זאַווערוכעס האָבן זיי זיך אַרויסגעלאָזט פון לאַדזש און אַוועק אויף די ווייטע פּליינען פון פּוילן. אין לאַנגע וואַכן אַרום זענען זיי צוריקגעקומען. אויפן וועג האָבן

זיי געהאט אויסצושטיין די גרעסטע צרות און סכנות. יעדע מינוט זענען זיי געשטאנען אויפן ראַנד בדלות צו ווערן אָדער גאַר דערשאַסן צו ווערן פון וואַכנדיקע דייטשע זשאַנדאַרן. זיי זענען מיט דער גרעסטער עקשנות אַלצדינג בייגעקומען, — און ווען זיי זענען צוריקגעקומען קיין לאַדזש מיט זייערע אַנגעלאַדענע וועגענער האָבן זיך די אַלע צרות פאַרוואַנדלט אין שווערע מיליאָנען.

אויף דער צווייטער נסיעה מיט די שמוגלערס האָט שיע שפּעראַלינסקי געפרוּווט אַ האַנדל צו טאָן אויף אייגענעם חשבון. ער האָט עס צום ערשטן געטאָן מיט גרויס פאַרויכטיקייט און אַן דעם מינדסטן גלויבן אַז אויך אים וועט געלינגען צו כאַפּן גאַלד צווישן די האַרטע און פיפּיקע באַלוטער שמוגלערס. אָבער — ביי דעם געפּערלעכן שפּיל־טיש — ווי עס איז דעמאָלט געווען דער שמוגל אין פּוילן — קאָן מען קיינמאָל נישט פאַראויסזאָגן אויף וועמענס חלק עס וועט אויספאַלן דאָס גרויסע געווינס. ביי שיע שפּעראַלינסקי אין די קעשענעס האָט מיטאַמאָל אויפגעשיינט דאָס מזל ווי אַ שאַרפּער און ליכטיקער שטערן. אים איז אַלצדינג אַפּ־געאַלטן. וואָס נאָר ער האָט גענומען אין דער האַנט אַריין איז איבער נאַכט געוואַלטיק געשטיגן אין די פּרייזן.

ווען שיע שפּעראַלינסקי איז ס'ערשטע מאָל מיט יענטלען זיין ווייב און מיט די קינדער געזעסן ביים טיש — אין שטוב איז געווען אַ מחיה־וואַרעם — אויפן טיש, בעת דרויסן אין באַלוט האָט געבושעוועט די נויט, זענען געשטאַנען ווייסע שמעקנדיקע בולקעס, געפרעגלטע גענו, אַ פעטע יויך מיט לאַקשן, און אַ פּלעשל מיט משקה — דעמאָלט האָט שיע שפּעראַלינסקי, פאַרט אַנגעהויבן צו גלויבן אַז באַשיימפּערלעך וואַקסט ער אַ באַלוטער גביך.

קאָפיטל דרייצן

אַ שפּאַגל-נייער נאַמען פון אַ גביר קלינגט שאַ-
ליק איבער פּוילן. עס איז טאַקע מלחמה-צייט אָבער
ר' יאַנטשע שמעקט פאַרט אַ שופרא דשופראדיקן
טאַבאַק. פאַרגעסט וואָס עס איז געווען, ר' שיע. איך
וועל אייך משדך זיין מיט די ווינערס. צי איז עס
חלום? צי איז עס וואָר?

עס האָט נישט לאַנג געדויערט און דער נאַמען שיע שפּערלינסקי
האָט שאַליק אָנגעהויבן צו קלינגען נישט בלויז אין באַלוט, נאָר אויך אויף
דער פּיעטראָווער גאַס. מען האָט פון אים אָנגעהויבן צו הערן אַפילו אין
אַנדערע שטעט פון פּוילן. ווי אַמאָל פון די גרויסע פאַרמעגנס פון די
פריוועסעס און די ווינערס האָט מען איצטער אָנגעהויבן צו דערציילן פון
די עשירותן פון שיע שפּערלינסקי און פון זיינע שמוגל-געשעפטן וואָס
גייען אין די געוואַלדיקסטע סכומים. עס האָבן שוין נישט געסטאַיעט
קיין ציפּערן, כדי צו באַשרייבן שיע שפּערלינסקי עשרותן אין פּוילישער
וואַליוטע — האָבן אים יידן אָנגעהויבן צו שאַצן אויף אַמעריקאַנער
דאָלאַרן.

נישט געקוקט דערויף וואָס זיין רייכטום איז געוואַקסן און זיין נאַמען
האָט געקלונגען איבער לאַדזש — האָט שיע שפּערלינסקי ווייטער גע-
וואוינט אין זיין אַלטער דירה אין באַלוט. הגם ביז אַהער האָט אים קיינער
נישט געקאַנט, האָבן זיך פּלוצעם אָנגעהויבן צוצושאַרן צו אים שיינע
יידן-מקורבים, יידן אין חסידישע קאַשקעטן. מען האָט ביי אים געבעטן
די שיינע נדבה. שיע האָט לייכט געעפנט דעם בייטל און געגעבן. אין

שולעכל וואו ער האָט געדאוונט האָבן אים די גבאים פאָמעלעכל אַרױפֿ-
 גערױקט אױף דער מזרח־װאַנט, און אים אָנגעהױבן מכבד צו זײן מיט
 „ששױ“. עלטערע יידן האָבן אים אָנגעהױבן צו רופן ר' שױע און יינגערע
 — הער שפּערלינסקי. מען האָט אים פאָמעלעכל אָנגעהױבן אונטערצױ-
 חנפּענען. שױע שפּערלינסקי האָט שױער געקאַנט צוגעװאוינען זײנע
 אױערן צו די זיסע װערטער פון חניפּה. דער שאָטן פון זײן פּריערדיק
 לעבן, זײן פּאַטער־הױז און דאָס שױערע ביטערע און הכּנעהדיקע לעבן,
 איז געלעגן אין זײן בלוט. װיפל זײן נײער מצב זאָל נישט האָבן גערייצט
 זײנע אַמביציעס, האָט ער פּאַרט נישט געקאַנט אױפּהערן צו זײן דער באַ-
 לוטער ייד.

מקורבים האָבן אים אָנגעהױבן צוצורעדן אַז ער זאָל זיך אַװעק־
 ציען אױף דער פּיעטרקאָװער גאַס, זיך קױפּן דאָרט אַ הױז און זיך אײנ-
 אַרדענען כאחד הגבירים. װאָס װעט אַ שױע שפּערלינסקי אױסזיצן אין
 באַלוט? האָבן געטענהט זײנע נייע גוטע פּריינט, און װי שיקט זיך באַלוט
 צו אַזאַ מאַגנאַט? שױע שפּערלינסקי האָט געשמייכלט. יענטל האָט דער-
 פּאַר אַרײנגעברענגט דאָס גוטע גלעזל טײ מיט לעקעך און מיט אײנגע־
 מאַכטס, — זאָכן װעלכע די אַלטע לאַדזשער גבירים אױף דער פּיעטרקאָ־
 װער גאַס האָבן געקאַנט זען בלױז אין זײערע חלומות. פּאַרט האָט
 עפּעס שױע שפּערלינסקי בײ זיך נישט געקאַנט פּועלן זיך אַװעקצוציען
 אױף דער פּיעטרקאָװער גאַס. בײ זײן גאַנץ עשרות איז די פּיעטרקאָװער
 גאַס געשטאַנען פּאַר אים װי אַ גרענעץ װאָס ער קאַן נישט אַריבער־
 טרעטן. זײן קינדהײט איז געשטאַנען װי אַ מױער צװישן אים און דער
 פּיעטרקאָװער גאַס, — און ער געדענקט װי ער איז געשטאַנען אַן אָפּגע־
 ריסענער און באַרױעסער אין אירע ראַגן, אַרױפּגעקוקט צו די פענצטער
 פון אירע הייזער און פּאַנאָדער־געטיילט בונדישע פּראַקלאַמאַציעס.

ניין, שױע שפּערלינסקי האָט דערווײל בײ זיך נישט געקאַנט פּועלן
 צו פּאַרלאָזן באַלוט. ער האָט נאָך געװאָלט אַ ביסל צו־װאַרטן.

אײנמאָל אין אַ נאַכמיטאַג איז צו אים אַרײנגעקומען דער גבאי פון
 זײן שולעכל. ער האָט געהײסן ר' יאַנטשע. מען האָט געזאָגט אַז ר'
 יאַנטשע פּאַרנעמט זיך אױך מיט שדכנות און אַז פּאַר דער מלחמה האָט
 ער אָנגעשפּאַרט אפּילו אין די טירן בײ די לאַדזשער נגידים. דער ייד

האָט אין זיך געהאַט דאָס האָפּערדיקע ברייטקייט אי פון אַ גבאי און אי פון אַ שדכן. אומעטום האָט ער ליב געהאַט אַריינצושטעקן די נאָז. ר' יאַנטשע האָט שטענדיק אַרומגעטראָגן מיט זיך אַ קאַרענע שקעטעלע פול מיט שמעק־טאַבאַק און אַ רויטע פאַטשיילע אין קעשענע. ער האָט זיך אָנגעשטאַפּט די נאָז־לעכער מיט טאַבאַק און דערנאָך — גאַר אויפן פאַרצייטישן דרך — געטאַן דעם גרויסן שנייץ אין דער רויטער פאַ־טשיילע אַריין. פּונדאָנען האָט ר' יאַנטשע איצטער אין דער מלחמה־צייט גענומען שמעק־טאַבאַק ווען אויף אַלצדינג איז אַזאָ ביטערער דוּק? פרעג די פייגל אויף די באַלוטער דעכער! אין שולעכל האָט מען גע־שמועסט: דאָס גיבן אים, ר' יאַנטשען, אַלטע באַלוטער דייטשן, גויים וואָס זאָגן תהילים אויף דייטש. האַלטן אַז יידן זענען אַן עס־נבחר און זוכן מהנה צו זיין אַ ייד. זיי האָבן נאָך שמעק־טאַבאַק און פאַרזאָרגן אַ פּרומען ייד מיט דעם דאָזיקן זעלטענעם תענוג.

איז, ווי איך האָב אויבן דערציילט, אין אַ געוויסן נאַכמיטאַג דער גבאי ר' יאַנטשע אַריינגעקומען צו שיע שפּערלינסקי. עס האָט געהייסן אַז ער קומט מכלומרשט אויף אַ גלעזל טיי מיט איינגעמאַכטס. ר' יאַנטשע האָט ברייטלעך אַ קוש געטאַן די מזוזה און געזאָגט דעם ברייטן גוטן אָונט. שיע שפּערלינסקי איז גראָד געווען אינדערהיים. ער האָט נאָך געהאַט פון אַלטע צייטן גרויס אָפּשיי פאַר אַ גבאי און גע־הייסן ר' יאַנטשען זיצן.

ר' יאַנטשע האָט זיך אָנגעשטאַפּט ביידע נאָז־לעכער מיט טאַבאַק, געטאַן דעם גרויסן שנייץ אין דער רויטער פאַטשיילע אַריין און גע־פרעגט:

— ווי גייען עפעס געשעפטן, ר' שיע?

— נישט צו פאַרזינדיקן, — האָט שיע געענטפּערט נישט דרייסט, — איר וועט טרינקען אַ גלעזעלע טיי, ר' יאַנטשע?
— וואָס שייך טרינקען. אַוואַי, וואַדען. איר האָט שוין געזען אַמאָל אַ ייד וואָס זאָל זיך אָפּזאָגן פון אַ גלעזעלע טיי? — ר' יאַנטשע האָט בנעימות אַוועקגעלייגט דאָס קאַרענע טאַבאַק־שקעטעלע לעבן זיך אויפן טיש.

— גיב אַריין אַ גלעזל טיי פאַר ר' יאַנטשען, — האָט שיע שפּער־

לינסקי א זאג-געטאָן אין דער קיך אַרײַן. נישט געקוקט אויף דער גרוי-
סער שפע האָט יענטל נישט געהאַלטן קיין דינסטן. זי האָט אַלץ גע-
וואָרט. זי האָט זיך נישט געקאָנט צוגעוואוינען צו די פולע טעפּ וואָס
האַבן זיך געקאָכט אויף אירע פייערקעס, און זי האָט אַליין געוואָלט זען
ווי די טעפּ קאָכן זיך. דערווייל האָט יענטל מיט די קינדער אַליין געקאָכט,
גערוימט, געוואָשן און געטאָן די שטוביקע זאַכן. אַחוץ דעם האָבן זיך
אירע אויסגעפראַצעוועטע הענט נישט געקאָנט צוגעוואוינען צו פוסט און
פאַסטעווען.

גיטל, די עלטסטע טאָכטער פון שיע שפּערלינסקי, האָט אַרײַנגע-
ברענגט צוויי גלעזער טיי מיט אַ טעלער פלוימען-אַיינגעמאַכטס. גיטל
איז געווען אַ מיידל פון אַ יאָר אַכצן, אַהויכע און אַ שלאַנקע און גע-
כאַפט דעם אָנבליק פון שיע שפּערלינסקי. אין דער שפע האָט זי אויפ-
געבליט ווי אַ רויז נאָך דער טרוקעניש און אָנגעהויבן צו ווערן אַ שיין
מיידל. בלויז די הענט אירע מיט וועלכע זי האָט געטראָגן די טאַץ
מיט כיבוד זענען נאָך געווען אָנגעשוואַלענע, רויטע און אויסגעפראַ-
צעוועטע ווי די הענט פון אַ פראַלעטאַריש מיידל. גיטל האָט שוין גע-
האַט געאַרבעט צוזאַמען מיט איר מוטער אין אַ פאַבריק. ר' יאַנטשע
האַט גיטלען אָנגעקוקט מיט די אויגן פון אַ שדכן און פון אַ מבין. ער
האַט ווידער געטאָן אַ שמעק-טאַבאַק.

— וואָס באַלאַמוטשעט איר, ר' שיע? — האָט ר' יאַנטשע גע-
זאָגט כלומרשט מיט אַן איבערגעלעגענעם פאַטערלעכן פאַרוואורף. איר
זעט דען נישט אַז גיטל איז קיין עין-הרע אַ שיינקייט? טוט למען-השם
מיט איר אַ שידוך. פאַרגעסט וואָס עס איז געווען פאַר דער מלחמה.
היינט זענען אַנדערע צייטן און די וועלט האָט זיך איבערגעדרייט אויף
קאַפּויער. גאַנץ פוילן ווייסט, אַז איר זענט קיין עין-הרע פון די גרעסטע
גבירים, נישט געקוקט דערויף וואָס איר וואוינט נאָך אין באַלוט.

שיע שפּערלינסקי האָט נישט-דרייסט געשמייכלט. ער האָט זיך
געקראַצט אין קאַפּ מיט דעם זשעסט פון אַן אַרבעטער:

— איר זענט גערעכט, ר' יאַנטשע, נאָר איך ווייס נישט ווי אַזוי
מען טוט אַ שידוך.

ישראל ליכטענשטיין

בעאטי פארן טויט

— וואָס הייסט איר ווייסט נישט? — האָט ר' יאַנטשע מיט צוויי פּינגער געטאָן אַ קלאַפּ אין טאַבאַק־שקעטעלע, — דערויף איז מיין נאַמען יאַנטשע און איך האָב מיך געדרייט מיט שידוכים נאָך ביי די אַלטע גבירים. — ר' יאַנטשע האָט אַ וויילע געשוויגן און געקוקט מיט אַ כּיטרע אייגל אויף שיע שפּערלינסקין — און האָט גענומען אַ שמעק־טאַבאַק. ווען ער האָט נאָך געהאַלטן דעם טאַבאַק צווישן די גרויסע פאַרגעלטע פּינגער און זיך געגרייט אים אַריינצושטופן אין די זשענדע נאָזלעכער — האָט ער פּלוצעם אַ זאַג געטאָן:

— אייך וואָלט איך גערן משדך געווען מיט די ווינערס. איר האָט געהערט מן־הסתם פון ר' משה אהרן ווינער? האַ ר' שיע?

שיע שפּערלינסקי האָט אַ פּינטל געטאָן מיט די אויגן. עס האָט אים ווי אַ זעץ געטאָן אין קאַפּ און ער האָט געגלויבט, אַז ער הערט נישט ריכטיק. וויפל ער זאָל נישט האָבן געהערט, אַז די ווינערס זענען היינט נישט דאָס אייגענע וואָס אַמאָל און אַז ער, שיע שפּערלינסקי, האָט מער איצט אין וועסטל־טעשל וויפּיל זיי האָבן אין די אייזערנע קאַ־סעס — פּאַרט איז דער נאַמען פון משה אהרן ווינער און זיין הויז־געזינד אים געלעגן אין קאַפּ ווי אַ ווייטע נישט דערגרייכבאַרע זאָך. ווייניק האָט ער זיך אָנגעהערט פון זיי אין זיין יוגנט! מען האָט אים געוויזן אויף פּיעטראָווער גאַס דאָס רחבותדיקע הויז וואו זיי וואוינען און די גרויסע קראָם זייערע וועלכע האָט אַרויסגעקוקט מיט אַ לאַנגער שורה פון פענצטער. די ווינערס? אַזאַ זאָך האָט זיך אים אַפּילו נישט געחלומט. אַבער אויב אַזאַ ייד און אַ גבאי ווי ר' יאַנטשע דערמאַנט זייער נאַמען אין שייכות מיט גיטלען, מן־הסתם איז ער, שיע שפּערלינסקי, שוין דער אמתער אָנערקענטער גביר, און דאָס רעדל האָט זיך איבערגעדרייט. ער איז רויט געוואָרן ווי אַ שעמעוודיק בחורל, ער האָט זיך שטיל אויס־געשמיכלט און געפרעגט ביי ר' יאַנטשען צי ער וועט אויסטרינקען נאָך אַ גלעזעלע טיי און אויפעסן נאָך אַ טעלערל איינגעמאַכטס מיט לעקעד.

— מהיכי תיתי, האָט ר' יאַנטשע געזאָגט ווי ער וואָלט דערמיט געטאָן שיע שפּערלינסקין די גרעסטע טובה — נאָר אַ הייס גלעזעלע טיי און גוט־אויסגעבאַקענעם לעקעד. נישקשה, ר' שיע, מיר וועלן

בקרוב פראווען גיטעלעס תנאים און טאקע מיט א חתן פון די ווינערשע קפריסין.

ר' יאנטשע האט אויפגעגעסן דעם נייעם כיבוד וואָס גיטל האָט פאַר אים אַריינגעברענגט פון קיך, געטאָן דעם גרויסן שמעק טאַבאַק, זיך אויפגעהויבן, געגעבן אַ ברייטלעכן קוש די מזוזה און אַוועקגעאַנגען.

קאפיטל פערצן

שלום ביאלער איז די זיסטע ראזשינקע פון דעם הוידגעזינט ווינער. ווארשעווער נוסח. גבירים דארפן גאר זיין קליינגעוויקסיקע. ביי די ווינערס איז חושך נאר שלום ביאלער האלט ווייטער גבירישן דיסטאנץ.

שלום ביאלער האט זיך געהאלטן פאר דער ראזשינקע פון דעם הויזגעזינד ווינער, פאר דעם שענסטן בריליאנט וואס האט ערשט אט די לאדזשער חסידיש-גבירישע קרוין געלאזט פאנאנדערלייכטן אין איר פולן גלאנץ. קודם איז ער, שלום ביאלער, געווען א ווארשעווער. נישט סתם קיין ווארשעווער, נייערט א זון פון ר' זיסקינד ביאלער, אזוי צו זאגן פון דער ווארשעווער חסידיש-נגידישער סמעטענע. די ביאלערס זענען נישט געווען די רייכסטע פון די ווארשעווער „פני“, אין זייער טאן אבער, אין זייער שטעל און הילוך האט מען געקאנט מיינען, אז זיי זענען כמעט דאס אייגענע וואס די פריוועסעס.

וויפיל די ביאלערס האבן נישט אין זיך געהאט אלע וואלארן פון אלטע ווארשעווער גבירים, האט שלום ביאלער דערפון פאר זיך אראפ-גענומען דאס פולע שעפל. די ביאלערס זענען נישט געווען קיין גע-וויקסיקע. זיי זענען געווען נידריקע אין זייער פאראדע, נאר זיי האבן געוואוסט צו מאכן פון דער נויט א טוגנט, און אין זייער קליין-געוויק-סיקייט האבן זיי זיך געהאלטן אין אזא גביריש-ווארשעווער נוסח אז עס האט אויסגעקוקט: אמתע גבירים דארפן גאר צו זיין קליין-געוויקסיקע. אויך אין לאדזש, ווי אן איידעם ביי די ווינערס, האט שלום ביאלער

געוואוסט ווי אזוי אויסצונעמען און צו ווערן, נאך בנימין ווינערן, כמעט ווי דער אויבערשטער פון שטייסל פון דער משפחה. ער האָט געוואוסט ווי אזוי דאָס קיילעכדיקע בייכל זיינע צוצופאַסן צו דער קליין-געוויק-סיקייט פון זיין געשטאַלט. שלום ביאַלער איז געווען בלאָס אויפן פנים און געהאַט זייער אַ שיין שוואַרץ בערדל. ער האָט עס געקעכלט ווי אַן אבן-טוב. די שטיוועלעך זענען ביי אים תמיד געווען ווייכע און אויסגע-פוצטע. דאָס שוואַרצע גבירישע קאַפּאַטקעלע איז אויף אים געלעגן סיי נגידיש און סיי ממזריש. ער האָט זיך קיינמאַל נישט געאיילט — די וועלט איז נישט קליין צו וואַרטן ביז שלום ביאַלער וועט איר אַנטאָן דעם כבוד און צו איר קומען. ער איז געגאַנגען מיט קליינע און פּעטע טריטעלעך און האָט געקאַנט געבן דאָס הוסטעלע וואָס אַלע ווינערס צוזאַמען האָבן עס נישט געקאַנט אים נאַכטאַן.

אין דעם גרויסן כבוד וואָס האָט אין לאַדזש אַרומגענומען די משפחה ווינער האָט מען געזען ווי שלום ביאַלער הויבט זיך אָן אַרויס-צורוקן אויף אַן אייגענעם דרך און ער איז עפּעס אַזוינס ווי דער אַריס-טאַקראַט צווישן די ווינערס. ער האָט אַפילו אויפגעהערט צו דאַוונען אין ר' משה אהרן ווינערס שטיבל צוזאַמען מיט דער גאַנצער משפחה, און איז גאַר געגאַנגען דאַווענען אין דעם שאַרפּסטן און חסידישסטן שטיבל פון די גערער חסידים אין לאַדזש, נעמלעך אין שטיבל אויף דער קרוט-קער גאַס.

דאָס אזוי גערופענע „קרוטקער שטיבל“ האָט געהאַט אַ שם איבער פוילן. פאַר דער מלחמה האָט מען דאָרט מיטן שרעקלעכסטן גרימצאָרן גערודפּט בחורים וואָס האָבן אַרויסגעוויזן די מינדסטע נטיה צו היינט-וועלטיקייט. כמעט ביז צום שוועל פון דער מלחמה האָט מען פון דאָרט אַרויסגעוואָרפן יידן וואָס האָבן געטראָגן אַ שטייף קעלנערל. די צייטן האָבן זיך געביטן אָבער אין קרוטקער שטיבל האָט מען נישט געוואָלט דערפון וויסן, און געהאַלטן מיט דער גרעסטער עקשנות די אַלטע וועלט ביי דער פאַלע און זי נישט געלאָזט נאַכגעבן אויף אַ האַר. אין קרוטקער שטיבל האָט מען מקפיד געווען אויפן אַלטן נוסח פון יידישקייט כמעט מער ווי אין גער גופא. גראַד אַט אַ דאָס שטיבל האָט זיך שלום ביאַלער אויסגעקליבן צום דאַווענען. צוזאַמענפאַרן די ווינערישע גבירותשאַפט

מיט דער חסידות פון קרוטקער שטיבל — דאָס האָט נאָר געקאָנט טאָן אַ וואַרשעווער און אַ ביאַלער.

די מלחמה האָט אויסגעבראַכן. דער דאָך איבער דער משפּחה ווינער האָט פּלוצעם געטאָן אַ פּאַל איין. די ווינערס האָבן מיט אַמאָל אַראָפּ־געלאָזט די פּליגלען און געבליבן שטיין ווי אין אויסגעטוענע קאַפּאַטעס. שלום ביאַלער האָט ביי זיך נישט געפּוּעלט אַראָפּצולאָזן די פּעדערן. אמת, ער האָט אויפּגעהערט זיך צו יחסנען ווי אַן איידעם פון ר' משה אהרן ווינער — דערפּאַר האָט ער אַרויסגענומען די אַנדערע טוויי־טרומף וואָס ער האָט געהאַט ליגן אין דער קעשענע, נעמלעך, דעם אַלטן גבירישן וואַרשעווער יחוס פון די ביאַלערס, אַ יחוס וואָס קאָן באַשטיין אַלע מלחמות און דערשיטערונגען און בלייבן קוראַנט ביי אַלע באַדינג־גונגען. פּאַרט איז וואַרשע נישט לאַדזש און פּאַרט זענען די ביאַלערס נישט די ווינערס וואָס גילטן נאָר ביי פּולע קאַסעס און דרייען זיך אַוועק אויפן ווינט צוזאַמען מיטן רעדל. שלום ביאַלער האָט איצטער נאָך מער אַכט געלייגט דערויף, אַז דאָס שוואַרצע קאַפּאַטקעלע זאָל אויף אים ליגן ממזריש און די ווייכע שטיוועלעך זאָלן בליצן און בלאַנקען. די ווינערס האָבן שוין איצטער מיט אַלעמען גערעדט, און געשמייכלט ווען אַמאָליקע מקורבים האָבן אויף זיי געזאָגט גלייכווערטלעך. די ווינערס האָבן זיך געהאַלטן נידעריקער ווי זאַמד. שלום ביאַלער האָט ווייטער אָנגעהאַלטן די דיסטאַנץ. אַחוץ צו די גרויסע גבירים פון די אויפּגעקומענע שמוגלערס — צו וועלכע ער האָט ליב־האַרציק געשמייכלט — האָט ער אין שייכות צו סתם אַרעמע יידן זיך געהאַלטן ווי אַמאָל בעת ער איז נאָך געשטאַנען אויפן העכסטן שטאַפּל פון לאַדזש.

אויך אין זיין שטוב האָט ער אין די שווערסטע מלחמה־יאָרן אָנ־געהאַלטן גבירישן נוסח. עס זענען געקומען די צייטן וואָס בעת ביי די גבירים אין באַלוט איז אַלצדינג גערונען איבערן מויל, האָט מען ביי די ווינערס און ביאַלערס נישט געגעסן צו דער זעט. דער דאָזיקער חורבן איז געלעגן די ווינערס אויף די פּנימער. ווער עס האָט נאָר געעפּנט ביי זיי די טיר האָט געקאָנט זען דאָס חשכות. ביי שלום ביאַלערן איז אַלץ געלעגן באַהאַלטן אונטערן שטערצל, אַז קיין אויג זאָל עס נישט דערזען.

קאָפּיטל פּוּפּצן

אויפן שייד־וועג פון תקופות. די ווינטן וואָס
בלאָזן אויף הפקר. מאָן צו די פענצטער, יעסיקאָ מיין
טאַכטער! אַלצדינג וואָס איז יידיש איז שטיל און
אַרעמאַנסקע. גוייעס אין שלום ביאַלערס שטוב. יאָד־
וויגע וויל זוערן אַ פּוילישע שוישפּילערין און סטאַשע
פליט אַוועק אין די לענדער פון „טויזנט און איין
נאַכט“.

אין שלום ביאַלערס שטוב איז אַלצדינג געלעגן אויף דער גרענעץ
צווישן דער אַלטער און נייער צייט. נישט געקוקט דערויף וואָס די נייע
צייט האָט אָן רחמנות פאַרווישט דאָס געוועזענע און איבערגעביטן די
יוצרות — פונדעסטוועגן האָט זיך שלום ביאַלער, ווי איד האָב אויבן
דערציילט, מיט אַלע כוחות באַמיט צו האַלטן אויף דער אייגענער מדרגה
וואָס אַמאָל.

שלום ביאַלער האָט געהאַט זין און טעכטער. צווישן די זין און
די טעכטער האָט זיך פאַנאַנדערגעשפּילט דער פולער ריס פון די תקופות.
ווי אַלע חסידישע טאַטעס האָט זיך שלום ביאַלער ווייניק אינטע־
רעסירט מיט דער דערציאונג פון זיינע טעכטער. זיי זענען געווען פאַר
אים נייערט ווי די שאַך־פיגורן פון זיין שטאַנד. וועט עס קומען צו
שידוכים — וועט ער מיט זיי אויסשפּילן די טייז־טרומף פון זיין יחוס.
ער האָט געגלויבט, אַז היינט, אַפילו אין אַזעלכע אויפברויזנדיקע צייטן
ווי די מלחמה־יאָרן, זענען טעכטער די אייגענע וואָס אַמאָל.
די טעכטער ביי די ביאַלערס זענען דערציגן געוואָרן פון זיך

אליין. פייגעלע, די מאַמע, ר' משה אהרן ווינערס טאכטער, שלום ביאָ-
לערס ווייב, האָט אויך געהאַט ווייניק איבער זיי צו זאָגן. דורך דער
צייט וואָס זי, פייגעלע, איז געווען שלום ביאָלערס ווייב, האָט זי פאַ-
מעלעכל אינגאַנצן אָנגעהויבן אַרײַנצוגראַטן אין אים ווי אַ ווייבערישע
קאַפּיע פון די ביאָלערס. זי האָט כמעט פאַרלוירן דעם שטעל פון די
לאַדזשער ווינערס און האָט באַקומען דעם דיבור און די תּנועות פון
אַן אַמאָליקער וואַרשעווער גבירטע. פון די ווינערס איז איר פאַרבליבן
נישט מער ווי דער נידעריקער דיקלעכער גוף מיט די קורצע פיסעלעך,
און דער האַרטער אַלטשטאַטישער לאַדזשער יידיש, אַ יידיש וואָס די ווי-
נערס האָבן גערעדט באַגלייך מיט אַלע לאַדזשער יידן.

אין די מלחמה-יאָרן, בעת פּוילן האָט געהאַלטן ערב דער באַפּריי-
אונג, האָט די פּוילישע קולטור אויפגעבליט מיט אַ נייער און פּרישער
יונגטלעכקייט. פּוילן האָט דעמאָלט בכלל אויסגעקוקט גלייך דער חורבן
וואָלט זי צעאַקערט מיט אַן אַקער-אייזן. די שפּראַצונגען פון אַ נייער
תּקופּה האָבן זיך פון אומעטום אַרויסגעריסן מיט וואַקסנדיקן אימפעט.
דער אימפעט איז געווען אויף אַלע געביטן און ביי אַלע שיכטן פון די
פעלקערשאַפטן אין פּוילן. ביי פּאָליאַקן, ביי יידן און ביי אוקראַינער.
פּוילן האָט אויסגעקוקט צו שטיין פאַר אַ נייער צוקונפט — און אַלע אירע
פעלקערשאַפטן האָבן זיך באַמיט זי צו בויען. שלום ביאָלערס טעכטער
האָבן זיך אויך געוואָלט אַרויסרייסן פון דעם אַלטן אינערטישן קרייז פון
חסידיש-גבירישע משפּחות — אַ קרייז וואָס איז זינט דורות געשטאַנען
ווי אַ צוים צו דער גרויסער פּרייער וועלט. מען האָט געקאַנט בענקען
צו דער פּרייער שיינער וועלט, צו איר אַרויסקוקן דורך די פענצטער, —
אַבער צונויפמישן זיך מיט איר? דאָס נישט.

די קאָטאַסטראַפּע פון דער מלחמה און די ירידה פון דער משפּחה
ווינער האָט אַלע צוימען אַרונטערגעריסן. אַלע ווינטן האָבן אַרײַנגעבלאָזן
אויף הפּקר. די הענט פון דער טראַדיציע האָבן זיך מער נישט געקאַנט
אַקעגנשטעלן. די קינדער האָבן געוואוסט, אַז פון די אַלטע פאַרמעגנס
וועלן זיי זיך נישט קאַנען אויסבויען קיין צוקונפט ווי עס האָבן געטאַן
זייערע עלטערן. אַלץ איז אַוועקגעפּלויגן אויף די שטורעם-ווינטן פון דער

צייט. דער גורל האָט זיך אַוועקגעזעצט אויף די הענט פונם יינגן דור ווי אַ ווילדער אומבאַקאַנטער פּוילגל.

שוין פון רענעסאַנס אַן האָבן מיר דעם טיפּ פון דער בונטאַרישער יידישער טאַכטער. ביי שעקספירן הייסט זי יעסיקאַ. די יידישע יעסיקאַ זעט אין יידן און אין איר פּאַטער-הויז דאָס מיאוסטע און דאָס אומגליק פון איר לעבן. די יידישע יעסיקאַ גלויבט: דער רוישיקער און פאַרביקער מאַסקנבאַל פון די גויים, דאָס לעבן אין בלוט און אין גבורה, אין געיעג און אין דוּעלן, דער אויסגעצאַקעטער גויישער ריטער, זיין שפּראַך און זיינע פּראָזן — זיי דריקן מיט זיך אויס דאָס שענסטע און ווערטפולסטע אינם לעבן פון מענטשן. דאָס הויז פון איר פּאַטער איז טונקל און שטיל. די פענצטער אינדרויסן אַרויס ווערן פאַרהאַקט ווען עס צעהוליען זיך די גויים. קוק נישט אַרויס, יעסיקאַ, צו דעם בלוטיקן פּאַיאַצן-שפּיל אויף די ווענעציאַנער גאַסן, זאָגט שיילאַק צו יעסיקאַן. יעסיקאַס קאַפּ איז אַבער פול מיט דעם פאַרביקן רויש.

דעם פּראָטעסט פון איר רעוואָלוציאַנערער דיאַלעקטיק פּאַרשטייט נישט די יידישע יעסיקאַ אויסצונוצן כדי צו פירן דעם גאַנג פון יידישן לעבן אויף מאַדערנע וועגן. איר פּראָטעסט באַשטייט נייערט אין דע-זערטירן און אַנטלויפן צו יענעם צד. די יעסיקאַס באַלאַנגען נישט צו די בויערינס פון דער געשיכטע. זיי זענען די ראַמאַנטישע נאַכמאַכערינס. די שטערן וואָס ליכטן-אויף כדי זיך צו פאַרלעשן. די טראַגישע טרוי-מערינס פון אונטערגאַנג.

אין פוילן וואו דאָס יידישע לעבן האָט געהאַט אַזוי פיל אינערלעכע קולטור און דערביי אַן אויסערלעכע אָפּגעשלאַסנקייט — זענען אין די קריזיס-טעג אויך געקומען די יעסיקאַס. די שטורעם-ווינטן האָבן אויפ-געריסן די פאַרהאַקטע פענצטער צום אינדרויסן. די פרעמדע ראַמאַנטישע יידישע טעכטער האָבן זיך פאַרבויען פאַר די ריטערס.

שלום ביאַלערס צוויי טעכטער האָבן באַלאַנגט צו די יעסיקאַס וואָס האָבן געוואַלט אַנטלויפן. אַלצדינג אינדערהיים איז זיי געווען דערווידער. דער גבירי-חסידישער טאַטע, די מאַמע, די יידן אין די לאַנגע קאַפּאַטעס וואָס האָבן פול געמאַכט זייער יוגנט און די גאַסן פון לאַדזש. זיי איז דערווידער געווען דאָס שאַקלען זיך פון יידן ביים דאַווענען, די בערד און

די פיאות און דאָס יידישע לשון וואָס קוקט אויס אַרעם לגבי דעם שיין-נעם קלינגעדיקן פּויליש. אַלצדינג וואָס איז יידיש איז שטיל און אַרע-מאַנסקע. אַלצדינג וואָס איז פּויליש איז רייך און וואוילקלינגעדיק.

שלום ביאַלערס טעכטער האָבן זיך גאָר געהאַלטן פאַר פּוילישע פּרויען. אינדערהיים האָבן זיי זיך געפילט ווי פּרעמדע.

אַזוי ווי זיי זענען געווען עלעגאַנטע און שיינע מיידלעך איז דאָס אַריינקומען אין דער פּוילישער און אַסימילירט-יידישער געזעלשאַפט אין לאַדזש זיי נישט אָנגעקומען שווער. פאַרט משה אהרן ווינערס אייניקל-לעך און פון דער פאַר-מלחמהדיקער בורזשואַזיע. עס האָט זיי וואָס ווייניקער אָנגעהויבן צו אינטערעסירן וואָס עס טוט זיך אין שטוב. איינע האָט געהייסן יאָדוויגע און די אַנדערע סטאַשע. שלום ביאַלער, הגם ער האָט זיך געהאַלטן פון די וואַרשעווער חשובים, — האָט זיך אָנגעהויבן שרעקן פאַר די אייגענע טעכטער. די פּרעמדע נייע וועלט פון דער מלחמה-צייט האָט זיך אַריינגעריסן אין זיין אייגענער שטוב, און ער האָט זיך אין אָנגעזיכט פון זיין אייגן בלוט און פלייש געפילט ווי אַ ייד צווישן גוים. זענען דאָס זיינע טעכטער ? זיי האָבן צו אים, צו שלומען, זעלטן גערעדט אַ וואָרט, און דאָס נאָר פון אויבנאַראַפ און אויף אַ סטילזירטן פּויליש אָן אַ ברעקל יידישן אַקצענט. אויב עמעצער האָט צו זיי גערעדט יידיש האָבן זיי אים אָנגעקוקט ווי שיקסעס וואָס פאַרשטייען נישט וואָס מען רעדט צו זיי. יידן אין לאַנגע קאַפּאַטעס וואָס פלעגן אַרױפּקומען צו שלום ביאַלערן און האָבן די דאָזיקע טעכטער געקאַנט נאָך פון קינד-ווייז — האָבן אויך אויף זיי אָנגעהויבן צו קוקן ווי אויף גויעס וואָס קוקן מיט פאַראַכטונג אויף אַ פּרומען ייד.

יאָדוויגע איז אַריינגעקומען אין אַ קרייז פון לאַדזשער פּוילישע זשורנאַליסטן, שריפטשטעלער און שוישפילער. אויך דאַרט זענען געווען אַ סך יידן, און גראַד זענען עס געווען די יידן וואָס האָבן אָנגעהויבן אַריינצוברענגען נייע געוואַגטע פאַרמען אין דער פּוילישער דיכטונג. אַבער אויך יענע יידן, פּונקט ווי יאָדוויגע ביאַלער, האָבן געמאַכט אַ קולט פון זייער פאַראַכטונגס-געפיל צו דער גרויסער יידישער מאַסע אויף דער פּוילישער ערד. די דאָזיקע מאַסע — איידער זי איז מיט דרייסיק יאָר שפּעטער פאַרשוואַנדן אין די דייטשע קאַלעך-אויונס — האָט זיך איצט

גענומען מיט אַ גוואַלטיקן טעמפּעראַמענט אויסצובויען איר מאַדערנעם יידישן רענעסאַנס, אַ רענעסאַנס אויף אַלע געביטן פון איר לעבן. די יידן-פּאָליאַקן האָבן עס נישט געזען און נישט געוואָלט זען. דער שיק-זאַל וואָס האָט שוין געשפּונען דעם לעצטן פּאָדעם פאַר די יידן אין פּוילן — ער האָט אויך דעם דאָזיקן פּאָדעם אָנגעגרייט פאַר די יעסיקאַס און פאַר די אַנטלויפּער. זיי זענען אומגעקומען צוזאַמען מיט אַלע פּוילישע יידן. דערווייל אָבער — פאַרן תּהום וועלכן קיינער האָט נישט געזען — האָט מען געגלויבט זיך צו באַפּרייען פון יידן מיט דעם וואָס מען האָט זיי אַרויסגעוויזן פּרעמדקייט. דער באַגאַבטסטער דיכטער פון די דאָזיקע יידישע אַנטלויפּער, יוליאַן טובים, האָט אין יענער צייט אָנגעשריבן אַ ליד „זשידושי“, וואָס האָט אויסגעדריקט צו דער יידישער מאַסע אויף די לאַדזשער גאַסן די פאַראַכטנדיקע פּרעמדקייט פון אַ יעסיקאַ. אויף די גאַסן פון פּוילן האָט מען יידן געשלאָגן מיט שטעקנס ווי מען שלאָגט הינט. אין פּוילן האָט מען יידן געוואַרפן פון די באַנען און זיי געוואָלט דערנידעריקן און מבזה זיין. די יידן-דיכטער אין דער פּוילישער לי-טעראַטור האָבן געשוויגן ווי מען מיינט נישט זיי. אפשר ווייל דער שיקזאַל איז געווען אזוי נאַענט — סך-הכל מיט עטלעכע צענדליק יאָר — האָבן זיי זיך בגוואַלד פאַרשטאַפּט די אויערן. אויך יאָדוויגע ביאלער האָט געשוויגן ווי מען מיינט נישט זי. זי האָט זיך געגרייט צו ווערן אַ פּוילישע שוישפּילערין, די חסידישע טאַכטער. די פּוילישע בינע איז דאָס אַרט וואו זי וועט דערגרייכן איר צוקונפּט. זי וועט זיך דאַרט פאַרוויגן אין די קלאַנגען פון דער פּוילישער שפּראַך און פּוילישן לעבן. אויף די ברעטער פון שוישפּיל זעט מען נישט די יידן פון פּוילן. אויב מען זעט זיי — קומען זיי אַרויס ווי די לעכערלעכסטע פּאַיאַצן און ווי די וואָס קריגן די פעטש. מען קען זיי פיינט האָבן.

די שוועסטער אירע, סטאַשע, איז געווען ראַמאַנטישער און סענטי-מענטאַלער. זי האָט געוואַרט אויף אַ פּרינץ וואָס זאַל קומען צו רייטן אויף אַ ווייס פּערד און זי אַרויסגנבענען פון איר פּאַטער-הויז. סטאַשע האָט זיך דערוואַרט. קיין פּוילן איז געקומען אויף אַ באַזוך גאָר אַן עקזאַ-טישע פּערזענלעכקייט. דער לייב-דאַקטאָר פּונם קאַליף אין באַגדאַד. עס האָט בפּירוש געשמעקט מיט טויזנט און איין נאַכט. איך ווייס נישט

ווי אזוי סטאשע האָט זיך באַקאָנט מיט דעם ריטער פון אירע חלומות.
 גאַר דער לייב־דאַקטער פון קאַליף האָט זיך אין סטאַשען פאַרליבט,
 און איר האַרץ האָט אים אויך אַקעגנגעטראָגן אַלע געפילן פון אַ ראַמאַנ־
 טישער חסידישער טאַכטער וואָס וויל רעוואָלטירן. שלום ביאַלער און
 אַלע ווינערס זענען גאַר צעחוּשט געוואָרן פון דעם דאָזיקן שידוך. סטאַשע
 איז מיט איר קיניגלעכן לייב־דאַקטאָר אַוועק אַהין וואו עס וואַקסן די
 פאַלמע־ביימער.

קאָפּיטל זעכצן

דיאַלעקטיש ווידער־שפּיל. אין דער „אגודה“
לאַזט מען טאַקע אָפּ די לייצעס אָבער אין קרוטקער
שטיבל דרילט מען חסידישע מיליטאַנטן. וועלוול
קרוטקער. שלום ביאַלערס בחורים.

מעגלעך, דערפאַר וואָס די טעכטער האָבן צו שלום ביאַלערן אין שטוב
אַריינגעברענגט אַזאַ קאַלטע און אָפּשרעקנדיקע פרעמדקייט, האָבן זיך די
זין — דיאַלעקטיש ווידערשפּיל! — פאַרקירעוועט אויף צוריק און גאַר
געוואָרן שאַרפע חסידישע בחורים. דער בויעריש־רעוואָלוציאַנערער אימ־
פעט האָט באַהערשט נישט בלויז דאָס יינגע יידישע דור וואָס איז געגאַנגען
אויף די וועגן פון אַ גרויסן וועלט־רענעסאַנס פון דער יידישער געשיכטע.
אויך די חסידישע יוגנט איז אין איר קאַנסערוואַטיוזם געווען רעוואָלוציאַנער.
דער רוב פון דער יידישער געזעלשאַפט האָט מיטן גרעסטן טעמפּעראַמענט
געוואַלט דרייען דאָס ראָד פון דער יידישער געשיכטע אויף פאַראויס.
מיטן זעלביקן טעמפּעראַמענט האָבן עס טיילן פון דער חסידישער יוגנט
געוואַלט דרייען אויף צוריק — אָבער זיי האָבן עס שוין געטאַן אויף
אַ פּיל מאַדערנערן אופן. אומעטום האָט האַסטיק געשפּראַצט די באַני־
אונג. די חסידישע אַרטאָדאָקסיע אין פּוילן האָט מיט אַמאָל פאַרלאָזן
דעם אַלטן בטלנישן שטייגער פון צומאַכן די אויגן אויף אַלע שינויים
פון דער צייט און האַרטנעקיקן גלויבן, אַז דאָס יידישע לעבן איז אַ
פרום און שטייענדיק וואַסער. די מלחמה האָט אַלעמען ברוטאַל געעפּנט
די אויגן און געוויזן די שטורעם־ווינטן וואָס קומען און רייסן אַלצדינג
אויס מיטן שורש. די „אגודה“ און די פּאָליטיק פון גערער הויף האָבן

זיך באַמײט גראַד אויף דעם נייעם באַדן צוריק איינצופלאַנצן די אַלטע פּלאַנצן. דאָס האָט געהאַט אַן אומגעוויינטלעכן דערפּאָלג בײַ אַ טײל פּון דער חסידישער יוגנט. ווען אומעטום אין יידישן לעבן האָבן גע- פּלאַטערט די טעמפּעראַמענטפּולסטע אידעאַלן, איז די חסידישע פרומקײט אויך געוואָרן אַ טעמפּעראַמענטפּולער אידעאַל.

דאָס יידישע לעבן אין פּוילן איז געוואָרן אַ פעלד פּון אויפּברויזן- דיקע אידעאַישע קאַמפּן. אויך דער חסידיש-אידעאַליסטישער טײל פּון דער יוגנט האָט פּאַרוואַנדלט איר פרומקײט אין אַן אידעאַישן קאַמפּ. עס זענען מער נישט געווען די אַמאָליקע בחורים וואָס לייענען אַ בלאַט- צײטונג האָט געהײסן בײַ זײ אַפּיקורסות. פּאַרקערט: די פרומע יוגנט האָט כמעט אַלצײַנג געלייענט און איז באַהאַונט געווען אין די אידעאַי- שע פּראַגראַמען פּון די יידישע פּאַרטייען אין נייעם פּוילן — זי האָט גע- קאַנט לייענען פּויליש און אַפּילו לעגאַליזירט דאָס לייענען יידישע ליטעראַטור און אַנדערע אַמאָליקע טרײַף-פּסולן. די חסידישע בחורים האָבן גאָר געמאַכט דעם זשעסט, אַז זײ האָבן נישט קײן מורא פּאַר דער פּרײהײטלעכער יידישער ליטעראַטור. אויך זײ, די פרומע, וויסן ווי זיך צוזופּאַסן און פּאַנאַטיש צו קעמפּן פּאַר דער אַלטער יידישקײט אין די נייע צײַטן.

בכלל האָט מען נאָכגעלאָזט די לײצעס וואָס שײך הלכשה און אַנ- דערע וועלטלעכע מנהגים. אין דער „אגודה“ און בײַ דער אַנפירנדיקער העראַרכיע פּון דער אַרטאָדאָקסיע אין פּוילן האָט מען אויפּגעהערט צו קוקן אויף קורצע מלבושים און געשוירענע בערדלעך ווי אויף אַפּיקורסות און חוקת-הגוי. אין דעם דאָזיקן פרט האָט מען אַנגעוויבן אַרויסצואווייזן ליבעראַליזם. אין גער גופא האָט מען געקוקט דורך די פינגער אויף יידן וואָס טראָגן „דייטש“, און אַפּילו אויף יידן וואָס זענען נישט מקפּיד אויף קליינע עבירהלעך. אַבי נאָר מען האָט אַרגאַניזאַציאָנעל באַלאַנגט צו דער אַרטאָדאָקסיע, איז שוין גוט און וואויל. ווער שמועסט אויב מען האָט די אַרטאָדאָקסיע געשטיצט פינאַנציעל און פּאַליטיש. — דאָן האָט מען אַלצײַנג מוחל געווען און אַנגענומען מיט בײדע הענט. די אַרטאָ- דאָקסיע אין פּוילן — נישט בלויז זי האָט נישט געוואַלט אויפּגעבן איר פּאַזיציע אין דער נייער יידישער תקופּה. זי איז גאָר געוואָרן אַגרעסיוו

אויף אלע געביטן. זי האט זיך גוט אויסגעלערנט דעם אלטן יעזואטישן מעטאד און זיך מיט אים באנוצט מיטן גרעסטן דערפאלג. אמת, די ארטאדאקסיע האט פארלוירן איר מאסן-כוח — די יידישע מאסן אין פוילן זענען אריבערגעגאנגען צו די ציוניסטישע פארטייען און צום „בונד“. אבער די ארטאדאקסיע איז געווארן אן ארגאניזירטער פאליטישער כוח מיט וועלכן אלע וועלטלעכע יידישע פארטייען האבן זיך געמוזט שטארק רעכענען און כסדר מיט איר קעמפן. די פוילישע חסידים וואס האבן קיינמאל נישט געוואוסט פון א מאדערנעם פאליטישן קאמף האבן זיך מיט אמאל אים אויסגעלערנט צו פירן מיט אלע פיטשעווקעס, זיי האבן אויך דא ארויסגעוויזן חריפישע און גוטע קעפעלעך. די ארטאדאקסיע האט זיך מאדערניזירט אויך אויפן געביט פון דערציאונג. דאס אלטע חדר וועלכן מען האט אמאל פארטיידיקט מיט דער גרעסטער פארביסנ-קייט און עס „אפגעשריגן“ מיט אלע גוטע און בייזע מיטלען, אט-א-דאס „אויג אין קאפ“ האט מען גאר אליין בידיים רעפארמירט און עס געמאכט כמעט פאר א „שקאלע“. די אלטע מלמדים זענען פארשוואונדן צוזאמען מיט זייערע קאנטשיקעס און טייט-העלצלעך. אין דעם געביט פון חינוך-הבנות — די ארטאדאקסיע האט עס שטענדיק פארווארלאזט, וואס זענען סך-הכל מישטיינס געזאגט נקבות? מען דארף זיי חתונה-מאכן און אנטאן דעם כאמעט פון שווערן לעבן — איז אויך געמאכט געווארן ראדיקאלע שינויים. אין דער נייער תקופה ווען די יידישע פרויען זענען אריינגעריסן געווארן אין דעם קאמף פאר באנייאונג, האט די ארטאדאקסיע זיך געוואוסט צוצופאסן. מען האט ארגאניזירט ארטא-דאקסישע אפטיילונגען פון פרויען, פאליטיש-געשולטע. מען האט גע-גרינדעט „בית-יעקב“-שולן פאר מיידלעך, און מען האט זיי דארט דער-צויגן אפן און האפערדיק צו פירן א מאדערנעם קאמף פאר פרומקייט, פונקט ווי זייערע באבעס האבן עס אויף א פארציטישן אופן געפירט אין אמאליקן פוילן.

די ארטאדאקסיע האט זיך טאקע באמייט צו זיין ליבעראל וואס שייך דער פרומקייט פון אירע מיטגלידער, אבי נאך דאס פאליטישע אנווען פון דער „אגודה“ זאל וואקסן, אבער מיט דער גרעסטער זארגפעלטיקייט — און דאס לויט די דירעקטיוון פון קלוגן און רירעוודיקן גער — האט מען

אויסגעהאדעוועט אן עליטע, א גווארדיע פון יינגע פיערדיקע בחורים. זיי האבן זיך געלערנט פויליש און אריינגעקוקט — לעגאל — אין א יידיש ביכל אבער דאס האט זיי נישט געשטערט, אז זיי זאלן מיט דער היציקסטער עקשנות דעמאנסטרירן דעם אלטן יידישן שטייגער, טראגן לאנגע פיאות און סאמעטענע היטלעך, פראווען פארצייטישע חסידות און אוועקלויפן אויף גאנצע וואכן צום רבין קיין גער. דארט זענען זיי געלעגן אינטער די טישן פון רבישן בית-המדרש כדי צו הערן דעם רבינס תורה. זיי האבן זיך געוואלגערט אין גער און דארט פארשווארצט גע- ווארן ווי אמאל די שארפע חסידים אין קאצק. ביי א טייל פון דער נייער חסידישער יוגנט אין פוילן איז עס געווארן א מאדע-זאך צו באלאנגען צו דער דאזיקער מיליטאנטישער יוגנט און צו פראווען מיטן קנאק דווקא אין די נייע מאדערנע צייטן דאס אלטע פוילישע חסידות.

אין לאדזש האבן זיך אט-א-די יינגע חסידישע מיליטאנטן גע- זאמלט אין שארפסטן גערער שטיבל אויף קרוטקא גאס, דאס א. ג. קרוטקער-שטיבל. אלע אנדערע גערער שטיבלעך אין לאדזש זענען מיט אמאל געווארן ליבעראל לויט דעם גייסט פון דער צייט. דאס קרוטקער שטיבל איז פארבליבן ווי די איינציקע קאזארמע פון שטרענגסטער חסידישער דיסציפלין. די „שטארקע האנט“ אין קרוטקער שטיבל איז געווען וועלוול קרוטקער, אן עלטערער ייד וואס ער גופא האט שוין געהאט חתונה געמאכט זיינע קינדער און געווען א זיידע. אבער ער האט זיך געהאלטן פאר א ייגנטלעכן און איז געווען דער פירער און דער מדריד פון דער ייגנט אין קרוטקער שטיבל. ווי אין די אמאליקע פאר-מלחמה צייטן האט ער אויך איצט ארויסגעווארפן בחורים וואס זענען זיך אונ- טערגעשטאנען צו טראגן לאנגע הויזן און שטייפע קעלנערלעך. דער דאזיקער „חוקת הדייטש“ איז אבער געווען א פארבאט וואס איז חל געווען נייערט אויפן קרוטקער שטיבל. דארט האט מען געדרילט די עליטע.

וועלוול קרוטקער האט זיך געהאלטן באגלייך מיט די בחורים. ער האט געטאן מיט זיי צוזאמען אלע יוגנטלעך-שקאצישע שטיק, געמאכט מישקאנטעס אויף קאטאוועס, געפראוועט סעודהלעך, געשמעסט צוזאמען חסידות. ער איז „אנטלאפן“ מיט זיי קיין גער, און געוואלגערט זיך דארט

מיט די שאַרפע באַפֿיאַותטע בחורים אונטער די רבישע טישן. דאָס וואונדער איז נאָך גרעסער געווען: מחוץ דעם קרוטקער שטיבל און מחוץ דער געדרילטער גוואַרדיע איז וועלוול קרוטקער גאָר געווען אַ באַשיידענער שטילער מענטש, אַ גוט־דערצויגענער און צו קיינעם נישט גערעדט קיין הויך וואָרט. ערשט אין קרוטקער שטיבל האָט ער זיך אַנגעצונדן ווי אַ פייער און גערעדט שאַרפע שפיציקע רייד. אַפֿילו גע־טיילט פעטש אויב מען האָט באַדאַרפט. די גוואַרדיע האָט אים ליב געהאַט אהבת־נפש און געלאָזט זיך פון אים מדריך זיין מיט דער שטרענגסטער דיסציפלין. עס האָט פאַר זיי געשמעקט מיט מוט און מיט קאַמף. די לופט אין פוילן איז דעמאָלט פול געווען מיט אַט־אַ־די עלעמענטן.

שלום ביאַלערס בחורים האָבן זיך אויך אַריינגעקריגן אין דער גוואַרדיע פון קרוטקער שטיבל. פון איין זייט זענען יאָדוויגע און סטאַשע געוואָרן מער און מער גויישער און פוילישער און פול געמאַכט שלום ביאַלערס שטוב מיט אַ קאַלטער און פיינטלעכער פרעמדקייט. די זין האָבן זיך געלאָזט וואַקסן לאַנגע פֿאות, געטראָגן אינדערוואָכן סאַמעטענע היטלען און געפראַוועט שאַרפע חסידות. שלום ביאַלערס באַלעבאַטישע שטוב האָט זיך פאַרוואַנדלט אין אַ תהום צווישן צוויי וועלטן. די ברידער האָבן מורא געהאַט צו קוקן אויף די שוועסטער. זיי האָבן צו זיי קיין מאָל נישט אויסגערעדט קיין וואָרט ווי עס וואָלטן נישט געווען קיין שוועסטער נייערט פרעמדע גוייעס. סטאַשע און יאָדוויגע האָבן מיט גיפטיקן ביטול געקוקט אויף דער באַפֿיאַותטער „פינצטערקייט“, אויף די ווילדע פאַנאַטישע יידישע „חיות“ וואָס זאָלן מכלומרשט זיין זייערע ברידער. מען האָט זיך ביטער פיינט געהאַט איינער דעם אַנדערן און געוואָרן אַפגעפרעמדטער און אַפגעפרעמדטער. אויף דער גאַס האָט מען אַוועקגעדרייט דאָס פנים און זיך געמאַכט נישט דערקענען. מען האָט זיך געשעמט איינער מיטן אַנדערן.

שלום ביאַלער איז געווען פון די אַלטע וואַרשעווער גבירים און ליב געהאַט מעסיקייט. אַפֿילו אין חסידות איז ער געגאַנגען אין גאַלדענעם מיטן און געמיטן דעם צו האַסטיקן זשעסט. ביינאַכט האָט ער געזיפצט אין די קישנס. ער האָט געוואוסט: די ווינערישע גבירותשאַפט איז אויס־גערובען. מען וועט שוין נישט קריגן קיין גרויסע שידוכים כדי צו

קלינגען איבער פוילן און צו פאַרדעקן דערמיט אַלע וואונדן אין דער משפחה. די גאַלדענע ברונעמער פונם שיינעם אַמאַל זענען אויסגעטריקנט. פון די גרויסע גבירים פון אַמאַל איז געוואָרן אַ תל. די וועלט האָט זיך געשטעלט אויפן קאַפּ און שפּילט אַ פינצטער שפּיל. שלום ביאַלער גופא איז אויך עפעס געוואָרן ווי אַ טויזנטרומף וואָס איז אַרויסגעפאַלן פון קורס.

קאָפּיטל זיבעצן

דאָס מזל האָט פּאַרט נישט פּאַרגעסן אָן אַלטן
וואַרשעווער גביר. ר' שיע איז אָנגעשטאַפט מיט אַמע-
ריקאַנער דאָלאַרן. די ווינערס גייען קיין באַלוט צו
„באַשויען“ די כלה. ווי אַזוי מען נעמט אויף די
אויסגעשפּילטע גבירים ביי די באַלוטער מחותנים.
פּראָלעטאַרישע הענט נעמען כיבוד פון אַלטן גבירישן
קרישטאַל.

דער באַלוטער גבאי ר' יאַנטשע האָט געוואַרפן אַן אייגל אויף שלום
ביאַלערן. שיע שפּעראַלינסקין האָט ער געוואַלט מאַכן פּאַר אַ מחותן פון
דעם דאָזיקן אַלטן גבירישן הויז. ר' יאַנטשע איז געווען אַ געלאַסענער
און פיפּיקער ייד. מיט איין קוק האָט ער אַדורכגענומען אַלע סיטואַציעס.
שלום ביאַלער איז דאָס פּימסנהאַלץ וואָס ער זוכט פּאַר שיע שפּעראַלינסקין.
ר' יאַנטשע האָט געוואוסט אַז שיע וואַקסט. עס איז נישט קיין קלייניקייט
צו האָבן די אייביקע דאַנקבאַרקייט פון אַזאַ פּלוצימדיקן אַדיר וועמען אַלע
הצלחות שפּילן ממש אַריין אין די הענט. מען קאָן רואַיק שלאָפן ווען מען
האָט ליגן אין דער קעשענע אַזאַ ידיד ווי שיע שפּעראַלינסקי. — האָט ר'
יאַנטשע ביי זיך געטראַכט און געטאַן דעם אמתן שמעק־טאַבאַק.
ר' יאַנטשע האָט קאָמבינירט: שלום ביאַלער איז פּאַר דער מלחמה
געווען דער אתרוג פון די ווינערס. ווינער אַליין איז אויך נישקשה גענוג
יחוס. שמעלצט מען עס אַבער צו מיט זיסקינד ביאַלער און מיט וואַרשע
— איז עס ממש דאָס אמתע געקעכץ. שיע שפּעראַלינסקי דאַרף זיך דער-
פון צו באַלעקן. צווייטנס: האָט ער שיע שפּעראַלינסקין דווקא געוואַלט

געבן אן איידעם מיט פיאות. זאל עס אים, דעם אמאליקן ארעמען באלוטער וועבער, באקומען מיטן פולן שעפל.

ר' יאנטשע האט נישט לאנג געברייטעט און ארויפגעגאנגען אויף דער פיעטרקאווער גאס צו שלום ביאלערן. אמאל איז פאר א פרעמדן ייד היפש שווערלעך געווען אריינצוקומען צו די ווינערס. מען האט לאנג געמוזט קלאפן ביי די גרויסע פארהאקטע טירן און זיך מעלדן ביי די דינסטן וואס מען וויל. היינט פרעגט מען קיינעם נישט. מען איז דארט גאר צופרידן ווען אימיצער קלאפט אן. בעלנים ארויפצוקומען צו די ווינערס מינערן זיך פון טאג צו טאג. יעדער פרעמדער ייד וואס דערמאנט זיך אין די ווינערס און קומט פלוצעם אריין צו זיי איז דווקא אן אנגע-לייגטער גאסט.

ר' יאנטשע האט געגעבן א שארפן קוש דער גרויסער זילבערנער גבירישער מזווה וואס האט נאך געהאנגען אויף די ביישטידלעך פון שלום ביאלערס פראנט-טיר. די מזווה איז געהאנגען מיט א האפערדיקייט ווי זי וואלט גארנישט געוואוסט אז ס'איז היינט מלחמה און די ווינערס זענען שוין מער נישט די אמאליקע ווינערס.

ר' יאנטשע האט ברייטלעך א זאג געטאן צו די מענטשן אין שטוב: — איך האב געוואלט רעדן א ווארט מיט ר' שלומען.

שלום ביאלער איז באלד אריינגעקומען און אריינגעבעטן ר' יאנטשען צו זיך אין קאבינעט. ר' יאנטשע האט געטאן א הוסטל און זיך אוועקגע-זעצט אויף א ווייכע לעדערנע שטול ביי שלום ביאלערס שרייב-טיש. ער האט ארויסגענומען דאס קארענע שקעטעלע, געטאן א שמעק-טאבאק, און אן גרויסע הקדמות דערציילט שלום ביאלערן וועגן וואס ער איז געקומען.

שלום ביאלער האט זיך גענוג געהאט אנגעהערט פון שיע שפערלינג-סקין. לאדזש האט מיט אים געקלונגען. די אלטע גבירים האבן נישט איין מאל אפגעזיפצט ווען זיי האבן געהערט ווי דאס מזל האט אנגעהויבן אויפצושפילן ביי באלוטער ארעמעלייט. שלום ביאלער האט געהאט גרויס דרך-ארץ פאר געלט, און געוואוסט, אז וואס עס איז געווען איז פארביי. ביי וועמען עס גייט דאס רעדל, פאר דעם מוז מען בייגן דעם קאפ. ער איז געווען רירעוודיקער און פיפיקער ווי די ווינערס און געקאנט בארע-

כענען יעדע סיטואציע. דער שידוך מיט שיע שפערלינסקין האָט פאַר אים מיטאַמאָל געעפנט נייע פערספעקטיוון. עס האָט זיך גאָר אויסגע- דוכט: דאָס מזל האָט פאַרט נישט פאַרגעסן שלום ביאַלערן און וועט אפשר אַ קער געבן דעם דיזשל אויף צוריק. שלום ביאַלער האָט שטיל געשמייכלט:

— וויפיל טראַכט דער הער שפערלינסקי צו געבן נדן?

— ר' שיע איז אָנגעשטאַפט מיט אַמעריקאַנער דאָלאַרן קיין עיין הרע. ר' שיע טראַכט אויפצושיטן מיט דאָלאַרן און טאַקע כאָפן הגבירים, האָט ר' יאַנטשע געזאָגט און פונאויפסניי גענומען אַ שמעק-טאַבאַק.

שלום ביאַלער האָט דעם באַלוטער ייד נישט געוואָלט אַרויסווייזן זיין גליקלעכע איבערראַשונג און דעם וואַרעמען טיאַקע אין האַרצן בעת ער האָט געהערט פון דאָלאַרן. פונדעסטוועגן האָט ער מורא געהאַט אַפצולאָזן דעם פּאָדים. מיט איין שלעכטן גאַנג קאָן מען פאַרלירן דאָס פּלוצעמע גרויסע געווינס. ער האָט געוואוסט בעסער פון ר' יאַנטשען וויפיל אַמאָליקע שיינע קאַרפּן-קעפּ זענען גרייט אויפצוהויבן די פאַטשיי-לע פון די נייע גבירים. ער האָט געוואוסט: מיט דער צייט וועלן אַפילו די וואַרשעווער פּריוועטעס אַראַפּלאָזן די פּעדערן און זוכן די נייע גליקן. ר' יאַנטשע האָט גוט געזען, אַז ער האָט דעם גרויסן לאַדזשער יחוס ביי זיך אין בוזעם-קעשענע און ער קאָן צוריקגיין קיין באַלוט צו שיע שפערלינסקין און הייסן זיך גרייטן צו ברעכן טעלער — און נעמען דאָס גרויסע שדכנות-געלט.

ר' יאַנטשע איז צוריקגעגאַנגען צו שיע שפערלינסקין, ברייטלעך באַפוילן אַז גיטעלע זאָל אים דערלאַנגען אַ גוטע און הייסע גלעזעלע טיי און טאַקע מיט אַ טיף טעלערל פול מיט איינגעמאַכטס. ער האָט געטאָן אַ שמעק-טאַבאַק און מיט איבערלעגענער גבאישער היימישקייט דערציילט שיען ווי ווייט ער האָט שוין איינגעפּעדימט מיט די ווינערס, און ווער עס איז שלום ביאַלער סיי פון לאַדזש און סיי פון וואַרשע.

שיע שפערלינסקי האָט זיך שווער געקאַנט באַפרייען פון דעם טיפן מינדערווערטיקייטס-געפיל פון אַ באַלוטער אַרעמאָן לגבי דעם נאָמען פון די ווינערס. עס האָט זיך אַלץ כסדר אים נישט צוגעגלויבט, אַז היינט איז זיין צייט און ער איז איצט דער גרויסער גביר אין פוילן. ער איז

רויט געוואָרן ווען ר' יאַנטשע האָט אים דערציילט פון שלום ביאַלערן און אַז גיטעלע באַקומט פאַר אַ חתן נישט בלויז ר' משה אהרן ווינערס אָן אייניקל, נייַערט אַ חסידישן בחור, אַ למדן און מיט פּיאָות. ער האָט זיך אַרומגעקוקט אויף זיין באַלוטער שטוב און אויף זיינע אויסגעאַרבעטע הענט וואָס זענען נאָך פול מיט מאַזאַליעס — און ער האָט אַריינגעשריגן צו יענטלען אין קיך אַריינצוברענגען פאַר ר' יאַנטשען דעם אמתן כיבוד.

מען האָט באַשטימט אַ טאָג ווען פייגעלע ביאַלער, ר' משה אהרן ווינערס טאָכטער און שלום ביאַלערס ווייב, זאָל אַראַפּקומען קיין באַלוט צו שיע שפּערלינסקין כדי צו „באַשויען“ די כלה. יענטל האָט זיך אַליין, ווי אויך די טאָכטער געוואַלט אויספוצן אין עסיק און אין האַניק. מען האָט זיך געוואַלט ווייזן פאַר ר' משה אהרן ווינערס טאָכטער, דער צוקונפטיקער מחותנתטע און זי מקבל־פנים זיין ווי עס געהער צו זיין. יענטל האָט גאָר נישט געוואוסט וואָסערע גבירישע קליידער זי זאָל זיך קויפן און וואָסער מאַדע ס'איז געווען ביי די אַמאָליקע גבירים ווען מען האָט אויפֿגענומען גרויסע געסט. לאַדזשער קראָמען זענען געווען פאַר איר צו ווינציק און זי האָט נישט געגלויבט אַז מען וועט איר דאָרט געבן דאָס ריכטיקע. זי איז מיט גיטעלען אַריינגעפאַרן קיין וואַרשע צו דער גרעסטער פּוילישער קראָם, אַ קראָם פון וויבערישע מאַדעס. די פּירמע באַגוסלאָוו הערזע. אַ מאַדע־קראָם וואָס האָט נאָך פאַר דער מלחמה געשט אין פּוילן. דאָרט האָבן געקויפט זייערע מלבושים די גרעסטע פּוילישע און יידישע גבירטעס.

וואָסערע קליידער זי זאָל דאָרט קויפן פאַר זיך און פאַר גיטעלען, האָט יענטל נישט געוואוסט. זי האָט אָבער געוואוסט: פאַר ר' משה אהרן ווינערס טאָכטער מוז מען זיך ווייזן אין שענסטן און אין טייערסטן. זי האָט זיך דערמאָנט אַמאָל צו האָבן געהאַט געהערט, אַז גרויסע גבירטעס טראָגן זיידענע שלאָף־רעק מיט אַ סך בענדער. ווען און וואו גבירטעס טראָגן אַזאָ הלבשה האָט יענטל נישט געוואוסט. זי האָט זיך ביי הערזען געהייסן געבן די טייערסטע זיידענע שלאָף־רעק. און זי האָט זיך אויס־געקליבן דווקא אַזעלכע מיט רויטע שרייענדיקע קאַלירן און מיט אַ סך בענדער.

פייגעלע ביאלער צוזאמען מיט אירס א שוועגערין, א שנור פון ר' משה אהרן ווינער, זענען אראפגעקומען קיין באלוט צו „באשויען“ שיע שפערלינסקיס טאכטער. די פיס פון די צוויי לאדזשער חשובע דאמען האבן ס'ערשטע מאל גערעטן אויף די שמאלע און בלאטיקע בא-לוטער טרעטוארן. די ביידע דאמעס גייענדיק איבער באלוט האבן זיך באמיט איינע מיט דער אנדערער וואס ווייניקער צו רעדן. איעדע האט ביי זיך אין הארצן געטראכט, ווי אין די לעצטע עטלעכע יאר האט זיך דאס וועלט־רעדעלע געטאן א דריי.

ביי שיע שפערלינסקין אין הויז האט זיי מיט גרויס ברוך־הבא מקבל־פנים געווען שיע אליין און זיין ווייב יענטל. יענטל איז געגאנגען אָנגעטאָן אין אַ בלוט־רויטן זיידענעם שלאָף־ראַק מיט אַ סך צעלאָזענע פאלדן און בענדער. עס האט אויסגעקוקט אז דאס באלוטער שטיבל קאן גאר נישט פארנעמען אזא שרייענדיקע און צעפאלדעוועטע שפע. פייגעלעס שוועגערין האט געטאן א באהאלטענעם שמייכל. פייגעלע איז רויט גע-וואָרן. באלד האט זיך באוויזן גיטעלע. דאס כלה־מיידל האט אויף זיך געטראָגן פונקט אזא שרייענדיק רויטן שלאָף־ראַק ווי די מוטער. דער טיש איז געווען געדעקט מיט כלה־טוב און מיט מאכלים וועלכע אין די מלחמה־צייטן האט זיי קיינער גאר נישט אָנגעזען אין לאָדזש.

דעם אופן פון דער הלבשה און ווי אזוי מען האט זיי אויפגענומען ביים באלוטער מחותן, האט פייגעלעס שוועגערין באלד אויסגעפויקט צווישן אלע ווינערס. מען האט געלאַכט פון קנאה און בייזוויליקייט. שלום ביאלער האט זיך געיאַגט צו ברעכן טעלער. ער האט אלץ זיין מזל נישט געטרויט און מורא געהאט טאָמער כאַפן זיך אנדערע בעלבים אַריין אינם באלוטער שמאלץ־גרוב.

פאַר די תנאים האט שיע שפערלינסקי מסלק געווען מיט טויזנטער קנאָנדיקע אַמעריקאַנער דאָלאָרן. אויף דער פוילישער וואַלטע זענען דאָס ממש געווען אַסטראָנאָמישע ציפערן.

שבת נאָך די תנאים האט מען די באלוטער מחותנים פאַרבעטן אויף דער פיעטרקאווער גאַס צו שלום ביאלערן אין הויז. גייענדיק אויף דער פיעטרקאווער גאַס צוזאָמען מיט יענטלען און מיט דער טאָכטער האט

זיך שיע שפערלינסקי נישט-ווילנדיק דערמאנט ווי ער איז אמאל דאָ געגאנגען אָן אָפּגעריסענער און באַרויסער און געטיילט בונדישע פּראָ-קלאַמאַציעס. ער האָט געשמייכלט און געטראַכט אַז מען קאָן קיינמאל נישט וויסן ווי דאָס מוז טוט זיך אַ דריי.

לכבוד די מחותנים האָט שלום ביאַלער צו זיך פאַרבעטן אַלע ווינערישע הויז-געזינטן ווי אויך זיין ברודער טביה און זיין שוועגערין באַשע. ער האָט די באַלוטער געוואַלט ווייזן אין וואַסער יחוס זיי האָבן זיך איינגעקויפט מיט די שווערע אַמעריקאַנער דאָלאַרן. מען האָט פון די גלאַז-שאַפּעס אַרויסגענומען דאָס זילבער, די טייערע פאַרצעלאַנגען און קרישטאַלן — דאָס איבערגעבליבענע עשירות פון אַמאַל. מען האָט דער-מיט די שפערלינסקיס געוואַלט ווייזן מיט וועמען זיי האָבן זיך משדך געווען. יאָדוויגע און סטאַשע האָבן באַינן ברירה אויך געמוזט בלייבן אין דער היים צוליב די געסט — פאַרט דעם ברודערס כּלה.

די געשפרעכן צווישן די ווייבער זענען געגאנגען אויף פּויליש. די רויטע אויסגעהאַרעוועטע הענט פון יענטלען און גיטעלען — וועלכע האָבן זיך אַמאַל אויסגעשטרעקט צום טיש כדי צו נעמען פון כיבוד וואָס איז געלעגן אויף די איידעלע פאַרצעלאַנגען — האָבן דערציילט פון אַמאַליקער פּראַצע און אַרעמקייט און האָבן אויסגעקוקט ווי פּרעמדע און פּראַלע-טאַרישע צווישן די ווייסע אויסגעכאַוועטע הענטלעך פון די אַמאַליקע גביר-טעס. יענטל און גיטעלע האָבן ניט געקאָנט זיך אויסגעפינען צווישן די אויפ-געבלאַזענע פּוילישע שמועסן. ווען זיי האָבן געמוזט עפענען דאָס מויל און אויך עפּעס זאָגן — פאַרשטייט זיך, אויף פּויליש — איז עס געווען דאָס גרייזיקע זינגנדיקע פּויליש וואָס עס רעדט מיט די גוים די באַלוטער יידישע אַרעמקייט. אַלע ווייבער פון די ווינערס האָבן אין האַרצן געלאַכט פון קנאַה און שאַדנפּרייד. פּייגעלע ביאַלער איז רויט געוואָרן. סטאַשע און יאָדוויגע האָבן פאַרצויגן די נעזער און געטראַכט: ווען דאָס דאָזיקע באַלוטער מיידל וואַלט סוף כל סוף נישט געווען זייער שוועגערין, וואַלט עס געווען זייער גלייך וואָס די „חיה“, זייער ברודער, באַקומט אַ כּלה מיט אַזאַ מוראדיקן פּויליש.

קאפיטל אכצן

מלכותא דארעא כמלכותא דרקיע. אומעטום דרייט
זיך דאָס אייגענע רעדל. פערזענלעכקייט און קאלעק-
טיוו. ה. ל. זשיטניצקי.

נאָך פרצט טויט האָט די יידישע ליטעראַטור און די יידישע ליטעראַ-
רישע משפּחה אין פּוילן פּאַרלוירן דעם פּונקט פּון איר צענטער און דעם
אויטאָריטעט פּון איר טראַדיציע. פּערזענלעכקייט איז אַ סך־הכל פּון
דורות. וואָס האָבן זיך קאַנצענטרירט אין איינציקע באַדייטנדיקע
פּערזענלעכקייטן. אין דעם דאָזיקן פּרט איז פּרץ ווירקלעך געווען דאָס
מאָדערנע געשטאַלט פּונם טראַדיציאָנעלן יידישן פּוילן. די אַלטע יידישע
רעליגיעזע ליטעראַטור איז געווען סינטעטיש מיט די פּערזענלעכקייטן
וואָס האָבן זי געשאַפּן. אויך די מאָדערנע יידישע ליטעראַטור איז געווען
סינטעטיש מיט אַ שאַפּערישער פּערזענלעכקייט. פּרץ איז געווען דער
סימבאָל פּון אַט אַ דער סינטעזע.

די תקופה פון דער יידישער ליטעראַטור אין פּוילן וואָס האָט זיך
אַנגעהויבן נאָך פרצעס טויט — איז געווען פּולשטענדיק גלייך צו דער
תקופה פון דער צייט. אויף אַלע געביטן פון דער יידישער געזעלשאַפּט
זענען געפּאָלן די אויטאָריטעטן. אויף אַלע פּליינען פון יידישן לעבן איז
געווען דער ביה־השמשות פון די אַלטע געטער. דער פּרילינג האָט געגרינט
נאָך אַן ערד־ציטערניש וואָס האָט אַלצדינג איבערגעקערט אויף קאָפּיער.
דאָס יינגע לעבן איז אימפעטפול אַרויפגעשטיגן אויף די פּלייצעס פּונם
טויט. די אַמאָליקע חשובע גבירים האָבן זיך געוואַלגערט ווי אַלטוואַרג.
אין אַלע ספּערעס פון דער יידישער געזעלשאַפּט האָט דאָס אַלטע אָפּגע־

שפילט. בעסער געזאגט: עס איז איבערגעריסן געוואָרן פון אַ קאַ-
טאָטראַפּע. אומעטום האָט די באַניאונג אַרויסגעשפּראַצט פון חורבות.
אַנשטאַט דער פּערזענלעכקייט האָט מיט אַמאַל פאַרנומען דעם אויבנ-
אָן דער קאַלעקטיוו. אַפילו די פיגורן וואָס האָבן זיך אין יידישן לעבן
אַנגעהויבן אַרויסצורוקן — האָבן עס נישט געטאָן אַדאַנק זייער באַדייטנ-
דיקער פּערזענלעכקייט. דער קאַלעקטיוו און דער צייט-גורל האָט זיי
אַרויסגעשטויסן אויף דער אויבערפלאַך. און — זיי זענען פאַרשוואונדן
פון דער אויבערפלאַך ווי בלעזלעך אויפן וואַסער. די דערפאַלגן פון אַ יחיד
האָבן זיך אין פּריערדיקן פּוילן געצויגן אויף דורות. איצט האָבן זיך
דערפאַלגן געביטן ווי ליכט און שאַטן אין שטורעמדיקע און רעגנדיקע טעג.
די דערפאַלגן פון יחיד זענען דורכאויס געוואָרן אַפהענגיק פון די קאַפּריזן
און געמיטן פונם כלל.

אויך די נייע יידישע ליטעראַטור אין פּוילן — וואָס האָט ווי לויט
דעם וועג פון דעם צייט-שיקזאַל פאַרלוירן פּרצן — האָט אַנגעהויבן צו
וואַקסן זוי אַן אויפגעקומען קאַלעקטיוו באַשעפּעניש. אויך אין איר
האָט זיך ווייט און ברייט אַנגעזען דער אימפּעטפולער טעמפּעראַמענט
פון דער תקופה. מיט אַמאַל האָבן זיך אַנגעהויבן צו באַווייזן נייע שריפט-
שטעלער. אַבער יעדער נייער שריפטשטעלער איז שוין מער נישט
געווען אַפהענגיק פון דער אַנערקענונג און סמיכה פון פּרצן. אַלצדינג האָט
זיך נייערט געוואָנדן אין זיין אייגענעם טעמפּעראַמענט און אין דעם
אופן ווי ער האָט זיך געקאַנט אַרויסווייזן אויף דער אויבערפלאַך פון
דער עפנטלעכער מיינונג.

איינער פון די ערשטע טאַלאַנטפולע יידישע פּראָזאַאיקער וואָס
האָבן זיך באַוויזן אין אַנהויב פון דער נייער תקופה איז געווען ה. ל. זשיט-
ניצקי. ער האָט געשטאַמט פון לאַסק, אַ שטעטל נאָענט פון לאַדזש.
אַ זון פון אַ לערער — איז שוין זשיטניצקי געהאַט געווען אַ שילער פון
אַ פּויליש גימנאַזיע. איך קאָן מיך נישט דערמאַנען צי פאַר דער מלחמה
זאַל עמעצער פון די יידישע שריפטשטעלער שטאַמען פון לאַסק. אזוי ווי
לאַסק האָט באַלאַנגט צו לאַדזשער סביבה, האָבן דאָרט אינטעליגענטע
יידן גערעדט דייטשמעריש. ד"ר י. גאַטליב האָט מיר דערציילט, בעת
ה. ל. זשיטניצקי האָט צו אים אין רעדאַקציע אַריינגעברענגט דעם ערשטן

מאָנסקריפט—דעמאָלט איז שוין ניט געווען קיין פּרץ צו וועמען אָנפּאַנגענ-
דיקע שרייבער זאָלן טראָגן זייערע ערשטע אַרבעטן; מען האָט עס געברענגט
וואוהין עס האָט זיך געלאָזט — האָט ער צו אים, ד"ר גאַטליבן, גערעדט
אויף אַ לאָדזשער דייטשמעריש — נישט געקוקט דערויף וואָס ה. ל. זשיט-
ניצקי האָט געשריבן אַזאָ גוטן געמיטפולן יידיש.

ה. ל. זשיטניצקיס פּראָזע איז שוין נישט געווען קיין אוממיטלבראַע
באַשרייבונג פון יידישן שטעטל אין פוילן ווי עס האָבן עס באַשריבן די
שריפטשטעלער פאַר דער מלחמה. דאָס שטעטל האָט קאַטאַסטראָפּאַל
געענדערט איר פנים און איר כאַראַקטער. דאָס פּריערדיקע לעבן איז
איצט מער נישט געווען סיידן אַ רעמיניסצענץ און אַ בענקשאַפט. ה. ל.
זשיטניצקי — אויב איך בין מיך נישט טועה — איז געווען דער ערשטער
אין דער יידישער ליטעראַטור נאָך דער מלחמה וואָס האָט דאָס שטעטל
אַנגעהויבן צו באַהאַנדלען ווי אַ פאַרגאַנגענע ראַמאַנטישע וויזיע אויף די
פליינען פון די צייטן. ער מאָלט דעם „זיידנס הייזל“ ווי אַ קעסטעלע
פול מיט יידישע זכרונות און תכשיטים. זשיטניצקין זענען שוין איצט
טייער די ווענט צווישן וועלכע עס האָט געוואוינט דער זיידע, די קופּערנע
פאַנען און זיין קיך, די קליידער און דאָס טערקישע טוך וואָס די באַבע
האָט געטראָגן אין די אידילישע יידישע שבתים אין שטעטל. אַלצדינג איז
צעריבן געוואָרן אונטער די רעדער פון דער שווערער און האַזערישער
צייט. אַלצדינג איז נישט מער ווי אַ פאַרגענגלעכקייט, און אומעטום
לוייערט דאָס שיקזאַל. עס לוייערט סיי אויפן מענטשלעכן לעבן, סיי אויפן
לעבן פון אַ תקופה און סיי אויפן לעבן פון דורות. וואָס איז דאָס געווען-
זענע? טרויער, בענקשאַפט און יאוש. אַלצדינג איז חלום. וואָר איז
נאָר די פאַרגענגלעכקייט און דער שאַטן.

ה. ל. זשיטניצקי האָט זיין גוטע און מאַלערישע פּראָזע צונויפגעמישט
מיט אַ טיף געפיל פאַר טויט, פאַרגענגלעכקייט און שיקזאַל.

קאפיטל ניינצן

די פראָזע און די דיכטונג. די אַלימפיטע רעוואַ-
לוציע גייט מיט פויקן און שאַלאַמייטן.

נישט געקוקט דערויף וואָס עס האָט זיך אין נייעם פוילן באַוויזן
אַזאָ שיינער געמיטפולער פראָזאַאיקער ווי ה. ל. זשיטניצקי, האָט פונ-
דעסטוועגן די פראָזע אויפגעהערט צו פירן דעם אויבנאָן אין דער יידישער
ליטעראַטור אין פוילן. אייגנטלעך איז די טראַדיציע פון דער פראָזע
געווען די גאַלדענע קייט פון דער יידישער ליטעראַטור. איר רייפֿקייט
האַט זי אַרויסגעוויזן אין דער פראָזע. אירע גרעסטע מייסטער זענען געווען
פראָזאַאיקער.

דער וועג פון דער געשיכטע שפּיגלט זיך אָפּ אויף אַלע געביטן. מען
מוז כמעט זיין אַ מאַרקסיסט און זאָגן: די פראַצעסן וואָס געשען אין דער
ווירטשאַפטלעכער וועלט — געשען צו גלייך אין דער וועלט פון
גייסט.

אויב געשיכטע איז געגליכן צו אַ דראַמאַטיש שוישפּיל, מוז מען
זאָגן: עס קומען אָן תקופות אין וועלכע מען בייט איבער די קוליסן גראַד
ביי אַן אָפענער פאַרהאַנג און פאַר אַלעמענס אויגן. אין אַ ברוטאַלן
בפרהסיה בייטן זיך די שוישפּילער און די סיטואַציעס.

אין נייעם יידישן פוילן האָבן זיך די שוישפּילער און די סיטואַציעס
געביטן אויף אַ ראַשיקן און אומברחמנותדיקן אופן. די נייע ווערטן האָבן
ברוטאַל אַוועקגעשטויסן די אַלטע ווערטן. די נייע שוישפּילער זענען
כמעט ווי מיט בייטשן אַרויפגעקומען אויף דער געביטענער בינע און
אַראַפּגעטריבן די אַלטע, — און האָבן דאָס געטאָן אָן עמעצן צו שוינען
און אָן סענטימענטן.

עס איז געווען די צייט ווען די תקופה האָט אָנגעהויבן צו מאַכן אירע האַפענונגפולסטע עקספערימענטן. עקספערימענטן ציטערן נישט וועגן די מאַטעריאַלן וואָס גייען דערווייל לאיבוד. עקספערימענטן פאַרלאַנגען קרבנות. עקספערימענטן האָבן ליב איבערצורייסן דעם לאַנגן, לאַנגן געשפונענעם פּאָדים פון דער צייט.

די פּראָזע איז בכלל אַ מיושבע און טראַדיציאָנעלע. זי ציט זיך שווער און לאַנגזאַם אויף דעם וועג פון איר קאָנטינואיטעט. איר קומט עס זייער שווער אָן צו מאַכן עקספערימענטן. אויך זי האָט אַ סך גע- וואָלט אַ גוט אויפן וועג פון איר אַנטוויקלונג און געפרואוּט זיך צו פאַר- טיפערן אין איר אופן, אין איר פאַרם און אין איר געשטאַלטונגס-מעטאָד. זי האָט עס אָבער געמאַכט פאַמעליכל און מיט זייער פיל ישוב-הדעת. זי האָט זיך גוט איבערגעלייגט יעדן געוואַגטן שריט. רעוואָלוציעס אין דער פּראָזע זענען געגליכן צו דערשיטערונגען אין טיפע ערד-שיכטן; צו די אויפטרײסלונגען אין די שויסן פון דער מאַטעריע. מאַטעריע האָט בטבע אין זיך אינערציע און שווערקראַפט. דאָרט גייט עס נישט אַזוי לייכט צו טאָן דעם שפּרונג אַלעמען און אַלצדינג אויף קאַפּויער.

אַנדערש איז עס אין דער דיכטונג. איבערהויפט אין דער סוב- יעקטיוו-לירישער דיכטונג. דאָס שטימונגס-געמעל פון דער יחידיש- אויפגעצײטערטער נשמה וויל דאָ ווייזן איר דמות אין פאַרם און אין ריטם. אין דער דיכטונג באַלאַנגט דאָס פאַרם-וועגן צו איר וועזנטלעכסטן מהות. די יחידישע געמעלן פון דעם סוביעקטיוון איד זענען אין געוויסן פּרט מאַטעריעל אַזע. אויב זיי האָבן מאַטעריעס זענען זיי אַבסטראַקטער ווי די מאַטעריעס פון דער פּראָזע. דעריבער קאָן זיך טייל מאַל אויסדוכטן — און עס איז נישט קיין ריכטיקע אויסדוכטעניש — אַז דער דיכטונג קומט עס לייכטער אָן צו באַקומען איר נייע פאַרם און צו בייטן אירע געשטאַלטן און ריטמען.

ס'איז שווער צו זיין אַ גוטער ליריקער פונקט ווי עס איז שווער צו זיין אַ גוטער פּראָזאַאיקער. אָבער — הינטער דער מכלומרשט לופטי- קער שאַטנהאַפטיקייט פון דער דיכטונג, געראַט עס לייכטער דעם פאַלשן און דעם אויבאַדייטנדיקן זיך צו פאַרמאַסקירן מיט פּראָזע ווי ער וואַלט עס געווען באַוויזן צו טאָן אין דער האַרעפאַשנער פּראָזע. די פּראָזע אין

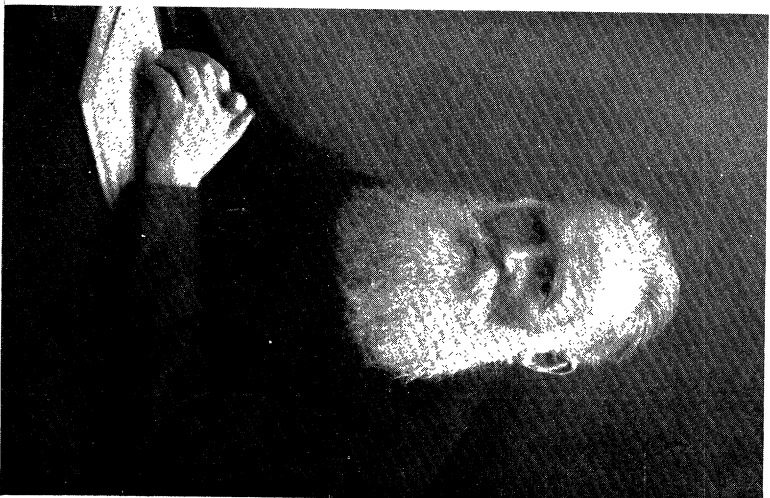
איר האַמעטנעקייט קאָן נישט אַזוי לייכט פּאַנאַנדערקלאַפּן אירע פּויקן. זי מוז זיך האַלטן באַשיידענער אין אירע באַנייאונגען — און דאָס אומבאַ־ דייטנדיקע האַט נישט האַלט דאָס באַשיידנקייט. הינטער דער דיכטונג געפינען זיך לייכטער אַן אָרט די שטריק־גייער און די קונצן־מאַכער. הינטער דער דיכטונג — אויב די תקופה איז נאָר דערצו גינציק — לאַזן זיך ראַש אַרויס אויפן מאַרק די עקספּערימענטאַטאָרן און זיי שלעפּן מיט זיך מיט אַ גאַנצן ערב־רב. מען גייט דעם וועג מיט שאַלאַמייען און פייפיאַלן, מיט פּויקן, טאַצן און טרומייטן. מען קנאַקט און מען טראַס־ קעט, און מען גלויבט, אַז דער דיכטונג איז כלומרשט לייכטער צו גע־ פינען אַמעריקעס אויף די שטחים פון אירע קאַנטינענטן.

א. א. א. פ. י. י.

א. א. א. פ. י. י.

יצחק קאצענעלסאָן

ר' בנימין און הינדע, פאטער און מוטער
פון יצחק קאצעניעליסאן

קאפיטל צוואנציק

אויף אלע געביטן רייסט זיך לאדזש צו דער
מזרח־זואנט. פון גאָרנישט מאַכט מען סחורה און
פון גאָרנישט מאַכט מען פּאַעזיע. לאַדזש —
מאַסקווע — און צוריק לאַדזש. אַז גאַט וויל שיסט אַ
בעזים. אויף דער יידישער פּאַעזיע אין פּוילן גייט אַן
ערד־ציטערניש.

לאַדזש איז געווען די טעריטאָריע צו כאַפּן שטערן פון דער לופטן און
צו לויפן אויף די גרויסע געווינסן. זי איז עס געווען פון קדמונים.
לאַדזשער יידן האָבן אין זיך געהאַט אַ סך פון די לעגענדאַרישע רויטע
יידעלעך און פון שלום עליכמס מנחם מענדל. לאַדזשער יידן זענען
פון תמיד געווען בעלנים אויף ווילדע גליקן. דווקא האָבן זיי געוואַלט
גיין אויף די גליטשיקסטע וועגן. אין דער נייער צייט, ווען די ברונעמער
פון די אויסטערלישסטע מעגלעכקייטן האָבן זיך געעפנט מיט ווילדער
שפע, זענען לאַדזשער יידן געשטאַנען צעיאַכמערטע און מיט פּאַרקאַטשעטע
פּאַלעס. זיי האָבן געשעפט און געשעפט מיט פולע און מיט געלעכערטע
שעפן.

אויף אלע געביטן האָט איצטער לאַדזש אַ קירעווע געטאַן איר דישל
צום האַפּערדיקסטן אויבנאַן. דער שמוגל האָט געבליט איבער גאַנץ פּוילן.
לאַדזש האָט געוואוסט אים צו דערפירן צו דער העכסטער מדרגה, און אין
די גרויסע מוטנע וואַסערן צו כאַפּן דווקא די פעטע גאַלדענע פיש.
וואַרשע מיט איר גאַנצער אַמאָליקער גאוה האָט אַנגעהויבן אויסצוקוקן
קעגן לאַדזש ווי אַ מלופּס־קינד. וואַרשע האָט צוגעקוקט ווי לאַדזש

יאכמערט זיך, און ווארשע האָט ניש־קשה אַ קאָפּעטשקע אַראָפּגעלאָזט דעם קאַפּ, און אָפּגעטרעטן. עס איז אַקערשט געווען נאָך דער דייטשער אַקופּאַציע. פּוילן איז געווען אויסגעליידיקט פון רוי־שטאַפּן. מיטן גאַרנישט אין די הענט האָבן לאַדזשער יידן זיך גאַר פּלוצעם מיישב געווען און געלאָזט אין גאַנג אַלע רעדער און קוימענעס פון די לאַדזשער פּאַבריקן. בוימוואָל און וואָל האָט מען ממש געשאַפּן פון דער לופּטן. לאַדזש האָט אָנגעהויבן צו קלאַפּן און צו רויכערן גלייך עס וואָלטן געווען די אַמאָליקע צייטן — די צייטן ווען די רוסישע מרחקים זענען געשטאַנען מיט אָפּענע מיילער און איינגעשלונגען דאָס, מיט וואָס לאַדזש האָט זיי געפּאַשעט. די רוי־שטאַפּן זענען געקומען מיט מעשינסים און מיט שמוגל. אָבער לאַדזשער יידן האָבן האַלט געהאַט די מעשה־נסים און פּונדאָסניי געשעפּט גאַלד אין די אַסטראָנאָמישע ציפרעס פון דעוואַ-לואירטן פּוילישן געלט. לאַדזש האָט ווידער נישט געהאַט קיין צייט צו כאַפּן אַטעם. דער יאַריד איז געווען גרויס און משונהדיק. דאָס לאַדזש אויף די טרוקענע זאַמדן האָט זיך גאַר פּאַרנומען אַנצוטאָן דאָס קריינדעלע פון פּוילן.

דאָס נעמלעכע איז געשען אין דער יידישער ליטעראַטור. אויך דאָ האָט לאַדזש זיך פּלוצעם מיט גרויס טראַסק אַ נעם געטאָן צו רוקן פּאַרויס און צו וואַרפן די אַלטע געטער. לאַדזש האָט אָנגעהויבן צו ווייזן ציינער דער אַלטער וואַרשע און צוכאַפּן די בכורה. לאַדזש האָט פּאַרמאַגט דעם פּאַרשייטן אימפעט פון אויפגעקומענקייט און פון נייע מענטשן. איז דאָך פון תּמיד לאַדזש געווען די שטאַט פון די אויפגעקומענע — און זי האָט אויך אין דער יידישער ליטעראַטור געוואָלט ווייזן ווער עס איז עלטער. וואַרשע האָט אין דער מלחמה כמעט אַלצדינג פּאַרלוירן. די שענסטע יידישע גבירישע משפּחות אירע זענען געוואָרן יורדים און פּאַרלוירן זייער גלאַנץ. די יידישע ליטעראַרישע משפּחה אין וואַרשע האָט פּאַר-לירן פּרען. וואַרשע איז מיט אַמאָל געבליבן שטיין אָן קרוין אויפן קאַפּ. לאַדזש האָט געוואָלט פּאַרכאַפּן די קרוין.

די יידישע דיכטער אין לאַדזש האָבן זיך אַ שפּיי געטאָן אין די הענט אַריין און זיך גענומען מאַכן די גרויסע דיכטערישע רעוואָלוציע. עס איז אויסגערופן געוואָרן אַן „ערד־ציטערניש“ אינם גאַנצן אופן פון יידישן

שאָפן. געטאָן האָט מען עס אויפן קאָכעדיקן לאָדזשער באַדן און געטאָן
אין דער פּערזן־קונסט. דאָרט איז כלומרשט לייכטער אַלצדינג צו שטעלן
אויפן קאַפּ. דער לאָדזשער יידישער דיכטונג האָט נאָר געפּעלט דער
גרויס־מייסטער וואָס זאָל איר טאָן דעם גרויסן כּשוף — און אירע
הימלען זאָלן אָנהויבן צו רעגענען מיט גאַלדענע שטערן. מען האָט נישט
לאַנג באַדאַרפט וואַרטן. דער גרויס־מייסטער צו דער יידישער דיכטונג
אין לאָדזש איז געקומען אין דער פּערזאָן פון משה בראַדערזאָן.

קאפיטל איין און צוואַנציק

קיינער ווייס נישט וועמען די פייגעלטעך אויף די
ביימער ציען אַרויס דאָס גרויסע געווינס. צום שלימ-
מזל מוז מען אויך האָבן מזל. עס דונערט און עס
בליצט אין די לאַדזשער דיכטערישע הימלען.

לאַדזש האָט ליב געהאַט צו שעפן אירע רייכטימער אין די וואַסערן
וואָס פליסן אין די טונקלקייטן און אין דעם אומבאַקאַנטן. אַלע אירע פּער-
זענלעכקייטן האָט זי אָפּערגעהויבן פון דער נאַמענלאַזיקייט. די יעניקע
וואָס האָבן געפאַכעט מיט זייערע פליגלען איבער לאַדזש און געשטאַנען
אויף אירע שפיצן, זענען געקומען פון דעם נאַמענלאַזן. זיי זענען געקומען
אַן אַמאָליקייט און אַן דעם חשיבות פון קאַנטינואַיטעט. לאַדזש האָט ליב
געהאַט צוצוגעבן דערפאַלג דעם, וואָס האָט זיך געיאָגט נאָך דערפאַלג.
ווער עס האָט נאָר באַוויזן זיך צו שטעלן אויף אירע פּראָנטן און צו גלאַנצן
— דעם האָט לאַדזש אַליין צוגעגעבן פון איר גלאַנץ מיט דער שפּע פון
אירע פולע הענט.

אויך דעם אימפעט פון דער נייער עקספּערימענטאַלער יידישער דיכ-
טונג אין פוילן האָט לאַדזש געוואַלט אַרויסהויבן אויף אירע פלייצעס.
זי האָט עס געטאַן אויף איר אופן, ד. ה. אויף דעם אופן פון די געוואַגסטע
עקספּערימענטן און דערפאַלגן פון דער נייער אויפגעקומענער צייט אין
לאַדזש.

אויף משה בראַדערזאָנען איז אויסגעפאַלן דער גורל צו זיין די זון
און דער גרויס־טשעמפּיאַן פון דער עקספּערימענטירנדיקער דיכטונג אין
לאַדזש. אַ דיכטונג וואָס האָט אַלעמען פאַרבליפט און דערשראַקן ווי אַ

געוויטער וואָס איז פּלוצעם אַרונטערגעפּאַלן פּון די הימלען. דאָס פּרצ' לאַזע וואַרשע איז אויך געבליבן שטיין פּריטשמעליעט און אַרונטער-גענומען דאָס היטל.

אויף זיינע דיכטערישע פּאַרנאַסן איז משה בראַדערזאָן אַרויפגע-טראָגן געוואָרן פּון לאַדזשער מזל דווקא פּון די באַשיידנסטע טאַלן פּון דער יידישער ליטעראַטור. עס האָט פּולשטענדיק געשטימט מיט דער לאַדזשער טבע.

בראַדערזאָן האָט באַלאַנגט צו דער ליטעראַרישער משפּחה אין לאַדזש נאָך פּאַר דער מלחמה. זיין אַרט אין איר איז געווען גאַר אַ שטילס און אַן גרויסע פּרעטענציעס. ער האָט דעמאָלט געשריבן לייכטע דערציילונגען אין דער לאַדזשער יידישער פּרעסע. דערציילונגען וואָס האָבן אַפילו נישט געהאַט די אַמביציע עפעס צו זאָגן, און האָבן גיכער געהערט צו דער פּרעסע ווי צו דער ליטעראַטור. האָרט פּאַר דער ערשטער וועלט-מלחמה האָט משה בראַדערזאָן אַרויסגעגעבן אַ ביכל לידער — „שוואַרצע פּליטער-לעך“. עס איז אַרויס כמעט ווי אומבאַמערקט און קיינער האָט עס נישט גענומען ערנסט. אַפילו אין באַפּליגלטן לאַדזש איז משה בראַדערזאָן געבליבן אַן פּליגלען.

פּלוצעם האָט אויסגעבראַכן די מלחמה. די רוסן האָבן פּאַרלאָזן פּוילן. אַ סך יידן זענען ווי פּליטים פּאַרוואַגלט געוואָרן קיין רוסלאַנד. אויך משה בראַדערזאָן איז געווען פּון די פּאַרוואַגלטע. ער איז געבליבן שטעקן אין מאַסקווע.

פּוילן איז פּאַרבליבן אונטער דייטשער אַקופּאַציע ביז די מלחמה האָט זיך פּאַרענדיקט. אין רוסלאַנד האָט אויסגעבראַכן די רעוואָלוציע. צוערשט איז געפּאַלן דער צאַריזם, דאָן איז געפּאַלן דער דעמאָקראַטישער רעזשים און ס'זענען געקומען די באַלשעוויקעס. די רעוואָלוציע האָט זיך צעשפּילט אויף אַלע געביטן און אויך אין דער רוסישער ליטעראַטור. אויך דאָרט זענען איינגעפּאַלן די אַלטע פּאַרמען אינם אַלגעמיינעם ערד-ציטער-ניש. נייע און געוואַנטע עקספּערימענטן זענען געמאַכט געוואָרן אינם מלכות פּון גייסט און קונסט פּונקט ווי זיי זענען געמאַכט געוואָרן אינם מלכות פּון דער סאָציאַלער ווירטשאַפּט. אַבער אויך אין דער ליטעראַטור איז די פּראַזע געבליבן הינטערשטעליק אין אירע רעוואָלוציאַנערע זשעסטן.

נייערט די דיכטונג איז אַרויסגעטרעטן מיט אַלע צעלאָזענע פענער און צעשאַלטע פּאַנפּאַרן פּון בונט און בונטאַרישקייט.

אין דער רוסישער דיכטונג זענען אין דעם מאַרש פּון דער גרויסער פּערזן־רעוואָלוציע געגאַנגען גאַונים צוזאַמען מיט אַ גאַנצן ערבֿרב פּון נאַכמאַכערס. אויף דער גרויסער רוסישער ערד פּלעגט יעדע נייע היסטאָרישע תקופּה קומען ווי אַ מבול. אין אַ מבול מישט זיך אַלצדינג פּאַנ־אַנדער. ערשט שפּעטער האָט זיך פּאַמעלעך אָפּגעשיידט דאָס גאַלד פּון דעם זאַמד.

משה בראַדערזאָן איז געווען אין מאַסקווע ווען די שטורעמדיקע וואַסערן פּון דער רוסישער דיכטונג האָבן זיך געפּאַליעוועט אין דער הויך און ער האָט געזען וואָס עס לאָזט זיך מאַכן מיט פּערזן און מיט גראַמען. וועט מען די רעוואָלוציע אין דער רוסישער דיכטונג אַריבערפירן ווי זי שטייט און גייט אין דער יידישער דיכטונג — קאָן מען באמת אַלעמען אין פּוילן, סיי די לייענער און סיי די פּאַעטן, געבן דעם קנאַק איבערן קאַפּ. זיי וועלן ווערן פּריטשמעליעט, זיך רייבן די אויגן, זיך וואונדערן און טראַכטן; אַט אַ דער משה בראַדערזאָן וואָס איז אַוועקגעפּאַרן פּון לאַדזש אַזוי שטיל און באַשיידן — אים האָט זיך אויך אין ווייטן מאַסקווע דאָס רעדעלע געטאָן אַ דריי . . . עס איז היינט אַ צייט אַזאַ. מען ווייסט נישט וועמען עס שפּילט אויף דאָס מזל און וועמען די פייגעלעך אויף די ביימער וועלן אַרויסציען דאָס גרויסע געווינס. „הכל צריכים מזל אפילו ספר־תורה שבהיכל.“ אומעטום דאַרף עס נאָר אָפּגילטן — אַפילו אין דער ליטעראַטור.

קאפיטל צוויי און צוואנציק

די מוזעס זענען פאָרט ווייבער און פירן זיך אויף מיט זייערע ליבלינגען גאָר און גאָר קאָקעטיש. זאָל זיין אָן גראַס אָבי עס זאָל נישט האָבן קיין יידישן טעם. לאַדזש צענשאַקלט זיך אין דיכטערישן שטורעם־ווינט. עס פּאָלן די געטער און וואַרשע ווערט פּריטשמעליעט.

משה בראָדערזאָן איז באַלד נאָך דער מלחמה צוריקגעקומען פון מאַסקווע קיין לאַדזש מיט אַלע אויסערלעכע און אינערלעכע רעקוויזיטן פון אַ גרויסן, אפשר דעם גרעסטן יידישן פּאָעט. ער האָט געוואוסט, אַז אין רעוואָלוציאָנערע צייטן ווערט מען מיט באַשיידנקייט צערטעטן אונטער די פיס ווי אַ ווינציק שטויבעלע. ער האָט טאַקע זיינע אַמאָליקע באַשיידנקייטן אַוועקגעוואָרפן אַריין אין דעם גאַנצן אַלטן ברוכוואַרג פון פאַר דער מלחמה.

שוין אין זיין אויסערלעכער פיזיאָנאָמיע האָט זיך משה בראָדערזאָן אַנגעהויבן צו באַווייזן אין לאַדזש ווי דער ליבלינג פון די מוזעס. ער האָט ווי אַ דיכטערישער לייב געטראָגן אַ קאָפּ פול מיט שוואַרצע האָר, ווי אויך שוואַרצע באַקן־בערד איבער זיין אויסגעצויגן ביינערדיק פנים. באַקן־בערד אַלאַ פּושקין. פון דער רוסישער רעוואָלוציע האָט ער מיט־געברענגט דאָס שוואַרצע רוסישע אַרבעטער־העמד, וואָס האָט פון משה בראָדערזאָנען אַראָפּגעשריגן אויף די לאַדזשער גאַסן ווי אַ פּאַרניכטנדיקע דראָאונג. אויף דעם דאָזיקן שוואַרצן פּראַלעטאַרישן העמד האָט ער גע־טראָגן אַלערליי קייטעלעך פון בורשטיין און קאַראַלן. עס זענען געווען

ווי די דרשה-געשאנקען פון די מוזעס וואָס זענען אין אים פאַרליבט. בראַדערזאָנס לייבישע און דיכטערישע מאַנסבילקייט האָבן אָט די תכשיטים גאָר צוגעגעבן קאַקעטישע ווייבערישע חנען. פאַרפאַלן, די מוזעס זענען ווייבער און זיי קאַנען זיך פאַרט נישט באַפרייען פון וויי-בערישע שוואַכקייטן בעת זיי צירן און פּוצן זייערע ליבלינגע. אויף זיינע לאַנגע אויסגעצויגענע פינגער — ערשט איצט האָט לאַדזש דערזען אַז משה בראַדערזאָן האָט לאַנגע פאַרחלומטע פינגער ווי אַ שאַפען — האָט ער געטראָגן אַלערליי איינגערעמטע געשניטענע שטיינער און קמיעות. מען האָט געזען באַשיינפערלעך, אַז ווען די דאָזיקע פינגער נעמען נאָר די פען אין דער האַנט קאָן זי באמת באַווייזן כּשוף.

לאַדזש האָט באלד אַראַפּגעלאָזט דעם קאַפּ. משה בראַדערזאָנס נאָמען האָט אָנגעהויבן צו שאַלן באַגלייך די באַרימטקייטן אויף אַנדערע געביטן פון לאַדזשער הרהאָ.

ווען ער האָט אָפּגעדרוקט זיינע ערשטע לידער וואָס ער האָט מיט-געברענגט פון מאַסקווע און געוויזן דאָס גאַנצע פייערווערק פון גראַמען און באַמבאַסטישער רעטאָריק — זענען באמת אַלע געוואָרן דערשיטערט, נישט געקוקט דערויף, וואָס הינטער דעם דאָזיקן נייעם דיכטערישן גע-וויטער האָבן היפּש געשטעקט פּוסטע ניס און באַנאָליטעטן. פּוילן האָט דעמאָלט געהאַט אַן אויער פאַר יעדן נייעם זשעסט. אומעטום האָט זי געזען די אויפּבליענדיקע האַפענונג. דערצו — ביי זיין גאַנצער שרייענ-דיקער אייגנאַרטיקייט, האָט בראַדערזאָן נישט געפּראַוועט קיין יחידות. אים האָט געצויגן צו דער דיכטערישער סטאַדע. ער האָט איינגעפירט דעמאָקראַטיע אויף די פעלדער פון די מוזעס און געטיילט סמיכה אויף רעכטס און אויף לינקס.

לאַדזש איז שטענדיק געווען אַ שטאַט פון דיכטער, סיי באַקאַנטע און סיי נאָמענלאָזע. בראַדערזאָנען איז נישט שווער אָנגעקומען צו זאַמלען אַרום זיך אַלע „ביטערע הערצער“ און אַלע געקריוודעטע וואָס האָבן גע-גאַרט צו ווערן געדווקט און אָנערקענט. קיין סך טאַלאַנט האָט בראַדערזאָן נישט פאַרלאָנגט. עס איז גענוג געווען אַנצושרייבן עטלעכע קורצע שורה-לעך מיט אַלערליי האַפּערדיקע זינלאָזיקייטן — און מען איז געוואָרן אַ „מאָדערנער דיכטער“. די דאָזיקע קורצע שורהלעך האָבן אַפילו געמעגט

זיין אן גראמען. משה בראָדערזאָן וואָס אין זיין אייגענעם ווערקשטאַט האָט ער אַזוי שטאַרק מקפיד געווען אויף גראַמען — און דווקא די אויס-געזוכטסטע — איז געווען ליבעראַל ביז גאַר וואָס שייך די גראַמען פון זיינע מיטליפער און אַפּאָסטאָלן. לידער אָן גראַמען? עס איז דאָך די אמתע הפּר־פעטרישקע און מען קאָן זיך עס לייכט אויסלערנען צווישן איינס און צוויי. לאַדזש האָט זיך טאַקע צעשאַקלט אין דיכטערישן שטור-רעם־ווינט ווי אָן אויפגעברויזטער וואַלד פון די מוזעס.

מען דאַרף אָבער נישט גלויבן, אַז די „מאָדערנע“ יידישע דיכטער אין לאַדזש זענען געווען שטילע לעמעלעך און זיך געהאַלטן ביי „לעבען און לעבען לאַסען“. הויבט זיך נישט אָן! ווען אין איין האַנט האָבן זיי געהאַלטן די גאַלדענע פען, האָבן זיי אין דער אַנדערער געהאַלטן די פאַר-צוקנדיקע שווערד און דעם אָנגעשפּאַנטן פּיילנבויגן. די דיכטער־סטאַדע אַרום בראָדערזאָנען איז גאַר געווען אין אַן אייביקן גרימצאָרן קעגן דער קלאַסישער יידישער דיכטונג און געדונערט כמעט קעגן אַלע וואָס האָבן נישט געוואוסט פון קיין קונצן און ווייטער געשריבן לידער לויט ווי עס האָט זיי דיקטירט דאָס געמיט און דאָס וואַרהאַפטיקע געפיל. מען האָט זיך גענומען וואַרפן געטער. בראָדערזאָן האָט מיטגעברענגט פון מאַסקווע די פּראָזן פון אַ רעוואָלוציאָנערער תקופה וואָס וויל איבערווערטן אַלע ווערטן און שווינט נישט קיין אויטאָריטעט. דער גרעסטער קרבן פון משה בראָדערזאָנען איז געווען ז. סעגאַלאָוויטש. אין סעגאַלאָוויטשן האָט בראָ-דערזאָן געזען אַלדאָס פאַרקערפערטע בייז פון דער אַלטער יידישער דיכ-טונג. דאָס ליטעראַרישע וואַרשע איז דערציטערט געוואָרן פאַר דעם שטורעם־ווינט אין לאַדזש. אַפילו דוד פּרישמאַן — וואָס האָט געשמט פאַר אַ סקעפטישן ייד און האָט אַליין אַמאָל געפירט די שאַרפסטע מלחמה קעגן פּרצן — איז געוואָרן דערשראָקן פאַר דעם בייזן קאַמעט־שטערן וואָס האָט זיך נאָך מלחמה־צייט געוויזן אויף די אַמאָל־באַשיידענע ליטע-ראַרישע הימלען פון לאַדזש.

קאפיטל דריי און צוואנציק

די געשיכטע איז אַ גוטער רעזשיסאָר. יאָנקל אַדלער איז דער צווייטער און לאַדזש ווערט דערצײַטערט פֿון גאָט אַפּאַלאָ. אַ ביסל וועגן פּראָנצײזישער מאָלעריי, וועגן פּוטורײזם און קובײזם. אַן אַנדערער וועלט־חשבון. מאָרק שאַגאַל ווייזט דעם רבּונו של עולם ווי אַזוי ער האָט באַדאַרפֿט צו באַשאַפֿן דאָס ייִדישע שטעטל.

אין געשפּאַנטע אַנטשיידונג־תּקופּות זײַזן די געשעענישן אַרויס זײער דראַמאַטישע קאַנסטרוקציע, גלייך ווי זײ וואָלטן אויסגע־רעכנט און קאַמפּאַנירט געוואָרן פֿון אַ באַוואוסטזיניקן מײסטער. קאַמפּאַנירט מיט דער דיאַלעקטיק פֿון די סיטואַציעס. אין נאַרמאַלע צײטן איז די דראַמע פֿון דער געשיכטע פֿול מיט אַ סך צופּעליקייטן און געשעענישן וואָס זענען כלומרשט נישט וועזנטלעך. סײַדן דאָס געניטע אויג פֿון אַ היסטאָריקער קאָן זען דעם זינפֿולן דראַמאַטישן פּאַדים וואָס צײט זיך איבער אַלע געשעענישן. אַנטשיידונג־תּקופּות ווייזן אָבער אַרויס כּמעט ווי אַ ראַפּינירטע קענטשאַפּט פֿון דראַמאַטישער קאַמפּאַזיציע. זײ שטעלן אויס די סיטואַציעס און די פיגורן מיט דעם חשבון פֿון אַ שאַר־שפּיל.

משה בראַדערוואַן האָט אויפגעשטורעמט לאַדזש און כּמעט גאַנץ פּוילן מיט זײן דיכטערישער רעוואָלוציע. פּונקט אין דער אייגענער צײט און אויף דעם זעלביקן לאַדזשער באַדן איז אויפגעשטאַנען אַ קעגנשפּילער און אַ פּאַרטנער וואָס האָט דאָס שלאַכט־פּעלד פּאַרטיפּערט און פּאַרברײַטערט אין אַלע גרענעצן.

דאס איז געווען דער מאַלער יאַנקל אַדלער.

פאַר דער מלחמה האָט מען זיין נאַמען גאַר נישט געהערט. צי איז ער נאָך געווען דאָן צו יינג, צי ער האָט זיך בכלל נאָך נישט געהאַט אָפגעגעבן מיט דער מאַלעריי — איך ווייס עס נישט. אין לאַדזש זענען תמיד געווען אַ סך לייבן צווישן דער אַמאַליקער מאַלערישער באַהעמע. פאַרצוקנדיקע לייבן וואָס האָבן זיך אַרומגעטראָגן מיט פיל גאַלדענע פאַנטאַזיעס.

צווישן די לאַדזשער שטערן־זין פון דער מאַלעריי האָט יאַנקל אַדלער אַ שיינ־אויף געטאָן מיט אַ גלאַנץ פון אַן אור־הגנוז וואָס האָט זיך מיט אַמאַל אַרויסגעוויקלט פון די לאַדזשער אומבאַקאַנטקייטן און אַלעמען פאַרבלפט. אַפילו איטשל ברוינער דער גרעסטער פאַנטאַזיאַר צווישן לאַדזשער מאַלער, האָט אַ נעם־אַראַפּ געגעבן דאָס היטל פאַרן נייעם שטערן.

יאַנקל אַדלער איז געווען אַ קלוגער יינגערמאַן, מיט אַ שטילן שמייכל אויפן פנים, מיט אַ סך געשמאַק און מן־הסתם מיט היפשע מאַלערישע פעאַיקייטן.

די צייטן זענען געווען פון וואַרפן געטער און מען האָט געמוזט ווירקלעך זיין אַ גרויסער קינסטלער כדי זיך צו קאָנען איינהאַלטן פון דעם דאָזיקן יצירה־רע. ס'איז שווער צו שאַפן עפעס אייגנס ווען עס פאַלן די געטער. מיטן דערשיינען פון יאַנקל אַדלער זענען די לאַדזשער מאַלער ווי אויפגעוואַכט פון די הינער־פלעט. זיי האָבן פלוצעם דערזען: נישט געקוקט אויף די גראַנדיעזע פלענער וואָס זיי האָבן ליגן ביי זיך אין די וועסטל־קעשענעס, איז אין פרט פון מאַלעריי לאַדזש סך־הכל נישט מער ווי אַ פראַווינץ. עס איז פשוט אַ חרפה, ווי דאָס האַפערדיקע לאַדזש האָט געלעבט אין דעם נוסח און אין די טראַדיציעס פון דער אַלטער מאַלעריי און האָט גאַר נישט געוואוסט וואָס עס האָט זיך במשך דער צייט אָפגעטאָן הינטער אירע פלייצעס.

אין דער פראַנצויזישער מאַלעריי זענען געמאַכט געוואָרן מאַדערנע רעוואַלוציאַנערע עקספּרימענטן פון אַ נייער פאַרם־קאַנסטרוקציע. קוביס־טישע און פוטוריסטישע שולעס. מען האָט צעלייגט די לאַנדשאַפטן, דעם מענטשלעכן קערפער און די זאַכן אויף גאַר אַנדערע פראַפּאָרציעס און

פלאכן ווי מען זעט זיי אין דער עקזיסטענץ. די קוביסטיק האָט גאָר געמאַכט אַן אַנדערן וועלט־חשבון און אַ מעגלעכקייט פון אַן אַנדערער אָפטישער וועלט־קאָנסטרוקציע ווי עס האָט זי געמאַכט די נאַטור. ביי איר גאַנצער פּאָנטאַסטיק איז די קוביסטיק געווען ראַציאָנעל ביז גאָר. זי האָט געאַרבעט מער מיט ראַציאָנאַלער מאַטעמאַטיק איידער ווי מיט אי־ראַציאָנאַלער פּאָנטאַזיע. אַזוי צו זאָגן, האָט זי געקוקט אויף דער וועלט פון אַן אַנדערן געאָמעטרישן שטאַנדפּונקט, און זי האָט זיך באַמיט צו באַווייזן דער גאָטהייט, אַז מען האָט נישט־קשה דאָס וועלט־בילד געקאָנט אויפשטעלן לויט אַנדערע מאַטעמאַטישע כללים און לויט אַן אַנדערער פּלאַכן־קאָנסטרוקציע.

די דאָזיקע גאָר־מאָדערנסטע פּראַנציוזישע מאָלעריי האָט געהאַט אירע גרויסע מייסטער. זיי האָבן אַריינגעפירט אין דער פּלאַסטישער קונסט דעם מעטאָד פון ראַציאָנאַלער קאָמבינאַציע מיט קאָנסטרוקטיווע פּלאַכן פון פאַרב און ליניע. עס איז דעריבער געווען אַ לייכטער וועג פאַר אַלערליי נאָכמאַכער און קאָמבינאַטאָרן צו וואַרפן אַרום זיך מיט קינסטלערישע פייערווערק. יעדער פּלאַכקאָפּ און אָפּילו די טאַלאַנט־לאָזיקייט האָט באַקומען די מעגלעכקייט צו גלאַנצן מיט זיינע אינער־לעכע פּוסטייטן. אויב קאָמבינאַציעס און פּרייע הענט אינם קאָמפּאָזיטן — איז ביטע זייער! אַ סך געפּענטעטע הענט האָבן זיך ברייט באַנוצט מיט דער דאָזיקער פּרייהייט און זיך געלאָזט וואוילגיין אויף די לייוונטן און מיט דעם ליים. די מייסטער פון דעם מאָדערנסטן פּראַנציוזישן קונסט־זשאַנער זיינען אַרומגערינגלט געוואָרן מיט סטאַדעס פון נאָכמאַכער וואָס האָבן געזשומעט ווי די בינען, האָבן פאַרגעסן אַלע גרע־נעצן — און דעם ראַציאָנאַלן דרך פון דעם קוביזם און פּוטוריזם פאַרוואַנדלט אין פּשוטער זינלאָזיקייט.

די גרויסע רוסישע רעוואָלוציע האָט איבערגעטראָגן די מאָדערנע פּראַנציוזישע פאַרם־קאָנסטרוקציע אין דער רוסישער מאָלעריי. כמעט אַלע באַדייטנדיקע רוסישע מאָלער זענען פון תּמיד געווען אונטערן אייב־פּלוס פון דער פּראַנציוזישער מאָלעריי. דער פּראַנציוזישער קוביזם און פּוטוריזם זענען געווען צום געמיט און נוסח פון אַ לאַנד וואָס האָט אומעטום געוואָלט קאָנסטרוירן אַנדערע סטילן און לעבנס־פאַרמען.

אויף דער רוסישער ערד זענען געזעסן מיליאָניקע יידישע מאַסן. זיי זענען על-פי רוב געזעסן אין זייערע יידישע שטעטלעך. אויף אַלע געביטן פון זייער לעבן האָבן זיי געפירט אַן אייגענעם נוסח. די רוסישע רעוואָלוציע האָט אַריינגעטראָגן ראַדיקאַלע דערשיטערונגען אינם יידישן שטעטל און אין יידישן לעבן. אין דעם זע-בילד פון דער פּלאַסטישער פּאַרם און פּלאַסטישער קאָנסטרוקציע פון יידישן לעבן האָט אויך געמוזט קומען אַ גרויסע דערשיטערונג.

די ראַל פון דעם מאַלערישן דערציילער און פּלאַסטישן פּאַנאַנדער-לייגער פון די קאָנסטרוקטיווע פּאַרמען פון יידישן שטעטל איז מיט גרויס דערפּאָלג געפּאָלן אויף דער פּערזאָן פון מאַרק שאַגאַל. אין דעם דאָזיקן פּרט איז ער געקומען מיט דער געוואַגטסטער פּאַנאַזיע פון אַ רעוואָלו-ציאָנערן נאָוואַטאָר. איך ווייס נישט צי שאַגאַל איז אַ גרויסער מאַלער. ער האָט נישט קיין אייגענעם וועלט-קאָלאָריט ווי עס האָבן אַנדערע באַ-דייטנדיקע מאַלער. ער זעט נישט די וועלט פון אַן אייגענעם אַספּעקט פון ליכט און שאַטן נייערט פון אַן אייגענעם אַספּעקט פון קאַנ-סטרוקציע און ליניע. דאָ האָט שאַגאַלס פּענזל געוויוזן אַ סך מייסטער-שאַפּט. ער האָט אין זיך פּאַראַייניקט די גאַנצע תּמיומת פון יידישן פּרי-מיטיוו מיט די געוואַגטסטע קאָנסטרוקטיווע זעענישן פון אַ וויזיאָנער. מיט די דאָזיקע אייגנשאַפטן זיינע האָט אויך שאַגאַל געמאַכט אַן אַנדערן „געאַמעטרישן“ חשבון אין די באַשטאַנדן פון יידישן שטעטל און פון יידישן שטייגער. ער האָט די יידישע הייזלעך איבערגעדרייט מיטן קאַפּ אַראָפּ ווי ליכטיקע פּאַפּירענע כּישוף-שאַכטלען און האָט אַרויסגעשאַקלט זייערע אינעווייניקייטן און זייערע יידן אויפן אינדרויסן פון גאַטס וועלט. ווען שאַגאַלס יידן שפּאַנען אויף די דעכער, איז עס נאָר די אַנדערע געאַמעטרישע דימענסיע פון יידישן וועלט-חשבון — אַזוי ווי עס מאַכט אים מאַרק שאַגאַל. די פּיש וואָס יידן קויפן אויף שבת-קודש פליען אַרום ווי די פּייגל. די ציגעלעך מעקן פּרום אין די איי-בערגעדרייטע געסלעך פון שטעטל — זיי מעקען ווי די טערקל-טייבעלעך פון שיר-השירים. די יידישע חתונות זענען עפעס גאָר אויסטערלישע מאַסקו-סצענעס. די קלעזמאַרים ציען אַרויס ניגונים פון אויסטערלישע אינסטרומענטן. די יידישע הייזלעך קוקן אויס ווי פּידלען — און די

פידלען ווי עופות און פיפערנאטערס. נישט געקוקט אויף דער שפעדיקער פאנטאסטיק שטעלט שאגאלס וועלט־פורים־שפיל פון יידישן לעבן פאר א גרויסע ראציא, אן איבערלייגטן און קאלטן שכל. עס איז א פרואוו אַנצואווייזן דעם רבונן של עולם ווי אזוי ער, דער וויטעבסקער ייד מאַרק שאַגאַל, וואָלט עס געווען געמאַכט ווען אים קומט אויס צו באַשאַפן די שיינע ליכטיקע וועלט, דאָס יידישע שטעטל, אירע יידן, אירע עופות און אירע ציגעלעך.

קאָפּיטל פֿיר און צוואַנציק

דיכטער און מאַלער — אַ סיאַמעזער צווילינג.
אַ שטורעם מיט ווייניק רעגן. עס יאָוועט זיך דער
דריטער אין דער געשטאַלט פֿון אַ באַשיידענעם בוכ־
האַלטער. מאַקס שידלאָווסקי זוכט אַ כלה ביי די פֿרי־
וועסעס. איטשע אַבראַמאָוויטש טראַגט זיך אָפּ פֿון
דער שישל. פֿאַמעלעכל און פֿאַוואַלינקע. — דאָס בעס־
טע איז הצנע לכת.

יאַנקל אַדלער האָט די דאָזיקע געוואַנטע נייעסן אין דער פֿלאַסטישער
קונסט־וועלט געברענגט קיין לאַדזש אַקוראַט אין דער זעלביקער צייט
ווען משה בראַדערזאָן איז געקומען פֿון מאַסקווע מיט די נייעסן אין דער
דיכטונג. לאַדזש איז גענומען געוואָרן אין פֿייער פֿון צוויי פֿראַנטן.
אַדרבה! לאַדזש האָט געהאַט גענומען צו ווערן אין פֿראַנטאַלן
אַנגריף. משה בראַדערזאָן און יאַנקל אַדלער האָבן באַלד געשלאַסן בלוט־
ברודערשאַפט. איינער האָט דעם אַנדערן געמאַכט די געוואַלדיקסטע קאַמ־
פלימענטן און אויפגעטרעטן צוזאַמען ווי די ערשטע אַמאַנטן פֿון די
רעוואָלוציאַנערע מוזעס. יאַנקל אַדלער האָט געטראַגן שטיוויל מיט לאַנגע
כאַליוועס און אַ וויסן זשאַבאַט אַלאַ לואי פֿיליפּ. אַלע לאַדזשער מאַלער,
און אַפילו איטשל ברוינער האָבן אַנגעהויבן צו טראַגן זשאַבאַטן. יאַנקל
אַדלער איז געוואָרן די גרויסע מאַדע און דער געקרוינטער פֿירער. משה
בראַדערזאָן האָט ווייטער געטראַגן דעם דיכטערישן הילוך, אַ געמיש פֿון
פֿראַלעטאַרישע רעוואָלוציע און פּושקין. אַלע האָבן אַרונטערגענומען די
היטלעך. צום ערשטן מאַל זינט די וועלט שטייט. איז נאָך נישט געשלאַסן

געוואָרן אזאָ ענגער בונד צווישן מאַלעריי און פּאַעזיע ווי עס איז געטאָן געוואָרן אויפן קאָכעדיקן לאַדזשער באַדן. די דיכטער־סטאַדע און די מאַלער־סטאַדע האָבן זיך פאַראייניקט ווי אַ סיאַמער צווילינג. מען האָט זיך געגרייט אי אַליין איבערצוקערן וועלטן אי אַנצוהויבן די בלוטיקע שלאַכט קעגן אַנגענומענע אויטאָריטעטן און קעגן דיכטער וואָס זיי, די נייע, האָבן געהאַלטן פאַר פאַרעלטערט. מען האָט מיט גרויס האַפער־דיקייט גענומען אין די הענט אַריין די פען פון דער שאַפונג און די שווערד פון מלחמה כדי צו האַקן קעפּ.

אַבער צו טאָן דאָס אַלצדינג און אין דער יידישער דיכטונג אויפצו־שטעלן דעם בבל־טורעם פון אַ נייער שטורעמדיקער תקופה האָט מען באַ־דאַרפט צו האָבן אַן אייגענעם אַרגאַן. וואָס שייך דער גרויס פון דעם אַרגאַן איז מען דווקא געווען גאַר באַשיידן. נאָך דעם גרויסן טומל — ווען מען האָט איבערגעקוקט די קעמפנדיקע דיכטער־חיילות — איז עס פאַרט נישט מער געווען ווי אַ בייזער שטורעם מיט ווייניק רעגן. די צאָל איז פאַרט נישט געווען אַזוי גרויס אַז מען זאָל פאַר איר דאַרפן אַ סך דרוק־פאַפיר. דערצו — פאַרלאַנגען לידער ווייניק פּלאַץ אויפן פאַפיר. ווען דער פּראָזאַאיקער גייט זיך ערשט פאַנאַנדערנעמען די הענט, איז דער דיכטער שוין מיט אַלצדינג און אַלעמען פאַרטיק. בראַדערזאָן און יאַנקל אַדלער האָבן געזען אַז אַ פאַר אַפּגעדרוקטע זייטלעך מיט לידער און צייכונגען זענען פולקום גענוג אויף איינצונעמען די וועלט. מען האָט באַשלאָסן אַרויסצוגעבן פּעריאָדישע קליינע זאַמלונגען וואו די נייע דיכטונג און די נייע מאַלעריי וועלן צוזאַמען אויפטרעטן אין ברידער־לעכער פאַראייניקונג.

נישט געקוקט אויף דער שפּע פון געלט וואָס די לאַדזשער ווינטן האָבן פון אַלע זייטן אונטערגעטראָגן פאַר אַ טייל לאַדזשער יידן — נישט געקוקט אויף דער שפּע פון פּאַעזיע און מאַלעריי וואָס די מוועס האָבן געוואָרפן איבער לאַדזש — האָבן די מוועס פונדעסטוועגן ווייניקער פאַרשטענדעניש פאַר געלט ווי עס האָבן, צום ביישפּיל, דער גאָט מאַמאַן און די געטין פאַרטונא. מיט אַלעם האָבן די געטער באַשאַנקען די לאַדזשער רעוואָלוציאָנערע קינסטלער, נאָר נישט מיט קיין געלט. אַלע שוועריקייטן האָבן משה בראַדערזאָן און יאַנקל אַדלער באַוויזן בייצוקומען מיט דער

גרעסטער לייכטקייט — נאָר נישט די שוועריקייטן פון דעם ביסל פינאַנצן וואָס מען האָט באַדאַרפֿט כדי אַרויסצוגעבן די דיכטעריש-מאַלערישע זאַמלונגען.

דאָ האָט זיך געיאָוועט דער דריטער אין דער פּערזאָן פון מאַקס שידלאָווסקי.

פאַר דער מלחמה איז מאַקס שידלאָווסקי געווען אַ באַשיידענער בוכ-האַלטער אין איינעם פון די לאַדזשער מאַנאָפּאַקטור-געשעפטן. האָט זיך אָפּגעגעבן אַביסל מיט רעוואָלוציע און ליב געהאַט יידישע ליטעראַטור. ווען עס האָט זיך געגרינדעט די „דראַמאַטישע קונסט“ איז מאַקס שיד-לאָווסקי געווען איינער פון די יינגעלייט וואָס האָבן זיך אַרום איר גע-דרייט. עס האָט אויסגעקוקט, אַז זיין לעבן וועט שוין אַזוי פאַרפליסן אין די גראַע לאַדזשער אומבאַקאַנטקייטן.

דאָ איז אונטערגעקומען די מלחמה. פון דעם מאַנאָפּאַקטור-געשעפט וואו מאַקס שידלאָווסקי איז געווען בוכהאַלטער איז געוואָרן אַ תל ווי פון אַנדערע אַזעלכע מאַנאָפּאַקטור-געשעפטן. מאַקס שידלאָווסקי איז געבליבן אַרבעטלאָז. ער האָט זיך געמוזט לאָזן אויף די שווימענדיקע וואַסערן באַ-גלייך מיט אַלע וואָס האָבן אָנגעהויבן צו זוכן זייער גורל אין די אומבאַ-קאַנטסטע שטערן.

די וואַסערן פון דער צייט זענען געווען שטרעמדיק און ווירבלדיק. סירוב פון די שווימער זענען אין זיי דערטרונקען געוואָרן און קיין האָן האָט נישט קיין קריי געטאַן. אַ סך אַבער זענען אין אַט די משוגענע שטראַמען גאַר אַרויפגעשוואַמען אין דער הויך. זיי האָבן אַליין נישט געוואוסט פונ-וואַנען און ווי אַזוי.

אויך מאַקס שידלאָווסקי איז געווען איינער וועמען דאָס מזל האָט אָפּגעגאַלטן. פון דעם אַמאַליקן באַשיידענעם בוכהאַלטער איז געוואָרן אַן אויפגעקומענער גביר אין לאַדזש. ער איז נאָך געווען אַ בחור. אין אַמאַליקן לאַדזש איז פאַר אַ בוכהאַלטער שווער געווען צו טאָן אַ שידוך. די שכירות זענען געווען צו קנאַפּ כדי אויסצוהאַלטן אַ פאַמיליע. צוזאַמען מיטן מזל האָט מאַקס שידלאָווסקי באַשלאָסן, אַז ס'איז ענדלעך פאַר אים געקומען די צייט חתונה צו האָבן.

ווי אַלע אויפגעקומענע האָט ער געזוכט אַ כלה וואָס זאָל אים אַריי-נ

ברענגען אין שטוב דעם נאָמען און שטאַנד פון די אַמאָליקע גבירים. אין די אַלטע לאַדזשער גבירישע משפחות האָבן שוין די באַלוטער כמעט אומעטום געהאַט אַריינגעשטעקט אַ פּוס. מאַקס שידלאָווסקי האָט דאָ געוואַלט מאַכן אַ שפרונג צוריק צו דער אַלטער וועלט — אַ שפרונג וועלכן קיינער אַחוץ אים האָט דערווייל נאָך נישט געהאַט געטאָן. נישט מער און נישט ווייניקער האָט ער אויפגעהויבן זיינע אויגן צו די באַרימטע וואַרשעווער פּריוועטעס.

מאַקס שידלאָווסקי האָט געוואוסט נאָך פון פאַר דער מלחמה, וואָסער כבוד עס איז געווען פאַר יעדן חסידישן גביר אין פּוילן זיך משדך צו זיין מיט די פּריוועטעס. צו האָבן אַ פּריוועט אין דער משפחה האָט נישט יעדער אַמאָליקער חסידישער גביר אַזוי לייכט זוכה געווען. אויף אַלעמען האָבן די פּריוועטעס געקוקט פון אויבן אַראָפּ און זיך זייער שווער געוואַלט מישן מיט אַבירייעלכע גבירישע משפחה. זיי האָבן זייער בלוט געהאַלטן ווי אַלטן גבירישן וויין, וואָס ווען מען מישט אים מיט ביליקערע וויינען גיט ער זיי, די פחותים, צו אַראַמאַט און חשיבות.

פון אַט אַ דער משפחה פּריוועט האָט מאַקס שידלאָווסקי געוואַלט באַקומען אַ כלה. ער האָט געוואוסט: זיין אָן איידעם פון די פּריוועטעס וועט אים מיטאַמאָל אַרויסהייבן מיט צען קעפּ העכער פון אַלע לאַדזשער אויפגעקומענע גבירים און אים געבן דעם גלאַנץ און דער פאַטינאַ פון חשובער אַמאָליקייט. פאַר דער מלחמה האָט מאַקס שידלאָווסקי גע-וואוסט: אַזאַ כלה וואַלט געווען נישט מער סיידן אַ שיינער חלום פון אַן אומבאַקאַנטן בוכהאַלטער. איצט האָבן זיך די צייטן געביטן. היינט זענען די פּריוועטעס כמעט די אייגענע יורדים ווי אַלע אַמאָליקע יידישע גבירים אין פּוילן. די גרויסע אייזן־סקלאַדעס זייערע אויפן גושיבאַוו זענען היפש מאַגערלעך געוואָרן. די הייזער זייערע טראָגן גראַשנס. פון די זעקס זין פון ר' ישעיה פּריוועט, וואָס זענען געווען ווי די זעקס פיס פון אַ גאַלדענע שטול (אַ גאַלדענע שטול וואָס האָט אויסגעקוקט צו לייכטן ווי אַן אייביקייט צווישן די גביריש־חסידישע משפחות אין פּוילן) — זענען נישט מער געבליבן ווי פיר. דער בכור ר' שמואל לייבעלע און דער פירער פון דער פירמע פּריוועט ר' אברהמעלע זענען אין די שווערע מלחמה־יאָרן געשטאַרבן. וואַרשעווער יידן האָבן זיי נאָך געמאַכט שיינע

לוויות. פֿאַרט די פּריוועסעס! ר' שמואל לייבעלע און ר' אברהמעלע ליגן איצט צווישן די זעקס קברים וואָס ר' ישעיהוס זיין האָבן זיך אָנגעגרייט אַרום ר' ישעיהוס קבר אויפן גענשער בית-עולם.

די פיר גרויסע ברידער פּריוועס וואָס זענען איבערגעבליבן האָבן — נישט געקוקט אויף די ביטערע אויפגעקומענע צייטן — פֿאַרט מיט אַלע כוחות געהאַלטן דעם אַמאָליקן שטאַנד און נישט געוואָלט זאָגן „פּאַס“. ביי זיי איז אויסגעקומען, אַז מיט דער ענדע פון די פּריוועסעס ענדיקט זיך די וועלט. זיי האָבן דעריבער אויף זיך געפילט די שווערע פּאַראַנטוואָרטלעכקייט צו האַלטן די משוגע-געוואָרענע וועלט אין איר חשיבות. אמת, די פיר איבערגעבליבענע ברידער פּריוועס האָבן שוין נישט געהאַט דעם אַלטן מוט. אָבער מען האָט זיך געהאַלטן.

צירעלע פּריוועס איז שוין געווען אַ גראַע זקנה. אָבער עס זענען אויף איר געלעגן ווי פֿאַרוועלקטע בלומען אַלע שפורן פון איר אַמאָליקער פּריצישער שיינקייט. זי איז געזעסן אינדערהיים אין אירע אַלטע סאַליעס אויפן גושיבאָוו ווי אַן אויסגעשפּילטע פּאַרצייטישע מאַטראַנע. זי האָט נישט געוואָלט אַנקוקן דאָס היינטיקע וואַרשע. אירע קינדער האָבן איר דערציילט וואָס עס טוט זיך היינט אין פּוילן און ווער עס זענען די היינטיקע גבירים. זי האָט עס אויפגעהאַרט ווי אַן אומגלייבלעכע זאַך און איראַניש געשאַקלט מיטן קאַפּ.

זינט פון דער אַלטער גמינע אויף גושיבאָווסקע איז געוואָרן אַ גייסטי-קער תל און דער „בונד“ האָט אַרויפגעזעצט אויף די דאָזאַר-בענקלעך שוסטערס און שניידערס — האָט אלעזר פּריוועס נישט געוואָלט מער אָנ-נעמען דעם דאָזאַר-מאַנדאַט וואָס די „אגודה“ האָט אים אונטערגעטראָגן. ער האָט נישט געוואָלט זען מיט די אייגענע אויגן דעם חורבן פון דער וועלט גראַד אויף די בענקלעך וואו זי איז אַמאָל געזעסן אין איר קרוין. ער איז ווייניק אַרויסגעגאַנגען אויפן גאַס. ער איז געוואָרן אַלט און גראַ און קיינעם נישט געענטפערט „גוט מאַרגן“ און „גוט שבת“ — נישט געקוקט אויף אַלצדינג האָט ער, ווי אין די אַלטע צייטן, געוואָלט אַלעמען ווייזן וואָס עס הייסט פּריוועס. ער איז געגאַנגען און דורך זיינע גרויסע גאַלדענע ברילן ביזן געקוקט אויפן גושיבאָוו.

אלעזר פּריוועס האָט געהאַט פֿאַרוואָס צו זיין אומעטיק. אויפן הויף

פון די פרייוועסעס האט מען נישט מער געהערט דאס אומאויפהערלעכע האמערן צווישן דעם אייזן-וואַלד. דאָרט וואו עס זענען זינט דורות געלעגן שטויסן מיט אייזערנע בעלקעס, וואַקסט גראַז. אין די סקלאַדעס איז כמעט ווי ליידיק, עס הענגען פון אומעטום אַרום די שפינוועבסן און עס לויפן אַרום פראַנק און פריי סטאַדעס שוואַרצע מיי. אין דער אייזן-קראַם פוסטעווען די ווענט. מען זעט באַשימפערלעך ווי דאָס אַלטע עשרות פון די פרייוועסעס איז כמעט ווי אויסגערונען.

אַנהויבן צו פירן דעם מסחר אויפן אופן ווי עס טוען די אויפגעקור-מענע? ניין! דאָס וועלן די פיר ברידער פרייוועס נישט טאָן. און מעג קומען וואָס עס וויל. זיי וועלן צוואוואַרטן ביז דער רבונג של עולם אַליין וועט זיך דערמאַנען אַן די אַלטע צייטן אין קרוין-פוילן, און לאָזן צוריק אויפשיינען דאָס גאַלדענע מזל פון דער משפּחה פרייוועס.

די יינגערע פרייוועסעס אָבער, די אייניקלעך האָבן נישט געוואַלט וואַרטן ביז עס וועלן זיך אומקערן די אַלטע צייטן. די נייע גבירים, די גרויסע מעגלעכקייטן וואָס פוילן האָט איצט, ווען מען שפילט נאָר אין דער פינצטער האָבן דעם יינגערן דור פרייוועס אָנגעהויבן צו אימ-פאַנירן און געוועקט דעם יצר-הרע. עס איז פאַרט געקומען די צייט אויסצוטאָן די גאַלדענע שטאַנד-יאַרמלקע, צו פאַרלאָזן די הויכענישן וואו עס זענען אַמאָל געשטאַנען די פרייוועסעס און צו טאָן וואָס עס טוען פשוטע און אַפילו אַרעמע יידן. אַ פרייוועס וויל אויך אַ פּרעג טאָן קאַפּ-שלאַג ביים נייעם מזל — אַ מזל וואָס קוקט נישט אויף גבירישן יחוס און גיט גאַלד דווקא אויף אַ משוגענעם און קאַפּריזנעם אופן.

די ערשטע וואָס האָבן זיך אַראָפּגעלאָזט צו די מלחמה-גליקן זענען געווען צוויי זין פון ר' אברהמעלע פרייוועס. ביי ר' אברהמעלען אין הויז — מחמת ער איז געווען דער געשעפטלעכער פירער פון דער פירמע — האָט מען תמיד געהאַט מער חוש פאַר די ווירקלעכקייטן פון עולם-המעשה ווי אין די איבעריקע הייזער פון די פרייוועסעס. ר' אברהמעלע האָט שוין מער נישט געלעבט. דער עיל פון דעם משפּחה-שטאַנד האָט אין זיין הויז אַ ביסל נאַכגעלאָזט. מען האָט געוואַלט אַ פּראוואו טאָן די זיסקייטן פון די נייע צייטן. דער יינגערער נפתלי איז גאַר אַ פאַר געטאָן צו דעם קאַכעדיקן לאַדזש און זיך דאָרט אַוועקגעשטעלט ביים שפּיל-טיש

פון דער וועלט. עס איז אים באַלד אָפגעגאַלטן. מען האָט באַלד געהערט אַז נפתלין הויבן אָן צו וואַקסן די גאַלדענע פעדערן און ער סמאָליעט אַ וועלט!

דער בכור פון ר' אברהמעלע פּריוועס האָט געהייסן איטשע. זיין מאַמע איז געווען פון די גבירים אין ראָסיי און ער האָט זיך דעריבער גע-
רופן אויפן ברייטן רוסישן שטייגער, איטשע אַבראַמאָוויטש. ווען די פירמע פּריוועס איז נאָך געווען אַ פעטע שיסל, האָט איטשע ווי אַלע פּריוועסעס געאַרבעט אין דער באַרימטער אייזנקראָם. אין דער מלחמה-
צייט האָט ער געזען אַז ביי די פּריוועסעס הויבט עס אָן צו גיין מיט דער פוטער אַראָפּ. די „גרויסע ברידער“ ווילן נישט רירן מיט קיין פינגער צו טאָן וואָס מען דאַרף צו טאָן אין די היינטיקע צייטן. די וועלט האָט זיך איבערגעדרייט די קאַפּאַטע און די אַלטע ברידער פּריוועס שטייען ביי פוסטע ווינט-מילן און וואַרטן, אַז די אַלטע וועלט וועט זיך אומקערן.

איטשע אַבראַמאָוויטש האָט זיך גאַר מיישב געווען און זיך אַליין אָפּ-געטראָגן פון דער „פעטער שיסל“, וואָס ווערט וואָס אַמאָל שייטערער און מען זעט שוין איר דנאָ. ער האָט אויף זיין אייגענעם חשבון אָנגעהויבן צו האַנדלען מיט אייזן און מיט בלעך. ער האָט געפירט זיינע מסחרים אויף דעם אופן ווי עס פאָדערן די נייע מלחמה-צייטן. איטשע אַבראַמאָוויטש האָט עס נישט געטאָן אויף אַזאַ רוישיקן אופן ווי זיין ברודער נפתלי. נפתלי האָט געוואָרפן און געטראַמייטערט אַרום זיך פון זיינע גרויסע דערפאָלגן. ער האָט געוואָלט, אַז פוילן זאָל ווידער אויפ-ציטערן פון דעם נאָמען פּריוועס. איטשע אַבראַמאָוויטש איז געווען אַ געלאַסענער און אַ „הצנע לכת“ און האָט נישט געוואָלט אַז די גלאַקן זאָלן קלינגען. ער האָט געוואָלט שווימען שטילער — דערפאַר זיך איינגורקעווען טיפער און נעמען אויף זיך לייב. זאָל פוילן דערווייל נישט וויסן. פוילן קאָן אַ ביסעלע צו-וואַרטן ביז דער נייער פּריוועס וועט ווי אַ פעט פישעלע אַרויפקומען אויף דער אויבערפלאַך פון די נייע צייטן.

איטשע אַבראַמאָוויטש האָט נישט געוואָלט פאַרלאָזן דעם גזשיבאָו און האָט זיך אויפגעפנט אַן אייזן-קראָם האַרט לעבן דער קראָם פון דער אַלטער חשובער פירמע. און טאַקע אין די הייזער פון די פּריוועסעס. מען האָט באַשיימפערלעך געזען ווי עס בייטן זיך די צייטן. די פאַליצעס

און די סקלאַדעס פון דער אַלטער חשובער פירמע „ר' ישעיה פּריוועס“ זענען געוואָרן פּוסטער און פּוסטער. ביי אַיטשע אַבראַמאַוויטשן אויף די פּאַליצעס איז די שפּע געוואַקסן אַ שטילע און אַן איינרייסעניש. אַיטשע אַבראַמאַוויטש האָט געהאַט צייט און האָט נישט אויפּגעהערט צו גלויבן אין דעם אַלטן גושיבאַוו. נאָר ער איז גענאַנגען פּאַמעלעכל. פּאַמעלעכל האָט אַיטשע אַבראַמאַוויטש שטיל און רואיק געשמייכלט און געקוקט אויף זיין אייזן-קראַם. די וועלט האָט צייט זיך צו דערוויסן ווער פון די פּריוועסעס האָט זיך צוריק אַרויפּגעכאַפט אויפּן גאַלדענעם לאַשיקל.

קאפיטל פינף און צוואנציק

פעלאַ האָט ליב פּאַעזיע. זי זיצט צוזאַמען מיטן
מוזיק־לערער און קוקט זיך צו ווי די לבנה שפּאַצירט
ביינאַכט איבער וואַרשעווער דעכער. איטשע אַבראַם־
מאַוויטש זוכט שידוכים און שדכנים ברענגען אים
מאַקס שידלאָווסקי. דאָס איז פּלאַצט און מאַקס שיד־
לאָווסקי דערגרייכט צו אַ כלה פון די פּריוועטעס.

איטשע אַבראַמאַוויטש האָט געהאַט צוויי זין און איין טאָכטער.
זעלטן־ווען געראָטן זין אַריין אין אַ טאַטן ווי די זין פון איטשע אַבראַם־
מאַוויטש. צוויי טראָפּן וואַסער. זיי האָבן אין אים אַריינגעגראָטן אין
זייער פיזיאָנאָמיע און אין זייער גייסט. הגם זיי זענען נאָך געווען גאָר
יינגע בחורים און זיך אַ סך איינגערעדט מיט די פּריוועטעס — פּונדעסט־
וועגן האָבן זיי געוואוסט, אַז פּריוועטעס אָן געלט זענען נישט מער ווי
אַן אַלטער צעשאַטענער סידור, — און אַז דער עיקר אין דער וועלט איז
נייערט די קיילעכדיקע מטבע. מען דאַרף אַלצדינג טאָן כדי מען זאָל פון
איר וואָס מער האָבן אין די טאַשן. ווי דער טאַטע איטשע אַבראַמאַוויטש
האָבן זיי אויך געהאַלטן, אַז עס איז נישט נויטיק דערביי צו רייסן אין
אַלע גלאָקן. די מטבע האָט ליב מען זאָל זי זאַמלען אין דער שטיל. אַלצ־
דינג וואָס מען טוט איז בעסער צו טאָן אין דער שטיל. אַזוי האָבן גע־
טראַכט דער טאַטע און די צוויי זין. זיי האָבן געהייסן מאַניעק און שאַיע.
דערפאַר האָט איטשע אַבראַמאַוויטש געהאַט זיין אייגנס נישט מער
ווי איין טאָכטער — פעלאַ מיטן נאָמען. זי איז געווען אַ קליינע, אַ דריב־
נע און אַ באַזאָנטע, מיט גרויסע בלויע אויגן און מיט העלע פּלאַקס־צעפּ

ווי א פויליש שיקסל. עס האָט כמעט ווי אויסגעקוקט, אַז פעלאַ פאַסט זיך גאַר נישט אַריין אין אַ שטוב וואו די קעפּ פון אַלעמען טראַכטן נישט מער סיידן פון געלט און מסחר. פעלאַ האָט גראַד ליב געהאַט צו לייענען ביכער און אַפילו פּאַעזיע. זי האָט האַלט געהאַט צו גיין אויף קאַנצערטן, און זיך געוואַלט לערנען שפּילן קלאַוויר.

הגם איטשע אַבראַמאָוויטש האָט נישט געהאַט קיין פאַרשטענדעניש און קיין גרויס דרך־ארץ פאַר אַט די אַלע נאַרישקייטן — פּונדעסטוועגן האָט ער פאַרשטאַנען אַז אַ שיינ מיידל, איידער זי האָט חתונה, מוז זי מיטמאַכן די היינצייטיקע מיידלשע מאַדעס און זיין אַ קאַפעטשקע ראַמאַנטיש. ער האָט פאַר פעלאַן געקויפט אַ קלאַוויר און איר צוגענומען אַ מוזיק־לערער, אַ יינגערמאַן וואָס איז נאָך געווען עפעס ווי אַ פּאַעטיש רעקוויזיט פון דער פאַרגאַנגענער פאַר־מלחמה־צייט. דער מוזיק־לערער איז געווען אַ הויכער, אַ שלאַנקער, מיט לאַנגע בלאַנדע האַר, מיט אַפענע בלאַע אויגן, און מיט לאַנגע אויסגעצויגענע פינגער וואָס האָבן אויסגע־קוקט ווי כסדר אַרום צו טאַפן אויף די קלאַווישן פון אַ קלאַוויר. פאַר פעלאַן איז דער דאָזיקער יינגערמאַן אויסגעקומען ווי ער וואַלט אַ לע־בעדיקער אַרויסגעקראַכן פון אַ ראַמאַן צי גאַר פון אַ ביכל פּאַעזיע. ס'איז גוט צוזאַמען מיט אים צו זיפּצן און צו קוקן ווי אַזוי די לבנה שפּאַצירט ביינאַכט איבער די ביימער. אַזוי ווי דער לערער האָט געהאַט שוואַכע לונגען, אַ בלאַס קרענקלעך פנים און איז געווען אַ שטיקל הוסטער—האַט עס אים גאַר צוגעגעבן די זיבן פּאַעטישע חנען. פעלאַ האָט זיך אין אים „שטערבלעך“ און „פּאַעטיש“ פאַרליבט.

איטשע אַבראַמאָוויטש איז געווען אַ צו ניכטערער און פּראַקטישער מענטש כדי נישט צו וויסן אַז די דאָזיקע ראַמאַנטישע ליבענישן זענען נישט ווערט קיין שמעק־טאַבאַק. ער האָט דעריבער פעלאַן ווייטער געלאָזט לערנען קלאַוויר ביי דעם פאַרחלומטן שליממזל און אים נישט אַראַפּגע־וואַרפן פון אַלע טרעפּ. אין דער שטיל און זייער פאַרויכטיק האָט ער זיך אַרומגעקוקט צווישן די נייע אויפגעקומענע גבירים אין פוילן כדי דאָרט צו באַקומען אַ רייכן און לייטישן חתן. איטשע אַבראַמאָוויטש האָט געוואוסט אַז ער האָט אַ סך צו פאַרקויפּן. ערשטנס, זיין אייגן גבירות־שאַפט וואָס וואַקסט און וואַקסט קיין עין־הרע אין דער פינצטער, צווייטנס,

דעם אַלטן יחוס פון די פּריוועטעס. הגם וואָס שייך די היינטיקע גע-
שעפטן איז אַט דער יחוס נישט ווערט קיין האַרטן דרייער, — אָבער ער
איז פאַרט אַ גלאַנציק ווערימל. ווען מען הענגט עס אָן אויף דער ווענדקע
קאָן מען אויף איר כאַפּן די פעטסטע קאַרפּן פון די היינטיקע אַדירים.

עס זענען נישט פאַראַנען קיין יידן מיט שאַרפּערע נעז ווי שדכנים.
אַט די נעז האָבן אָנגעהויבן אַרומצושמעקן איבער פוילן.

צוזאַמען מיט די אַלטע גבירים זענען אויך פאַרשוואונדן די אַמאָ-
ליקע שדכנים. מן־הסתם זענען די באַרימטסטע שדכנים אין פוילן אַוועק-
געשאַטאַרבן פון הונגער אין דער מלחמה־צייט. זיי האָבן נאָר געקאַנט
לעבן און וועבן אין די שפּעדיקע שאַטנס פון די אַמאָליקע יידישע דעם-
בעס אין פוילן. ווען די דעמבעס זענען געוואָרן איינגעטריקנט צי גאָר
אַוועקגעפאַלן אונטער דער האַק פון די נייע באַדינגונגען, זענען זיי,
די אַמאָליקע שדכנים, אויך אַוועקגעפאַלן. זיי זענען געווען ווי די געוויקסן
וואָס האָבן געקאַנט לעבן און געדייען נאָר אין אַ באַשטימטער סביבה און
אין באַשטימטע באַדינגונגען. ביי די פיפּיקסטע אַמאָליקע שדכנים, —
אַפילו ביי די יעניקע וואָס האָבן געקאַנט צונויפפירן אַ וואַנט מיט אַ
וואַנט — וואָלטן זיך אַלע האַר אויפן קאַפּ געשטעלט קאַפּיער ביים טראַכטן
פון דער בלויווער מעגלעכקייט אַז אַ פּראַסטער בוכהאַלטער קאָן אַריינ-
חתונה־האַבן אין דער משפּחה פּריוועט.

ס'זענען אויפגעקומען אויף די פוילישע פליינען נייע נעמען פון
שדכנים. יידן וואָס זענען נישט איבערראַשט געוואָרן פון אַלע מעגלעכ-
קייטן. האַפּערדיקע ווייטזיכטיקע יידן־שדכנים וואָס האָבן זיך אינגאַנצן
צוגעפאַסט צו דער נייער צייט און האָבן געוואוסט: מען מוז אַוועק-
וואַרפן אַלע אַלטע פאַראורטיילן און אָנהויבן דאַווענען פון גאָר אַן אַנ-
דערן שדכנישן סידור. אַלץ האָט זיך איצטער צונויפגעמישט אין איין
קאַשע. נישטאַ קיין מיוחסים. יעדער פאַסט פאַר יעדן. אַבי מען זיצט
נאָר אויפן פּערדל. זיי האָבן באַלד דערזען אַז מאַקס שידלאַווסקי פון
לאַדזש איז דער בעסטער שידוך, פאַר איטשע אַבראַמאָוויטש פּריוועט.

דער שידוך מיט פעלאַן איז אָנגעשלאַגן געוואָרן סיי מאַקס שידלאַו-
וסקי אין לאַדזש און סיי איטשע אַבראַמאָוויטשן אויפן גזשיבאָוו. מאַקס
שידלאַווסקי האָט געברענט ווי אויף הייסע קוילן. עס איז ווייניק צו זאָגן.

קפריסין. נומער איינס: די פרייוועסעס, און נומער צוויי אַ שיינע כלה. די שדכנים האָבן אים געברענגט פעלאַס פאַטאַגראַפיע. מאַקס שידלאָווסקי האָט באַקומען וואַסער אין מויל: נישט בלויז אַ שיינ מיידל, נאָר אַ מיידל מיט ראַמאַנען און קלאַוויר. ער וועט די לאַדזשער אויפגעקומענע ווייזן ווער עס איז עלטער, און זיי וועלן פּלאַצן פון קנאה. זיי לויפן אויף די לאַדזשער אַלטע אַפגעקומענע גבירים פון דער פיעטרקאווער גאַס. קיינער פון די נייע האָט נישט געהאַט קיין מוט און קיין שכל אויסצושטרעקן אַ האַנט נאָך די פרייוועסעס! מאַקס שידלאָווסקי האָט שוין געוואַלט האַקן טעלער. איטשע אַבראַמאַוויטש האָט ווי תמיד געהאַט צייט. ער איז גע- וואויר געוואָרן יעדעס פּיצעלע וואָס שייך מאַקס שידלאָווסקיס מסחרים. אַזוי ווי איטשע אַבראַמאַוויטש איז בטבע געווען אַ קנאַפער בעל-מאמין האָט ער געשיקט ספּעציעל אַ מענטש קיין לאַדזש נאָכצופּרעגן און נאָכ- צוקוקן. צי איז טאַקע מאַקס שידלאָווסקי אַזאַ גביר ווי יידן זאָגן. ער האָט דאָס עפּעלע פון די פרייוועסעס געוואַלט פאַרקויפן פאַר טייער געלט.

מאַקס שידלאָווסקי איז דערווייל געזעסן אויף הייסע קוילן, באַקוקט פעלאַס פאַטאַגראַפיע און געוואַרט. ענדלעך האָט ער זיך דערוואַרט. מען האָט אים געהייסן קומען קיין וואַרשע אויף דעם ערשטן וויזיט ביי די פרייוועסעס און אויף דער ערשטער זעאונג מיט דער כלה. ווען מאַקס שידלאָווסקי איז אַרויפגעקומען אויפן גושיבאָוו צו איטשע אַבראַמאַ- וויטשן אין דירה האָט מען אים נאָכגעטראָגן אַ גאַנצן סאָד מיט די טייער- סטע בלומען.

איטשע אַבראַמאַוויטש האָט אים העפלעך אַבער קאַלט אויפגענומען און אים דערלאַנגט בלויז די שפיץ פינגער. ער האָט געוואַלט מאַקס שידלאָווסקין געבן טועם צו זיין וואָס עס הייסט פרייוועס, און מען מוז דערפאַר גוט באַצאָלן. פרייווע, איטשע אַבראַמאַוויטשעס ווייב, די לייב- לעכע טאַכטער פון שמואל לייב פרייוועסן — ד. ה. אויסגעטונקט און אויסגעבאָדן אין די פרייוועסעס — האָט ווי אַ בלייכע מאַטראַנע באַקוקט מאַקס שידלאָווסקין מיטן לאַרניאַן און זיך קוים צו אים אויסגעשמייכלט. מאַקס שידלאָווסקי איז געבליבן שטיין מיטן סאָד בלומען אינמיטן דער שטוב און געפינטלט מיט די אויגן.

פאַמעלעכל פאַמעלעכל איז דאָס אייז געפלאַצט. מען האָט אַנגע-

הויבן צו ווערן צו מאַקסן פריינטלעכער. איטשע אַבראַמאָוויטש האָט נישט ליב געהאַט קיין סך פּוסטע סענטימענטאַלע דיבורים מיט וועלכע פּריווע פּריוועס האָט אָנגעהויבן דעם שמועס — ער איז באַלד אַריבער־געגאַנגען אויף מסחר. איידער מען וועט ברעכן טעלער און ער וועט אַוועקגעבן זיין איינציקע טאַכטער, האָט ער נאָך אַמאָל געוואָלט גוט אויסטאַפּן מאַקס שידלאָווסקין און זען ווי עס האַלט מיט אים אין גע־שעפּטן. איטשע אַבראַמאָוויטש האָט זיך אויך פּאַמעלעך צעוואַרעמט און אָנגעהויבן צו ווערן צו אים פריינטלעכער. ער האָט אַפילו אַרויסגענומען זיין גאַלדענע בייכיקע פּאַפּיראַסן־טאַש און מכבד געווען מאַקסן מיט אַ פּאַפּיראַס פון זיינע פּערזענלעכע פּאַפּיראַסן. איטשע אַבראַמאָוויטש האָט געהאַלטן, אַז דערמיט טוט ער אָן דעם לאַדזשער גביר אַ גרויסן כבוד. מאַקס שידלאָווסקי האָט עס ליידער נישט געוואוסט אַפּצושאַצן און נישט געוואוסט קיין חילוק צווישן דעם וואָס מען באַקומט אַ פּאַפּיראַס פון איטשעס פּערזענלעכער פּושקע, צי מען נעמט פון די פּאַפּיראַסן וואָס שטייען אויפן טיש פון כיבוד־וועגן. אַ בוכהאַלטער האָט פּאַרט נישט גע־קאַנט אַזוי לייכט באַנעמען די שפּיציקע איידלקייטן פון דער פּריוועסישער עטיקעטע.

באַלד איז אַריינגעקומען פעלאַ.

מאַקס שידלאָווסקין איז ממש דאָס מויל פּול געוואָרן מיט וואָסער ווען ער האָט דערזען דאָס בלאַנדע דריבנע מיידעלע, וואָס איז אַריינגע־קומען. זי האָט געטראָגן אַ לייכט עלעגאַנט און טונקל קלייד, און די בלאַנדע פּלאַקס־צעפּ זענען איר געווען פּאַרפלאַכטן אַרום דעם ווינציקן קעפּל. פעלאַ האָט געזען דעם סאָד מיט בלומען וואָס איז געברענגט געוואָרן לכבוד איר, ווי אויך די גרויסע בריליאַנטענע שפּילקע אין דעם ברייטן זיידענעם קראָוואַט פון מאַקס שידלאָווסקי. זי האָט אַ שמיכל געטאַן און באַלד געוואָרן היימיש. מען האָט גערעדט פּויליש. מאַקס שידלאָווסקי האָט גערעדט אַ שלעכטן און גרייזיקן פּויליש. סיי פּריווע פּריוועס און סיי פעלאַ האָבן זיך געמאַכט עס נישט צו באַמערקן. מאַקס שידלאָווסקי איז באַלד אַריבערגעגאַנגען פון מסחר אויף שמועסן וועגן קונסט און ליטעראַטור און דערציילט פון די נייע שטרעמונגען אין לאַדזש, און אַז זיינע בעסטע פריינט זענען משה בראַדערזאָן און יאַנקל אַדלער. וויבאַלד

ער וועט נאָר חתונה האָבן וועט ער זיך קויפן אַ פּאַלאַצל ביי אַן אָפּגעקוֹ-
מענעם גביר און דאָרט ביי זיך איינאַרדענען אַ ליטעראַרישן און קינסט-
לערישן סאַלאָן.

איטשע אַבראַמאָוויטש האָט ביטולדיק אַ שמייכל געטאָן און גענומען
אַ פּאַפּיראַס פון זיינע פּערזענלעכע פּאַפּיראַסן אין דער גאַלדענער פּושקע.
מאַקס שידלאָווסקי האָט גערויכערט פון די פּאַפּיראַסן וואָס זענען גע-
שטאַנען אויפן טיש פון כיבוד־וועגן. פּריווע פּריוועס האָט זיך צוגעהערט
ווי אַ שלאָפּנדיקע מאַטראַנע. פעלאַס אויגן האָבן געגלאַנצט.

קאָפּיטל זעקס און צוואַנציק

מאַקס שידלאַווסקי האָלט וואָרט. שמחה וששון
לכבוד די כלה און דעם חתן. אין די גרויסע „שבע
ברכות“ ווערט געבוירן „יינגליידיש“.

נאָך דער חתונה אין וואַרשע האָט מאַקס שידלאַווסקי געהאַלטן
זיין וואָרט צו פעלאַן. ווען ער האָט זי אַראָפּגעברענגט קיין לאַדזש האָט
ער שוין געהאַט געדונגען אַ ברחבותדיקע דירה אין אַן איינשטאַקיק הייזל
אויף דלוגאַ גאַס. דאָס הייזל האָט אויסגעקוקט עפעס ווי האַלב געשעפטס-
קאַנטאַר און האַלב פּאַלאַץ. מען וואָלט בשום אופן נישט געקאַנט וויסן
צי דאָס איז טאַקע אַ פּאַלאַץ, ווען די אונטערשטע פענצטער וואָלטן נישט
געווען אַרויסגעגאַנגען אויף עפעס אַזוינס ווי אַ קליינער גאַרטן. ס'האַבן
דאָרט געוואָקסן עטלעכע ביימער, וואָס מען האָט פאַרגעסן אונטערצוהאַקן
בעת לאַדזש האָט זיך פּאַנאַדערגעמויערט און ס'איז דאָרט געשטאַנען
אַ האַלב-צעלייגטע אַלטאַנקע.

בעת פעלאַ איז געקומען קיין לאַדזש האָט איר גליק נישט געהאַט
קיין שיעור. אין איר פּאַטער-הויז האָט נישט געהאַנגען קיין שום בילד,
אַחוץ עטלעכע סידורים און מחזורים און אַ חומשל האָט מען דאָרט נישט
אַנגעזען אויף די אויגן קיין שום ספר צי אַן אַנדער בלעטל שמות. איטשע
אַבראַמאָוויטש האָט געהאַט אַ ווידערווילן צו יעדער גייסטיקייט. דאָ
האָט זי מאַקס שידלאַווסקי אַריינגעברענגט אין אַ דירה וואָס אַחוץ די
שפּאַגל-נייע גלאַנציקע מעבלען, זענען די ווענט געווען באַצירט מיט אַ
סעריע בילדער, ווי אויך מיט אַלערליי זידענע טיכער באַמאַלטע פּון
יאַנקל אַדלערן מיט אַ סך אידישן חן און נוסח.

אויפדערנאכט האָט מאַקס שידלאָווסקי געמאַכט אַ קבלת-פנים פאַר די יידישע קינסטלער פון לאַדזש מיט יאַנקל אַדלערן און משה בראַדער-זאַנען בראש. פעלאַ איז דאָס ערשטע מאָל אין איר לעבן געווען אין דער מסיבה פון יידישע קינסטלער. נאָך דער קאַלטער און כסדר אין געשעפטן פאַרטוענער שטוב פון איר פאַטער-הויז איז עס פאַר איר געווען אַ געוואַלטיקע אַטראַקציע. זי האָט זיך געפילט יינגער און לעבע-דיקער צווישן די וואַגאַבונדן פון די מוזעס. לאַדזשער קינסטלער האָבן זייער גוט געקאַנט צוזאַמען פאַרברענגען. נאָך דערצו אין דער געזעל-שאַפט פון אַזאַ שיינער עלעגאַנטער פרוי ווי פעלאַ. זיי האָבן אַלצדינג געטאָן כדי איר צו אימפּאַנירן. משה בראַדערזאָן האָט בידרחה אים פראַוויזירט גראַמען לכבוד די חנען פון פעלאַן. איטשל ברוינער האָט אימיטירט פאַרשיידענע פאַרשוינען און דערציילט מעשיות וועגן אַלערליי הינט. יאַנקל אַדלער האָט זיך געמאַכט רעדן ספרדיש לשון-קודש, הגם ער האָט פאַרשטאַנען העברעאיש ווייניקער ווי אַ טערק. מען האָט געזונגען יידישע פאַלקס-לידער און געמאַכט אַ חסידיש רקודל.

כאור איז דער עולם געוואָרן ערנסטער. מען האָט באַשלאָסן אַרויס-צוגעבן אַ ליטעראַריש-מאַלערישן זשורנאַל אונטערן נאָמען „יינג יידיש“. מען האָט געוואַלט פאַרפיקסירן די רעוואַלוציע אין דער יידישער דיכטונג. און דעם קאַמף מיט די א. ג. „קלאַסיקער“ אָנהויבן מיט נייעם אימפעט. דער מעצענאַט פון זשורנאַל איז געווען מאַקס שידלאָווסקי, פאַר דער לייצענדיקער עפנטלעכקייט איז עס אַבער געווען פעלאַ. זי האָט טאַקע פּיגורירט ווי די אַרויסגעבערין פון „יינג יידיש“. איר נאָמען אויף פּויליש „פעליציאַ שידלאָווסקאַ“ איז שוואַרץ אויף ווייס געווען געדרוקט אונטערן לעצטן זייטל פונם זשורנאַל „יינג יידיש“.

קאפיטל זיבן און צוואנציק

מיט גאלדענע האַרפעס און מיט שטאַלענע שווערדן.
גיי און זיי אַ חכם ווען די מוזעס רעדן קוידערוועלש!
אין לאַדזש ווערט געשריבן דער צווייטער פּאַוסט.
אויף טלאַמאַצקע דרייצן שטייט דער לייב פון יהודה
צווישן ציגעלעך און פיפערנאַטערס און דערלאַנגט
וואַרשע דעם פּאַרניכטנדיקן קלאַפּ.

„יינג יידיש“ איז געווען געדרוקט אויף אַ גראַבלעך דיק פּאַק־פּאַפּיר.
דאָס פּראָלעטאַרישע פּאַק־פּאַפּיר האָט דעם אויסטערלישן אינהאַלט צו־
געגעבן אַן אויסטערלישע בונטאַרישקייט. ווען מען האָט נאָר בלוז אַ
קוק געטאָן אויפן זשורנאַל פון אויסנווייניק האָט מען שוין געזען: די
מוזעס זענען דערצערנט! זיי ציען אַרויס אויפן שלאַכט־פעלד אי מיט
גאַלדענע האַרפעס און אי מיט שטאַלענע שווערדן.
בראַדערזאָן האָט מיטגעברענגט פון מאַסקווע די נייע יידישע אַרטאָ־
גראַפיע און עס דוכט זיך מיר — אַז ער האָט זי אין „יינג יידיש“ דער
ערשטער אַריינגעפירט אויף דער פּוילישער ערד.
אין „יינג יידיש“ זענען ס'רוב געדרוקט געוואָרן לידער. אין די
עטלעכע נומערן וואָס זענען דערשינען איז פּראָזע נאָר געווען אַ זעלטע־
נער צופאַל. מען האָט זי אַריינגענומען צווישן די רעוואָלוציאַנערע
פּאַעטן ווי אַן אַרעמע קליינשטעטלדיקע קרובה. איידל גערעדט: זענען
דאָרט געווען אַ היפש ביסל שלעכטע און אַפילו פשוט אומזיניקע לידער.
אזוי גייט שוין דאָס רעדעלע פון דער וועלט! אין רעוואָלוציעס קוקט
מען נישט אויף דער קוואַליטעט. אַבי דער ווילן איז נאָר אַ קעמפּערישער.

„יינג יידיש“ איז אַרויס מיט האַפּערדיקער אויטאָריטעט און מיט פּיל צאָרנדיקער לופּט אין די פּויסטן. מענטשן האָבן גאָר מורא געהאַט צו זאָגן זייער מיינונג. מען וואָלט געגאַלטן ווי אַ רעאַקציאָנער. וואָס הייסט זיך האַלטן ביים אַלטן באַנאַלן געשמאַק ווען די מוזעס האָבן זיך איבערגעדרייט די קאַפּאַטעס און רעדן קוידערוועלש? בראַדערזאָנס אַנזען איז געוואַקסן ווי אויף הייוון. עס האָט באַשיימפּערלעך גענומען אויסקוקן: אַלע יידישע שרייבער, — בפרט די יעניקע וואָס קאָנען נאָר שרייבן לויטן אַלטן סידור — וועלן מוזן קריכן אין די לעכער און דאָרט וואַרטן אויף די גענאָדן און סמיכות פון בראַדערזאָנס הענט.

וואַרשע האָט אַנגעהויבן אויסצוזען לגבי לאַדזש ווי אַ פּאַרצייטישע אַפּגעקומענע באַבע.

דערווייל האָט בראַדערזאָן געדיכטעט אויף טיש און אויף בענק, און דער עולם איז געשטאַנען אָן די היטלען און באַוואונדערט. ער איז ממש געשטאַנען איבער יעדער קריטיק. פּלוצעם האָט ער אַנגעהויבן אַרויסצוגעבן פּיצניקע ביכלעך מיט „דראַמאַלעטן“ און אַליין געצייכנט די הילעס. דער עולם האָט באַוואונדערט די טאַלאַנטן וואָס וואַקסן אויף בראַדערזאָנס מוזע ווי שוואַמען נאָך אַ רעגן. ענדלעך איז געקומען דער גרויסער קנאַק, וואָס האָט ביי פּריינט און שונאים אַפּגענומען דאָס לשון.

משה בראַדערזאָן האָט אַנגעשריבן אַ מיסטעריע אונטערן נאָמען „תּחית המתים“.

איך קאָן נישט צווישן יידישע שרייבער נאָך עמעצן וואָס האָט אַזוי ווייניק צו טאָן מיט מיסטיק ווי משה בראַדערזאָן. ביי דעם גאַנצן גע-קלימפּער פון זיין דיכטונג איז ער זייער ניכטער און עס פעלט אים יעדער וויזיאָנערישער שוואונג. די גראַמען האַלטן אים געפאַנגען ווי אין קייטן. גראַמען — דאָס איז דער אַלף און תּו פון זיינע לידער. און דווקא נישט קיין ריטמישע און מוזיקאַלישע גראַמען. בראַדערזאָן קאָן אַ סך יידיש לשון, דאָס הייסט, אַ סך גערעדעניש אויף יידיש, אָבער ער קאָן גאָר ווייניק יידישע שפּראַך, דאָס הייסט, יידישן ריטם אין דעם בילד פון יידישער שפּראַך.

אויך אין דער מיסטעריע „תחית המתים“ איז עס אים געגאנגען נייערט אין שיטן מיט אויפגעבלאזענע און קאמבינירטע גראמען. דאס איבעריקע איז געווען אַ פראזעאלאגיש געפלאנטער פון געדאנקען און געדאנקלעכע אַפּשרעקענישן. אין ענינים פון אמתער מחשבה איז בראָדערזאָן גאָר נישט געווען אינדערהיים. אים האָט געפעלט יעדע פאַרשטענדעניש און יעדע איבערלעכע באַציאונג צו די טיפּערע פּראָבלעמען פון דער וועלט. עס מאַכט נישט אויס. אין די יינג-יידישיסטישע קרייזן איז אַדורכ-געגאָנגען אַ ציטער אין די לענדן. עס האָט געהייסן: אין דער יידישער דיכ-טונג האָט משה בראָדערזאָן בין מנחה למעריב אויפגעשריבן דעם צווייטן „פּאָסט“.

מיט אַזא „פּאָסט“ האָט מען וואַרשע געקאָנט געבן דעם פּאַרניכטנדיקן קלאַפּ און אויסרופן איבערן יידיש-ליטעראַרישן פּוילן די דיקטאַטור פון משה בראָדערזאָן און זיינע פּאַעטן. דעם „תחית המתים“ האָט משה בראָדערזאָן געזאָלט פּאַרלייענען אין וואַרשע אין עפנטלעכן זאַל פון יידישן ליטעראַטן-פּאַראַיין אויף טלאַמאַצקע 13. עס רעדט זיך אַזוי, סתם פּאַרלייענען! עס האָט געהייסן: אין זיין טריאומף-וואַגן וועט דאָ משה בראָדערזאָן אַריבערפאַרן איבער די קעפּ פון זיינע אַפּענע אָנהענגער און שטילע קעגנער.

לכבוד דער פייערלעכער פּאַרלעזונג האָט יאַנקל אַדלער אויסגע-האַנגען דעם זאַל פון ליטעראַטן-פּאַראַיין מיט דעם גאַנצן רעקוויזיט פון „יינג-יידישיסטישער“ מאַלעריי. אויף די ווענט זענען אַרומגעשפּרונג-גען ציגעלעך, הערשעלעך און פיפּערנאָטערס. אַלערליי אויסגעקרוּמטע יידן האָבן געדאַוונט מנחה. מגושמדיקע יידישע זעלנער, האַלב-מענטש האַלב-קלאַץ, האָבן געלייגט תפילין. דער בעל-שם און בודאָ אין טיפּן שרייענדיקן רויט, זענען געווען געמאַלן צוזאַמען אויף איין פּאַרטערט ווי לייבלעכע מחזנתנים. עס זענען געקומען אַלע וואַרשעווער יידישע שריי-בער, ובתוכם דוד פּרישמאַן. אינמיטן די שטימונגספולע דעקאַרירטע ווענט האָט יאַנקל אַדלער געהאַלטן די דערעפּענונגס-רעדע און אָנגערופן משה בראָדערזאָנען דער פּרינץ אין דער יידישער דיכטונג. משה בראָ-דערזאָן איז געגאַנגען אָנגעטאָן אין זיין פולער דיכטערישער הלבשה

און געלייענט די מיסטעריע „תחית המתים“. אַלע האָבן מורא געהאַט
אויסצורעדן אַ וואָרט. מען האָט באַשיימפּערלעך געזען: אויף טלאַמאַצקע
13 אינמיטן צווישן די וואַרשעווער יידישע שרייבער שטייט דאָ נישט קיין
קלענערער ווי דער לייב פון יהודה.

קאפיטל אַכט און צוואַנציק

די יידישע געשיכטע חזרט כסדר איבער אירע מאַטיוון. די פאַרהאַנגען הויבן זיך אויף און עס באַ- ווייזט זיך דאָס יידישע אַמעריקע. די יידישע ליטעראַ- טור אויף די ווייטענישן פון יידישער געשיכטע.

נאָך פרצעס טויט האָט די יידישע ליטעראַטור פאַרלוירן איר צענטראַלע פיגור און איר באַדייטנדיקסטן אויטאָריטעט. די אַנדערע צענטערן פון יידישער ליטעראַטור אַחוץ פוילן, האָבן דעריבער באַקומען מער זעלבשטענדיקייט און מער אינערלעכע פרייהייט אין דעם אופן פון זייער אַנטוויקלונג. ס'איז מער נישט געווען די פערזאָן צו וועלכער יעדער יידישער שרייבער האָט געמוזט אויפהויבן די אויגן און לוישן זיין מיינונג. דערצו האָט די מלחמה פאַנאַנדערגעריסן דעם קאַנטאַקט צווישן די אַלערליי יידיש-ליטעראַרישע צענטערן אויף דער זייט און יענער זייט ים. יעדער צענטער האָט אַנגעהויבן צו גיין זיין אייגענעם וועג אין דעם געמיינזאַמען וועג פון דער יידישער ליטעראַטור.

אַ מעטאַפֿיזיקער קאַן גריילעך באַהויפטן: דעם גרעסטן צענטער פון יידישער שעפּערישקייט, נעמלעך דעם ישוב פון יידן אין פוילן, איז באַשערט געווען נישט מער ווי נאָך עטלעכע צענדליק יאָר עקזיסטענץ. פאַר יידן אין פוילן האָט שוין די צוקונפט געהאַט צוגעגרייט דעם טאַטאַלן חורבן. די געשיכטע האָט דעריבער פון פריער-אויס צוגעגרייט דעם באַדן פאַר נייע צענטערן פאַר דער קאַנטינענאַלע פון יידישער ליטע- ראַטור. כמעט אומעטום וואו די מלחמה האָט פאַרוואַרפן יידישע קיבוצים האָט זיך אַנגעהויבן אַ שעפּערישע טעטיקייט פון יידישער ליטעראַטור.

פוילן האָט טאַקע ווייטער געטראָגן די טראַדיציע פון פּרצן. אָבער די נייע צענטערן פון יידישער ליטעראַטור האָבן מיט זייער אייגענער זעלבסט־שטענדיקייט אָנגעהויבן צו ריוואָליזירן מיט פוילן.

איבערהויפּט האָט עס אַ שייכות צו יידישער דיכטונג. פּאַמעלעכל האָט זיך אַרויסגעוויזן: אַנדערשוואו זענען אַנטשטאַנען מאַדערנע יידישע פּאַעטן וואָס אין זייער קולטור, וועלט־באַנעם, שוואונג און פעאיקייטן האָבן זיי אַריבערגעשטיגן די יינג־יידישיסטן אין פוילן. אין ווין האָט זיך באַוויזן מלך ראַוויטש. אַ דיכטער מיט אַ געוואַנטער פּאַרמהאַפטיקייט פון איבערלעכן געפיל און איבערלעכער זעאונג. ראַוויטש האָט אין דער יידישער דיכטונג אָנגעהויבן אַריינצוברענגען פּילאָסאָפּישע און וועלט־באַטראַכטערישע מאַטיוון. דאָס נעמלעכע אורי צבי גרינבערג. אין סאַ־ויעטישן רוסלאַנד, — פון וואָנען משה בראַדערזאָן האָט געברענגט קיין פוילן דעם גאַנצן רעקוויזיט פון „שטורעם און דראַנג“ — זענען אויפגע־שטאַנען דיכטער וואָס האָבן די דאָזיקע אַרבעט געטאָן מיט מער פּאַעטישער נויטווענדיקייט, מיט מער פעאיקייט און קולטור ווי משה בראַדערזאָן — ווי למשל, פּרץ מאַרקיש, קוויטקאַ, האַפּשטיין, שוואַרצמאַן און אַנדערע.

פון אַמעריקע — דער יינגער מיליאַניקער יידישער ישוב וואָס האָט זיך אָנגעהויבן אויסצובויען אויף די נייע וועלט־קאָנטינענטן — האָבן אָנגעהויבן צו דערגרייכן שמועות קיין פוילן, שמועות פון אַ גרויסן פּרוכט־באַרן אויפשוואונג פון דער יידישער ליטעראַטור.

אַמאָל זענען יידן אין פוילן געוואוינט געווען צו קוקן אויפן יידישן ישוב אין אַמעריקע ווי אויף אַ מינדערוויכטיקן אַפּשויס פון זיך. ס'האָט געהייסן: אַמעריקאַנער יידן זענען יידן וואָס זענען אַנטלאָפן פון יידישער קאָנטינענטיעט און זענען דאָרט, אויף יענער זייט ים, געוואָרן פּאַרגרעכט און אויסגעטריקנט פון די אמתע זאַפטן פון יידישקייט. אין די גאַר פּריער־דיקע דורות האָט מען זיך אין פוילן כמעט גאַר געשעמט מיט די יידן אין אַמעריקע. יידן זענען, ווי יעדעס אַלטע פּאַלק, שטאַרק אָנגעבונדן אין אַ קאָנטינענטיקער טראַדיציע. עס האָט אויסגעקוקט אַז אין קאַ־לאַמבוסעס מדינות האָבן יידן צוליבן טאַלער פון זיך פּורק־עול געווען פון דער לאַנגער און שווערער קייט פון יידישקייט. דאָס פּאַרגרעכטיקייט

און וואַכעדיקייט פון די אַמעריקאַנער אַלרייטניקעס זענען געוואָרן שפּרייכ־
ווערטלעך ביי יידן אין פּוילן.

די דאָזיקע באַציאונג איז געווען אויף אַלע געביטן. אַפּילו ווען ס'האַט זיך אָנגעהויבן צו שאַפן יידישע ליטעראַטור אין אַמעריקע, האָט מען אין דער אַלטער היים געקוקט אויף איר פון אויבן אַראָפּ. די יידישע ליטעראַטור איז מזרח־אייראָפּע האָט שוין געהאַט דערגרייכט צו אַ הויכע אויסגעאיידלטע מדרגה. זי האָט אויך געהאַט גרויסע אידעאָלאָגישע שריפטשטעלער. אין אַמעריקע האָט די יידישע ליטעראַטור נאָך דעמאָלט געשטעקט אין אירע פּרימיטיווע התחלות. אין מזרח־אייראָפּע זענען געווען פּרץ און שלום־עליכם. די יידישע דיכטונג אין אַמעריקע האָט ערשט געהאַלטן ביי די צייטן פון אַ מיכל גאַרדאַן. אַפּילו דער גרויסער דיכטער מאַריס ראָזענפעלד איז געווען שטאַרק גראַד אין זיין פּרימיטיווקייט. ראָזענפעלדס פּאַנטאַזיעפולער טעמפּעראַמענט האָט גיכער געגליכן צו דער לאַווע פון אַן אור־ערד אידער ווי צו די אויסגעאיידלטע און אויסגעפונענע פאַרמען פון דער רייפּקייט. יהואש איז נאָך דעמאָלט געווען אין דער יידי־שער דיכטונג אין אַמעריקע ווי אַ פאַרבלאַנדזשעטער אוניקום, ער האָט נאָך נישט באַלאַנגט צו דער אַרגאַנישקייט פון איר געשטאַלט.

די יידישע פּראָזע אין אַמעריקע איז דאָן געשטאַנען נישט קיין סך העכער פון געוויינטלעכן סענסאַציאָנעלן שונד. אין מזרח־אייראָפּע זענען שוין געהאַט געשריבן געוואָרן אַזעלכע פּראָזע־פּערלעך ווי די „פּאַלקס־טימלעכע געשיכטן“. אין אייראָפּע האָט מען אָנגעהויבן צו זוכן די פאַר־טיפּטע פאַרם פאַרן יידישן טעאַטער. אין אַמעריקע האָט מען נאָך אַפּילו נישט געהאַט געפרוואווט אויף אַ האַר העכער אַרויסצוגיין פונם פּרימיטיווסטן סענטימענט פון דער פשוטער מאַסע. דאָס יידישע קולטור־בילד פון אַמעריקע האָט פולשטענדיק געשטימט מיט דער גאַנצער פאַר־שטעלונג וואָס פּוילישע יידן און יידן אין מזרח־אייראָפּע האָבן געהאַט וועגן די עמיגראַנטן־ישובים אויף די נייע וועלט־קאָנטינענטן — ישובים אַן דער אַלטער יידישער טראַדיציע.

די מלחמה האָט נאָך מער אַפּגעריסן פּוילן פון אַמעריקע. די יידישע געשיכטע האָט זיך ליב איבערצוזחורן אין פאַרשיידענע סיטואַציעס און אין פאַרשיידענע באַדינגונגען. זי האָט אויך דאָ איבער־

געחזרט דעם אַלטן חומשידיקן מאַטיוו ווי יוסף האָט עמיגרירט קיין מצרים, — אָבער דערמיט האָט ער צוגעגרייט דעם נייעם אַקט פון דעם שוישפּיל וואָס די יידישע געשיכטע שפּילט אין דער וועלט.

אויף איר לאַנגן און שווערן וועג גרייט תּמיד די יידישע געשיכטע צו די בינע פּאַר אַ נייעם אַקט פון יידיש וועלט־דאַזיקן. זי גרייט עס צו בעפּאַר דער פּריערדיקער אַקט הויבט זיך אָן צו פּאַרלעשן.

זיבעציק יאָר פּאַר דעם גרויסן יידישן חורבן אין מזרח־אייראָפּע, האָט עפּעס ווי די געהיימניספּולע האַנט פון יידישן שיקזאַל אָנגעהויבן אַרויסצושיקן יידישע מאַסן אין דער נייער וועלט אַרײן. זי האָט עס געטאַן לויט דער אַלטער חכמה פון אירע פּלענער: אויב דער שונא וועט קומען און פּאַרניכטן איין יידישע מחנה, זאָל די צווייטע יידישע מחנה אָפּגעראַ־טעוועט ווערן. דער געהיימניספּולער זין פון דער וועלט־געשיכטע קאָן זיך עפּעס נישט פּאַרשטעלן איר ווייטערן וועג אָן יידן. די וועלט־געשיכט־טע וויל — מן־הסתּם געהער דאָס אויך צו איר זין — יידן אַדורכפירן דורך אַלע פּיינען און פייערן פון דער עקזיסטענץ. אָבער אַ וועלט אָן יידן? ניין, דאָס קאָן זי זיך נישט פּאַרשטעלן. אַ וועלט אָן יידן וואָלט פּאַרלירן איר גרויסע דראַמאַטישע טראַגיק. ווי עס זעט זיך אויס, שפּילט זיך אויס די וועלט־געשיכטע אין אַ דראַמאַטישער טראַגעדיע.

די געשיכטע האָט אָנגעהויבן צו פּאַרפּלאַנצן דעם יידישן זאַמען אויף די נייע וועלט־קאָנטינענטן פון אַמעריקע. וועלט־קאָנטינענטן וואָס מיר קאָנען נאָך נישט פּאַראַויסזאָגן וואו אַהין עס גייט זייער אַנטוויקלונג, און וואָסער פנים די מענטשהייט וועט באַקומען אויף אַמעריקעס פּליינען. אַלצדינג אין אַמעריקע האַלט נאָך אין מיטן ווערן. אויפן באַדן פון דעם דאָזיקן ווערן — צי אויף אַט דער נייער בינע פון דער וועלט־געשיכטע — האָט אָנגעהויבן פּאַרפּלאַנצט צו ווערן אויך אַ נייע געשיכטע פון יידן. אין דער אַלטער היים האָט זיך געגרייט דער חורבן און אין דער נייער היים — דער אויפגאַנג. ווי דראַמאַטיש!

צווישן יידן אין אַמעריקע איז נאָך אַלצדינג געווען ווי אויף אַ זריעה־פּעלד. אַלצדינג אין טיפּער נישט־דערקענטעניש. די אַלרייטיקעס זענען געווען די שטומסטע יידן. די אַמעריקאַנער יידן זענען געווען פּראַסט־לעך ווי אַלע האַראַפּאַשנע אָנהייבער. ס'האָט עפּעס אויבנאויפיק אויס־

געקוקט ווי אַט די יידן זענען אַרויסגעוואָרפֿן געוואָרן מחוץ פֿון די אַקטיווע גרענעצן פֿון דער ייִדישער געשיכטע, עפעס אַזוי ווי די אַמאָליקע עשרת־השבֿטים.

די מלחמה האָט זיך פֿאַרענדיקט. יידן אין פֿוילן זענען אַראָפֿגע־פֿאַלן צו דער ביטערסטער אַרעמקייט. אַ סך שטעטלעך זענען חרובֿ געוואָרן. דאָ האָט זיך געוויזן די ערשטע טבע פֿון ייִדישן נצח, נעמלעך, די ייִדישע גוטסקייט.

דאָס האָרץ פֿון יידן אין אַמעריקע האָט זיך געעפֿנט ווי אַ וואַרעמער קוואַל. די הילף וואָס אַמעריקאַנער יידן האָבן אָנגעהויבן צו שיקן קיין פֿוילן איז געווען דאָס ערשטע שיינע קאָפיטל וואָס יידן אין אַמעריקע האָבן אָנגעהויבן אַריינצושרייבן אין דעם פֿלאַנעטאַרישן עפֿאַס פֿון ייִדישער עקזיסטענץ. ווידער האָט זיך איבערגעחזרט די אַלטע מעשה פֿון חומש: דער פרעמדער ייִדישער עמיגראַנט אין מצרים, דער זאַטער יוסף, שיקט זעק מיט ברויט פֿאַר די הונגעריקע יידן אין כּנען. די דאָזיקע כלומרשטע פֿילאַנטראָפֿישע טאַט, איז געווען די ערשטע טאַט פֿון דעם ווידער־געפֿינען־זיך פֿון די ייִדישע ברידער אין דער וועלט.

*
**

נאָך דער מלחמה האָבן זיך די פֿאַרהאַנגען איבער דער וועלט אויפֿ־געצויגן. עס זענען אָנגעקומען ווייטערע שמועות פֿון אַמעריקע. אויך אויפֿן גייסטיקן ייִדישן פעלד, אין דער ייִדישער ליטעראַטור, הויבט זיך דאָרט אָן צו וועקן אַן איבערלעכע פֿאַרטיפֿונג און אַ זוכן די וועגן פֿון ייִדישער היסטאָרישער עקזיסטענץ.

די ייִדישע ליטעראַטור אין דער אַלטער היים האָט דורכאויס גענומען די שטעטל־מאַטיוון ווי בוי־שטיינער פֿאַר איר געשטאַלטונג. פֿאַרגאַנגענע ייִדישע דורות ווי אויך ייִדישע קעגנוואַרט אין פֿוילן — האָבן געצילט מיט זיך אויסצודריקן דעם גאַנצן געשטאַלטערישן תּמצית פֿון ייִדישן שאַפֿן.

עטלעכע ייִדישע דורות אויף דער פֿוילישער ערד, דער אופן פֿון זייער לעבן און שטרעבן — אין אַט דעם מאַטעריאַל האָט באַדאַרפט

קומען צום טאטאלן אויסדרוק דער בילדהאפטיקער תוך פון דער יידישער אומה און דער אופן פון איר לעבן אין דער געשיכטע. אפילו שלום עליכם האָט זיין גרויס יידיש וועלט־געמעל געבויט אויף די קאָנוועס פון שטעטל. אין די „פּאַלקסטימלעכע געשיכטן“ איז פּרץ טיילמאַל אַרויסגע־גאַנגען פון די שטעטל־גרענעצן, אָבער נאָר אויפן געביט פון די פּאַלקס־מעשיות וועלכע ווערן דערציילט טאַקע אין שטעטל.

אין אַמעריקע זענען יידן מיט אַמאַל אַריינגעקומען אין אַ שטח פון אַן אימפעטפולער זיך אויפבויענדיקער וועלט. מען האָט זיי אַרויסגעריסן פון די וואַרצלען פון אַלטער יידישער איינגעזעסנקייט. זיי זענען אַרויפ־געוואָרפן געוואָרן אויף אַ וואַלקאַן פון טאַט און פּיאַנערישער פּאַנטאַזיע. די אַמעריקאַנער שטעט, און איבערהויפּט די שטאַט ניו־יאָרק — וואו אַהין די אַטלאַנטישע שיפן האָבן אַריינגעוואָרפן מאַסן יידן — זענען געווען דער פולשטענדיקער קעגנזאַץ צו די שטילע אידילישע שטעטלעך, וואו דאָס אידישע געמיט איז געהאַדעוועט געוואָרן זינט דורות. אונטער די פּיס פון די אַנגעקומענע יידן קיין אַמעריקע האָט די וועלט אויסגעקוקט זיך פּאַנאַנדערצוואַואַקסן ווי אין איר יינגסטער אורשפרונגעלעכקייט. זי האָט נישט געוואוסט פון רו און פאַרטראַכטונג. אין דעם גערויש און געקלאַפּ פון ניו־יאָרק האָט די וועלט אויסגעקוקט צו ברומען ווי אין אירע פּריסטע טעג.

פון די קליינע היזקעלעך אין שטעטל זענען יידן אַריינגעקומען אין גאַסן, וואו די מויערן האָבן זיך געטורעמט אין די הימלען אַריין ווי אַ נייער דור־הפּלגה.

די וועלט — אין געשטאַלט פון אַמעריקע — האָט יידן געוויזן איר אייזערנע פּויסט. דערפאַר אָבער האָט זי זיי געגעבן ברויט צו דער זעט.

**

נאָך דער מלחמה האָט מען געהערט אין פּוילן: אין אַן אַנדער ליכט, אין אַנדערע מאַטעריעס, און אַן אַנדערן טעמפּאַ פון יידישער גע־שיכטע, האָט אויך דאָס יידישע שאַפן אין אַמעריקע אַנגעהויבן צו נעמען

דעם וועג צום היסטאָרישן יידישן תוכן. די יידישע ליטעראַטור איז דאָרט ווייט אַרויסגעגאַנגען פון אירע אָנהויבנדיקע פרי-מיטיוון. אָבער זי גייט אויף אַן אַנדערן דרך ווי די יידישע ליטעראַטור אין דער אַלטער היים. פנים לפנים מיט דעם וועלט־אַטעם פון אַמעריקע האָט דאָס שטעטל פאַמעלעך געמוזט אויפהערן צו זיין דער איינציקער מאַטיוו פון דעם יידישן היסטאָרישן וועלט־געמעל. אין אַמעריקע האָבן זיך פאַר דער יידישער ליטעראַטור אויסגעברייטערט די פליינען און די פערספעקטיוון. עס איז פאַר איר געוואָרן אַ גורל־פראַגע: צי קענען יידן געפינען דעם וועג פון זייער היסטאָריש געשטאַלט אויך אין מער שטח־דיקע מאַטיוון פון עקזיסטענץ? מען האָט אָנגעהויבן דאָס דאָזיקע פראַג־בלעם קינסטלעריש צו לעזן אויף אַ פּאָזיטיוון אופן.

די יידישע שריפטשטעלער אין אַמעריקע האָבן אָנגעהויבן צו זוכן דעם אַטעם און די אידעע פון יידן אויף אַ ברייטערן און ווייטערן שטח פון יידישער עקזיסטענץ ווי עס איז דאָס שטעטל. נעמעלעך: אויף די ווייטע פליינען פון יידישער געשיכטע. דאָרט האָבן זיי געוואַלט אויפ־שטעלן די געצעלטן פון דער יידישער ליטעראַטור. אויף דעם נייעם וועג האָבן אויך אָנגעהויבן צו גיין אַזעלכע שריפטשטעלער וואָס זענען שוין פאַרטיקע און רייפע אָהער געקומען פון פוילן — שלום אַש.

שלום אַש האָט געהאַט דאָס אידישע שטעטל אויף דער פוילישער ערד אַפירגעהויבן ווי די בלום פון דער יידישער ליטעראַטור. אַ בלום וואָס בליט מיט אַלע חנען און וואַרעמקייטן פון יידישן קיום. אַט די חנען און וואַרעמקייטן האָט ער אָנגעהויבן אויסצוגעפינען אויף די בריי־טערע צייט־ווייטקייטן פון יידישער עקזיסטענץ. אין מיטלאַלטער, אין גזירת־ת"ח און אין אַנדערע תקופות פון יידישער געשיכטע האָט שלום אַש געפונען די אייגענע שיינע דעקאָראַטיווע אינערלעכקייטן ווי אין שטעטל אין פוילן. י. אַפּאַטאַשו האָט זיינס אַ רעאַליסטישן ראַמאַן אָנגעהויבן אויסצואוועבן אויף די קאַנוועס פון יידישער געשיכטע («די פוילישע וועלדער»). אומעטום האָט מען געזוכט די טיפקייט פון יידן אין זייער קיום אין דער צייט. ה. לייזיק האָט אין דער יידישער געשיכטע געזוכט די מיסעריע פון יידישער עקזיסטענץ: דעם קאַמף צווישן גייסט און

חומר אין דעם עפאס פון יידישער געשטאלטלעכקייט. אייביקער קאמף צווישן זוכנדיקן גייטט און אינערטישן חומר — דאס זאל זיין דער לייזנס-וועג פון יידן און די דיאלעקטיק פון זייער משיחישער שליחות אין דער געשיכטע. מאַני לייב האָט געברענגט די יידישע באַלאַדע. משה לייב האַלפערן האָט די איראַניע פון דער וועלט סינטע-טיזירט מיטן יידישע געמיט און מיט דער יידישער שפראַך. אויך די יידישע שפראַך האָט אויפן באַדן פון דער נייער וועלט געזוכט אין זיך גופא נייע פאַרמען און נייע ריטמען. א. לעיעלעס און מיט אים אויך אַנדערע יידישע דיכטער האָבן די פאַרמען און ריטמען פון יידישן ליד געפרואווט אויפצובויען לויט די פאַרמען און ריטמען פון דער זיך אויפ-בויענדיקער אַמעריקע.

אין וואַסערע נייע ווייטקייטן פון יידישן שאַפן האָט געפירט און געקאָנט פירן די יידישע ליטעראַטור אין אַמעריקע?
פונקט ווי דאָס לאַנד אַמעריקע, אַזוי האָט אויך די יידישע ליטעראַטור אין אַמעריקע געוואַלט זיין אַ וואַגנדיקע אָנהייבערין אויף די ווייטע וועלט-קאָנטינענטן וואָס הייסן יידישע געשיכטע.

קאָפּיטל ניין און צוואַנציק

יוסף אָפּאַטאַשו קומט קיין פּוילן. איבער די
גרענעצן קומען נאָך יידישע שרייבער און עס דוכט
זיך, אַז עס וועקט זיך דער גייסט פון פּרצן.

חודש מאי 1922 ווען די ביימער האָבן געבליט אין פּוילן, איז פון
אַמעריקע אָנגעקומען קיין וואַרשע יוסף אָפּאַטאַשו. פאַר אים איז פאַר-
אויסגעאַנגען דער רום פון די „פּוילישע וועלדער“. אין די נאָך-מלחמה
יאָרן — און אפּשר אין דער אָנונג פון דעם קומענדיקן חורבן — האָט
באַזונדערס גערירט דאָס האַרץ פון פּוילישע יידן ווען אַ יידישער שריפט-
שטעלער האָט זייער דאָזיין אויף דער פּוילישער ערד געוויזן אין ליכט
פון פּריערדיקע דורות. אָפּאַטאַשוס קומען איז געווען כמעט ווי דער
סימבאָל פון פאַרברידערונג פון יידישער ליטעראַטור אויף דער אַלטער
און נייער וועלט. עס איז געווען ווי אַן אָנזאָג: אויף דעם געמיינשאַפט-
לעכן וועג וועלן ווייטער גיין צוזאַמען דאָס שטעטל און די וועלט-געשיכטע
פון יידן.

פּוילישע יידן האָבן עס כמעט ווי טאַקע אַזוי אויפגענומען און
אָפּאַטאַשוס זיין אין פּוילן האָט זיך פאַרוואַנדלט אין אַ טריאומף-צוג פאַר
אים און פאַר דער יידישער ליטעראַטור אין אַמעריקע. די עשרת-השבטים
האָבן זיך געפונען. די יידן וואָס האָבן עמיגרירט איבערן ווייטן אוקינאָס
און מען האָט געמיינט, אַז זיי האָבן זיך דערמיט אָפּגעריסן פון שטאַם-
בוים, האָבן איבערן ים און איבער די פעלקער-שלאַכטן אָנגעהויבן צו
לייכטן מיטן אַלטן יידישן נצח. זיי האָבן געלויבטן אין אַלע ספּעצעס
פון זייער קיום. זיי האָבן די יידישע וואונדן געוואַלט היילן מיט גוטס-

קייט, און פֿאַר דער יידישער ליטעראַטור האָבן זיי אויפגעפראַלט נייע טירן.

דאָס שטעטל האָט זיך געפרייט זיי ווידער צו זען אויף איר פוילישער ערד.

יידן אין פוילן האָבן זיך געריסן צו זען אַפּאַטאַשון און צו הערן פון אים אַ וואָרט. ער האָט דערציילט פון אַמעריקע און פון די נייע יידישע שריפטשטעלער וואָס זענען דאָרט אויסגעוואַקסן אין יידישער פּאַרטי־פּונג. דאָס יידישע שטעטל אין פוילן האָט זיך געפרייט צו הערן די בשורה, אַז איר זאַמען אויף די נייע וועלט־קאָנטינענטן איז נישט פאַר־פרעמדט געוואָרן אין דער זאַטקייט, נייערט נעמט וואָרצלען אויף נייע יידישע ווייטקייטן. די יידישע מאַסן אין פוילן וואָס האָבן מן־הסתם געהאַט אַן אונטערבאַוואוסטזיניקע אַנונג אַז ס'איז זיי באַשערט נישט מער ווי נאָך עטלעכע צענדליק יאָרן קיום, האָבן זיך אפשר געטרייסט דערמיט, וואָס נייע יידישע מאַסן גרייטן זיך אויפצוטערעטן אויף דער וועלט־בינע וואו עס גייט און גייט ווי אַ טיפער וועלט־זין דאָס שוישפּיל פון יידישער געשיכטע —

נצח ישראל לא יכזב.

*
**

אין דער זעלביקער צייט ווען פוילן האָט אַזוי האַרציק אויפגענומען יוסף אַפּאַטאַשון זענען אויך פון איבער אַנדערע גרענעצן געקומען קיין פוילן נייע יידישע שריפטשטעלער. פון ווין איז געקומען מלך ראָוויטש. פון סאָוועט־רוסלאַנד — פּרץ מאַרקיש און י. י. זינגער. אויך פון גאַליציע זענען געקומען יידישע דיכטער ווי אורי צבי גרינבערג און אַנ־דערע. אין וואַרשע גופא האָט אהרן צייטלין אַריינגעברענגט די קבליס־טישע מיסטיק אויף די שטחים פון דער יידישער דיכטונג. פאַמעלעך האָט עס אויסגעקוקט, אַז פּרצעס גייסט וועקט זיך ווידער אין דעם נייעם דור פון יידישע שריפטשטעלער.

קאפיטל דרייטיק

בית־קאצענעלנסאָן אין לאַדזש. קאצענעלנסאָנס
מוטער די יידישע עקרת־הבית. ר' בנימין ווייסט טאַקע
נישט וואָס עס הייסט אַזוינס צו ברענגען פרנסה,
דערפאַר איז ער אויסגעקניפט אין משקל און יתדות.
ר' בנימיןס גיגאַנטישע לעבנס־אַרבעט. צוויי בלוטיקע
שונאים. טרייפּענער בייג, איר האָט געטראָפּן!

אין לאַדזש איז געווען אַ יידישע „שטוב“ וואָס האָט אויך אויסגעקוקט
צו זיין אַ סינטעז צווישן דער אַלטער יידישער „ביתו פתוח לרוחה“ און
דעם נייעם אופן פון אַ פּאָלקסטימלעכן קינסטלערישן סאַלאָן. דאָס איז
געווען דאָס הויז פון יצחק קאצענעלסאָן.
עס רעדט זיך אַזוי דאָס הויז פון יצחק קאצענעלסאָן. אין דער דאָ־
זיקער פּאָלקסטימלעכער גוטער און ברייט־האַרציקער שטוב איז יצחק
קאצענעלסאָן געווען נישט מער ווי איינער פון די זין פון אַ גרויסער
משפּחה פון ברידער און שוועסטער. דערצו איז ער דאָן נאָך געווען אַן
עלטערער בחור. אָבער ער איז געווען די ליכטיקע זון אין אַט דער
משפּחה. דער מיטלפונקט אַרום וועלכן אַלצדינק האָט זיך געדרייט.
אַלע האָבן אים דאָרט באַטראַכט ווי זייער שטאַלץ און זייער אבן־טוב.
קודם־כל האָט זיך עס גענומען דערפון וואָס יצחק קאצענעלסאָן
איז געווען אַ באַרימטער יידישער שריפטשטעלער. ער איז געוואָרן באַ־
קאַנט אין דער העברעאישער און יידישער ליטעראַטור כמעט ווען ער איז
נאָך געווען אַ יינגל. ער איז געווען פון די שריפטשטעלער וואָס האָבן
זייער פרי אָנגעהויבן זייער קאַריערע. מען האָט זיך כמעט נישט געקאַנט

דערמאָנען ווען איז יצחק קאָצענעלסאָן נאָך נישט געווען קיין שריפט-שטעלער. אין קאָצענעלסאָנס משפּחה איז די שרייבערישע פעדער נישט געווען קיין פרעמדע זאָך. יצחקס עלטערן האָבן געשטאַמט פון רבנים. זיין פאָטער ר' בנימין איז געווען אַ משכיל פון פאַרצייטישן שניט און אַ געכאַפּטער אויף דער "מוזע". ער האָט געשריבן שירים אויף אַ מליצה-דיקן העברעאיש און דאָרט געהיט דעם "משקל" ווי אַן אויג אין קאַפּ. און ער האָט זיך זיין גאַנץ לעבן פאַרנומען מיט כמעט אַ גיגאַנטישע אַר-בעט, היינז: איבערזוועצן גרעצן אויף שיינע לשון-קודשדיקע פּערזון אין אַ קלמן שולמאַנדיקער שפּראַך און מיט אַ משקל אין וועלכן נפתלי הערץ ווייזל האָט געדיכטעט זיינע שירים אויף די בלעטער פון די בער-לינער "מאספים". נאָר וועגן דעם שפּעטער.

די גאַנצע משפּחה קאָצענעלסאָן, די ברידער און די שוועסטער, זענען געווען פאַרברענטע ציוניסטן און העברעאיסטן. אהבת-ציון און חיבת-לשון-קודש איז געווען די אַלטע טראַדיציע פון דער משפּחה. איך האָב אָבער זעלטן-ווען געזען אין אַ שטוב אַזאַ איבערגעגעבענע ליבשאַפט צו יידיש און צום גלות ווי גראַד ביי די קאָצענעלסאָנס.

יצחקס מוטער, די אַלטע פרוי קאָצענעלסאָן, איז געווען אַ רבס אַ טאַכטער. זי איז געקומען פון דער ליטע און האָט געהאַט אַלע מעלות פון ליטווישע יידן. זי איז געווען אַ זעלטן קלוגע פרוי, אַ מענטש מיט אַ סך הומאַר און מענטשן-קענטשאַפט. כלומרשט תמיד פאַרטאָן אין דער באַ-לעבאַטישקייט; מחמת אין דער קיך פון די קאָצענעלסאָנס זענען די טעפּ נישט אַראָפּ פון די קאַכעדיקע פייערקעס און דאָס פייער האָט זיך דאָרט ערשט געלאָשן העט, העט שפּעט אין דער נאַכט. מע האָט דאָרט געקאַכט נישט בלויז פאַר דעם גרויסן הויז-געזינט פון זיין, טעכטער שנירן און אייניקלעך, נאָר ווער האָט נישט מיטגעגעסן ביי די קאָצענעלסאָנס טיש? תמיד זענען דאָרט געווען געקומענע און פרעמדע, סיי לאַדזשער משכילים און סיי יידן קרובים און באַקאַנטע פון די קאָצענעלסאָנס, יידן וואָס זענען אַהער פאַרוואָרפן געוואָרן פון די פאַרוואָרפנסטע שטעטלעך אין דער ליטע. אַלע האָבן דאָ געוואוינט, געגעסן און געשלאָפן און זיך אויפגע-פירט ווי זיי וואָלטן געווען ביים אייגענעם טאַטן אין ווינגאַרטן. די שענק זענען געשטאַנען אָפן, די בעטן גרייט פאַר אַלעמען זיך אַוועקצולייגן, און

די טעפ האָבן זיך נישט אויסגעליידיקט, גלייך אייביקע ברונעמער. די אַלטע פרוי קאַצענעלנסאָן איז כסדר פאַרטאָן געווען — אָבער זי האָט תמיד צייט געהאַט אַ קלוגן שמייכל צו טאָן מיט אירע גרויסע גרוילעכע אויגן, צו הערן אָדער צו זאָגן אַ גלייכווערטל און דער עיקר — נישט אַרויסצולאָזן פון איר געדאַנק די זון פון דעם הויז־געזינד, יצחק קאַצע־נעלנסאָנען, אים אַרויסווייזן — מיט דער פולסטער צושטימונג פון אַלע אירע זין און טעכטער — איר באַזונדערע צערטלעכקייט, צו לייענען זיינע שאַפונגען אויף יידיש, מחמת העברעאיש האָט זי — ווי אַן אמתע יידישע טאַכטער פונם אַלטן דור — נישט געקאַנט, הגם זי איז אויך געווען אַ הייסע העברעאיסטקע און ליב געהאַט השכלה.

איר מאַן, ר' בנימין קאַצענעלנסאָן איז געווען אַזוי צו זאָגן, דער בטלן אין דער דאָזיקער אייביק־טעטיקער און ענערגישער משפחה. ער האָט אויסגעקוקט נישט צו וויסן ווי אַזוי מע ברענגט פרנסה און וואָס סע טוט זיך אין שטוב מחוץ פון זיינע לשון־קודשדיקע פערזן, פערזן וואָס וויגן זיך ממש אין טויזנטער אינם שייגעם לשון נופל על לשון און אויף די שטרענגע אומברחמנותדיקע געזעצן פון „משקל“ און „יתדות“. — ווי אַזוי האָט ר' בנימין געברענגט פרנסה איידער עס זענען אויסגעוואַקסן די קינדער און איידער עס איז געווען די קאַצענעלנסאָן־שול (פון וועלכער איך וועל שפעטער דערציילן)? פון דעם שווייגן די פיגל אויף די דעכער. עס האָט געהייסן, אַז ר' בנימין קאַצענעלנסאָן איז בנעוריו געווען אַ הער־ברעאישער לערער אין לאַדזש און טאַקע דאָ מיט ווייב און קינדער נישקשה אויסגעריסן געוואָרן אויפן מוראדיקסטן אופן. די פייל און בויגן זיינע וואָס האָט אַזוי האַפערדיק און שפּעדיק געשאַסן אויפן פעלד פון העברעאישער מליצה האָט עפעס נישט געטויגט אויפן פעלד פונם עולם־המעשה. נאָר ווער געדענקט עס! בלויז די מאַדאָם קאַצענעלנסאָן — ווען זי איז געווען אין גוטן געמיט און אין גוטן הומאָר, אַלע היימישע און פרעמדע ביי איר טיש זענען געווען זאָט און האָבן אויף אַ רגע פון איר גאָר נישט פאַרלאַנגט, דאָן האָט זי אַמאָל מיט אַ קלוג גלייכווערטל געגעבן אַן אַנצוהערעניש — וואָס זי איז אַדורכגעאַנגען אין לאַדזש בעת ר' בנימין איז געווען דער בעל־פרנסה.

נאָר דאָס באַלאַנגט צו די פאַרגאַנגענע צייטן, איצט ברענגט די

שול ב"ה פרנסה בשפע פאר זיך און פאר אנדערע און ר' בנימין קאן אין גאנצן לעבן צווישן זיינע כרוזים.

און ער האט עס טאקע געטאן. פיזיאנאמיש האט ר' בנימין קאצע-נעלנסאן אויסגעקוקט ווי אן איבערבלייבעניש פון די אלטע ליטווישע משכילים, וואו תורה און השכלה זיינען געגאנגען האנט ביי האנט. ער איז געווען א הויכער און דארער ייד מיט א קאפ גרויע האר און מיט א ברייטן לימודישן שטערן. אויף דער לענגלעך-שפיציקער נאז זענען ביי אים כמעט שטענדיק געזעסן א פאר בינאקלעס. אלטע צעבראכענע בינאקלעס מיט פארטייעטע גלעזלעך איבער וועלכע ער, ר' בנימין האט שטענדיק אריי-בערגעקוקט, ד. ה. שטענדיק ווען ער האט ניט געלייענט אדער געשריבן. ער האט שוין נישט געהאט קיין איין צאן אין מויל. דערפאר האט ער געהאט א גרוי-רויטלעכע בארד וואס האט זיך אים כסדר געשאקלט אויף דער גאמבע. טאמער האט ר' בנימין גערעדט — און ער האט דווקא ליב געהאט צו רעדן הויך און שרייענדיק — האט זיך אים די בארד געטרייסלט ווי זי וואלט געשריגן צוזאמען מיט אים.

אין דער דאזיקער כמעט ווי געזעלשאפטלעכער שטוב איז ר' בנימין געווען דער איינציקער מענטש וואס האט זיך אין גאר נישט געמישט און גאר נישט געזען וואס עס טוט זיך ארום אים. עס איז קיין וואונדער נישט. ר' בנימין איז קיין מאל נישט ארומגעגאנגען ליידיק. אחוץ לייענען און לערנען איז ער פארטאן געווען אין דער גיגאנטישער ארבעט איבערצוגיסן אין משקל און אין פערזן די יידישע געשיכטע פון גרעצן.

ווען די איבערזעצונג האט זיך ביי ר' בנימינען אָנגעהויבן און וואו זענען די צענדליקער ערשטע העפטן פון דער דאזיקער ארבעט — דאס האט נישט געוואוסט נישט ר' בנימין אליין און נישט עמיצער אנדערש אויף דער וועלט. ס'איז זיך גארנישט מעגלעך געווען צו אריענטירן אין דעם ים פאפיר ערגעץ פארווארפן אויף א בוידעם, צי גאר אונטער בערג פון שטויב הינטער די שענק. גאנצע דורות מיט מייז האבן זיך שוין געהאט גענוג אָנגעגעסן מיט ר' בנימינס פערזן און זיי מן-הסתם געקאנט אויף אויסנווייניק. די העפטן וואס ר' בנימין האט שוין געהאט באשריבן האבן אלע פארגעסן, ובתוכם ר' בנימין אליין. ער האט קיין צייט נישט גע-האט זיי צו געדענקען. נישט געקוקט דערויף וואס דאס איז געווען ר'

בנימינס לעבנס-ארבעט, האָט ער ערשט געהאַלטן ביים סאַמע אָנהויב. ס'איז נישט קיין ווערטעלע איבערצוגיסן דעם ״חכם גרעץ״ אין שיינעם לשון-קודשדיקן פּערז. די יאָרן לויפן. ר' בנימין איז דערווייל געוואָרן אַ זיידע פון אַ סך אייניקלעך, און מע טאָר נישט זשאַלעווען די פעדער. ער איז טאַקע יום ולילה געזעסן ביי דער אַרבעט. בייטאָג ביים פענצטער, און ביינאַכט ביי אַ לעמפל. אויף דער נאָז זענען אים געזעסן די האַלב-צעבראַכענע בינאַקלעס. אין דער שטוב האָט אַלצדינק געמעגט גיין כאַדאַראָם. ר' בנימין האָט עס נישט געהערט. ער האָט געשריבן — און די משקלדיקע פּערזן זענען שנעל אַרויסגעלאָפּן פון זיין פּען ווי הינער וואָס מע לאָזט אַרויס פון אַ שטייג.

פון צייט צו צייט האָט פּאַרט ר' בנימין קאַצענעלנסאָן געוואַלט זען זיינע פּערזן ווי זיי קוקן אויס אין דרוק. ער האָט געזען זיין זונס, יצחק קאַצענעלנסאָנס ביכער, געדרוקטע. הגם ער האָט מן-הסתם — ווער ווייסט עס? — געהאַלטן יצחקן פּאַר אַ גרעסערן דיכטער פון זיך — פּונדעסט-וועגן האָט עס אים, ר' בנימינען, שטאַרק געטאַרעט אויך אַמאָל אַרויסצוגיין מיט זיינע פּערזן אויף דער ליכטיקער שייך פון דער וועלט.

דרוקן אַלצדינג וואָס ר' בנימין האָט געשריבן וואַלט מען באַדאַרפט אויסהאַקן גאַנצע וועלדער אויף פּאַפּיר און אויפשטעלן די געוואַלדיקסטע דרוקערייען. עפּעס אַבער, אַ שפּריץ פון זיין פעדער, האָט ער מיט דער הילף פון זיינע קינדער פּאַרט אַמאָל אַרויסגעגעבן.

אין די צייטן ווען איך פלעג אַרויפקומען צו די קאַצענעלנסאָנס אין הויז האָט איין מאָל אַ שטראַל פון דער דרוק-זון אַ לייכט-אויף געטאָן איבער ר' בנימינס איבערזעצונג פון גרעצן. די קינדער זיינע האָבן אַרויסגעגעבן אַ קליין ביכעלע מיט ר' בנימינס פּערזן. פּערזן לאַנגע און וואויל-קלינגענדיקע אין משקל. עס זענען בלויז געווען אַ פּופּצן צוואַנציק בלעטלעך. דערפּאַר האָט ר' בנימין אָנגעשריבן צו זיין ביכל אַ פּאַרוואַרט און אַ נאָכוואַרט מיט התנצלותן פּאַרן קורא-נכבד פּאַרוואָס ער, ר' בנימין, קאַרגט צו געבן אַ ביסל מער פון זיין אַרבעט. ער האָט זיך דאָרט שאַרף און פון פּאַראויס אָפּגערעכנט מיט די קריטיקער. טאָ-מער וועט זיי אויף אַ טשעקאוועסט איינפּאַלן אַ שטשירע צו טאָן מיט די ציין — גיט זיי שוין ר' בנימין מיט אַ שטעקן איבערן קאַפּ. די קרי-

טיקער ווערן דארט אָנגערופן „חלאת המין האנושי“ (דער אויסוואורף פון מענטשן-געשלעכט), „משתין בקיר“ (די וואָס לאָזן וואַסער אויף דער וואַנט) און „קורי טיה תפל“ (די וואָס מויערן ביי איינגעפאלענע ווענט). אַלע זידל-ווערטער מיט וועלכע די נביאים אין תנ"ך באַנוצן זיך כדי צו באַקעמפן די פאַרעטער אין יידישן גאַט — מיט זיי באַקרוינט ר' בנימין קאַצענעלנסאָן די פאַרשייטע קעפּ פון די קריטיקער.

הגם עס האָט אויסגעקוקט, אַז ר' בנימין קאַצענעלנסאָן איז כסדר פאַרטאָן אין אַנדערע וועלטן און אויפן נידעריקן עולם-המעשה טשעפעט ער ניט קיין פליג אויפן וואַנט און קיין פליג טשעפעט אים ניט — פונ-דעסטוועגן האָט ר' בנימין געהאַט שונאים. מע קאָן זאָגן בלוט-שונאים. אַפילו ווען ער האָט געשריבן זיינע פּערזאָן און עס האָט זיך געקאָנט אויס-דוכטן, אַז עס מעג דונערן און בליצן אין דער שטוב, דערגייט עס נישט צו ר' בנימינס אויערן, — איז אָבער גענוג געווען אַז עמעצער אין שטוב זאָל אויפן שטילסטן קול דערמאָנען די נעמען פון די צוויי שונאים, אַז ר' בנימין זאָל באַלד אויפגעטרייסלט ווערן. די באַרד זיינע האָט זיך געוואַלטיק צעטרייסלט אויף דער גאַמבע און ער האָט זיך צעשריגן. די נעמען פון די צוויי שונאים זענען געווען, פּיאָדאַר דאָסטאַיעווסקי און מלך ראָוויטש.

דאָסטאַיעווסקי האָט ער במשך זיין גאַנץ לעבן נישט געקאָנט מוחל זיין הלמאי ביי אים, דאָסטאַיעווסקי אין די „אויפצייכנונגען פון אַ טויטנ-הויז“, קומט אויס אַז אַ ייד לייגט תפילין פרייטיק צו נאַכטס. אַזאָ עס-הארצות פון אַ גוי האָט ר' בנימין נישט געקאָנט אַראָפּשלינגען. דאָסטאַ-יעווסקי האָט זיך פריער נישקשה געמעגט נאַכפּרעגן ביי רבנים און נאַכ-קוקן אין דער גמרא און אין שולחן-ערוך איידער ער האָט זיך אונטערגע-נומען צו שרייבן ווי אַזוי און ווען יידן לייגן תפילין. מיט מלך ראָוויטשן האָט ער אויך געהאַט אַ ביטערן חשבון. עמעצער האָט אַמאָל געטאָן אַ נאַ-רישקייט און אונטערגעטראָגן ר' בנימינען מלך ראָוויטשעס אַ פּאָעמע א"נ „לידער פון ליבע און האָס צום יידישן פּאָלק“. דאָס וואָרט „ליבע“ האָט ר' בנימין נישט באַמערקט, דערפאַר איז אים געפּאָלן אין די אויגן אַריין דאָס וואָרט „האַס“. מלך ראָוויטש האָט זיך דערמיט ביי ר' בנימינען געקויפט אַן אייביקן מפטיר. ווען ער האָט נאָר געהערט ראָוויטשעס

נאָמען האָט ער געקלאַפּט מיט די פּויסטן אין טיש אַרײַן און געשריגן „משוגענער“.

מיך האָט ער גערופן „טרייפּענער ביין“. עס איז געווען איבער מיין בונדיזם. ר' בנימין קאַצענעלנאָן האָט געטענהט, אויב אַ ייד וואָס קאָן אַזאַ פּיינעם לשון־קודש און איז אונדז נישט קיין גוי אין דער גמרא, אויב ער קאָן ביי זיך פּוועלן צו זײַן אַ בונדיסט, דאַן איז ער נישט מער סיידן אַ טרייפּענער ביין.

זײער זעלטן און ביי גאָר אַ גוטער שטימונג, ווען ר' בנימין האָט געוואָלט זיך אַ קאַפעטשקע אַפרוען און אַ שמעק טאָן צום עולם־המעשה, פּלעגט ער אונדז אַ שרייב־טאָן ייִדישע פּערזן.

אַמאָל אין אַ הייסן זומער־טאָג ווען די אַלטע מאַדאַם קאַצענעלנאָן איז גראָד נישט געווען אין לאַדזש, זי האָט געליטן אויף אַ שטאַרקן רעוו־מאַטיום און דאָקטוירים האָבן זי געהייסן פאַרן קיין טשעכאַטשינקע צו נעמען דאָרט די באַרימטע בלאַטע־בעדער, בין איך אַרױפּגעקומען צו יצחק קאַצענעלנאָנען. אין קאַרידאָר האָט מיך געטראָפּן ר' בנימין. ער האָט מיך פּאַרויכטיק אָנגענומען ביי דער האַנט און אַרײַנגעפירט אין אַ זײטיק צימערל. ער האָט פאַרשלאָסן הינטער זיך די טיר און צו מיר אַ זאָג געטאָן:

— טרייפּענער ביין, קומט, איך וועל אייך לײענען וואָס איך האָב אָנגעשריבן אויף זשאַרגאָן.

ער האָט אַרויסגענומען אַ העפּטל און גענומען לײענען. עס איז גע־ווען אַ לאַנג ליד מיט אַלטמאָדישע גראַמען, אַ ליד אויפן אופן פון שיר־השירים. די פּאַסטושקע פּאַשעט אירע שעפּעלעך צווישן די לאַנקעס פון שרון. דער פּאַסטעך זיצט ערגעץ אויף אַ הויכן באַרג, בענקט צו דער פּאַסטושקע און שפּילט אויף אַ פּײפּעלע.

ווען ר' בנימין האָט פּאַרענדיקט דאָס לײענען האָט ער מיך אַ פרעג געטאָן:

— טרייפּענער ביין, וועמען מײן איך דאָ?

— דער פּשט ליגט קלאָר ווי אויפן טעלער, האָב איך געענטפּערט. די פּאַסטושקע איז אײער פּרוי. די לאַנקעס פון שרון זענען די בלאַטע־

בעדער פון טשעכאטשינעק. דער פארבענקטער פאסטעך זענט איר.
 דאס פייפעלע איז דאס אָנגעשריבענע זשאַרגאַנישע ליד.
 ביי ר' בנימיןען האָט זיך שטאַרק אָנגעהויבן צו טרייסלען די באַרד.
 ער האָט צו מיר אַריבערגעקוקט דורך זיינע האַלב־צעבראַכענע בינאַקלעס
 און האַסטיק אַ זאַג געטאַן:
 — טרייפענער בייך, איר האָט געטראָפן.

קאפיטל איין און דרייסיק

א געשפעניצט פון משכילישן פאָרצייטנס. עס רוישן די בית־עולם־ביימער איבער מאיר פאָנערט געבראָכענע הערצער. ער שפּילט פאַר אונז די דראַַ מעס מיט וועלכע ער איז פאַרנומען אין טראַגן. אַ פּאַנער־טעאַטער אין ירושלים. צוויי יידן שיסן אויף זיך מיט מאמרי־חַחל. מאיר פאָנער האַלט שטאַל און אייזן פון די יינג־ידישיסטן.

די שטוב פון די קאַצענעלנסאַנס — אַחוץ דעם וואָס זי האָט געהאַט אַפּענע טירן פאַר יעדן וואָס האָט נאָר געוואָלט דאָרט אַריינקומען — האָט זי אויך אַנטהאַלטן עטלעכע „ליטעראַרישע סאַלאַנען“. צו יצחק קאַצע־נעלנסאַנען זענען אַריינגעקומען אַלע לאַדזשער יידישע שריפטשטעלער, אַפילו די „יינג־ידישיסטן“ מיט משה בראַדערוואַנען בראש וואָס זענען געשטאַנען אין ביטערן קאַמף מיט די „קלאַסיקער“. זיי זענען אויך אַריינגע־קומען צו יצחקן. ביי די קאַצענעלנסאַנס אין שטוב איז געווען וואַפּנשטיל־שטאַנד אין די בלוטיקע קאַמפּן פון בראַדערוואַנען מיט זיינע קעגנער. עס איז כמעט שווער צו זאָגן, צי אין די טעג פון זיינע געוואַלדיקע דע־פּאַלגן האָט בראַדערוואַן גאָר געהאַט קעגנער. ער האָט זיי אַלעמען „צע־כמאַליעט“ און מע האָט מורא געהאַט דאָס מויל צו עפענען. אפשר האָט זיך דאָן יאָ געפונען עמעצער וואָס האָט בסוד שטאַרק געספּקט אין בראַ־דערוואַנס סאַלאַנטן, נאָר ער איז געווען שטיל ווי אַ לעמעלע.

אַרום ר' בנימין קאַצענעלסאַנען האָט זיך אויך געזאַמלט אַ „ליטע־ראַרישער סאַלאַן“. עס זענען געווען אַלטע משכילים, אַמאָליקע העברע־

אישע שרייבער וואָס פלעגן נאָך שרייבן אין "המגיד" און אין "המליץ", נעמען וואָס האָבן אַמאָל געקלונגען אין די צייטן פון דער השכלה. דאָס דור וואָס האָט זיי באַוואַנדערט ליגט שוין פון לאַנג אויף די בית-עלמינס פון פּוילן און ליטע. דער פּלוס פון דער צייט האָט זיי פאַרוואַרפן קיין לאַדזש ווי שפּליטער וואָס זענען פאַרבליבן נאָך אַן אונטעררגעהאַקטן וואַלד. אַלטע, פאַראיינזאַמטע, פאַרגעסענע, פלעגן זיי אַרויפקומען צו די קאַצע-נעלנסאַנס אין הויז, טרינקען אַ גלעזעלע טיי, דערציילן פון די פאַר-צייטישע צייטן און פון די פאַרצייטישע משכילים, און מפּלפל זיין זיך מיט ר' בנימינען וועגן דקדוק, צי גאָר וועגן אַ האַרבן פּסוק, אַדער וועגן גמרא.

איינער פון די דאָזיקע פאַרגעסענע מענטשן, וואָס פלעגן גאַנצע טעג און ביז שפּעט אין דער נאַכט אָפּזיצן ביי די קאַצענעלנסאַנס און כמעט באַלאַנגט דאָרט צום הויז-געזינט איז געווען מאיר פּאַנער.

ווי אַלט מאיר פּאַנער איז איז שווער געווען צו טרעפן, פונקט ווי עס איז שווער צו וויסן אויפן קוק די יאָרן פון אַ מומיע. מאיר פּאַנער האָט גיכער אויסגעקוקט ווי אַ פאַרטריקנטער מענטשלעכער סקעלעט וואָס איז אַרויסגעקראַכן פון זיין קבר, וואו ער איז שוין געלעגן זינט דורות. — ער האָט פאַרגעסן זיך אומצוקערן צו זיין רו און דרייט זיך דערווייל אַרום ביי די קאַצענעלנסאַנס. ער איז געווען די קלאַסישע אָפּ-לייקענונג פון אַלע ראַזיקע האַפענונגען פון מענטשלעכן לעבן. און ער האָט מיט זיין גאַנצער פיזיאָנאָמיע געוויזן דאָס בילד פון מענטש-לעכן צעפּאַל און מענטשלעכער פאַרגענגלעכקייט. אַלע לעבנס-זאַפטן זענען געווען אין אים אויסגעטריקנט ווי ביי אַן איינגעדאַרטן בוים. אַ טונ-קעלע פאַרמעטענע הויט האָט באַצויגן זיין לאַנגן סקעלעטהאַפטיקן גוף, וועלכער איז נישט מער געווען סיידן אַ געשטעל פון טרוקענע ביינער וואָס באַוועגן זיך. דער לענגלעכער קאַפּ-שאַרבן האָט אויסגעקוקט ווי אַן אויס-געטריקנטער טויטנאַפּ וואָס מ'האַט אים אויסגעגראַבן ערגעץ פון או-מעטיקע זאַמדן. די עטלעכע גרויע האַר וואָס זענען נאָך געוואַקסן אויף דעם דאָזיקן טויטנאַרבען האָבן אים נאָך מער צוגעגעבן דאָס גראַטעסקע פונם געשפּענצטהאַפטיקן. פּאַנער האָט געהאַט אַ גרוי אויסגעקראַכן בערדל און אַן איינגעפּאַלן מויל. אַ מויל וואָס האָט נישט מער פאַרמאַגט ווי צוויי

שפיציקע פאַרפּוילטע ציינער וואָס זענען געזעסן אויפן סאַמע פּאַרנט. דאָס דאָזיקע מויל האָט כמעט שטענדיק געהוסט און געכראַקעט. פּאַנער האָט גערעדט אַ הוסטנדיקער ווי אַלצדינג אין אים אינעווייניק וואָלט זיך געברעקלט פון אַלטקייט. הענט האָט ער געהאַט לאַנגע און דאַרע און טונקעלע פון אַלטקייט, — הענט מיט לאַנגע פינגער וועלכע פּאַנער האָט ליב געהאַט אויסצושטרעקן אין דער לופטן אַרײַן בעת ער האָט גערעדט. אויך זײַן הלבשה האָט אויסגעקוקט צו זײַן אַ צעפּוילטע ווי פון קבר אַרויס. אַלצדינג האָט אויף אים אומגעלומפערט געהאַנגען. ער האָט געטאַפּטשעט אין אַ פּאַר גרויסע שײַך וואָס זײַערע בענדלעך זענען שטענדיק געווען אויפגעבונדן.

נאָר פון דעם דאָזיקן טויטנשאַרבן אויף מאיר פּאַנערס גוף האָבן אַרויסגעקוקט צוויי שוואַרצע לעבעדיקע און פייערדיקע אייגעלעך וואָס האָבן געברענט מיט לײַדנשאַפט און יצר־הרע. מע האָט דערציילט, אַז פּאַרצײַנס, ווען מאיר פּאַנער איז נאָך געווען אַ יינגערמאַן, — ס'האַט זיך גאָר נישט געגלויבט, אַז דער דאָזיקער געשפּענצטערהאַפטיקער גוף איז אַמאָל געווען יינג — האָבן ווייבלעך נישט געקאַנט באַשטיין דעם ברען פון אַט־אָ די אויגן, און פּאַנער האָט געבראַכן הערצער. פון די אַלע אַמאָליקע געבראַכענע הערצער איז שוין פון לאַנג געוואָרן שטויב — און איבער דעם דאָזיקן שטויב רויען די בית־עלמין־ביימער. די ליבע־מעשיות וואָס מע האָט דערציילט פון פּאַנערן האָבן אויך באַשיימפּערלעך באַ־שטעטיקט די פּאַרגענגלעכקייט פון מענטשלעכן לעבן און ווען פּאַנער האָט געהערט זיי דערציילן האָט זיך זײַן גוף נאָך מער געטרייסלט אין קײַכענדיקן הוסטן און די אויגן האָבן שפיציק און שעלמיש געלויכטן. דער דאָזיקער מאיר פּאַנער איז אָבער פול געווען מיט לײַטעראַרישע אַמביציעס.

ער האָט געשריבן דראַמעס. ס'רוב אויף ביבלישע טעמעס. עס איז שווער צו זאָגן אַז די דאָזיקע דראַמעס האָבן געהאַט וואָסער עס איז ווערט. דאָס וואַזנדער איז נאָך גרעסער: הגם פּאַנער איז געווען אַ למדן און אַ קנענער פון העברעאיש און מליצה, איז זײַן אייגענע העברעאישע שפּראַך אין די דראַמעס געווען זײַער אַ הילצערנע און אַן אומגעלומפער־טע. אײַדער מאיר פּאַנער האָט אַנגעשריבן זײַנע דראַמעס, — ד. ה.:

ווען ער איז נאָר פאַרנומען געווען מיט זיי אין טראָגן — און געשריבן האָט ער כסדר, פון זיין סאַמע יוגנט ביז צום לעצטן טאָג פון זיין לאַנג לעבן, — פלעגט ער פון זיי דערציילן און טיילמאָל אויך שפּילן פאַר אונז די דראַמאַטישע סצענעס וואָס האָבן געבורטשעט ביי אים אין בוּיך. ווען איך בין אַרויפגעקומען צו די קאַצענעלנסאַנס און געהערט ווי פּאָנער קאָכט זיך פון דער דראַמאַטישקייט פון זיינע שריפטשטעלערישע פלענער, האָט ממש אָנגענומען אַן אימה צו זען ווי די דאָזיקע צעבראַכענע מענטשלעכע חורבה שפּילט דראַמאַטישע סצענעס. דערביי האָט זיך זיין גאַנצער גוף געטרייסלט פון הוסטן. פּאָנער האָט אויסגעשטרעקט זיינע לאַנגע קנאַכעדיקע פינגער אין דער לופטן אַריין ווי אַ שפּין פון עולם-התּוהו.

מאיר פּאָנער האָט זיך געהאַלטן פאַר אַ העברעאישן שעקספּיר. נישט געקוקט דערויף וואָס יעדער טאָג האָט געשיינט צו זיין ביי אים דער לעצטער און ער האָט אַרומגעטאַפטשעט מיט זיינע אויפגעשנורעטע שיך — האָט ער כסדר געוואָרט אויף דער גרויסער אַנערקענונג און כסדר דער-ציילט ווי אין ירושלים וועט מען ספּעציעל אויסבויען אַ „פּאָנער-טעאַטער“ און זיינע דראַמעס וועלן ענדלעך דערזען דאָס ליכט פון די בינע-ברעטער און יידן וועלן לויפן און קוקן.

די באַציאונגען צווישן מאיר פּאָנערן און ר' בנימין קאַצענעלנסאַנען זענען געווען זייער טשיקאַווע. פּאָנער האָט געהאַלטן ר' בנימינען פאַר פאַרעלטערט און ער האָט אים וועגן דעם אָפט געגעבן אַ קאַפּולער אַנ-צוהערעניש. די יידן האָבן צווישן זיך נישט געפירט קיין אַנדערע גע-שפרעכן סיידן וועגן תּורה און השכלה. אין דעם דאָזיקן פרט זענען ביידע געווען גוט אונטערגעגאַרטלט. דעם שאַרפּסטן פונקט פלעגן זייערע גע-שפרעכן דערגרייכן ווען ס'איז געקומען צו רייד וועגן מתנגדות און חסידות. ר' בנימין קאַצענעלנסאַן איז מן-הסתם געווען דער לעצטער מאַהיקאַנער פון מתנגדים אין פּוילן. ער האָט אויף חסידים און חסידות געקוקט מיטן אַלטן קוק פון ווילנער גאון און פון די אַמאָליקע משכילים. חסידים זענען ביי אים געווען סיי אַפּטריניקע פון דרד-התּורה און סיי פּאָנאַטישע פינצטערלינגען. מאיר פּאָנער דאַקעגן, ווי אַן אייביקער ניציטלער און רעוואָלוציאַנער, האָט גראַד שטאַרק פאַרטידיקט דעם דרך פון חסידות.

ר' בנימין קאצענעלנסאָן האָט אַרויסגענומען זיין שטאַרקסטן וואָפֿן און געשריגן — ווי אַזוי קאָן זיך אַ פֿאַרשטענדיקער מענטש שטעלן אַקעגן דעם ווילנער גאָן? פֿאַנער האָט זיך צעהוסט און געזאָגט אַז דער ״ווילנער האָן״ איז פֿאַר אים נישט קיין אויטאָריטעט. מער האָט אים נישט געפעלט. ביי ר' בנימינען האָט זיך די באַרד צעטרייסלט ווי אַ שטורעם־וווינט, ער האָט געקלאַפט מיט די פּויסטן אין טיש אַריין און געשאָסן אויף פֿאַ־נערן מיט מאַמרי־חז״ל. פֿאַנער האָט צוריקגעשאָסן מיט מאַמרי־חז״ל. דער טוף איז געווען, אַז קיינער האָט שוין מער נישט פֿאַרשטאַנען קיין וואָרט פֿון דעם וואָס אָט די יידן שרייען. ר' בנימין האָט אַ מאַך געטאָן מיט די פּויסטן און זיך אַוועקגעזעצט שרייבן זיינע פֿערזן. פֿאַנער האָט זיך אין גאַנצן געטרייסלט פֿון הוסטן און מע האָט געמיינט אַז אַלצדינג אין אים וועט זיך צעשיטן. ערשט ווען די אַלטע מאַדאַם קאצענעלנסאָן האָט אים מיט אַ גוטמוטיק שמייכלע אונטערגעטראָגן אַ הייס גלעזעלע טיי האָט זיך פֿאַנער ווי עס איז באַרואיקט און אַריינגעטאַפּטשעט צו יצחק קאַ־צענעלנסאָנען אין קאַבינעט.

דאָרט פלעגט ער אָפט טרעפֿן יידישע שרייבער. אַם מיינסטן איז ער געווען צופֿרידן ווען ער האָט דאָרט געטראָפֿן משה בראַדערזאָנען און די יינג־יידישיסטן. הגם זייערע לידער זענען אים גלייך געווען ווי קליאַטשע, פֿונדעסטוועגן האָט אים תּמיד אימפּאָנירט די עקסטראַוואַגאַנץ און דאָס טאָן אַלעמען אויף קאַפּויער. קיין סך באַטייליקן זיך אין זייערע שמועסן האָט פֿאַנער נישט געקאָנט, אָבער די אייגעלעך האָבן זיך אים צעברענט אין טונקעלן טויטנשאַרבן זיינעם ווען עס איז אים געראָטן די שמועסן אַרויפצופֿירן אויף די פֿאַרצייטישע יאָרן. ער האָט געהוסט און גע־כראַקעט און דערציילט פֿון די אַמאָליקע ווייבלעך וועמענס הערצער ער האָט געבראַכן, — און דערביי נישט פֿאַרגעסן צוצומישן אַ פֿעפּערדיקן ניבול־פּה.

קאפיטל צוויי און דרייסיק

אן אלטער וואָלאַזשינער אָפּיקורוס. די גמרא
האַט אים אַוועקגעקוילעט די קאַפּאַטע. ר' בנימין מוז
נעבען שאוייגן אויב ער וויל נישט זיין קיין רוצח.
שמעיה צימערמאַן קוקט נאָך אין שולחן-ערוך כדי דין
ביי דין צו טאָן קאַפּויער. דער געשוואָרענער דס-
שונא פון רבנו'של-עולם. יוס-כפור-סעודה ביי די
לאַדזשער אָפּיקורסים. אין פאַרכצומען טאָג פון יוס-
כפור פאַרן שמעיה און קאַרלאָוסקי בפרהסיה אויף די
לאַדזשער גאַסן.

דער צווייטער פון ר' בנימין קאַצענעלנסאָנס מקורבים, קאַרלאָוסקי,
איז זייער זעלטן געקומען. ער איז געווען אַ פאַראַליזירטער אַלטער בחור
און איז תמיד געלעגן צו בעט. אַמאָל פלעגט צו אים אַרויפקומען זיין
תלמיד און שאַלאַטן-שמש שמעיה צימערמאַן, האָט אים אָנגעטאַן און
אַראַפּגענומען פון די טרעפּ, אים אַריינגעזעצט אין אַ דאַראַשקע און גע-
פאַרן צו די קאַצענעלנסאָנס.

פאַר קאַרלאָוסקי איז דאָס קומען צו די קאַצענעלנסאָנס געווען דער
איינציקער גליקלעכער טאָג אין זיין פאַראַליזירטן לעבן, אַ טאָג אויף
וועלכן ער האָט געהאַפּט און אים אויסגעקוקט צווישן די קישנס פון זיין
בעט. פאַר ר' בנימינען — נישט געקוקט אויף דער גרויסער שמחה וואָס
ער האָט געהאַט צו זען אַמאָל אַן אַלטן פריינט, אַ געוועזענעם פייערדיקן
עילוי פון דער וואַלאַזשינער ישיבה — איז עס פונדעסטוועגן פאַר אים
געווען אַ פיינפולער טאָג. ער האָט נישט געטאַרט שרייען און נישט

קלאפן מיט די פויסטן, הגם יעדעס וואָרט וואָס קאַרלאָווסקי האָט גע-
זאָגט האָט ר' בנימינען געהויבן אין דער לופטן. ר' בנימין האָט געוואוסט,
אַז ער האָט פאַר זיך אַ שווער-פאַראַליזירטן מענטש וואָס דאָקטוירים
זאָגן אים אָפּ דאָס לעבן ווען ער וועט זיך דאָס מינדסטע אויפּרעגן. קאַר-
לאָווסקי קאָן נאָך חלילה אויסהויכן די נשמה ביי ר' בנימינען אין שטוב
און צוליב ר' בנימינס אַקעגנריידן — און ר' בנימין קאָן נאָך חלילה
אויף דער עלטער טראָגן אויף זיין געוויסן דאָס לעבן פון אַ מענטש.
עס האָט ר' בנימינען געקאָסט גענוג כוח און געזונט צו בייסן זיך אויף
דער צונג און הערן און שווייגן בעת קאַרלאָווסקי זיצט אַקעגנאָבער אים
אויף אַן אויסגעבעטע שטול און די פאַראַליזירטע צונג שיט פּעך און
שוועבל.

עס האָט באַשיימפּערלעך אויסגעקוקט, אַז די דאָזיקע צונג איז
אויסגעוויקט אין מאַמרי-חז"ל און אין די נעמען פון תנאים און
אַמוראים. דערביי האָט זי געשפּריצט מיט גיפט און זלזולים אויף דער
גמרא און אויף די חז"ל. יעדן נאָמען פון אַן אַמורא אָדער תנא וואָס
האָט זיך אַרויסגעשיט בשפּע פון קאַרלאָווסקיס מויל, האָט ער, קאַר-
לאָווסקי, באַלד צעדרייט אין אַ צונעמעניש און אים, דעם אַמורא, דערביי
אַריינגעזאָגט אויפן גרעבסטן אופן. עס האָט אויסגעקוקט ווי די גמרא
וואַלט אים, קאַרלאָווסקי, און די וועלט געקוילעט די קאַפּאָטע. אַ
פאַראַליזירטער האָט ער געשפּריצט מיט כּעס און גאַל אויף דער גמרא
און אויפן פּאַלק ישראל. ר' בנימין קאַצענעלנסאָן איז שיעור צעשפרונגען.
ער האָט זיך געביסן די פויסטן און געמוזט שווייגן. ווען קאַרלאָווסקיס
כּעס האָט דערגרייכט די העכסטע מדרגה איז ער פאַרהלשט געוואָרן און
פאַרגלייזט די אויגן. מע האָט געמיינט אַז סע האַלט מיט אים ביי יציאת-
נשמה. דאָן האָט אים זיין תלמיד שמעיה צימערמאַן איינגעוויקלט — סיי
זומער און סיי ווינטער — אין אַ וואַרעם טוך און מיט אים צוריק גע-
פאַרן אויף אַ דאָראַשקע אַהיים, און אים אַוועקגעלייגט אין בעט אַריין
ביז צום נאָענטסטן יום-כּפור אָדער ביז צום נאָענטסטן וויזיט ביי די
קאַצענעלסאַנס.

שמעיה צימערמאַן האָט געשטאַמט פון קרושנעוויץ לעבן קוטנע.
ער האָט זיך אויסגעוואַלגערט אין אַלע פּוילישע ישיבות און זיך אַנגע-

פילט דעם בויד מיט ש"ס און פוסקים. ער איז געקומען קיין לאַדזש און אַריינגעפאַלן צווישן אַ חברה פון וויסטע אַפיקורסים. אין שמעיהס אויגן איז אויפגעאַנגען אַ ״ליכט״. ער האָט אַמאָל בחורווייז געמוזט זיין אַן אַסקעטישער פרומאַק, וואָרעם די דאָזיקע אַסקעטישע פרומקייט האָט ער אַריבערגעטראָגן אין זיין שפּעטערדיקער אַפיקורסות. עס איז געווען אַ רחמנות צו קוקן אויף אים. עס האָט פון אים אַראָפּגעווייעט אַן עצבות און אַ מרה־שחורה ווי עס וואָלטן אים אונטערגעאַנגען אַלע וועלטן. אויך פיזיאָנאָמיש האָט ער אויסגעקוקט ווי דער געשוואוירענער שונא פונם רבונז של עולם און ווי איינער וואָס דרייט זיך אַרום אויף דער זינדיקער וועלט מיט אַ שליחות אונטערצוברענגען די געטלעכע ממשלה. ער איז געווען אַ הויכער, אַ דאַרער און אַ קרענקלעך־אויסגעעלטער ווי פון איי־ביקע תעניתים. אויפן טריסישן פנים האָט ער געטראָגן אַ לאַנגע שפיציקע נאָז וואָס האָט אויסגעקוקט תמיד אַרומצונישטערן און אַרומצושמעקן אין דער לופטן ווי דער שנאָבל פון אַ בייזן יענע־וועלטישן רויב־פויגל. וואָס שמעיהס נאָז האָט כסדר געזוכט, ווייס איך נישט. טיילמאָל האָט ער אויפגעהויבן אַ לאַנגע שווערע האַנט און אויסגעשטרעקט אַ שפיציקן פינגער מיט אַ שוואַרצן באַבע־נאָגל. ווען ער האָט אויפגעהויבן דעם דאָזיקן אימהדיקן פינגער, האָט זיך אויסגעדוכט אַז ער גייט ברענגען אויף גאַטס וועלט דאָס חשכות פון פרום־אַסקעטישער אַפיקורסות.

שמעיה צימערמאַן האָט זעלטן־ווען אויפגעהויבן און געוויזן זיינע אויגן. ער האָט כסדר געקוקט אויף דער ערד. ווען ער האָט אַמאָל אויפ־געהויבן די אויגן און עמעצן אָנגעקוקט, האָט אין האַרצן אַ נאָג געטאַן אַן עצבות.

מענטשן האָבן דערציילט, אַז שמעיה צימערמאַן קוקט כסדר נאָך אין שולחן־ערוך כדי דינ־ביי־דין דאָרט אַלצדינג צו טאָן אויפן קאַ־פּויער. דער רבונז של עולם האָט געהאַט פון אים צו זינגען און צו זאָגן. שבת און יום־טוב האָט מען אים געזען הינקען — און דאָס איז געווען דערפאַר ווייל אין יענע טעג — ווען עס איז אַ מצווה צו האָבן תענוג — איז שמעיה צימערמאַן ספּעציעל געגאַנגען אין זייער ענגע שיך כדי נישט צו האָבן קיין עונג שבת ויום־טוב. אַזוי ווי ער איז געווען אַ כהן, האָבן מענטשן דערציילט, אַז ער האָט ליב טיילמאָל צו נעכטיקן אויפן

בית-הקברות. ער האָט געדאוונט אין פסולע תפילין און אין אַ טלית מיט פסולע ציצית. פסח צום סדר האָט ער מיט גרויס פרומקייט געגעסן אַ כזית המץ. תשעה-באב האָט ער געלייענט די מגילה און געגעסן המן-טאשן. שמחת-תורה איז ביי אים געווען דער שוואַרצסטער טאָג אין יאָר. ער איז דאָן געגאַנגען אין די זאָקן און זיך געשיט אַש אויפן קאַפּ. ראש-השנה האָט ער געבלאָזן מיט אַ געשפּאַלטענעם שופּר. שמעיהס מקורבים האָבן געשוואָרן אַז אַזוי איז עס טאַקע. ס'איז דעם האָר פון די וועלטן נישט געווען מיט וואָס מקנא צו זיין ווען ער האָט אויף זיך געהאַט אַזאָ שונא ווי שמעיה צימערמאַן.

קאַרלאָוסקין האָט שמעיה צימערמאַן באַטראַכט ווי דעם זקן פון לאַדזשער אַפיקורסים און זיך געדרייט לעבן אים ווי אַ געטרייער שאַ-לאַטן-שמש. ער האָט אים אַמאַל אַרויפגעפירט צו די קאַצענעלנסאַנס, — אַבער דער עיקר איז געווען יום-כּפור.

יום-כּפור איז ביי שמעיהן געווען דער דערהויבנסטער טאָג אין יאָר. אין יום-כּפור האָט ער מער געהינקט ווי אין אַלע שבתים און יום-טובים און די שפיץ נאָז האָט ביי אים רויט געבליט ווי זי וואָלט געווען באַלויכטן מיט די זינדיקע פייערן פון גיהנם. ביי זיינעם אַ פריינט אין באַלוט האָבן זיך געזאַמלט פרומע לאַדזשער אַפיקורסים כדי צו פייערן צוזאַמען די טראַדיציאָנעלע יום-כּפור-סעודה. אַרעם און רייך האָבן זיך צוזאַמענגעלייגט איינצוקויפן כל המינים טרפותן צו דער דאָזיקער סעודה. אויך קאַרלאָוסקי האָט צושטייער געגעבן ביד רחבה. צוועלף אַזיגער בייטאָג איז שמעיה צימערמאַן אַרויפגעקומען צו קאַרלאָוסקין, אים אַרויסגענומען פון בעט, אַנגעטאַן, איינגעוויקלט אין אַ וואַרעם טוך, אַראַפּגעפירט אויף דער גאַס און זיך מיט אים אַריינגעזעצט אין אַ גויישער דאָראַשקע. זיי זענען דעמאָנסטראַטיוו געפאַרן אויף די לאַדזשער גאַסן אין דעם טאָג פון ערפורכטיקן יום-כּפור. אַלע שולן און שטיבלעך אין לאַדזש זענען געווען אַנגעפאַקט מיט יידן. די קראַמען אויף די לאַדזשער גאַסן זענען געווען פאַרהאַקט. ס'האָט זיך געפילט דער יום-כּפור. קאַר-לאָוסקי מיט שמעיה צימערמאַנען זענען געפאַרן. זיי האָבן ביידע גע-שוויגן. אין באַלוט האָבן שוין די לאַדזשער אַפיקורסים געוואַרט אויף די חשובע געסט. ס'האָט זיך אַנגעהויבן די סעודה. קאַרלאָוסקי האָט

נישט געקאנט עסן, נאָר ער איז געזעסן אויבנאָן ביים טיש, אויף אַ שטול אַרומגעבעט מיט קישנס. די פאַראַליזירטע צונג האָט נישט אויפגעהערט צו רעדן. זי האָט געגאָסן פעך און שוועבל אויף יידן און אויף יידישע הייליקייטן. חברה אַפיקורסים האָבן געגעסן די טריפה מאכלים און גע-הערט. שמעיה צימערמאַן האָט פרום גענאָגט די ביינער פון אַ גע-פּגרטן האָן. ווען ביי קאַרלאָוסקין איז ענדלעך אַפגעשטאַנען דאָס לשון פון שוואַכקייט און ער האָט אָנגעהויבן צו פאַרגלייזן די אויגן, האָט אים שמעיה צימערמאַן צוריק אַהיים געפירט.

קאָפּיטל דריי און דרייסיק

ביי יצחק קאָצענעלנסאָן אין קאָבינעט טרעפן זיך די לאַדזשער יידישע אינטעליגענץ. הייסע וויכוחים וועגן יידיש און העברעאיש. עס פאַרגייען די יאָרן און דאָס אַלטע דור שטאַרבט. נאד של רמעות. געזאַנגען צו פּוילן און צו פּוילישע יידן.

פאַרמיטאַג אין די וואַכנטעג איז יצחק קאָצענעלנסאָן געווען פאַר־נומען אין זיין שולע. ער האָט דאָרט געלערנט מיט די קינדער העברע־איש און תנ"ך. נאָכמיטאַג האָבן ביי אים אין קאָבינעט אָנגעהויבן אַנ־צוקומען אַלערליי געסט. מע קאָן זאָגן: די גאַנצע מאַדערנע יידישע אינטעליגענץ אין לאַדזש—די אינטעליגענץ פון כמעט אַלע געזעלשאַפטלעכע ריכטונגען—האָבן זיך געזאַמלט ביי יצחק אין קאָבינעט. אַחוץ יידישע שרייבער וואָס האָבן זיך דאָרט געפילט ווי ביי זיך אין דער היים, זענען אויך געקומען לערער, יידישע און העברעאישע משכילים און סתם אינ־טעליגענטע יידן. מע האָט דיסקוטירט די ברענענדיקע פּראָגן פון דעם טאַג און די קילערע פּראָגן פון דער אייביקייט. מענטשן וואָס האָבן זיך קיין מאָל נישט צוזאַמענגעטראָפּן, האָבן זיך געטראָפּן ביי יצחק אין קאָבינעט. נישט איין מאָל זענען די שמועסן געוואָרן זייער היציקע און שאַרפע. ערשט ווען די מאַדאַם קאָצענעלנסאָן איז אַריינגעקומען מיט אַ שמיכעלע און געברענגט טיי האָבן זיך די געמיטער באַרואיקט. מיר זענען אַלע געווען יונג. דאָס יידישע לעבן אין פּוילן האָט געברויזט פון אינעווייניקסטע אידעאָלאָגישע קאַמפּן. ס'איז נישט קיין וואונדער וואָס אין דעם דאָזיקן קאָבינעט — וואו עס האָבן זיך צונויפ־

געטראפן קעמפערישע יידישיסטן מיט קעמפערישע העברעאישטן — האָט עס נישט אַלע מאָל געקאָנט צוגיין גלאַטיק. און ס'זענען געפאלן ביטערע ווערטער. יצחק קאַצענעלנסאָן האָט נישט האַלט געהאַט די ביטערע ווערטער, ער האָט געשריבן אויף ביידע שפראַכן און ליב געהאַט ביידע שפראַכן. אויף זיין פנים האָט כסדר געשוועבט דער ליב־האַרציקער שמייכל פון זיין מוטער. ער האָט מיטאַמאָל אָנגעהויבן צו זינגען אַ פאָלקס־לידל כדי דערמיט צו גיסן וואָסער אויפן פייער. ער האָט זייער זיס און באַחנט געזונגען. די אויפגעשטורעמטע וואָסערן זענען צוריק אַריינגעגאַנגען אין זייערע גרענעצן.

אַזוי זענען פאַרגאַנגען די יאָרן אין דער דאָזיקער וואונדערלעכער שטוב פון יצחק קאַצענעלנסאָן. פאַמעלעכל איז דאָרט דאָס אַלטע דור אויסגעשטאַרבן. עס זענען געשטאַרבן יצחקס עלטערן, און זייערע מקורבים. עס זענען געשטאַרבן מאיר פאַנער און קאַרלאָווסקי. ס'איז געבליבן בלויז דאָס יינגערע דור פון יידישע שרייבער, לערער און אינטעליגענטן וועלכע האָבן זיך געזאַמלט ביי יצחק קאַצענעלנסאָנען. ס'זענען ווייטער דאָרט אָנגעגאַנגען די אידעאישע קאַמפן. איבער דער וועלט האָט זיך אָנגעקליבן דאָס פינצטערע געווייטער פון היטלעריזם.

אין די הערצער פון פוילישע יידן האָבן זיך די ליכטיקסטע האַפּע־נונגען אָנגעהויבן אויסצומישן מיט די פינצטערע אָנונגען פון נאַענטן אומקום.

ווען די דייטשן זענען אַריינגעקומען קיין פוילן איז יצחק קאַצענעלנסאָן אַנטלאָפן פון לאַדזש קיין וואַרשע. ער האָט שוין דאָן געהאַט אַ פרוי מיט קינדער. שפעטער האָט ער העראַאיש מיטגעלעבט מיט די פיין און מיט די קאַמפן פון יידן אין דער וואַרשעווער געטאָ. אין מיטן דעם יידישן חורבן אין פוילן האָט ער געשריבן זיינע שטאַרקסטע און שענסטע געזאַנגען, געזאַנגען צו יידן וואָס קומען אום אויף דער פוילישער ערד און געזאַנגען צו דער פוילישער ערד וואָס ווערט פאַריתומט פון אירע יידישע שיינקייטן. עס איז דער לאַגל פון טרערן וואָס יצחק קאַצענעלנסאָן האָט אונז איבערגעלאָזט אַלס זיין שוואַנען־ליד — ער איז אומגעקומען מיט זיין גאַנצער פאַמיליע אויף קידוש־השם.

קאָפּיטל פיר און דרייסיק

קינדער וואָס שטאַרבן יינג. בעאַטי. די השגה
פון גוטסקייט. איך האָב אייך געברענגט די זון!
בעאַטי שטאַרבט.

דאָס בילד און דעם זין פון דער מענטשלעכער געשיכטע אַזוי ווי
זי לויפט אָפּ אויף די לאַנגע פליינען פון דער צייט איז שווער צו דערקענען.
ערשט דער היסטאָריקער און דער קינסטלער וואָרפן אַרויס פון איר לויף
אַלע נעבן-זאַכן און צופעליקייטן און באַמיען זיך אונז צו ווייזן די גע-
שיכטע אין דער דראַמאַטישער לויטערקייט פון איר אידיע. געוויס קומט
זי אין דעם דאָזיקן ליכט אַרויס סוביעקטיווער. די אידיע פון דעם מענטש-
לעכן באַנעמען סינטעטיזירט זיך דאָ מיט דער קאָסמישער אַביעקטיוויטעט
פון דער געשיכטע.

אויך דאָס אינדיווידועלע מענטשלעכע לעבן וואָס וויקלט זיך פאַנאַני-
דער במשך צענדליקער יאָרן איז נישט אַזוי לייכט צו דערקענען מיטן
אויג. דאָס פליסן פון איר ליניע איז אויך פול מיט נעבן-זאַכן און צופע-
ליקייטן. אויך דאָ מוז קומען דער פּסיכאָלאָג און דער קינסטלער און
אַרויסשיילן אין אַ זינפולער גאַנצקייט דאָס געשטאַלט פון איר אידיע.
קינדער וואָס שטאַרבן יינג און זיי האָבן נישט מער געלעבט אונטער
דער זון ווי געציילטע צוויי, דריי, צי אַפילו פינף יאָר — אין זיי זעען
מיר טיילמאַל דאָס געשטאַלט און די אי-ראַציאָנעלע און זינפולע חכמה פון
לעבן אין אַזאַ געפרעסטער פאַרם ווי מיר זעען עס נאָר אין אַ קונסט-
ווערק. פון זייער קינדעריש פלאַפלען הערן זיך טיילמאַל סענטענצן ווי
פון גרייז-גרויע באַיאָרטע חכמים. אין אַט די קינדער ליגט אַפטמאַל

א גוטסקייט וואָס מיר טרעפן נאָר ביי זקנים וואָס האָבן אַלצדינג איבער-געלעבט, אַלצדינג שוין געזען און דערמיט דערגרייכט צו דער לעצטער השגה, צו וואָס אַ מענטש איז נאָר בכוח צו דערגרייכן: די השגה צו זיין גוט.

די מענטשהייט האָט געזאָגט, אַז די געטער ליבן די קינדער וואָס שטאַרבן יינג. אויך מיר ליבן זיי פונקט ווי עס ליבן זיי די געטער. די דאָזיקע ליבע בליט אומהיימלעך אין אונזער האַרץ ווי אַ טונקעלע און אומבאַקאַנטע רויז. אירע בלעטער הייסן — אַנונגען.

מיין יינגערע טאָכטער בעאַטי איז געבוירן געוואָרן אין ציריך. איר איז באַשערט געווען צו לעבן נישט מער ווי דריי יאָר. שוין אין דער וויג האָט פון איר געשטאַלט געלויכטן אַן איידעלע שיינקייט, וועלכע האָט אונז בסוד געשראַקן און אונז נישט אַנגעזאָגט קיין גוטס. דער עיקר האָט זי אַנגעהויבן אַרויסצואווייזן אַ גוטסקייט וואָס געפינט זיך נאָר ביי מענטשן וואָס ווייסן שוין פון אַלע פאַרגענגלעכקייטן און האָבן פון אַלצדינג רע-זיגנירט. זי האָט אויף דאָס מינדסטע נישט אַרויסגעוויזן דעם חיהשן עגאָאיזם וואָס עס האָבן קליינע קינדער. בעאַטי האָט געוואוסט צו פאַר-שענקען, אַוועקצוגעבן, און מוחל צו זיין.

איך און מיין פרוי האָבן מורא געהאַט דערפון צו רעדן. נאָר מיר האָבן כסדר געזען דעם שאַטן פון טויט אויף דעם דאָזיקן וואונדערלעכן קינד. מיר האָבן ביידע געהאַט די אינערלעכע זיכערקייט, — די זיכערקייט פונם אומבאַקאַנטן וואָס זי איז פאַר יעדן מענטש זיכערער ווי אַלע זיכער-קייטן — אַז בעאַטי איז נאָר געקומען צו אונז אויף אַ ווייל און זי וועט באַלד צוריקגערופן ווערן. עס זענען נישט געווען די קערפערלעכע שוואַכ-קייטן אירע וואָס זאָלן אונז האָבן אַרויפגעפירט אויף טויט-געדאַנקען. גראַד קערפערלעך איז בעאַטי געווען אַ געזונט און גוט אַנטוויקלט קינד. די גוטסקייט אירע וואָס האָט אויסגעקוקט צו קומען פון אַנדערע וועלטן און דער וואונדערלעכער אינסטינקט אירער זיך אויסצודריקן — האָט אונז אַנגעפילט מיט אַנונגספולער מרה-שחורה.

ווען בעאַטי איז געקומען אין אַ גאַרטן אַריין מיט איר שפילצייג

און מיט אירע ליאלקעס — זי איז סך-הכל קוים אַלט געווען צוויי יאָר — איז פאַר איר געווען די לייכטסטע זאָך אַוועקצושענקען פון אירע שפּיל-צייגן אַ קינד, וועלכעס האָט גאָר נישט געהאַט. זי האָט געוואוסט צו זיין גוט צו באַשעפענישן, צו עזפות, צו קעץ און צו פאַרוואַרלאַזטע הינט. איינמאַל, אין דעם צווייטן זומער פון איר לעבן, זענען מיר מיט איר געווען אין אַ שווייצאַרישן דאָרף. מיר זענען געזעסן אויף אַ לאַנקע אויף וועלכער ס'האַבן זיך געפאַשעט קי. חנה האָט בעאַטן אויסגעטאַן אַ נאַקעטע כדי זי זאָל זיך וואַרעמען אויף דער זון. דאָס אַנטועכץ איז געלעגן אין דער זייט. שווייצאַרישע קי זענען זייער פרעסערישע. אַ קו האָט זיך מיישב געווען און צוגעאַנגען צו בעאַטיס מלבושימלעך און אַנגעהויבן געשמאַק צו קייען איר העמדעלע. חנה איז צוגעלאַפּן און געוואַלט די קו אַוועקיאָגן. בעאַטי האָט געזאָגט צו דער מוטער:

— לאַז זי עסן מיין העמדעלע. די קו איז הונגעריק.

שפעטער זענען מיר געקומען פון דער שווייץ קיין פוילן. און די ערשטע צייט האָבן מיר געוואוינט צוזאַמען מיט מיינע עלטערן אין לאַדזש אויף פיעטראָווער נומער 88. ווי אין אַלע גבירישע שטיבער האָבן די דינסטן געהאַט דאָס ערגסטע חדר פאַר זייערטוועגן. עס איז געווען אַ קליין חדרל אַן פענצטער לעבן דער קיך. אייביק איז דאָרט געווען טונקל. בעאַטי האָט באַלד נושאַ'חן געווען ביי די דינסטן. זיי האָבן זיך צו איר באַצויגן מיט אַ סך ליבשאַפט און זי גערופן „די קליינע מאַמע“. אין אַ זוניקן טאָג — בעאַטין האָט נאָך געפעלט עטלעכע חדשים צו דריי יאָר. עס איז געווען איר לעצטער זומער — האָט זי אַראָפּגענומען פון טיש אַ קליינעם וואַזאָן אין וועלכן עס איז געשטאַנען אַ רויטע רויז. זי האָט מיט אירע קליינע הענטעלעך דעם וואַזאָן מיט דער רויז אַריינגעטראָגן אין דעם טונקעלן חדר פון די דינסטן און צו זיי געזאָגט:

— ביי אייך איז אַזוי פינצטער. איך האָב אייך אַריינגעברענגט די

זון.

*
**

איז עטלעכע וואַכן אַרום איז בעאַטי אַלט געוואָרן דריי יאָר און זי איז קראַנק געוואָרן אויף דיזענטעריע. דער פאָדעם פון איר לעבן האָט

זיך צוגעשפונען צום ענד און מען האָט זי גערופן. ס'האָט אויסגעקוקט אַז דער טויט קלאַפט גאָר גאָר שטיל אָן ביי דער טיר. די קראַנקייט האָט אויסגעזען צו האָבן נישט קיין שווערן פאַרלויף און דאַקטוירים האָבן באַ-
רואיקט. ווען בעאַטי האָט זיך גאָר געלייגט אין קראַנקן-בעט אַריין
האָט מיר אָבער חנה באַלד געזאָגט, אַז עס זענען די לעצטע טעג וואָס מיר
האָבן נאָך מיט איר צוזאַמען צו זיין און בעאַטי גייט אַוועק.

באַלד האָט זיך אַרויסגעוויזן אַז זי איז פאַרלוירן. דער גיפּט פון
דער דיזענטעריע האָט געשלאָגן אויף איר האַרץ.

דער דאַקטאָר האָט איר אָפּגעזאָגט דאָס לעבן און אונז זיך געהייסן
גרייטן זי צו פאַרלירן. בעאַטי איז ענדגילטיק געלעגן אין די נעצן פון
טויט און אירע טעג זענען שוין געווען געציילטע. פון דעם מאַמענט
אָן האָט עס אויסגעקוקט: גראַד פאַרן אַוועקגיין ווערט זי נאָך רייפער
אין איר לעצטקייט, עלטער און רעזיגנירנדיקער.

זי האָט געהאַט גוואַלדיקע יסורים און סע האָט איר אויסגעפעלט
אַטעם. אָבער בעאַטי האָט כסדר גערעדט. זי האָט געדאַנקט פאַר אַלצ-
דינג וואָס מען האָט איר געטאָן, — און איר בליק האָט זיך פאַרוואַנדלט
אין איין טיפער ליבשאַפט צו דער מוטער.

ווען דער טויט האָט זיך דערנענטערט איז שוין געווען האַלבע נאַכט.
אין צימער איז געווען האַלב-טונקל. בעאַטי האָט נאָך גערעדט אין אירע
טויט-אַנגסטן און געזאָגט ווערטער, וואָס עס איז ממש אומגלויבלעך זיי
איבערצוגעבן. זי האָט ליב געהאַט בלומען און חנה האָט איר אין בעט
אַריינגעגעבן בלומען. מיר האָבן נישט געקאָנט וויינען צוזעענדיק אַט-אַ-
דאָס וואונדערלעכע שטאַרבנדיקע קינד.

בעאַטי האָט געהאַלטן אַ בלום אין האַנט ביז צו איר לעצטער מינוט
— און געשטאַרבן.

חנה האָט איר צוגעדריקט די טויטע אויגן.

קאפיטל פינף און דרייסיק

ישראל ליכטנשטיין. אין די רויטע אָפּשיינען פון
צענגאָסענעם מעטאַל. די שטיפּמאַמע. ליכטנשטיין גייט
אויף דער „לער“ צו אַ בעקער. אויף די וולאַצלאַאָקער
גאַטן בליען די קאַשטאַן-בוימער.

פאַר דער מלחמה האָב איך די פירער פון „בונד“ גאָר נישט באַ-
קומען צו זען פאַר די אויגן. זיי זענען ביי מיר געווען אַבסטראַקטע און
לעגענדאַרישע פּערזענלעכקייטן וואָס באַלאַנגען גאָר נישט צו דער פשוטער
ווירקלעכקייט. זיי ליגן ערגעץ ווי העראַאישע אַנאַנימען באַהאַלטן אין די
טונקלקייטן און קירעווען מיט דער געשיכטע. שפּעטער בין איך געוואויר
געוואָרן אַז — אַליין נישט וויסנדיק — האָב איך זיי טיילמאַל געזען ביי
פּרצן. מען האָט מיר פאַרגעשטעלט אומבאַדייטנדיקע נעמען פון דער
הגדה. איך האָב געמיינט, אַז זיי באַלאַנגען צו פּרצעס קרובים אָדער צו
זיינע באַקאַנטע פון דער גמינע. זיי זענען געקומען זייער זעלטן און נישט
געהאַט קיין שייכות צו דער שרייבער-משפּחה. עס האָט זיך אויסגעלאָזט —
דאָס זענען געווען פאַרקאַנספּירירטע פירער פון „בונד“ וואָס פלעגן טייל-
מאַל אַרויפקומען צו פּרצן. פּרץ האָט זייער דיסקרעט געהיטן זייער קאַנ-
ספּיראַציע. נישט איינמאַל איז מיר אויסגעקומען צו רעדן מיט אַ מענטש
וואָס ווען איך וואַלט געווען געוואוסט ווער עס איז — וואַלט איך געשפּרונגען
פון דער הויט פון באַגייסטערונג. ער איז געזעסן לעבן מיר ווי אַ פשוטער
בשר ודם, און איך האָב גאָר געמיינט אַז ער שוויבלט ערגעץ אַרום אין
די טונקלקייטן פון אַ העראַאישן מיטאַס.

ערשט נאָך דער מלחמה, ווען איך בין געקומען קיין לאַדזש, האָב

איך זיך צונויפגעטראָפן מיט בונדישע פּערזענלעכקייטן. דער „בונד“ האָט דאָן שטאַרק און אָפּן געווירקט צווישן די מאַסן פּוילישע יידן. די פירער פון „בונד“ זענען כמעט אַלע נאָך געווען פון יענער ערשטער לעגענדאַרישער שיכט וואָס האָט געקעמפט קעגן צאַר.

די ערשטע באַדייטנדיקע בונדישע פּערזענלעכקייט, מיט וועלכער איך האָב מיך נאָענטער באַקאַנט און פאַמעלעכל געוואָרן זייער אינטים באַפריינדעט, איז געווען ישראל ליכטנשטיין.

אין דער אַנטוויקלונג פון זיין פּערזענלעך לעבן האָט ישראל ליכטנשטיין מיטגעמאַכט די גענעזיס פון דער אידעאישער געשטאַלט פון „בונד“. פּערזענלעכקייטן פון אַ באַוועגונג זענען — פּונקט ווי דער מענטש אין דעם געשטאַלט פון דער וועלט — אַ מיקראַקאָסמישע איבער-זורונג פון אַ מאַקראַקאָסמאָס.

ישראל ליכטנשטיין איז געקומען פון דער יידישער אַרעמקייט. זיין פּאַטער איז, גלויב איך, געווען אַ קליינער מלמד אין וואָלאָאָוועק. ליכטנשטיין איז אין זיינע קינדער-יאָרן געוואָרן אַ יתום, מיט אַ בייזער שטיפּ-מאַמע און מיט שטיפּברידערלעך אין די וויגן. מען האָט אים געהאַלטן אין דער היים ווי אַן איבריך מויל. צו צוועלף יאָר האָט מען אים אוועק-געגעבן צו אַ בעל-מלאכה אַלס לערנינגל.

דער קליינער ישראל האָט נאָך געוואָלט בלייבן ביי זיין פּאַטער אין חדר און ווייטער לערנען דאָס ליב-האַרציקע חומש. — הגם דער פּאַטער האָט אים נישט געקאַרגט דעם קאַנטשיק און די שטיפּמאַמע האָט אים דערלאָנגט דאָס מאַגערע שיסעלע גרייך מיט אַ בייזן ברום ווי ער וואָלט צוגענומען דעם ביסן ברויט פון דעם מויל פון אירע אייגענע קינדער.

דער טאַטע האָט נישט געקאַנט אויסהאַלטן די בייזויליקייטן פון דעם צווייטן ווייב און דעם קליינעם ישראלן אוועקגעגעבן „אויף דער לער“ צו אַ מעשנגיסער.

דער מעשנגיסער איז געווען אַן אַלטער בייזער ייד אויך מיט אַ יינג צווייט ווייב וואָס האָט געציילט די קאַרטאַפּל אין טאַפּ אַריין און גע-קאַרגט אַלעמען, אַפילו דעם מאַן, דעם ביסן אין מויל אַריין. דערפאַר האָט זי אים נישט געקאַרגט קיין קינדערלעך אויף זיינע עלטערע יאָרן.

אין די הייסע טונקלקייטן פון וואַרשטאַט האָט מען כסדר געהערט די פּלאַקערנדיקע גיהנם־פּייערן אונטער די קעסלען מיט צעגאַסענעם מעטאַל און דאָס האַמערן פון האַמערס. מען האָט אויך געהערט דאָס אייביקע שרייען פון די קינדער און פון דעם צווייטן ווייב. זי האָט שטענדיק געשריגן און געווען אין כּעס און כסדר געטראָגן אַ קינד ביי דער ברוסט. עס האָט נאָר געהייסן, אַז ליכטנשטיין לערנט זיך דאָ די מלאכה פון מעשנדיגסעריי. אין דער אמתן האָט ער כסדר געמוזט העלפן דער בייזער באַלעבאַסטע, אַרויסטראָגן דאָס מיסט און טאַן אַלערליי שטוב־זאַכן. ער האָט געמוזט אַפּווישן די קינדער די נעזלעך בעת די מוטער האָט נישט געהאַט קיין צייט און אויסהערן פון אירע זידלערייען און קללות. עסן האָט זי אים געגעבן ווייניק, און ביז געברומט ווען זי האָט אים סוף־כל־סוף דערלאָנגט דאָס מאַגערע מאַלצייט.

ביינאַכט ווען די קולות אין שטוב האָבן זיך באַרזאיקט, די יידענע און די קינדער זענען געשלאָפן — האָט דער אַלטער מעשנגיסער גענומען מישן און איבערגיסן דאָס צעגאַסענע פייערדיקע מעטאַל אין די קעסלען. דער אַלטער ייד איז געשטאַנען אין אַ יאַרמלקע לעבן די פייערדיק־צע־פּלאַסענע עלעמענטן און גערעדט צו זיך. ליכטנשטיין, אַ הונגעריקער און שלעפּעריקער האָט דאָן געמוזט שטיין לעבן דעם אַלטן, בייזן, צו זיך ריינדדיקן ייד, אין מיטן דעם רויטן אַפּשיין פון די פּלאַמען און אים העלפן מיט רערן בלאָזן אויף די שווער־צעגאַסענע מעטאַלן.

פאַרן קליינעם ליכטנשטיין איז עס געווען אַ גיהנם וועדליק ווי עס ווערט באַשריבן אויף די בלעטער פון מוסר־ספרים אויף עבר־ייטישט — בלעטער וועלכע ער האָט ביי זיין טאַטן דעם מלמד געלייענט מיט אַזאַ איבערלעכער אימה.

ליכטנשטיין האָט עס סוף־כל־סוף נישט אויסגעהאַלטן און אַוועק־געלאָפן אַהיים.

די שטיפּמאַמע, אַ פינצטערע, האָט אים מקבל־פנים געווען און גע־וויזן דעם טאַטן אויף דעם קליינעם נידערשלאַגענעם יתום. „זע נאָר, דאָס „אומגליק“ איז דאָך אַנטלאָפן פון מעשנגיסער“ — האָט זי געזאָגט. דער טאַטע האָט אים באַלד אַוועקגעגעבן אויף דער „לער“ צו אַ בעקער.

די בעקעריי איז געווען אין א טיפן קעלער, אין וועלכן מען האָט געמוזט אַראָפּגיין אויף אַ סך אויסגעקרוּמטע טרעפּלעך. די ליכטיקייט פון טאָג האָט מען דאָרט קנאַפּ געזען. אייביק איז דאָרט געווען נודנע וואָרעם ווי אין די אינעווייניקייטן פון אַ פּריש-געבאַקן ברויט. מען האָט כּסדר געשפּירט געבעקס. די מענטשן, סיי דער בעקער סיי די געזעלן, זענען דאָרט געווען וויס-אינגעמעלטע און כּסדר נישט אויסגעשלאָפּענע. דער בעקער איז געווען אַ קליין שווייגנדיק יידל און האָט אויסגעקוקט צו קאַנען שלאָפּן שטייענדיקערהייט. אַפּילו באַקנדיק דאָס ברויט איז ער דוכט זיך, אויך געשלאָפּן. קיינמאַל, דוכט זיך, איז ער נישט אַרויסגע-גאַנגען פון קעלער. שבת נאַכמיטאָג איז ער געזעסן ביים וואָרעמען באַק-אויון, געליענט אויפן הויכן קול צאינה-וראינה און צוגעטרונקען קאַלט וואַסער. די געזעלן זענען געווען הויכע און דאַרע. איינער מיט רויטע דערצונדענע אויגן און איינער אַ שיקלדיקער. זיי האָבן ביידע געהאַט לאַנגע אויסגעצויגענע הענט און אויך געקאַנט שלאָפּן שטייענדיקערהייט. דעם בעקערס ווייב איז גראַד געווען אַ דרייביטשקע. זי האָט אייביק געטראָגן אַ שלאָף-קופּקע און דאָס מויל האָט זיך איר נישט פאַרמאַכט.

ווער עס האָט דאָ אויף אים געהאַט די דעה, האָט ליכטנשטיין נישט געוואוסט. ער האָט געמוזט זיין דער משרת ביי אַלעמען און אַלע האָבן אים ליב געהאַט צו קנייפּן, אַז די טרערן האָבן זיך אים געשטעלט אין די אויגן. ער האָט געמוזט אַרויסטראָגן די פאַמעניצע. אַלעמען באַדינען. די בעקער-געזעלן האָבן אים גערופן „אינטעליגענטל“—דערפאַר ווייל זיי האָבן ביי אים אַמאַל געפאַקט אַ לערנביכל אויף זיך צו לערנען פּויליש. בזכות זה האָט ער געקריגן גוט אויסגעקנייפט און מען האָט אים אויס-געשמירט דאָס פנים מיט טייג. ער האָט געווינט. די בעקער-געזעלן האָבן זיך דערפון מער צעלאַכט און אים געגעבן אַ קאַפּ פון הינטן. ליכטנשטיין האָט זיך אויסגעלערנט אַז מען טאָר נישט וויינען ווען עס טוט וויי.

מיט וואָס מען האָט אים דאָ געלערנט בעקעריי האָט ער אַליין נישט געוואוסט. סידן מיט דעם וואָס איינמאַל אין דער וואַך ביינאַכט האָט מען אים געגעבן אַ בעזים אין דער האַנט אַריין און ער האָט געמוזט אַריינקריכן טיף אין די אינעווייניקייטן פונם באַק-אויון און דאָרט

אויסקערן די אש. דאָ איז נאָך ערגער געווען ווי ביים מעשנגיסער. ישראל ליכטנשטיין האָט זיך געפילט ווי אין די אימהדיקע הייסע שטילקייטן פון אַ פאַרלאָזענעם גיהנם. פון די בערג אַש וואָס ער האָט געמוזט אויסקערן האָבן די פונקען צו אים אַרויסגעקוקט ווי די אויגן פון שלאָפּנ-דיקע מלאכ־חבלה. ער האָט זיך דערמאָנט אין די גיהנם-מעשיות פון יידישע מוסר-ספרים. ער האָט זיך געפילט גאַר ביטער איינזאַם אינ-מיטן די הייסע טונקלקייטן פון באַק-אויון. ער האָט געקערט די קאַכע-דיקע אַש און געוויינט.

ווען ער איז אַרויסגעקומען פון באַק-אויון פלעגט ער אויף זיך כאַפּן אַ בליק אינם שפיגל. ער האָט זיך נישט דערקענט. ער איז געווען שוואַרץ ווי דער שטן אין «קב־הישר». די פאַרוויינטע אויגן זענען געווען רויטע און דערצונדענע פון שלאָפּלאָזיקייט און אויוון-היץ. דער אַלטער בעקער האָט אים געגעבן אַ בייגל און געהייסן זיך גיין לייגן שלאָפּן אויפן פיעקעליק, וואָרעם מאַרגן מירצעשעם אין פריסטן כאַאָר מוז מען אויפ-שטיין און טאַן אַרבעט.

ליכטנשטיין איז אַרויפגעקראַכן אויפן פיעקעליק. ער האָט נישט באַלד געקאָנט איינשלאָפּן. אין קעלער איז מיטאַמאַל געוואָרן שטיל. אַ קליין נאַפט-לעמפעלע האָט ערגעץ-וואו געקאַפטשעט. אין באַק-אויון האָט אומעטיק געגרילצט די גריל.

ווען ער איז איינגעשלאָפּן האָט ער אַמאַל געהאַט אַ חלום. זייער אַ שיינעם חלום: ער זיצט אונטער אַ בוים און אין די צווייגן זינגט אַ פויגל.

צומאַרגנס אין דער פרי נאָך דעם שיינעם חלום האָט אים דער בעקער געשיקט אין גאַס אַריין עפעס קויפּן. דער קליינער ליכטנשטיין האָט מיט אַן אָפּן מויל געטרונקען די פרישע לופט. ער האָט געטראַכט וועגן זיין חלום און דערוויל זיך פאַרגאַנגען אין שפאַציר. ס'איז געווען פריילינג. איבער די וואַלאָאָוקער גאַסן האָבן געבליט די קאַשטאַנביימער. ליכטנשטיין איז געגאַנגען צווישן בליעכץ. ס'איז געוואָרן שפעט און ער האָט מורא געהאַט אַהיים צו קומען צום בעקער. דערוויל איז ער דער-גאַנגען צום וואַקזאַל. ער איז אַריין אין וואַקזאַל. אויף די שינעס איז

געשטאנען א צוג אָפּצופאַרן קיין וואַרשע. ליכטנשטיין איז אַריין אין
א וואַגאָן און זיך דאָרט אַרונטערגעלייגט אונטער אַ באַנק. ער איז געלעגן
שטיל און איינגעקאָרטשעט. ס'איז אים געראַטן ווי אַ „בלינדער פּאַסאַ-
זשיר“ צו דערגרייכן די הויפּט־שטאָט פון פּוילן.

קאפיטל זעקס און דרייסיק

אין די שוויפענצטער פון ווארשעווער קראמען.
ביכער און מעשה־ביכלעך. סימכע פלאכטע און די
„מעשה מגי אחים.“ אין דער ווארשעווער ביכער־
קראם.

דער קליינער ישראל ליכטנשטיין איז אריינגעפאלן אין ווארשע
ווי אַ ווינציק שטויבעלע אין אַ גרויסן צערוישטן וואַלד. ער האָט זיך
אַרומגעדרייט איבער די וואַרשעווער גאַסן אַ הונגעריקער. אָבער ער
האַט כמעט דעם הונגער נישט געפילט. די גרויסע שטאַט האָט אימפּאַ־
נירט זיין פּאַנטאַזיע. ער האָט נישט געהאַט קיינעם — ער האָט אויך
קיינעם נישט געזוכט. ער האָט זיך דאָס ערשטע מאל געפילט פריי. פריי
אין זיין איינזאַמקייט אין דער גרויסער רושיקער שטאַט.

איינציקווייז האָבן זיך פון וואַרשעווער כאַאַס פאַר אים אָנגעהויבן
אַרויסצושיילן איינצלנע זאַכן וואָס האָבן גיכער געוועקט זיין אינטערעס.
דאָס זענען געווען די שויעפּענצטער אין די קראַמען. שויעפּענצטער הינט־
טער וועלכע די גרויסע שטאַט האָט אויסגעשטעלט די אַלערליי גלוס־
טייקיטן פון דער וועלט. די שויעפּענצטער מיט אַלערליי עסנס האָט דער
הונגעריקער ישראל אינסטינקטיוו געמיטן. ער האָט זיך נישט געוואַלט
דערמאָנען אין זיין הונגער. דערפאַר האָט ער אַריינגעקוקט אין פאַר־
שידענע אַנדערע שויעפּענצטער. ס'ערשטע מאל אין זיין לעבן האָט ער
מיט די אייגענע אויגן אָנגעקוקט זאַכן פון וועלכע ער האָט בלויז געהערט
דערציילן.

פלוצעם איז ער שטיין געבליבן פאַר אַ שויעפּענצטער פון אַ בוכהאַנד־

לונג.

די ליבשאפט צו ביכער איז ליכטנשטיינען געלעגן אין בלוט. ער האט אויף זיי געקוקט ווי אויף דער איינציקער גרויסער טרייסט וואס לייכט ווי אַ וואַרעם פייערל אינם פינצטערסטן מענטשלעכן לעבן. אין זיינע ביטערע יתום-יאָרן אינדערהיים אונטער די בייזוויליקייטן פון דער שטיפמאמע, זענען די צעריסענע חומשים אויפן טיש פון זיין טאָטן דעם מלמד, געווען ווי ליבהאַרציקע שמעקנדיקע סעדער. סעדער וואו זיינע פאַנטאַזיעס האָבן אַרומגעשפאַצירט ווי אין בויםער-צוויט און ווי אין וואַרעמער ליכטיקייט. און ס'איז אים געווען אזוי גוט. דערנאָך — די מעשה-ביכלעך אויף יידיש וואָס עס האָט געלייענט די שטיפמאמע ווען זי איז נאָר געווען אַ קאַפעטשקע רזאיקער און אויפגעלייגטער. ליכטנשטיין פלעגט בסוד זיי ביי איר גנבהנען און שלינגען די אויסגעפעצטע זייטלעך. אַ, איר מעשה-ביכלעך אויף יידיש! די מעשה פון סימכע פלאַכטע דעם נאַרקאָווער וואָסער-טרעגער. קוואַלן פון שקאַזישער פרייד האָבן אַרויס-געשפריצט פון דעם דאָזיקן מעשה-ביכל. אין דער פאַרחושכטער שטוב פון זיין טאָטן האָט עס פלוצעם גוט און זאַפטיק אויפגעלאַכט ווען מען האָט געלייענט די בלעטלעך פון „סימכע פלאַכטע“. ליכטנשטיין האָט זיך דערמאָנט אין דער מעשה מג' אחים וואָס עס פלעגט אויך לייענען די שטיפמאמע. אַ צעשיט ביכל מיט דריבנעטשקע אותיות. אָבער פון אַט אַ די אותיות האָבן מיט דער גאַלדנסטער שפע אַרויסגעלויכטן די מרחקים פון דער וועלט. צעשטורעמטע ימים. לאַנגע אומעטיקע מדבריות. אינד-לען און זעלטענע בויםער. פאַרביקע פויגל און אַלערליי פאַפוגייען. עס האָט געלויכטן דאָס גאַלד און דאָס זילבער פון בגדי-מלכות, פון טייערע חפצים און קיניגלעכע קרוינען, איידלשטיינער, פערל, שמאַראַגדן און בריליאַנטן. די פאַנטאַזיעפולסטע רייכטימער פון דער וועלט האָבן געטאַן אַ לויכט-אויף אין דעם פינצטערן חדר פון זיין טאָטן דעם מלמד. פלוצעם האָט זיך דערהערט דאָס קלינגען פון גלעקלעך אויף די העלדזער פון קעמלען. אין די הייסע מדבר-זאַמדן האָבן געצויגן און געצויגן קאַראָואַנען פון ישמעאליים און מדיינים. זיי האָבן געפירט די גלוסטיקייטן פון דער ערד פונקט ווי זייערע אַמאָליקע זיידעס פון חומש. פויל און אַממעלעך האָבן זיי געצויגן איבער די אומענדלעכע אומעטיקע זאַמדן. פלוצעם זענען זיי באַפאַלן געוואָרן פון מדבר-גולנים וואָס זענען ווי די שטורעם-ווינטן אַנ-

געריטן אויף וויסע פלינקע גמלים. אינמיטן די מדבר־שטילקייטן האָבן זיך פּאַנאַנדערגעפלאַקערט בלוטיקע שלאַכטן אויף שפּיזן און פּיילנבוֹיגנס. דאַן — האָבן אויף די בלעטער פון דער „מעשה מג' אַחים“ — אויפגע־שטורעמט ימים. גרויסע זעגל־שיפן זענען אָנגעשוואומען און באַלד פאַרשלונגען געוואָרן פון די צעיושעטע פּאַליעס. בלויז דער העלד פונם ביכל, אַ ייד וואָס איז נוהר געווען אָפצוהיטן די מצווה פון שלוש־סעודות — ער אַליין האָט זיך געראַטעוועט אויף אַ ברעט. די צעשטורעמטע וואַסערן האָבן אים געטראָגן ווי אַ ליב־האַרציקע מאַמע. פון זיינטוועגן האָבן זיך די וואַלקנס פּאַנאַנדערגעשפּרייט איבער די פּאַרפינצטערטע הימלען און ס'האַט געטאַן אַ שייַן־אויף די זון. פּאַמעלעכל איז דער ים צוריקגעקומען צו זיך און געוואָרן רואיקער. דער ייד איז געשוואומען אויפן ברעט. עס איז אָנגעקומען דער הייליקער שבת. דער ייד אויפן ברעט איז מיטן די איינזאַמקייטן פון ים איז דערציטערט געוואָרן פון דעם געדאַנק, אַז ער וועט חלילה דאָס ערשטע מאָל אין זיין לעבן נישט קאָנען מקיים זיין די מצווה פון שלוש־סעודות.

זעלבסטפאַרשטענדלעך, אַז ווען אַ ייד קלויבט זיך אויס אַ מצווה און איז גרייט פאַר איר אַוועקצוגעבן דאָס לעבן, פאַרלאָזט אים נישט דער רבּונו של עולם אין זיין גויט. דאָס ברעט האָט פונקט שבת צו שלש־סעודות דעם ייד אַרויסגעטראָגן אויף אַ ליכטיק אינדזל. אָן אינדזל פון בריליאַנטן און אַבנים־טובות. ס'האַבן דאָרט געוואוינט די ליב־האַר־ציקע רויטע יידעלעך און זיי האָבן גראַד געהאַלטן אין סאַמע שלוש־סעודות. דער ייד איז מקיים די מצווה, בלייבט ביי די רויטע יידעלעך, האָט דאָרט חתונה מיט דער בת־מלכה, און ווערט מיט דער צייט דער מלך פון אינדזל. און אַלץ צוליב זיין עקשנות אין דער הייליקער מצווה פון שלוש־סעודות. ליכטנשטיין איז געשטאַנען ביים שויפענצטער פון דער ביכער־קראַם. די ביכער זענען דאָרט געווען אויסגעלייגט ווי די וואונדערלעכע וועלטן פון גליק און שפע — וועלטן וואָס עפענען זיך אַפילו פאַר דעם אומגליקלעכסטן און אַרעמסטן מענטש און וויגן אים איין אין אַ זיסן פאַרגעסן. עס זענען געלעגן דאָרט ביכער אין אַלערליי שפּראַכן, אויף זייערע שער־בלעטער האָבן זיי צוגעזאַגט די גרעסטע תענוגים פאַר דער פּאַנטאַזיע.

ליכטנשטיין האָט אַליין נישט געוואוסט ווען און ווי אַזוי ער האָט געעפנט די טיר פון דער ביכער־קראָם, געבליבן אינעווייניק שטיין ביי דער טיר און זיך אַרומגעקוקט אויף די ווענט און טישן פולע מיט ביכער. דער באַלעבאָס פון דער וואַרשעווער ביכער־קראָם, אַן עלטערער ייד אין אַ הויכער סאַמעטענער יאַרמלקע, מיט גרויסע ברעמען איבער די אויגן און מיט אַ ברייטער און לאַנגער קיניגלעכער באַרד וואָס האָט אים דערגרייכט כמעט ביז צום בויך, אַ באַרד פון די מעשה־ביכלעך, האָט געפרעגט ביי ליכטנשטיינען וואָס ער וויל.

ליכטנשטיין האָט תחילת נישט געוואוסט וואָס צו ענטפערן, פאַ־מעלעך אָבער האָט ער דעם ייד דערציילט זיין מצב אין וואַרשע און אַן ער זוכט דאָ אַרבעט.

— אויב דו ווילסט קאַנסטו בלייבן ביי מיר אין קראָם און העלפן ביי די ביכער, — האָט דער ייד געזאָגט.
ליכטנשטיין איז געבליבן.

עטלעכע יאָר האָט ישׂראל ליכטנשטיין געאַרבעט אין דער בוכהאַנד־לונג. ער האָט אָנגעהויבן ווי אַ געוויינטלעך שיק־יינגל, און שפעטער געוואָרן אַ פאַרקויפער פון די ביכער. ער האָט אַ סך געלייענט און זיך געלערנט.

ס'האַבן זיך אָנגעהויבן די רעוואָלוציאַנערע צייטן פון 1905. די אַרעמע יידישע מאַטן — פון וועלכע ישׂראל ליכטנשטיין איז געקומען און מיט וועלכע ער איז געווען טיף צונויפגעבונדן מיט אַלע פעדעם פון זיין שיקזאַל און געמיט — זיי האָבן אויפגעלויכטן אין אַ באַוועגונג וואָס איז געקומען צו זיי. בעסער געזאָגט: אַ באַוועגונג וואָס האָט אַרויסגע־שטראָמט פון זייערע אייגענע אינערלעכקייטן. דער „בונד“ האָט דאָן אַנ־געצונדן די געמיטער פון יידישע אַרבעטער. גראַד די יעניקע פּאַלקס־שיכטן וואָס זענען ביז איצט געשטאַנען גאָר פון הינטן אין דעם געזעל־שאַפטלעכן געשטאַלט פון דער יידישער נאַציע. מיט אַ רעוואָלוציאַנערן אימפעט האָבן זיי זיך געגעבן אַ טראַג אַרויס פאַרויס אויף אַלע פּראַנטן

פון יידישער היסטאָרישער טעטיקייט. דער „בונד“ איז אַדורכגעגאַנגען ווי אַ שאַרפער ציטער פון טיפער באַנייאונג אין די אַרעמע אָפגעשטאַנענע יידישע מאַסן. אין די פינצטערנישן פון יידישן לעבן האָט מיטאַמאַל אויפֿגעבליצט אַ ליכט פון אַ גרויסן מענטשלעכן ווילן. די יידישע מאַסע וואָס איז ביז איצט געשטאַנען אַ נידערגעשלאָגענע ביי די ראַנדן פון דער וועלט, האָט אויפגעוויבן אירע הענט צו זיין דער שליח און צו טראָגן פאַר דער וועלט גליק און באַפרייאונג. די יידישע מאַסע האָט זיך אינערלעך און אויסערלעך באַנייט אונטער די צעפלאַטערטע פענער פון „בונד“.

די בשורה פון „בונד“ איז פאַר ליכטנשטיינען אויך געווען די בשורה פון זיין פּערזענלעך לעבן. די ביטערע נויטן פון זיין יוגנט אין קעגנזאַץ צו די שיינקייטן פון די ביכער — דאָס איז געווען דער ווידער־שפּרוך פון זיין לעבנס־גורל. אַט דער ווידערשפּרוך האָט איצט באַקומען זיין תיקון אין דעם רעוואָלוציאָנערן אויפברויז פון די יידישע מאַסן. דער ווידערשפּרוך האָט זיך סובלימירט אין אַ גרויסער באַציאונג. ליכטנ־שטיין האָט שטענדיק געלעבט צווישן טרוים און ווירקלעכקייט ווי צווישן פינצטערניש און ליכט. ענדלעך האָט אויך די ווירקלעכקייט אָנגעהויבן אויפצולויכטן אין דעם ליכט פון אַ טרוים.

ער האָט זיך מיט לייב און לעבן אַריינגעוואַרפן אין דער רעוואָלוציאָנ־נערער אַרבעט פון „בונד“. דורך דער סכנהפולער אומלעגאַליטעט אין וועלכער דער „בונד“ האָט דאָן געאַרבעט, האָט אין ליכטנשטיינען אויפגע־בליט דאָס גאַנצע הערצאישע טרוימהאַפטיקייט פון זיין וועזן. זיין לייב־שאַפט צו דער יידישער אַרעמקייט פון וואָנען ער איז אַליין אַרויסגעקו־מען, האָט אָנגענומען די גלאַריע פון הערצאָיזם.

ליכטנשטיינס פאַרטייאישער פסעוודאָנים איז געווען „סאַמואיל“, ער פלעגט זיין איינער פון די פּערזענלעך וואָס האָבן פאַרבונדן דעם אומ־לעגאַלן „בונד“ מיט פּרעזן.

ליכטנשטיין האָט געהערט צו יענעם מין אידעאָליסטן, וואָס הגם אין זייער פּערזענלעך לעבן, פון זייער אייגענער דערפאַרונג, האָבן זיי ליידער ניט געקאָנט אויסגעפינען, אַז דער מענטש איז טאַקע באַמת גוט, פונדעסטוועגן זענען זיי איינגעגלויבט אין דער מענטשלעכער גוטסקייט ווי אין אַן אמת און וועלכן מען קאָן גאַר נישט לעבן. עס לוינט זיך גאַר־

נישט צו לעבן, אויב דער מענטש איז נישט גוט. פֿאַר די דאָזיקע אידעאַ-
ליסטן איז דער קאַמף פֿאַר אַ גערעכטער וועלט אַ זיכערער וועג צו דער-
גרייכן די מענטשלעכע גוטסקייט אין וועלכער זיי זענען אַזוי טיף איבער-
צייגט.

ישראל ליכטנשטיין האָט געגלויבט אַז הינטער דער טיר שטייט שוין
די בעסערע וועלט און מען דאַרף נאָר די טיר אויפצורייסן און זי אַריינ-
צולאָזן. אומעטום דאַרף מען אַנצינדן דעם גלויבן אין דעם גערעכטן
מענטש, און עס וועט ווערן ליכטיק. פֿאַר ליכטנשטיינען איז נישט געווען
קיין אַפרו אין דער דאָזיקער וואונדערלעכער אמונה פון אַ מענטש אין דער
מענטשהייט.

ער האָט זיך געלערנט זיין אַ לערער פֿאַר טויב־שטומע, און ער האָט
טאַקע אָנגענומען אַזאַ פֿאַסטן אין די טויב־שטומע שולן פון דער יידישער
גמיע אין וואַרשע. אומעטום וואו עס איז נאָר פינצטער אינם מענטש
האָט ער געוואָלט אַריינטראַגן דאָס וויסן און די פֿרייהייט.

קאפיטל זיבן און דרייסיק

א בונדישער תלמיד חכם. אפטימיזם.

ווען איך האב מיך געענטער באקאנט מיט ישראל ליכטנשטיינען האט ער געוואוינט אין לאדזש. בעת דער דייטשער אקופאציע איז דער „בונד“ ארויסגעקומען פון די אומלעגאלע באהעלטענישן און האט אָנגעהויבן צו ווערן אַ גרויסע מאַסן־באַוועגונג. זיינע איינפלוסן זענען גע־וואַקסן. דעם בונדס וויזיאַנערישע קאָנסטרוקציע פון יידישן לעבן האַט ביז גאָר צוגעפאַסט צו דער שטימונג פון דער יידישער באַפעלקערונג אין פּוילן. יידן האָבן אויסגעקוקט זיך צו באַנייען אויף דער פּוילישער ערד. דער „בונד“ האַט די דאָזיקע באַנייאונג וויזיאַנעריש סינטעטיזירט מיט דער באַנייאונג פון דער גאַנצער מענטשהייט, עס האַט אויסגעזען, אַז הינטער די טירן פון דער געשיכטע שטייט שוין דער גרויסער רענעסאַנס פון דער גאַנצער מענטשהייט. דער היסטאָרישער פּרילינג וואָס האַט זיך אָנגעהויבן נאָכן וועלט־חורבן האַט זיך מיט אַ באַזונדערן אימפעט צע־שפּראַצט צווישן יידן אין פּוילן. פּוילישע יידן האָבן ממש געפּיבערט. ווי שייך, ווי ניי און ווי פּרוכטבאַר עס וועט זיין די צוקונפּט פון די יידישע מאַסן אין פּוילן און אין גאָר דער וועלט.

עס איז שווער היינט צו שרייבן די דאָזיקע שורות און נישט צו דערמאָנען ווי ביטער איראַניש דאָס שיקזאַל האַט דעמאָלט צוגעשמייכלט צו דעם האַפּערדיקן חלום־שפּיל פון מאַסן, וואָס די געשיכטע האַט שוין פאַמעלעך זיך גענומען צוצוגרייטן פאַר זיי דעם אומברענגער.

דער „בונד“ איז אַרויס פון די באַהעלטענישן. זיינע לאַזונגען און זיינע קאַמפּן האָבן אָנגעצונדן די יידישע אַרעמקייט און די פּשוטסטע פון

די פוילישע יידן. דער „בונד“ האָט געוואָלט זיין דער פּיאָנער פון דער היסטאָרישער באַנייאונג פון די יידישע מאַסן אויף די ערטער וואו זיי וואוינען. פוילן — איז געווען דער טויזנט־יאָריקער צענטער פון גרויסע שעפּערישע יידישע מאַסן. פוילן איז געווען דאָס וויגל פון דער פּאַר־טיפּסטער יידישער שפּראַך. די לאַנדשאַפּטן פון פוילן זיינען דורך דורות געהאַט אַריינגעוואַקסן אינם יידישן געמיט, און האָבן מיטגעהאַלפּן בילדעריש צו געשטאַלטיקן דעם יידישן געדאַנק, די יידישע פּאַנטאַזיע און די פּאַרביקייט פון דער יידישער שפּראַך. פוילן איז פאַרן יידישן וועלט־פּאַלק געוואָרן אַ פּונקט פון שפּע. דער דאָזיקער שפּע־פּונקט האָט אָנגע־הויבן יינגער און פּרילינגדיקער צו ווערן, און אַלע געזעלשאַפּטלעכע שטרעמונגען פון פוילישע יידן האָבן אים געוואָלט אויסנוצן ווי אַ שפּרינג־ברעט צו אַן אָנהויבנדיקער תקופה אין דער יידישער געשיכטע. אַ תקופה, וואָס האָט געוואָלט זיין אי אַ המשך און אי אַ געוואַנטער ווייטער־גאַנג באַרג־אַרויף אויף דעם גרויסן וועלט־וועג וואָס הייסט געשיכטע פון יידן.

די גייסטיקע חשיבות פון די יידישע פּאַלקס־מאַסן אין פוילן האָט דער „בונד“ געוואָלט פירן אין דער סינטעזע מיטן סאַציאַליזם. דאָס איז געווען זיין וועג צו די צוקונפּט־פּליינען פון יידישער געשיכטע. דער „בונד“ האָט געוואָלט פירן די יידישע געשיכטע אויף די שלאַכטן וואו עס גייט די וועלט־גערעכטיקייט.

**

ישראל ליכטנשטיינס שטוב איז לאַדזש איז געווען דער „סאַלאָן“ פון דער בונדישער אידיע. ליכטנשטיין איז געווען דער ליבלינג פון די יידישע מאַסן אין לאַדזש און ער האָט אויך פאַר זיי געהאַט אַ טיפע און פּלאַמיקע ליבשאַפּט. דער „בונד“, ווי דער וועג אויף וועלכן די יידישע מאַסן אין פוילן באַדאַרפן גיין צום היסטאָרישן פּאַראַויס — איז פאַר ליכטנשטיינען געווען די אומדערמידלעכע טאַט פון זיין לעבן. ער האָט זיין לעבן פאַרוואַנדלט אין אַט אַ דער טאַט. דער „בונד“ איז פאַר אים געווען נישט בלויז די עקאָנאָמישע און פּאַליטישע תשובה פאַר די יידי־שע מאַסן. דער „בונד“ איז געווען דאָס בילד פון אַ גאַנצן סך־הכל. דאָס

בילד אי פון דעם המשך, אי פון דער רעוואָלוציאָנערער באַניאונג פון די יידישע מאַסן אין שייכות צום יידישן פּאַלק און אין שייכות צו דער וועלט. אַלצדינג האָט ביי ליכטנשטיינען באַלאַנגט צום בילד פון „בונד“: דער פּאַליטישער קאַמף פאַר יידישע רעכט אויף דער פּוילישע ערד. דער סאַציאַליסטישער קאַמף פאַר דער מאַכט פונם אַרבעטער־קלאַס. די יידי־שע ליטעראַטור. די יידישע שול. און דער עיקר: דער קאַמף פאַר די השפּעות פונם „בונד“ אויפן יידישן לעבן. אומעטום איז ליכטנשטיין גע־שטאַנען אין דער שפיץ פון דער בונדישער טאַט אין לאַדזש.

זיין שטוב האָט אין זיך געהאַט פון דער אַמאָליקער פּרִי־שטוב אין וואַרשע. ליכטנשטיינס הויז איז געווען אַ צענטער אין וועלכן עס האָבן זיך געזאַמלט די יעניקע וואָס האָבן געאַרבעט אויף די אַלע געביטן וואו דער „בונד“ איז טעטיק געווען אין יידישן לעבן. און איך וויל דערציילן פון דער דאָזיקער שטוב אין שייכות צו דער פּערזאָן פון ישראל ליכטנ־שטיין:

קיין גרויסער גביר איז ער אויך אין לאַדזש נישט געווען. ער איז געווען אַ לערער פון געשיכטע אין אַ לאַדזשער גימנאַזיע. זיין פּרוי גוטקע האָט געשטאַמט פון די אַמאָליקע בונדישע קעמפּערינס און געטאָן גע־פּערלעכע אומלעגאַלע רעוואָלוציאָנערע שליחותן אין די צאַרישע צייטן. אין לאַדזש איז זי געווען אַ לערערין אין אַ שול פאַר טויב־שטומע. זיי האָבן ביידע שווער געאַרבעט, און די פּרנסה איז זיי ווייט נישט גערונען איבערן מויל. פּונדעסטוועגן איז ליכטנשטיינס הויז — פּונקט ווי דאָס הויז פון די קאַצענעלנאָנס — געווען אַ „ביתו פּתוח לרוחה“, מיט אַפּענע טירן און מיט אַ געגרייטן טיש פאַר יעדן וואָס איז דאָרט אַריינגעקומען אַ הונגעריקער. שטענדיק זיינען ביי די ליכטנשטיינס געווען געסט און פּרעמדע מענטשן. אַרעמע קרובים זענען געקומען צו אים נאָך הילף גלייך ווי ער וואַלט געווען אַ גביר. ליכטנשטיין האָט געגעבן און געהאַלפּן ווי ווייט ער האָט געקאַנט.

ער איז געווען אַ בונדיסט אַ תּלמיד־חכם. ער האָט געהאַט די טיפּסטע סימפּאַטיעס פאַר פּראַסטע נישט־געלערנטע מענטשן, און די פּשוטקייט פון די יידישע פּאַלקס־מאַסן איז פאַר אים געווען אַ הויכע מדרגה פון מענטשלעכער איידלקייט. אין דער זעלבער צייט איז ער געווען דער

פאָרליבטער אין דער ליטעראַטור און אין אַלטע יידישע ספרים. פאָר מענטשן וואָס האָבן ווייניק פאָרשטאַנען דעם בונדס טיפע וואָרצלען אין דער יידישער קאָנטינענאַלעט, איז עס אויסגעקומען פרעמדלעך צו זען ווי אַ פירער און קעמפער פונם „בונד“ זיצט ביי אַ העברייאישן ספר, ביי אַ מדרש צי ביי אַ ספר־אגדה. איך ווייס נישט צי איז עס ליכטנשטיי־נען גופא געקומען צום באַוואוסטזיין אַז דאָס דאָזיקע פאָרליבטע לייענען זיינס אין די אַלטע יידישע ספרים איז נישט בלויז די ביבליאָפילישע נייגעריקייט, ניערט דאָס געפיל: אַז די פסיכיק פון אַ יעדער טאַט פון די יידישע מאַסן איז אַ היסטאָרישע קאָנטינענאַלעט, און אַז אויך דער „בונד“ קומט אַרויס פון די אַלטע יידישע קוואַלן. בלויז דאָס געשטאַלט פון „בונד“ איז אַ מאַדערנעס, אָבער זיינע וואָרצלען גרייכן זייער טיף אין דער יידישער אַמאָליקייט. דערין ליגט דער גרויסער רעוואָלוציאָנערער באַ־טייט פונם „בונד“.

קאפיטל אַכט און דרייסיק

פראַאיים לאַזער. ווי דער גמרא־מלמד קוקט אויף יידן און יידישקייט. פראַאיים לאַזער ווערט אַן „אַחדות“. לא יזכר ולא יפקד פראַאיים לאַזער! „זאָרג זיך נישט, מאַמע וי“. פראַאיים לאַזער דערציילט פון גברים און זייער שוואוילטאָג. ווי וועט באַלוט אויסקוקן אין דעם סאַציאַליסטישן לעתידי־לבוא און וואָס וועלן מיר עסן אויף דעם סאַציאַליסטישן סעודהניו? פראַאיים לאַזער האַלט וואָרט.

לעבן ליכטנשטיינען איז דער צווייטער ליבלינג פון די יידישע מאַסן אין לאַדזש געווען פראַאיים לאַזער. אויב אויף ליכטנשטיינען האָבן זיי געקוקט מיט יחוסדיקן שטאַלץ, איז פראַאיים לאַזער געווען דער סימבאָל פון דעם רעוואָלוציאַנערן פראַטעסט פון די יידישע מאַסן לגבי דער גבירי־שער אַרדענונג. ער האָט הויך און מוטיק געטראָגן די פלאַמיקע פאַן פון דער יידישער רעוואָלוציאַנערער אַרעמקייט. אין לאַדזש איז פראַא־אים לאַזער געווען דער שם־דבר פון אויפגעשטאַנענעם און בונטאַרישן יידישן פראַלעטאַריער. זיין נאָמען איז געווען אויף אַלעמענס ליפן. די לאַדזשער גברים האָבן אים געהאַסט פונקט ווי די אַרעמע יידן האָבן אים ליב געהאַט.

פראַאיים לאַזער איז געווען אַ באַלוטער וועבער. אַלע האָבן געמיינט, אַז פון אַבות אַבותינו שטאַמט ער פון דעם יידישן האַרעפאַשנעם עולם. אין דער אמתן איז ער גאָר געווען אַ זון פון אַן אַרעמען באַלוטער גמרא־מלמד. פראַאיים לאַזערס טאַטע, איז טאַקע געווען אַ קבצן אין זיבן פאַ־לעס, דאָך וואָלט עס אים קיינמאָל נישט איינגעפאַלן אוועקצוגעבן זיינס

א זון צו א בעל-מלאכה און אים אוועקצונעמען פון דער גמרא. פראגאים לאזערס טאטע האט געוואוסט, אז א ייד קאן ס'גאנצע לעבן פארשווארצט ווערן ביי מלמדות, און פארט אדורכשטופן דעם וואגן צוזאמען מיט ווייב און קינדערלעך. עס קאן זיך, נישקשה, אזוי אוועקציען אויף דורות. מען דארף גראד נישט צו זיין קיין גביר כדי צו זיין א ייד. אפשר זענען די יידן אויף דער פיעטרקאווער גאס — יידן וואס קאנען נישט אנדערש לעבן סיידן אין ראסקאש. אין באלוט קאנען קיין עין-הרע יידן אויסקומען מיטן בלויון ווינט. דער רבונג של עולם קארמעט זיי מיט שה"י פי"ה ווי די נאקעטע פייגעלעך אויף די ביימער. פראגאים לאזער — אזוי האט געטראכט דער טאטע — קאן אויך גיין אין יידישע וועגן און אויסגערירן ווערן ביי דער גמרא ביז הונדערט און צוואנציק יאר.

עס זענען אבער אויפגעקומען די „אחדות“. באלוט האט אנגעוויבן אויפצופלאקערן אין די רעוואלוציאנערע פיערן פון 1905. פראגאים לאזער האט געירשנט פון זיין טאטן דאס שארפע יידישע עקשנות פון א גמרא-מלמד. ער האט נישט געוואוסט פון קיין קאמפראמיסן און ליב געהאט צו גיין דווקא אויף די שארפן פון א מעסער. פראגאים לאזער איז באלד פארכאפט געווארן פון די „אחדות“, און ער האט ניט געמאכט קיין לאנגע צערעמאניעס. ער האט נישט ליב געהאט דאס קווענקלען זיך. אין א שיינעם טאג איז פראגאים לאזער נעלם געווארן פון דער היים. אין באלוט האט מען נישט געקאנט האלטן קיין סוד. דער שטרענגער גמרא-מלמד האט באלד באקומען צו הערן: לא די וואס פראגאים לאזער ארבעט ערגעץ אין א פאבריקל, גייט ער אויך ארום אן א היטל, האט זיך אפגעשוירן די פאהלעך און איז געווארן אן „אחדות“.

צווישן פרומע יידן אין באלוט זענען דעמאלט ארומגעגאנגען די מאומידיקסטע געגענדעס וועגן די „אחדות“. די פארשטעלונגען וועגן די באלוטער רעוואלוציאנערע פראלעטאריער זענען געווען צונויפגע-מישט פון יענעוועלטישע פאנטאזיע און פרעמדארטיקע ווירקלעכקייט. ווי-דערשפעניקייט צו גאט און צום קייסער גראד אינמיטן דער גרעסטער יידישער ארעמקייט — אזא מוט מוז אונטערטרייבן סיידן אשמדאי בכבודו ובעצמו. א סך יידן האבן נאך געדענקט ווי די כאלירע האט געבושעוועט

צווישן באלוטער אַרעמעלייט. מען האָט די רעוואָלוציאַנערע „אַחדות“ געהאַלטן פֿאַר נישט קיין קליינער ביז. וואָס עס ווילן די „אַחדות“ האָט קיינער נישט געוואוסט. מען האָט פון זיי בלויז דערציילט ווילדע מעשיות. די אומלעגאַליטעט, דאָס גיין אויף די גרעסטע פּערזענלעכע קרבנות מצד די יידישע אַרבעטער, די רייד זייערע, די געזאַנגען זייערע, די דעמאָנ־סטראַציעס און די רויטע פּאַנען — דאָס אַלצדינג האָט זיך געלייגט אויף די אויגן פון די אַלטע באלוטער יידן ווי אַ שוואַרץ שטיק געמיט. זיי האָבן מיט שרעק געקוקט אויף זייערע קינדער און נישט דערוואַרט קיין גוטס.

ווען דער גמרא־מלמד האָט געהערט אַז דאָס בנאָקל פּראָאָים לאָזער איז געוואָרן אַן „אַחדות“, האָט ער תחילת אים געוואַלט אַראָפּלאָזן די אמתע פעטש. ווי אזוי פּאַטשט מען ווען דאָס פייגעלע איז אוועקגעפּלויגן? ער האָט נאָכגעקוקט אין „שולחן־ערוך“ צי באַדאַרף ער זיך גאָר אוועקזעצן שבעה נאָכן אַנטלאָפּענעם זון. דער דין איז נישט געווען קלאָר — און ער האָט זיך גענומען שווייגן און אַנגעזאָגט אַז פּראָאָים לאָזערס נאָמען זאָל ביי אים אין שטוב פון קיינעם נישט געברענגט ווערן אויף די ליפּן. לאַ זוכר ולא יפקד. געשטאַרבן פּראָאָים לאָזער. די מאַמע האָט פּאַרבּראַכן די הענט און געוויינט סיי אויף דעם גייסטיקן חורבן צווישן אירע קינדער און סיי פון דעם מוטערלעכן פּחד טאַמער חס־ושלום ווערט פּראָאָים לאָזער געפּאַקט פון פּאַליציי און אַריינגעוואָרפן אין תּפּיסה. מען וועט אים דאָרט נישט באַקן קיין לעקעכלעך. די מאַמע האָט געוואוסט: איר פּראָאָים לאָזער איז נישט דער מענטש קאַטאַרי וואָס וועט זיך אויסהיטן. דער ערשטער וועט ער קריכן אין פנים אַריין דעם רב און דעם קייסער.

לאַנג האָט די מאַמע נישט באַדאַרפט וואַרטן. שכנותטעס האָבן זי גערופן צו זען ווי זעלבער מיט ביקסן פירן איבער דער גאַס פּראָאָים לאָזערן בייזאַמען מיט נאָך אַ חברה אַחדות־יינגען און אַחדות־מיידן. דער יידענע איז געוואָרן פינצטער פֿאַר די אויגן, זי האָט פּאַרבּראַכן די הענט און אַרויסגעלאָפּן קוקן אויפן גרויסן אומגליק. פֿאַר אירע אויגן האָט מען אַדורכגעפירט דעם זון. זי האָט נישט געגלויבט די אויגן צו זען אין וואָסער חברותא עס קאָן זיך היינטיקע צייטן געפינען אַ שאַרף גמרא־יינגל.

זי האָט זיך נישט געקאָנט איינהאַלטן און הויך געשריגן:

— פּראָאָים לעבן, צו וואָס האָב איך דערלעבט . . .

פּראָאָים לאָזער האָט געמוזט הערן דער מוטערס קול, וואָרעם אין מיטן פון דעם קאָנוואָי פון באַוואָפנטע צאַרישע זעלנער האָט ער זיך אויסגעשמייכלט און אויפגעהויבן די האַנט און געווינקען צו דער מוטער. די יידענע האָט געהערט פּראָאָים לאָזערס קול וואָס רופט פון צווישן די ביקסן אַרויס:

— זאָרג זיך נישט, מאַמע!

במשך פון דער דייטשער אַקופאַציע, ווען דער „בונד“ איז אַרויס-געקומען פון די באַהעלטענישן אויף דער אויבערפלאַך — איז פּראָאָים לאָזער געווען די פּאָפּולערע פּערזענלעכקייט צווישן יידישע אַרבעטער און צווישן דער באַלוטער אַרעמקייט. מען האָט געקוקט אויף אים ווי אויף בלוט פון דעם אייגענעם בלוט, און ווי אויף דעם פאַרקערפערטן פּראָ-טעסטירנדיקן קעמפּער קעגן די עוולות פון דער אַלטער וועלט.

פּראָאָים לאָזער האָט זיך געהאַלטן פאַר דעם עוולה-מאַנער פון באַלוטער נויט. ווי יעדער רעוואָלוציאָנער האָט ער איינגעטיילט די וועלט אויף שאַרפע גרענעצן פון שוואַרץ און ווייס. אויף באַלוט האָט ער אַרויפגעלייגט דאָס גאַנצע ליכט און אויף דער פּיעטרקאָווער גאַס די גאַנצע פּינצטערניש. באַלוטער אַרעמקייט האָט דאָס איינציקע רעכט צום שענסטן אין דער וועלט. פאַר דער פּיעטרקאָווער גאַס האָט פּראָאָים לאָזער געהאַט נישט מער ווי די טיפּסטע שנאה.

זיין פּאָפּולאַריטעט צווישן די יידישע אַרבעטער ווי אויך זיינע פּיערדיקע רעדעס וואָס ער האָט געהאַלטן אויף אַרבעטער-פאַרזאַמלונגען, האָבן אין זיך געהאַט אַ סך פון אַן אַמאָליקן שטראָפּנדיקן אַפּאָסטל. אַ ביי-טערער מוכיה וואָס זאָגט אָן דער זינדיקער וועלט איר גאַנעטן סוף און אַליין פּאַכעט ער מיטן פּאַקל זי אונטערצוצינדן. ער איז געווען דער פּאַלקסטימלעכער רעדנער. מאַלנדיק די אומגערעכטיקייטן פון דער אַל-טער וועלט האָט ער דערציילט פון די קומענדיקע ליכטיקייטן וואָס דער

„בונד“ און דער סאציאליזם וועלן ברענגען פאר אלע ארעמע מענטשן. פון פראאיים לאזערס מויל האט ארויסגערעדט באלוט אין איר קולטורעלן ניווא, אין איר טעמפערעמענט און איר אירע קריודעס. די באלוטער ארבעטער האבן זיך געקוויקט ווען זיי האבן געהערט פראאיים לאזערן ריידן. קיינער האט זיי נישט אזוי ארויסגערעדט פון די הארץ־טיפענישן ווי ער.

ווי עס לעבן די גבירים וועמעס געדעכעניש פראאיים לאזער האט תמיד דערמאנט מיטן טיפסטן האס — האט ער איינגנטלעך נישט געוואוסט. ער איז קיינמאל נישט געווען אין זייערע היימען און נישט געזען מיט די אייגענע אויגן זייער וואילטאג פון וועלכן ער האט גערעדט מיט שוים אויף די ליפן. ער האט זיי, די גבירים, געזען בלויז אויף דער גאס — און דאס איז פאר אים גענוג געווען צו שילדערן דעם גאנצן סדום פון דער בורזשוואזער וועלט. אלע גבירים האבן ביי אים געהאט אין פנים: זיי גייען אין רייכע פעלצן און האבן גראבע בייכער און האלטן פעטע ציגארן אין די פיסקעס. אויף זייערע אויסגעכאוועטע פינגער בליצט און בלאנקט אַ מטמון מיט גאלדענע רינגען. די גבירישע ווייבער טראגן לאַקירטע שיכעלעך און קאראקולענע זשאַקעטן. דאָס בלוט און דער שווייס פון דעם אונטערגעיאַכטן אַרבעטער־קלאַס שרייט ממש אַראָפּ פון דעם דאָזיקן גבירישן עשרות און מאַנט נקמה און פאַרגעלטונג. פראַאיים לאַזער האַט דערציילט ווי די אַרבעטער־רעוואָלוציע וועט מאַכן אַ וויסטן תל פון דעם דאָזיקן גבירישן רשעות. דערפאַר וועט באלוט אויפבליען ווי אַ רויוז אין גליק און אין שפע. פראַאיים לאַזער האַט געשילדערט ווי באלוט וועט אויסקוקן אין דעם גליקלעכן סאציאליסטישן מאַרגן. אויף אלע ערטער אין באלוט וואו עס זיינען היינט פאַראַנען עפּושידיקע בלאַטעס וועלן וואַקסן גערטנער. אַרעמעלייט וועלן דאַרטן שפּאַצירן מיט זייערע ווייבער און קינדער פּונקט אזוי ווי די היינטיקע פאַרהאַסטע בורזשוואַזיע גייט שפּאַצירן אין זייערע פאַרקן אויף ווילקע.

אין די צייטן פון דער דייטשער אַקופאַציע איז טאַקע איינער פון פראַאיים לאַזערס צוואַנגן מקוים געוואָרן, און עס האַט אויסגעקוקט ווי אַ דערווייליקער אַן אַדערויף אויף אלע הבטחות, וואָס פראַאיים לאַזער

האָט צוגעזאָגט און וואָס וועלן קומען ווען מען וועט נאָר קעמפן פאַרן סאַציאַליזם.

אויף דער אַלטשטאַט האָט געשווימען דאָס באַרימטע אַלטע לאַדזשער טייכל „לודקע“. דאָס דור יידן וואָס האָט געדענקט ווען די לודקע איז נאָך געווען אַ קלאַר האַפּערדיק טייכל און גויים האָבן דאָרט געכאַפּט פּיש און געשוואומען אויף שיפלעך — יענע יידן ליגן שוין אויפן לאַדזשער בית-עלמין. דערפאַר האָט די רייכע פּיעטרקאווער גאָס געוואָלט ביי באַלוט צונעמען דעם איין און איינציקן תּענוג וואָס זי האָט נאָך געהאַט, נעמלעך, דאָס טייכל לודקע. אַלע לאַדזשער פּאַבריקן האָבן דאָרט אַהין אַריינגעגאַסן זייערע הייסע אַפּפּאַלעכצן. יעדעס לעבעדיקע ווען אין די וואַסערן פון דער לודקע איז אויסגעשטאַרבן מחמת דעם גיפּט פון די לאַדזשער פּאַבריקן. די וואַסערן זענען געוואָרן בלווי־מוטנע און שטענדיק געפאַרעט מיט אַ שטינקענדיקן עיפּוש. אַרום און אַרום דער אַמאַליקער שיינער לודקע האָט מען זיך געמוזט צוהאַלטן די נאָז מחמת די עיפּושדיקע ריחות.

פּראַאִים לאַזער האָט נישט פאַרגעסן דאָס פאַרסטמטע טייכל לודקע און אויך פאַר איר צוגעזאָגט אַ ווידערגעבורט אין דעם שיינעם סאַציאַליסטישן מאַרגן. דאָס זיגרייכע באַלוט וועט די ברעגעס פון דער לודקע פאַרפלאַנצן מיט שיינע שמעקנדיקע ביימער און דאָרט גיין שפּאַצירן אַלע שבת נאַכמיטאַג.

איבער היגייענישע טעמים האָבן טאַקע די דייטשן פאַרפלאַנצט ביימער אויף דעם אָרט, וואו די לודקע האָט פאַרעפּושט דעם מאַרק אויף דער אַלט־שטאַט. אין די שבתדיקע נאַכמיטאַגס האָט באַלוטער יינגוואַרג דאָרט פּונדאָסניי אָנגעהויבן צו שפּאַצירן. צווישן די דאָזיקע ביימער האָבן די דייטשן אַוועקגעשטעלט עטלעכע בענק. אַלטע יידן פלעגן דאָרט זיצן און אַרומריידן די לעצטע נייעסן.

קוקנדיק אויף אַט־די ביימער האָט באַלוט זיך דערמאַנט אין פּראַאִים לאַזערס צוזאַג. מען האָט די ביימער אָנגערופן אויף זיין נאַמען: „פּראַאִים לאַזערס גאַרטן“.

קאָפיטל ניין און דרייסיק

אַן אַלטע לאַדזשער משפּחה. צו די פּרוסאַקס אין דער קעטענע גיסט זיך נישט אַריין פון דעם לאַדזשער גאַלד־מבול. צווייט־ראַנגיקע לאַדזשער פּאַבריקאַנטן. פאַר די פּרוסאַקס בין איך דער צדיק אין סדום. וואָס וואָלט שיין געווען פאַר אונז יידן? פּרשט „ויחי“ ביי דער משפּחה פּרוסאַק. דער זעליקער פּאַטער זאַגט זיינע לעצטע וואָרטע.

די לעצטע דריי יאָר וואָס מיר איז אויסגעקומען צו פאַרבייבן אין לאַדזש האָב איך געוואוינט ביי אַ באַלעבאַס וואָס האָט נאָך באַלאַנגט צו אַ משפּחה פון די עלטסטע לאַדזשער יידישע תושבים. זיי האָבן געהייסן פּרוסאַק און זענען געווען פּאַבריקאַנטן באַגלייך די ערשטע דייטשן. די פּרוסאַקס האָבן געאַרבעט לאַדזשער סחורות איידער נאָך ס'זענען אויפגעקומען די פּאַזנאַנסקיס און די זילבערשטיינס. צי זיי האָבן נישט געהאַט קיין סך פּאַנטאַזיע, צי דאָס לאַדזשער מזל האָט זיי בכלל באַ־האַנדלט שטיפּמוטעריש—אַ פּאַקט איז, אַז דאָס פּאַרמעגן פון די פּרוסאַקס איז נישט געוואָקסן אין קיין גרויסע דימענסייעס. זיי זענען געבליבן האַרטע און סאַלידע מעטלמעסיקע לאַדזשער פּאַבריקאַנטן, נישט געקוקט דערויף, וואָס עס זענען טיילמאַל געווען צייטן ווען עס האָט באַשיימפּע־לעך אויסגעקוקט, אַז איבער לאַדזש האָט זיך אַראַפּגעלאָזט אַ וואַלקנבראַך פון משוגענע שפּע.

דער לאַדזשער גאַלד־מבול האָט עפעס אויסגעמיטן די טירן פון די

פרוסאקס. דערפאר האָבן זיי, די פרוסאקס, אפשר די איינציקע אין לאַדזש, איינגעהאלטן דעם אַלטן נוסח פון לאַדזשער פאַרצייטישקייט. זיי האָבן אין זיך געהאַט די שווייגנדיקע עקשנות פון די פאַרצייטישע לאַדזשער דייטשן. זיי האָבן געקוקט אויף אַלע לאַדזשער יידן ווי אויף ליטוואַקעס. פרעמדע וואָס זענען אַהער געקומען צו די לאַדזשער זאַמדן און דרייען דאָ אַ ספּאַדיק און מאַכן פון לאַדזש אַ כישוף־מיל, וואָס שטייגט איבער די געזעצטע באַלעבאַטישע השגות פון די פרוסאקס. די פרוסאקס האָבן גע־וואוסט זייער אַנמעכטיקייט אַקעגן דעם לאַדזשער אימפעט. און הגם זיי זענען די עלטסטע און די ערשטע וואָס זענען געקומען אַהער — וועלן זיי פונדעסטוועגן קיינמאַל נישט באַווייזן אַרױפֿצשווימען אויף די גרויסע וואַסערן. אייביק וועלן זיי מוזן בלייבן די צווייט־ראַנגיקע און אין שאַטן. אָבער אויך די צווייט־ראַנגיקייט האָט איר איינגעפונדעוועטן נוסח.

די וואָס לעבן אין שאַטן ווייסן ווי זיך דאַרט צו מאַכן גאַר באַקוועם. אויב לאַדזש האָט זיי נישט געוואַלט אַרױפֿלאָזן אויף איר גאַלדענעם אויבנאַן, האָבן אויך די פרוסאקס לאַדזש אַפּגעצאַלט מיט דער זעלביקער מטבע און נישט געוואַלט מיטשפּרינגען די אַלע קאַזשעלקעס. וואָס לאַדזש מאַכט במשך דער לאַנגער צייט וואָס די פרוסאקס זענען פרוסאקס. זיי האָבן זיך בעסער געהאַלטן ביי דעם לאַדזשער אַמאַל.

אַמאַל — איז לאַדזש געווען באַשיידענער און נישט געהאַט די צע־לאַזענע פּליגל. יידן און דייטשן האָבן געוואוינט גרענעץ ביי גרענעץ צווישן ווילקע און אַלטשטאַט. די דייטשן זענען געווען פּויערישע און פרומע. יידן אין לאַדזש זענען געווען האַרטע און מיושבדיקע און נישט געפּלויגן אין דער לופטן.

די יידן וואָס זענען דעמאַלט פאַמעלעך געקומען צו עשרות האָבן זיך אַפּגעטיילט פון דער אַרעמער האַרעפּאַשנער מאַסע און האָבן גערעדט דייטשמעריש. די פרוסאקס האָבן טאַקע נאָך גערעדט דעם אַלטן לאַדזשער דייטשמעריש אַפּילו ווען אַלצדינג אין לאַדזש האָט זיך אַפּגעקערט צום קאַפּויער און אינטעליגענטע ניימאַדישע יידן האָבן גאַר אַנגעהויבן צו רעדן פשוטן מאַמע־לשון. די פרוסאקס האָבן דערין באַשולדיקט די ליט־וואַקעס. וועדליק די פרוסאקס זענען די ליטוואַקעס שולדיק געווען אין דעם וואָס לאַדזש האָט זיי, די פרוסאקס, אַנגעהויבן צו וואַקסן איבערן קאַפּ.

אזוי ווי די פרוסאקס זענען געבליבן די צווייט־ראנגיקע, די געלאַסענע און די האַרטגעקיקע, האָבן זיי זיך אינערלעך פאַרשלאָסן לגבי דעם, וואָס געשיט אזוי ראַפּטום אין לאַדזש, — און זענען געגאַנגען אויפן אַלטן דרך פון אַמאָליקער לאַדזשער באַלעבאַטישקייט. אַליין האָבן זיי זיך גע־האַלטן פאַר דער בירגערלעכער סמעטענע, און ס'איז זיי נישט אָנגעגאַנגען צי עמעץ אין לאַדזש האַלט זיי אויך אזוי. זיי האָבן גערעדט דייטשמעריש, געמאַכט סאָלידע סחורות און געהאַלטן, אַז פון ששת ימי בראשית ביז סוף כל הדורות איז באַלוט באַשאַפן געוואָרן כדי פאַרפינצטערט צו ווערן אין אַרעמקייט און צו זיצן גאַנצע מעת־לעתן ביי די וועב־שטולן און וועבן סחורות פאַר דעם בירגערלעכן קלאַס. די פרוסאקס זענען אין לאַדזש געווען די גרעסטע פאַטריאַטן פון דער בורשוואַזיע, הגם זיי זענען ביי איר גאָר נישט געשטאַנען אויפן אויבנאָן. די אַרבעטער־רעוואָלוציע פון 1905 איז די פרוסאקס כמעט נישט דערגאַנגען ביז צום קנעפל. זיי האָבן באַ־שולדיקט דערין די פרעמדע ליטוואַקעס און מער דערפון נישט גערעדט. זייער בטחון אין צאַרישן קאַנטשיק איז געווען אויסערגעוויינטלעך. קאָ־זאַקן וועלן שוין דאָס צעהוילעטע באַלוט לייגן איבערן בענקל און לערנען דרך־אַרץ. די פרוסאקס זענען דערין געווען זיכער ווי דער טאַג און גע־בליבן רואיק, געטריבן זייערע פאַבריקן און מיט אַלע לאַדזשער יידן גערעדט אויף דייטשמעריש.

אין לאַדזש איז פּלוצעם אין מיטן דערין געוואָרן אַ בהלה אויף היי־זער. באַגלייך מיט פאַבריצירן סחורות האָט זיך ביי לאַדזשער יידן צע־ברענט דער חשק צו מויערן. לאַדזש האָט זיך פּלוצעם גענומען צעוואַקסן אין דער לענג, אין דער ברייט און אין דער הויך. ווידער האָבן עס די פרוסאקס באַטראַכט ווי אַ שפּיצל פון די נייע און פון די ליטוואַקעס וועלכע ווילן לאַדזש אַוועקפירן אויף נישט־לאַדזשער וועגן. אויפן שאַרפּסטן דייטשמעריש האָבן די פרוסאקס צווישן זיך געשמועסט אַז די הייער־בהלה וועט נישט ברענגען קיין גוטס. נאָר ווער האָט זיי געהערט ?

מיין באַלעבאַס מאַאוריצי פרוסאק איז געווען אַ לייבלעכער זון פון דעם אַלטן פרוסאק. אַמאָל האָט ער פאַר מיר אַראַפּגענומען די האַנט פון מויל און מיט מיר זיך צעשמועסט. ער האָט מיר דערציילט זיין לעבנסגעשיכטע, זיינע טענות צו דער וועלט, און זיינע אַנשוואַונגען אויפן

שיינעם און אויפן ביטערן לעבן. דער עיקר האָט ער גערעדט וועגן דער פיעטרקאווער גאָס און וועגן באַלוט. פאַרשטייט זיך אַז אַלץ האָט ער געזאָגט אויף אַ לאַדזשער דייטשמעריש.

פאַר קיין אַנדערן וואָלט מאַאוריצי פרוסאַק נישט אַזוי לייכט אויפֿגעפנט די טירן פון זיין האַרץ. ווי אַלע פרוסאַקס איז ער געווען אַ פאַר־ביסענער שווייגער און צו אַלעמען געהאַט דעם טיפסטן אומצוטרוי. נאָך דערצו אין אַזעלכע צייטן ווי די צייטן פון נאָך דער מלחמה. צייטן אויף וועלכע די פרוסאַקס האָבן געקוקט מיט אויפגעריסענע אויגן און בשום אופן נישט געקאָנט באַנעמען וואָס עס איז געשען מיט זיי גופא און מיט דער וועלט. עס האָט שוין גוט געמוזט זיין אַנגעמאַזאַלעט מאַאוריצי פרוסאַקן אויפן האַרץ אַז ער האָט ענדלעך ביי זיך געפועלט אַראַפצורעדן די שטיינער פונם געמיט. ער האָט, זעט אויס, לאַנג געזוכט די אויערן פאַר וועלכע ער זאָל זיך קאָנען ווי עס איז פאַרטרויען.

פון דער משוגענער שאַלקהאַפטיקער נאָך־מלחמה־וועלט בין איך אים אויסגעקומען עפעס אַזוינס ווי דער צדיק אין סדום. און דאָס אי־בער די איינציקע פּאָלגנדיקע טעמים: איך בין אַן איבערבלייבעכץ פון די אַמאָליקע גבירים און פאַרמאָג מיין אייגנס אַ הויז אין לאַדזש. איך בין אויך, אַזוי צו זאָגן, אַ קרבן פון דעם דעוואָלואירטן געלט און פון דעם בייזוויליקן לאַקאַטאַרן־דעקרעט — אַ ביטערע גזירה וואָס האָט זיך אַרויפגעלייגט ווי אַ רוצחישע לאַפע אויף די הכנסות פון דירה־געלט. די לאַקאַטאַרן וואוינען אין גרויסן וואוילטאָג אין אונזערע הייזער. מיר, הויז־באַלעבאַטים מוזן צוקוקן, באַקומען צוגעוואַרפן עטלעכע נישטיקע גראַשן און טאַרן נישט רירן מיט קיין פינגער. די נייע וועלט אין איר גאַנצער רשעות האָט זיך אין אַט דעם לאַקאַטאַרן־דעקרעט אַנטפלעקט פאַר מאַאוריצי פרוסאַקן און אים פינצטער געמאַכט אין געמיט.

טאָג און נאַכט האָט ער וועגן דעם געטראַכט און זיך ענדלעך גע־וואָלט אַראַפּרעדן פון האַרץ. ענדלעך האָט ער מיך געפאַקט ווי אַן אַח לצרה מיט וועלכן מען קאָן זיך צונויפרעדן. צוזאַמען וועלן מיר זיך גיכער קאָנען אויסוויינען אויף דעם ביטערן תכלית וואָס די וועלט האָט פון אונז געמאַכט. מאַאוריצי פרוסאַק איז נישט געווען קיין מענטש מיט שאַרפע ליידנשאַפטן און אַפעקטן. עס האָט אים שוין געמוזט טיף זיצן

אין די ביינער ווען רעדנדיק וועגן לאַקאַטאַרן־דעקרעט בכלל און בפרט וועגן זיינע אייגענע לאַקאַטאַרן, האָט ער זיך פאַר מיר אויסגעדריקט מיט גרויסן פאַטאַס, אַז הגם די פרוסאַקס זענען קיינמאַל נישט געווען קיין רוצחים, פונדעסטוועגן וואָלט ער דאָ סאַמע אויפן אין מיטן הויף אָנגע־לייגט אַ גרויסן שייטער־הויפן און דאָס גאַנצע לאַקאַטאַרן־געזינדל פאַר־ברענט אויף אַש. ער האָט צוגעגעבן: חלילה, מיינט ער נישט דערמיט בלויז זיין אייגענע קריוודע. ער איז גאַר אויסן די קריוודע פון דער וועלט און דעם כבוד פון פּאָלק ישראל. „עס מעכט שעהן געווען פאַר אונז יודען“ — האָט ער צוגעגעבן אויף דייטשמעריש.

דערביי האָט ער מיר דערציילט, ווי אַזוי קומט עס גאַר בכלל צו אַ פרוסאַק צו האָבן אַ הויז און זיך מאַטערן מיט לאַקאַטאַרן? סך־הכל האָט מען אין זייער משפּחה רק געהאַלטן פון פאַבריקאַציע און געמיטן אַנדערע לאַדזשער גליקן ווי די פעסט. אין דעם איז אויך שולדיק די מלחמה. ער, מאַאוריצי פרוסאַק, האָט באַקומען זיין עונש דערפאַר, וואָס ער האָט געבראַכן די צוואה פון דעם „זעליקן פאַטער“ און זיך געלאָזן פאַרפירן פון מעקלערס וואָס האָבן אים צוגעזאַגט גליקן.

די מעשה ווי אַזוי דער „זעליקער פאַטער“ האָט אויסגעדריקט זיין לעצטן ווילן האָט אין מאַאוריצי פרוסאַקס מויל געקלונגען ממש ווי אַ שטיק חומש פון פרשת „ויחי“. דאָרט וואו יעקב אבינו זאַמלט אַרום זיין בעט די צוועלף שבטים און זאָגט זיי זיינע לעצטע ווערטער. מאַאוריצי פרוסאַק האָט זיך דערביי דערהויבן צו אַן אמת טראַגישן פאַטאַס און עס איז דעריבער כדאי, אַז איך זאָל עס איבערדערציילן פאַרן חשובן לייענער.

דער „זעליקער פאַטער“ האָט אויך געהאַט אַ היפשע צאָל זין. איך ווייס נישט צי פונקט צוועלף אַקוראַט ווי יעקב אבינו. אַ סך ווייניקער זיכער נישט. זיי זענען אַלע גלייך געווען איינער צום אַנדערן ווי די גלייכע טראַפן וואָסער. אמתע פרוסאַקס. צווייט־ראַנגיקע פאַבריקאַנטן און גע־רעדט דייטשמעריש.

דער „זעליקער פאַטער“ האָט ענדלעך געהאַלטן ביים אויסלעבן זיינע יאָרן און האָט זיך געגרייט צו פאַרלאָזן דאָס אַלטע שיינע לאַדזש. ער האָט לאַנג געקרענקט אין בעט. ענדלעך האָט זיך דערנענטערט די שעה ווען דער „זעליקער פאַטער“ האָט געמוזט אַפּזאַגן די פאַר גילדן. די

קראַנקן־שטוב האָט געשמעקט מיט רעצעפטן. אַלע זיין האַבן זיך פאַרזאַמלט צו דעם פייערלעכן אַקט און זענען געשטאַנען אין גרויס שוויגעניש. ס'האָט זיך שוין כמעט אָנגעהויבן די גסיסה. מען האָט זיך געגרייט אַריינצורופן אַ מנין יידן און אַנצינדן ליכט. דער „זעליקער פאַטער“ האָט מער נישט געקאָנט רעדן. „ביי אים אין האַלזע“ — ווי מאָריצי פרוסאַק האָט זיך מיט טרויער אויסגעדריקט — „האָט אים שאָן געשפילט דאָס פידעלע“.

פלוצעם זעט מען ווי דער ערפורכטיקער קראַנקער גיט אַ ריר מיטן פינגער און באַוועגט מיט די ליפן.

אַלע זיין האַבן צוגעבויגן די אויערן און געוואַלט הערן די לעצטע וואונטשן פונם „זעליקן פאַטער“.

מאָאוריצי פרוסאַק האָט באַקומען טרערן אין די אויגן. זיין קול האָט געציטערט מיט אַ טיפער גערירטקייט בעת ער האָט מיר איבערגע־געבן וואָרט ביי וואָרט דעם לעצטן רצון פון דעם שטאַרבנדיקן אַלטן פרוסאַק. היינו: זיינע קינדער זאָלן למען־השם געדענקען צו פאַר־בלייבן ביי פאַבריקאַציע און נישט האַבן צו טאָן מיט קיין הייזער און מיט לאַקאַטאָרן.

„דיזע לעצטע וואָרטע פאָן זעליקן פאַטער, האָב איך אין מיין הערצן געהאַלטן ווי איין הייליקטום“, האָט מאָאוריצי פרוסאַק צוגעגעבן מיט אַ טראַגישער פייערלעכקייט. „נאָר וויסן זי, הער טרונק“, האָט ער זיך פאַר מיר פאַרענטפערט, אין די פינצטערע מלחמה־יאָרן האָט מען נישט תמיד געקאָנט ביישטיין די שעפטשענישן פון יצר־הרע. אַ מעקלער האָט זיך צו מיר צוגעטשעפעט און מיר צוגעזאַגט גאַלדענע גליקן. ווען איך האָב אויף אַ רגע פאַרגעסן וואָס דער זעליקער פאַטער האָט אונז קינדער געוואָרנט אויף זיין טויטנבעט, בין איך, אַליין נישט וויסנדיק ווען און ווי אַזוי, אַריינגעפאַלן מיט אַ הויז אין לאַדזש.

קאָפּיטל פּערציק

דאָס בעסטע פון די עשר־מכות. אין די טיפּענישן
פון פּרוסאַקס קעלער. סענטימענטן וואָס ליגן אין
תּפּיסה, שטומע בינשטאַקן שווייגנדיקע ווייסע טויבן
און אומעטיקע העזעלעך. יאָ, הער טרונק איך בין אין
גראַסער נאַטור־פּרוינד !

דאָס הויז מיט וועלכן מאָאוריצי פּרוסאַק איז אזוי ביטער געשטראַפּט
געוואָרן איז געווען אַ היפשע מויער וואָס האָט זיך געצויגן קווער פון צוויי
לאַדזשער גאַסן, דורך דער פּאַנסקע און ליפּאַווע. פּרוסאַק האָט עס אָפּגע-
קויפּט ביי אַן אַלטן דייטש. עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז פון דער קנייה
ביז צום באַצאַלן איז דערווייל דאָס געלט דעוואַלואירט געוואָרן און מאַאור-
ריצי פּרוסאַק האָט דאָס „אומגליק“ באַקומען פאַר גאָר ווינציקע גראַשנס.
נאָר אַ שטראַף רעכנט זיך נישט לויט איר מאַטעריעלן ווערט נייערט וועדליק
איר מאַראַלישן תּוך. וויפּל מציאה דאָס הויז זאָל נישט זיין אויסגעפּאַלן
פאַר מאַאוריצי פּרוסאַקן, האָט ער פאַרט זייער אויפּריכטיק זיך באַדויערט
ווי אַ באַשטראַפּטן מענטשן.

אַחוץ דעם הויז — וואָס איז געווען אַנגעפּאַקט מיט דירות — איז
אויף דער זייט פון ליפּאַווע געשטאַנען אַ קליין צוויי־שטאַקיק פּאַלאַצאל וואָס
דער אַלטער דייטש האָט אויפּגעבויט פאַר זיין אייגענעם געברויך. עס איז
אויך אַריבערגעגאַנגען אין פּרוסאַקס באַזיץ. דאָס פּאַלאַצאל איז געשטאַנען
אין מיטן אַ גערטנדל און איז אויסגעבויט געוואָרן אין שטרענגן גאַטישן
סטיל. מאַסיווע מויערן און גרויסע לופטיקע צימערן. די טירן האָט דער
דייטש געברענגט מן־הסתּם ערגעץ פון אַ מיטלאַלטערלעכן קלויסטער.

גרויסע מאַסיווע טירן פון אַלטן האַלץ און געשניצטע ווי די טירן פון אַ קירכע. טירן מיט ברייטע און פעסטע שוועלן, גלייך ווי עס וואָלטן באַ- דאַרפט אויף זיי טרעטן פּראַצעסייעס פון מתפללים. אין דעם קאַרידאָר פון דעם שיינעם גאַמישן טרעפּן-הויז זענען די פענצטער געווען געמאַלט אין בלויע, גאַלדענע און רויטע פאַרבן. געמאַלט מיט פרומע לאַנד- שאַפטן און מיט מלאכים. דאָס ליכט אין טרעפּן-הויז איז דעריבער תמיד געווען אַ טונקלס און אַ קאַלטס.

דעם פאַרטער אין דעם דאָזיקן פּאַלאַצל האָט פאַרנומען מאַאוריצי פּרוסאַק אַליין. פאַר דעם ערשטן שטאַק האָט ער געזוכט אַ שכן. ער האָט נישט געוואָלט אַרייננעמען אַבי וועמען צו וואוינען מיט אים אונטער איין דאָך. ראשית, דערפאַר וואָס ער האָט געוואָלט האָבן לעבן זיך אַן איי- גענעם מענטש. צווייטנס: מאַאוריצי פּרוסאַק האָט געהאַט — ווי מיר וועט שפּעטער אויסקומען צו דערציילן — אַ פּאַנישע שרעק פאַר גנבים. ער האָט ממש דער זון נישט געטרויט און האָט געגלויבט אַז כמעט אַלע מענטשן טראָגן זיך אַרום קעגן אים מיט שאַלקהאַפטיקע כוונות. פון אַלע ווינקעלעך לוייערן אויף אים גנבים און רוצחים וואָס קוקן נאָר אויס אים צו כאַפּן פאַרן האַלדז. די נאָך-מלחמהדיקע וועלט און אירע גלוסטונגען האָבן אים נאָר געשטאַרקט אין זיינע שרעקיקע חשדים. ער האָט געוואָלט וויסן ווער עס וועט טרעטן אויף די דילן אים איבערן קאַפּ?

וואָסערע שכנים מעקלערס האָבן אים נישט געברענגט, האָט זיך מאַאוריצי פּרוסאַק מיט גרויס ווידערווילן אָפּגעטרייסלט. ער האָט אַלעמען חושד געווען, אַז מען וויל נאָר צו אים אַריינשטעלן אַ פּוס. ווען מען האָט אים געברענגט מיין ווינציקייט האָט ער לאַנג געוואויגן און געמאַסטן. אונזער נאָמען אין לאַדזש האָט געגאַלטן ווי פון שטילע אַרנטלעכע מענטשן און דערצו גבירים פון פאַר דער מלחמה, גוט-באַזיצער און רבנישע קינ- דער.

פּרוסאַק האָט מיך באַטראַכט ווי דאָס בעסטע פון די עשר-מכות. ענדלעך האָט ער מיט אַ שווער האַרץ באַשלאָסן מיך אַריינצונעמען אין זיין פּאַלאַצל.

שוין פון די ערשטע שמועסן מיט מיר איז אים אויסגעקומען אַז ער האָט זיך נישט אַנטוישט. מאַאוריצי פּרוסאַק האָט זיך פּאַמעלעכל איי-

בערציגט אז איך וויל נישט זיין שלעכטס און האב גאר אפענע אויערן פאר די ביטערקייטן פון זיין הארץ. זיין צוטרוי צו מיר איז אזוי ווייט דערגאנגען, אז אין א שיינעם טאג האט ער מיך אָנגענומען פאר דער האַנט און אַראָפּגעפירט אין די קעלערס פון זיין פּאַלאַצאל.

הגם עס איז מיר אויסגעקומען היפש אומהיימלעך וואָס מאַאָריצי פּרוּסאַק וויל פון מיר אין די קעלערס — אָבער עס האָט ווי צוגעפאַסט צום גאַנצן וועזן פון זיין נשמה. זיין נשמה האָט געהאַט אין זיך פון אַ שטומען, שווייגנדיקן קעלער. אַ קעלער וואָס האָט מורא פאַרן ליכט פון טאָג און באַהאַלט אַלצדינג אין די פינצטערנישן. לאַדזש און די תקופות וואָס זענען איבער איר אַריבערגעגאַנגען, האָבן אַלצדינג אין דעם מיטלמעסיקן באַלעבאַטישן פּרוּסאַק אַריינגעטריבן אין די טיפּענישן. ער האָט אַלצדינג אין זיך פאַרשלאָסן אין אַ שווייגן. פּונקט ווי ער האָט מורא געהאַט אַז זיי, די בייזוויליקע מענטשן, וועלן באַגנבהנען זיין פאַרמעגן, אזוי האָט ער געציטערט אַז עמעצער זאָל וויסן פון זיינע סענטימענטן און פּערוזענלעכע ליידישאַפטן. אויך דאָס קאָן מען ביי אים צונעמען. אַלצדינג האָט ער געוואַלט אויסבאַהאַלטן פאַרן פּרעמדן אויג.

עס זעט זיך אויס: מאַאָריצי פּרוּסאַק האָט געהאַט אַ סענטימענט פאַר דער נאַטור. מיט גרויס ליבשאַפט האָט ער געקוקט אויף די עטלעכע בוימער אין זיין גערטנדל און האָט פאַרפלאַנצט אַ בייטל מיט בלומען וועלכעס ער האָט אַלע טאָג זאָרגפּעלטיק באַגאַסן. איך האָב געגלויבט: דעם דאָזיקן נאַטור־סענטימענט קאָן ער סוף כל סוף נישט באַהאַלטן. די זון און מענטשן קאָנען פּריי צוקוקן און זען וואָס מאַאָריצי פּרוּסאַק האָט ליב. עס האָט זיך אַרויסגעוויזן אַז, אויך אין דעם האָב איך מיך טועה געווען: מאַאָריצי פּרוּסאַק האָט אַפילו זיינע נאַטור־סענטימענטן געקאַנט אויסבאַהאַלטן פאַר פּרעמדע אויגן.

תחילת האָב איך נישט באַנומען צו וואָס ער פירט מיך אַראָפּ אין קעלער. איך בין שוין געהאַט געווען אין די אומהיימלעכע קעלערס פון אַלטע ריטערלעכע פּאַלאַצן. ס'רוב זענען דאָס געווען פינצטערע תּפּיסות וואו די ריטער האָבן געהאַלטן געפאַנגען זייערע שונאים. זיי האָבן זיי דאָרט געהאַלטן אין טויטער פאַרגעסנקייט. אויבן אין די מיט ליכט און פּאַקעלן באַלויכטענע זאָלן זענען אָנגעגאַנגען בעלער. קאַפּעליעס האָבן

געשפילט. וויין האָט זיך געגאַסן אין שווערע גאַלדענע באַקאַלן. אין די ווינקלען האָבן זיך פאַרליבטע פאַרלעך צוגעפליסטערט אין פאַר-חלומטער ליידינשאַפט. און אונטן, אונטער די דיל-געוועלבו, האָבן מענטשן געשמאַכט אין פינצטערניש און אין קייטן. צי האָט מאַאָריצי פרוסאַק אַ טייל פון זיינע שונאים איינגעשלאָסן אין אַ קעלער און ער וויל זיי מיר ווייזן?

ער האָט מיך טאַקע אַראָפּגעפירט אין אַ תפיסה וואו עס האָט גע-שמאַכט אַ לעבן אין איינזאַמער קילער טונקלקייט. עס זענען געווען די ליבשאַפטן און סענטימענטן פון מאַאָריצי פרוסאַק, וועלכע ער האָט אויסבאַהאַלטן פאַר די ביזע אויגן פון מענטשן און פון דער זון. בלויז די בוימער פון זיין גערטנדל און דאָס בייטל מיט בלומען האָט ער נישט געקאַנט אויסבאַהאַלטן פאַרן שאַלקהאַפטיקן ליכט פון דער וועלט. אָבער די איבעריקע נאַטור צו וועלכער פרוסאַק האָט זיך באַצויגן מיט האַרטער שווייגנדיקער ליבשאַפט האָט ער באַהאַלטן אונטער די דילן פון זיין דירה. איך האָב פשוט מיינע אויגן נישט געגלויבט צו טרעפן אין די קע-לערס דאָס גאַנצע נאַטור-געמיט פון פרוסאַקן. עס זענען דאָרט געשטאַנען בינשאַטאַקן פולע מיט בינען. בינען וואָס האָבן נישט געוואוסט צו זומען אין די גאַלדענע ליכטיקייטן פון דער זון, מחמת זיי האָבן זי נאָך קיינמאַל נישט געהאַט געזען. די בינשאַטאַקן זענען געווען שווייגנדיקע און די בינען זענען דאָרט געלעגן אין אַן אייביקן ווינטער-שלאַף. דאָן האָט מיר פרוסאַק געוויזן שטייגן מיט וואונדערלעכע ווייסע טויבן. די טויבן האָבן אור-מעטיקע געשוויגן אין זייערע שטייגן. אויך העזעלעך האָט ער געהאַט ביי זיך אין קעלער. העזעלעך ערנסטע, אומעטיקע, וואָס זענען געלעגן רואי-קע און געשוויגן. עס זענען אַפילו דאָרט געווען זעלטענע פאַרביקע פייגל, וואָס זענען פאַרמרהשחורהטע און שלאַפנדיקע געזעסן אין זייערע שטייגן און נישט געוואוסט פונם ליכטיקן טאַג אין דרויסן.

מאַאָריצי פרוסאַק האָט מיר דאָ געוויזן די גאַנצע פרייד פון זיין האַרץ, אַ פרייד וועלכע ער האָט איינגעשלאָסן אין אַן אייביקער תפיסה. ער האָט צוגעשאַטן קערנער אין די שטייגן פון די ווייסע טויבן און פאַר-ביקע פייגל. ער האָט דאָרט צוגעגאַסן וואָסער כדי זיי זאָלן האָבן צו טרינקען. אָבער קיינער פון די לעבעדיקע אין קעלער האָט פון זיך נישט

אַרויסגעגעבן דאָס מינדסטע קול פון צופרידנקייט. ווען פרוסאָק האָט געפרוואוּט צו זיי אַ פייף צו טאָן אָדער זאָגן אַ צערטלעך וואָרט, האָט אַלץ-דינג געשוויגן אין גרויסן אומעט.

ווען מיר זענען צוריק אַרויסגעקומען אויפן ליכט פון טאָג האָט זיך מיר אויסגעדוכט, אַז איך בין יאָרן לאַנג געווען צוזאַמען מיט פרוסאָק אין די טונקלקייטן. איך האָב אין זיך אַריינגעאַטעמט די טאָג-לופט מיט אַ פולער ברוסט. פרוסאָק האָט צו מיר געזאָגט מיט אַ שטילן שטאַלץ :
— יא, וויסן זי, הער טרונק, איך בין איין גראַסער נאַטור־פריינט.
אין לאַדזש איסט דאָס איינע זעלטענהייט.

קאפיטל איין און פערציק

ליטערארישע פרייטיק־צונאכטסן אין פרוסאקס
פאלאצל. עס פלאקערט אַ פייערל און מיר טרינקען
די אַלטע וויינען פון זיידן ברוכס קעלער. איר טרינקט
וויין און נישט קיין באַרשטש! פרוסאק קאַן זיך נישט
כאַפן ווער עס זענען מיינע קאַלעגן.

איך האָב מיך איינגעאַרדנט אויפן ערשטן שטאַק פון פרוסאקס
פאלאצל. טיילמאַל אין די פרייטאָנאַכטסן פלעגן צו מיר אַרױפקומען
יידישע שריפטשטעלער, ווי אויך ישראל ליכטנשטיין און אַנדערע בונד־
דישע טוער אין לאַדזש. צוליב דער רחבות פון דער דירה האָבן מיר די
דאָזיקע פרייטאָנאַכטסן געמאַכט גאָר אויף אַן אַלטן פריצישן שטייגער.
אין דעם גרויסן עס־צימער — צו וועלכן עס האָבן אַריינגעפירט קלױס־
טערלעכע גאַטישע טירן, — איז געווען אַ פאַרצייטישער מאַרמאַרנער
קאַמין. דער קאַמין איז אַנגעלייגט געוואָרן מיט טרוקענע דעמבאַווע
העלצער און מען האָט אַנגעצונדן אַ פייער. די לאַמפן אין דעם עס־צימער
זענען געוואָרן אויסגעלאָשן. אַלצדינג איז בלוזי באַלויכטן געוואָרן מיט דעם
היימישן וואַרעמען ליכט פון די צעפלאַקערטע האַלץ־שייטן. ס'האַט אויס־
געקוקט גאָר פאַרצייטיש. יידישע שריפטשטעלער און בונדיסטן האָבן
זיך אויסגעלייגט אַרום דעם פייערל. מען האָט, אַזוי ליגנדיק אין קרייז,
געפירט געשפרעכן וועגן ליטעראַטור און אַנדערע ענינים. יצחק קאַ־
צענעלנסאָן און משה בראַדערוואָן האָבן אַפט געזונגען זיסע פאַלקס־לידער.
מיר אַלע האָבן מיטגעזונגען אין כאַר. איטשל ברוינער פלעגט אַפט
דערציילן וואַנדערלעכע מעשיות פון אַלערליי הינט מיט וועלכע ער
האַט זיך צוזאַמענגעטראָפן אין לעבן. טיילמאַל זענען אויך געקומען

געסט פון וואַרשע, צווישן זיי, י. י. זינגער, פּרץ מאַרקיש און שלמה מענדעלסאָן. ווען ס'זענען געקומען פרעמדע געסט איז דער קריין אַרום דעם פייערל געוואָרן גרעסער און מען האָט צוגעלייגט מער שייטן האַלק.

אין אַזעלכע אַוונטן ווען עס זענען געקומען וואַרשעווער געסט פלעגט פיניע — איך האָב פון אים דערציילט אין די פּריערדיקע בענדער — ברענגען פון מיין פּאַטערס וויין-קעלער עטלעכע פּאַרשימלטע פּלאַשן מיט אַלטן אונגאַר-וויין. פון די וויינען וואָס שטאַמען נאָך פון זיידע ברוכס קעלערס אין אַסמולסקער „הויף“. ווען דער זיידע ברוך האָט זיי מיט יאָרן און יאָרן צוריק געקויפט ביי ר' לייבוש בערלינער אויף די נאַלעווקעס, זענען זיי שוין דעמאָלט אויך געווען אין היפּשער זקנה.

די דאָזיקע אַלטע פּלאַשן האָט פיניע אויפגעפּראָפט מיט גרויס ערפּורכטיקייט. ער האָט געהאַט עפעס ווי אַ געטלעכע פּאַרערונג פּאַר אַט די טונקל-גאַלדיקע געטראַנקען אין וועלכע די אַלטע יאָרן פּאַרוואַנדלען זיך אין אַראַמאַטן און ריחות. די פייכטע פּאַרשימלטע פּראָפּנס האָבן זיך פּאַמעלעך אַרויסגעצויגן פון די פּאַרבלאַטיקטע פּלאַשן-העלדווער. דער שווערער וואונדערלעך-פּאַנטאַזיעפולער און וואונדערלעך-זיסער אַראַ-מאַט פון אַלטן טאַקאיער האָט זיך צעטראָגן אין דעם גאַטישן עס-צימער, וואָס האָט געציטערט אין אַפּשיין פון די פּלאַמען אינם שייטער-הויפּן. עס האָט אין זיך געהאַט גאַר אַלטס און פּריציזשס, און ס'האַט געווירקט אויף אונזער שטימונג.

פיניע האָט קיינעם נישט געלאָזט זיך צורירן צו די אויפגעפּראָפטע פּלאַשן. ער האָט נישט געוואָלט צולאָזן צו די דאָזיקע הייליקטימער די יעניקע פּראָפּאַנען, וואָס פּאַרשטייען נישט די געהיימניש פון אַט אַ די אַלטע באַהאַלטענע אַראַמאַטן. ער האָט פּאַמעלעך און ציטערדיק געגאַסן דעם וויין אין שמאַלע קריסטאַלענע גלעזער. צופריער האָט ער אַליין געניפּט מיט די ליפּן און צעקייעט דעם אַראַמאַט אויף דער צונג ווי אַ געהיימנישפולע זעלטנקייט. שפעטער ערשט האָט ער אַרום דערלאַנגט די וויין-גלעזער, און אַלעמען אַנגעזאַגט, אַז מען זאָל למען-השם געדענקען וואָס מען טרינקט. דער עולם האָט פּאַמעלעך געטרונקען דעם וויין און די געמיטלעכע שמועסן זענען ווייטער אַנגעגאַנגען.

פלוצעם האָט זיך פּיניען עפעס ווי אויסגעדוכט, אַז י. י. זינגער טוט אַ צו האַסטיקן זופּ. פּיניע וואָס איז געזעסן אַ שווייגנדיקער, איז אויפגעשפרונגען ווי מען וואַלט אים אָפּגעברייט. ער האָט צו זינגערן אַ געשריי געטאַן מיטן כּעס פּון אַן אייביקן שתקן :

— איר טרינקט וויין און נישט קיין באַרשטש !

י. י. זינגערן איז אַט דער שאַרפּער אַרײַנזאָג פּון אַ וויין־מבין אַזוי געפעל געוואָרן, אַז ער האָט די דאָזיקע רעפּליק שפּעטער אויסגענוצט אין זײַן ראַמאַן „ברידער אַשכּנזי“.

דאָס זײַנען געווען זעלטענע פּרייטיקצונאַכטסן אין פּרוסאַקס פּאַ־לאַצל.

מחמת שכנישן טאַקט האָב איך אויך טיילמאַל געמוזט פּאַרבעטן דעם באַלעבאָס מאַאָריצי פּרוסאַק. ער האָט זיך איינגוטלעך נישט אַריענטירט אין וואַסערע געזעלשאַפּט ער איז אַריינגעפּאַלן. תּחילת האָט ער געמיינט אַז עס זענען קאַלעגן הויז־באַזיצער. דער שאַרפּער קלאַסן־אינסטינקט ביי מאַאָריצי פּרוסאַקן האָט אים גאָר נישט צוגעלאַזט צו גלויבן אַז איך בין ביכולת צו האָבן אַנדערע פּריינט סיידן באַזיצער פּון הייזער. אָבער די געזעלשאַפּט ווי אויך די שמועסן זענען אויסגעקומען צו ווילד און תּרגום־לשונדיק פּאַרן סטאַטעשנעם הויז־ווירט. דערצו האָט זיך אים נישט צוגעגלויבט, אַז רייכע בירגערלעכע מענטשן זאָלן רעדן אַזאַ גע־שמאַקן פּשוטן יידיש, און נישט קיין לאַדזשער דייטשמעריש ווי עס רעדן אַלע שיינע מענטשן פּון די אַלטע לאַדזשער. ער איז געזעסן אַ שווייגנדי־קער און טעמפּ צוגעקוקט. ערשט ווען איטשל ברוינער האָט אָנגעהויבן צו דערציילן זײַנע איבערלעבונגען מיט הינט האָבן זיך פּרוסאַקס אויערן געעפּנט און ער האָט אָפּילו אַ שמייכל געטאַן.

שפּעטער איז צו דער געזעלשאַפּט צוגעקומען נאָך אַ נפש וואָס האָט ליב געהאַט צו ליגן מיט אונז לעבן פּייערל, און דווקא לעבן איטשל ברוינערן. און דאָס נעמלעך, אַ קליין ווייס און שקאַציש הינטל, אַ פּאַקס־טעריער, מיטן נאַמען באַבעק.

קאָפּיטל צוויי און פּענרציק

באַבעקן קומט אויס אַז די זון שיינט אָפּילו בייִ
נאַכט. שמועסן וועגן הינט. פּאַקסטערירערס האַלטן פּון
לייבניצעס פּילאָזאָפּיע. לאַמיר זיך שפּילן מיט דער
שיינער וועלט !

דאָס הינטל האָב איך געברענגט פּון וואַרשע ווען ס'איז אַלט געווען
כמעט פּיר וואַכן. ווער עס האָט אַמאָל געהאַט צו טאָן מיט הינט ווייס
יז שווער עס קומט אָן דער חינוך פּון אַ קליין הינטל. באַבעקן איז געווען
אַ ווילדער עקשן און אַ וויינער. דווקא ביינאַכט ווען אַלע זענען געשלאָפּן
האַט זיך אים פּאַרגלוסט צו וואַיען פּאַר בענקשאַפט און איינזאַמקייט.
ער האָט כסדר געוואַלט, אַז מען זאָל זיך מיט אים שפּילן. ער האָט נישט
גורס געווען די איינטיילונג פּון דער צייט און אַז ביינאַכט שלאַפט אויך
די זון וועלכע ער האָט אַזוי ליב. באַבעקן האָט זיך אויסגעדוכט, אַז די
זון שיינט במשך דעם גאַנצן מעת־לעת. נאָר מיר האָבן געמאַכט פינצ־
טער אין שטוב כדי אים איבערצולאָזן אַליין און זיך אַוועקצולייגן ווי
פּגרים אין די בעטן.

דערפּאַר איז ער בייטאָג געווען אַ פּריילעך שקאַציש הינטל און
אַ געוואַלדיקער אַפּטימיסט.

אין די אַלערליי מינים פּון הינט דערקענט מען — אַזוי גלויב איך —
דאָס פּסיכישע וועלט־בילד אינעווייניק אין אַן עקזיסטענץ פּון אַ נפש
אין דער וועלט. אפשר דערזעט מען עס גיכער ווי ביי די מינים פּון

דעם מענטשלעכן מין. אפשר. מענטשן קענען זיך מכלומרשט אזוי גוט אויסדריקן אין זייערע שפראכן. דערפאר קענען זיי — פון דער אנדערער זייט — אזוי גוט זיך אפשליסן פאר זיך אליין און פאר אלעמען. עס איז ממש טשיקאוו: גראד מענטשן קענען מיר צום קנאפסטן פון אלע ברואים צו לאנד און וואסער. גראד ווייל דער מענטש קאן רעדן. דעריבער האט ער פארלוירן אלע שליסלען צום וועזן. שליסלען וואס עפענען די וועלט נאך בעסער ווי דאס ווארט. דער בארעדעוודיקער מענטש איז סוף-כל-סוף פארבליבן דאס שטומסטע און געהיימנישפולסטע נפש אויף דער וועלט. ער אנטוישט אונז כסדר — ווייל מיר ווייסן נישט וואס ער איז און וואס ער וויל. די חיה האט נישט קיין אנדער אופן אויסצודריקן איר וועלט-צושטאנד סיידן אין די באוועגונגען פון איר גוף און אין דעם ברומען פון איר קעל. דערפאר אבער קאן זי איר גאנצע נשמה סינטעטיזירן מיט די דאזיקע באוועגונגען. — און מיר זעען אויף א קלארן און פלאסטישן אופן דאס בילד פון איר, דער חיהס, הייסט עס, פסיכישן מהות.

נאר צוריק צו הינט.

א יעדע באזונדערע ראסע פון הינט דריקט אויס אן אנדערן געמיט-צושטאנד. אן אנדערע — אזוי צו זאגן — באציאונג צו דער וועלט. פאראן הינט פינצטערע און מרה-שחורהדיקע. זיי גייען און באוועגן זיך פאמעלעך ווי זיי וואלטן געוואוטט. אז עס איז זיך נישטא וואס צו איילן. זיי קענען — אזוי צו זאגן — דעם גאנג און דעם גורל פון דער וועלט — און ער איז נישט מער ווי א ביין וואס עס ווארפט זיי צו דער באלעבאס. צו אן-דערע מענטשן און באשעפענישן האבן אט די הינט ווייניק צוטרוי. דעם באלעבאס מוז מען ליב האבן און אים זיין געטריי, מחמת ער איז די איינ-ציקע גאטהייט פון זייערע השגות. פאר דער דאזיקער גאטהייט זענען זיי גרייט דורס צו זיין אלעמען, וואס עס דוכט זיך זיי אויס אז זיי האבן וועגן גאט שאלקהאפטיקע געדאנקען. היטן דאס פארמעגן פון גאט-באלעבאס און דרייען הכנהדיק און צופרידן מיטן וויידל ווען אט א דער גאט טוט זיי א גלעט. אן אנדערע ראסע פון הינט, ווי צום ביישפיל, וועלף, זענען די גרעסטע בעלי-גאווה אונטער דער זון. זיי ריידן זיך איין, אז

זיי טראגן ארום מיט זיך דעם יחוס פון אמאליקע פינצטערע וועלדער און אז זיי זענען אמאל געווען פרייע חיות אין די פרייקייטן און פארצוקט אלע שוואכערע פון זיי. די דאזיקע וועלף באטראכטן אנדערע הינט גאר נישט פאר הינט, נייערט פאר סתם ציטשעפענישן וואס ווילן זיך אויך אריינקריגן אין דער משפחה פון גרויסן יחוס. וועלף חברן זיך זעלטן מיט נישט קיין וועלף. אויפן באלעבאס קוקן זיי האלב ווי אויף א דע-מיורג און האלב ווי אויף א שותף מיט וועלכן זיי האבן געמאכט אן אפמאך אים צו היטן טריי. דערפאר זאל ער זיי געבן א ביין. זיי האלטן ערלעך דעם אפמאך און פארלאנגען אויך אז דער דעמיורג זאל האלטן דעם אפ-מאך. טאמער דוכט זיך זיי אויס, אז דער מענטש האלט נישט דעם צוזאג וואס ער האט זיי אמאל געגעבן ווען ער האט נאך געלעבט אין די היילן און זיי אין די וועלדער — דאן זענען זיי קאפאבל אויפן אייגענעם באלע-באס צו שטשירען די ציין און צו מאכן א באוועגונג ווי זיי וואלטן געהאט בדעה אים צו כאפן פארן האלדז ווי אמאל אין די גרויע פארציטיגס.

עס וואלט מיר אויסגעקומען אנצושרייבן דיקע באלערנדיקע פאליאנטן ווען איך זאל וועלן דערציילן אלצדינג וואס עס טוט זיך אין דער פסיכי-שער וועלט פון הינט. אט א די וועלט איז טיף און קאמפליצירט מיט באוואוסטזיינס און אונטערבאוואוסטזיינס. ביי דעם מכלומרשטן שלל פון אונזער וויסן, ווייסן מיר פון איר פונקט אזוי ווייניק ווי מיר ווייסן פון דעם פסיכישן וועלט-צושטאנד פון מענטשן. פונקט ווי אומעטום אויף דער וועלט טרעפן מיר אויך דארט אויף נאך טיפערע אפגרונטן ווען מיר גלויבן, אז מיר האבן זיך שוין צו א געוויסן אפגרונט דערגרונטעוועט.

איך וועל בלויז דערציילן פון דער הינט-ראסע פון פאקסטעריערס צו וועלכער עס האט באלאנגט מיין קליינער שקאצישער באבעק.

די פאקסטעריערס זענען נישט קיין גרויסע הינט. דערפאר זענען זיי זייער גראציעז אין זייער געשטאלט. שלאנג אין דער ליביע, מיט וויי-סע גלאטע פעלן, מיט הויכע, שיינע און געשיקטע פיס, מיט א וואונדער-לעכע לאנגע מארדע — און מיט די שענסטע אויגן וואס הינט פארמאגן. אויגן הארציקע, אפענע און ערלעכע. אויב ס'זענען אונטער דער זון פאראנען אפטימיסטן, זענען עס די דאזיקע פאקסטעריערס. אין זייערע

שיינע און ערלעכע אויגן קומט אויס, אָז די וועלט איז נישט מער סיידן אָן אייביקע פריילעכע חתונה. אַ חתונה וואָס וועט קיינמאָל נישט אויפֿ-הערן, — און זיי האַלטן מיט לייבניצן, אָז אונזער וועלט איז די בעסטע פון אַלע וועלטן און אַלצדינג אויף איר איז גוט און וואויל; און אָז אַלע באַשעפענישן לעבן אין אייביקער פריינטשאַפט און טריישאַפט און עסן זיך פון די פֿיסקלעך. פֿאַקסטעריערס האָבן צו אַלעמען און צו דער וועלט אַ זעלטענעם צוטרוי און ווערן לייכט מיט אַלעמען גוט־פריינט. נאָר איין זאך פֿאַרלאַנגען זיי; מען זאָל זיך מיט זיי כסדר שפּילן, און פֿאַרוואָס זאָל מען טאַקע אויף אַזאַ ליכטיקער זוניקער וועלט — אויף וועלכער מיר געפינען זיך — נישט אייביק זיין פריילעך און שפּרינגען אין דער לופטן מחמת שמחה?

פון דעם דאָזיקן אַפטימיזם פון אונזער באַבעקן, אָן אַפטימיזם וואָס באַלאַנגט זינט צענדליקער־טויזנטער דורות צו דער טבע פון זיין ראַטע, אָן אַפטימיזם אויף וועלכן די טרויעריקע וועלט־געשיכטע האָט נאָך נישט באַוווּזן צו וואַרפֿן דעם מינדסטן שאַטן — פון דעם דאָזיקן אַפטי־מיזם האָבן מיר נישט איינמאָל געהאַט דעם גרעסטן שאַדן. באַבעק האָט געהאַלטן פֿאַר זיינע שפּיל־חברים נישט בלויז אַלע מענטשן וואָס זענען צו אונז אַרויפגעקומען, נייערט אויך צו די טויטע שטוב־הפּצים האָט ער זיך באַצויגן ווי צו די ליב־האַרציקע געסט אויף דער וועלט־חתונה. ער איז געשפרונגען אויף די טישן און זיך געוואָלט שפּילן מיט די געפּעסן און דערביי זיי אַראַפּגעוואַרפֿן אויפֿן דיל און זיי צעהאַקט. ווען מיר האָבן אויף אים אָנגעשריגן און אים טיילמאָל דערפֿאַר געגעבן אַ קלאַפּ, האָט ער נאָאויז אויפגעהויבן זיינע גוטע געטרייע אויגן און אונז אָנגעקוקט און נישט פֿאַרשטאַנען דאָס ביזו, וואָס ער האָט כלומרשט געטאָן און פֿאַרוואָס מיר אַלע אין שטוב טוען נישט דאָס זעלביקע וואָס ער. דער עיקר האָט ער זיך ליב געהאַט צו שפּילן מיט די דיוואַנעס אויף די דילן און זיי מיט גרויס ליבשאַפט צו בייסן און אויסצורייסן פון זיי שטיקער. אויך דאָ האָט ער נישט פֿאַרשטאַנען הלמאַי די גוטע מענטשן אין שטוב האָבן עפּעס דערקעגן צו דעם דאָזיקן גרויסן פֿאַרגעניגן, וואָס אַ הונט קאָן האָבן פון דער שיינער וועלט.

נאָר די טרויעריקע וועלט האָט נישט ליב קיין צו גרויסע אַפטימיסטן.

זי איז קאפאבל צו ווייזן די ציין אויך די יעניקע וואס גלויבן אין איר
מיט דער רירנדיקסטער תמימות.
און זי האט אויך דעם קליינעם באַבעקן נישט געשוינט און צוגע-
גרייט פאַר אים די ביטערסטע אַנטוישונג.

קאָפּיטל דריי און פּערציק

אָ באַלוטער שטיבעלע אינמיטן פּרוסאַקס באַ-
לעבאַטישן הויף. דער געלער ייד, די געלע יידענע
און די געלע קאַץ. די קאַץ האַלט נישט פון די אויט-
געלאַסנקייטן פון עולם-הזה. עט פאַרקעט זי דער
יצר-הרע פון דער אַכילה און זי וויל אַ קוק טאָן אויפן
גן-עדן.

דער הויף פון מאַאוריצי פּרוסאַקס הויז איז געווען אַ לאַנגער און
כמעט אין גאַנצן אַ פאַרמייערטער. פּלוצעם, אַקוראַט אין דער מיט הויף
האַבן זיך די מויערן אַפּגעהאַקט און פון ביידע זייטן איז געווען ליידיקער
פּלאַץ. וואָס דער אַמאָליקער באַלעבאַס, דער דייטש, האָט געהאַט בדעה
צו טאָן מיטן ליידיקן פּלאַץ ווייס קיינער נישט. אויך פּרוסאַק האָט
געשוויגן און נישט דערציילט זיינע פּלענער. דערווייל זענען פון איין
זייט הויף דאָרט געשטאַנען אַ ריי פּרימיטיווע, הילצערנע און אַפּענע
בית-הכסא'ס. אין מיטן פון די בית-הכסא'ס — אַ גרויסער מיסט-קאַסטן.
פונם גאַנצן הויף האָט מען דאָרט צוגעטראָגן אַלע אַפּפאַלעכצן. ווען מען
איז דאָרט פאַרבייגעגאַנגען האָט זיך פון מיסט-קאַסטן געטראָגן דאָס הר-
זשעריי און געלויפּעריי פון מייז און שטשורעס.

פונקט אַקעגנאיבער דעם דאָזיקן אומריינעם מקום פון מענטשלע-
כער אַפּפאַלעכץ איז געשטאַנען אַ קליין הילצערן הייזל.

ווען דער דייטש האָט געמויערט דאָס הויז וואָס באַלאַנגט איצט צו
פּרוסאַקן האָט ער, זעט זיך אויס, בכיוון איבערגעלאָזט אַט-אָ די קליינע
הילצערנע מפולת, וואָס האָט נאָך געשטאַמט פון די צייטן פון גאָר גאָר

אלטן לאָדזש. אפשר האָבן דאָרט אַמאָל געוואוינט דעם דייטשם עלטערן. אַ דייטש איז סענטימענטאַל און ער האָט געוואָלט אין דער זייט פון זיין פאַלאַצל אויך האָבן דאָס געדעכעניש פון זיינע קינדער־יאָרן. דעם דייטשם סענטימענטן האָט קיינער נישט געוואָלט נעמען אין אַכט. די פאַנסקע גאָס איז געוואָרן אַ גאָס פון באַלעבאַטישע סוחרים. ווער וואָלט זיך אַפילו אומזיסט געוואָלט אַריינציען אין אַזאַ הילצערנער מפולת אַקעגנאיבער די אומרייניקייטן? באין ברירה האָט עס דער דייטש גע־מוזט פאַרדינגען צו אַ ייד אַ ביטערן אַרעמאָן, אַ ייד וואָס באַלאַנגט גאָר צו די אַרעמסטע הינטערגעסלעך פון באַלוט.

עס איז געווען אַ קליינע, אַרעמע, נידערגעשלאַגענע יידישע פאַ־מיליע וואָס האָט געוואוינט אין דער מפולת אינמיטן פרוסאַקס באַלע־באַטישן הויף. מיט וואָס די דאָזיקע פאַמיליע האָט זיך מפרנס געווען האָב איך נישט געקאָנט געוואויר ווערן. זיי האָבן זיך געפילט אויף דעם באַ־לעבאַטישן לאָדזשער הויף ווי פרעמדע און מען האָט זיי זעלטן געזען. בלויז אין די שטאַרקע זומערדיקע היצן, ווען דער לאָדזשער טאַג האָט אומ־ברחמותדיק געפאַרעט און די פאַרנאַכטן זענען געווען דעמפיקע — אַ סך איינוואוינער פון פרוסאַקס הויף זענען געווען אויף די זומער־וואוינונגען הינטער לאָדזש און ס'זענען געווען ווייניק מענטשן אויפן הויף — דעמאָלט האָט מען געזען זיצן אויף דער שוועל פון דער מפולת אַ דריבנעם געלן ייד מיט אַ שיטער בערדל, שוין אַן עלטערער ייד היפּשלעך אין די זעכ־ציקער. ער איז געזעסן אין שפּאַנצער און הויזן, מיט אַ צעריסן צעכראַס־טעט העמד און אַ קורצן אַרבע־כּנפות. לעבן דעם ייד — אַ דריבנע און דאַרע עלטערע געלע יידענע אין אַ שלאַף־קופּקע. קיין קינדער האָט מען נישט געזען. אפשר זענען זיי געווען קינדערלאָז, און אפשר האָבן זיי געהאַט קינדער אין באַלוט צי גאָר אין אַמעריקע. דאָס פאַר־פּאָלק איז שווייגנדיק געזעסן אַקעגנאיבער די הויפּישע אומרייניקייטן וואָס האָבן אין די זומערדיקע היצן נאָך מער געעפּוּשט.

נאָך אַ באַשעפּעניש האָט זיך טיילמאָל אַרויסגעוויזן פון דער קליי־נער הילצערנער מפולת — און דאָס איז געווען אַקאַץ.

ס'איז געווען אַ שווערע עלטערע קאַץ, אויך אַ געלע. אַ גרויסע אַ פעטע און גאָר אַ געלאַסענע. אַ קאַץ וואָס האָט, זעט אויס, נישט גע־

האָט צו טאָן מיט די אויסגעלאַסנקייטן פון עולם־הזה און געמיטן אַלע קאָטערס ווי די פעסט. מען האָט זי, די קאָץ, קיינמאָל נישט געזען אַרומ־לויפן אויפן הויף אָדער קריכן איבער די דעכער וואו ברונסטיקע קאָטערס האָבן געטשאַטעוועט אויף קעציקעס. אויף אַ פאַרתאוועטן קאָטער האָט זי געקאָנט טאָן אַזאַ ביזן און פרום־מרהשחורהדיקן בליק, אַז ער האָט עס פאַרזאָגט אַ צענטן מיט דער דאָזיקער קאָץ צו וועלן האָבן וואָסער עס איז מחזקת. דערצו איז זי שוין געווען אין היפּשלעכער זיקנה און אַ שווערע. בעלנים אויף איר זענען געוואָרן ווינציקער און ווינציקער און מען האָט זי געלאָזט צורו. זי האָט זיך דעריבער זעלטן געוויזן אויפן הויף, רק שעהן־לאַנג געלעגן אויפן קאַלטן פּיעקעליק אין דער הילצערנער מפּולת. אַמאָל אַמאָל האָט זי אַרויסגעשטעקט דעם געלן פאַרשלאַפענעם קאָפּ פון דער טיר־שפּאַלט, און אַ גענעץ געטאָן אויף דער זינדיקער וועלט.

איר איינציקער גאַנג אונטער דער זון — און דאָס אויך זייער זעלטן — איז געווען אַ קוק צו טאָן וואָס עס טוט זיך אויפן קעגנאיבערדיקן מיסט־קאָסטן.

דעם דאָזיקן גאַנג האָט זי געטאָן, מן־הסתם, ווען זי האָט שוין מער נישט געקאָנט אויסהאַלטן די שעפטשענישן פון יצר־הרע צו זוכן אויפן מיסט־קאָסטן די אַרויסגעוואָרפענע מטעמים פון די טישן פון די רייכערע לאַקאָטאַרן אויפן הויף פון מאָריצי פרוסאַק, קיין גרויס שוואַוילטאָג האָט זי ביי דעם אַרעמען ייד זיכער נישט געהאַט. וויפל די אַלטע קאָץ האָט שוין מער נישט געהאַט צו טאָן מיט עולם־הזה — פונדעסטוועגן איז דער חשק צו דער אכילה ביי איר נישט אויסגעלאָשן געוואָרן. פאַרקערט, ער איז שטאַרקער געוואָרן מיט דער עלטער. אין אירע חלומות אויפן פּיעקעליק, איז דער קעגנאיבערדיקער מיסט־קאָסטן נישט איינמאָל מן־הסתם דערשינען ווי דער לעתי־לבוא פון פרומע אַסקעטישע קעץ. — און זי האָט אים, מעשה־יצר, אויך געוואָלט אַמאָל זען בעת איר לעבן אויף דער חומרדיקער זינדיקער וועלט, — די וועלט פון פאַרשייטע קאָטערס. דעם גאַנג צום מיסט־קאָסטן איז זי געגאַנגען מיט גרויס עניוּות. פאַ־מעלעכל, פאַמעלעכל האָט זיך איר אַלטער פעטער גוף געשלעפט אויף דער ערד. די קאָץ האָט געהאַלטן דעם קאָפּ אַראַפּגעבויגן ווי נישט צו

קוקן אויף דער ליכטיקער און זינדיקער וועלט. אין איר בויך האבן גע-
 בורטשעט די זיסע שעפטשענישן פון יצר-הרע א קוק צו טאן וואסערע
 מטעמים די רייכע לאקאטארן האבן ארויסגעווארפן אויף יענעם גן-עדן.
 און — אגב-אורחא אליין א לעק צו טאן צו די אפפאלעכצן פון די רייכע
 טישן.

קאפיטל פיר און פערציק

וואָס איז די וועלט, אויב נישט קיין שאַליק גע-
זאַנג פון פרייד? די קאַץ האַלט נישט פון קיין וועלט-
שמחה און עס צינדן זיך אָן אירע טונקעלע און קאַלטע
געבלוטן. די קאַץ לערנט אָן באַבעקן ווי אַזוי צו זיין
אָן אַפטימיסט. צי איז אונזער וועלט טאַקע די בעסטע
פון אַלע וועלטן?

פונקט האָט זיך געמאַכט אַז אין דעם זעלביקן טאַג און אין דער-
זעלביקער שעה, ווען די אַלטע געלע קאַץ האָט געטאַן איר פאַמעלעכן
גאַנג פון דער מפולת צום מיסט-קאַסטן — האָט מען ס'ערשטע מאָל
אַרויסגעלאָזט באַבעקן אויפן הויף. גאַר אַ קליין הינטל קאַן מען נישט
אַליין אַרויסלאָזן. ער קאַן זיך פאַרבלאַנדזשען אָדער גאַר צעביסן ווערן
פון גרעסערע הינט. פאַמעלעך האָט באַבעק דערגרייכט זיין הינטישע
רייפיקייט און מען האָט אים אַראַפגעלאָזט אַ קוק צו טאַן אויף דער שיינער
וועלט אינדרויסן.

די שיינע וועלט אינדרויסן צו וועלכער באַבעק האָט ס'ערשטע מאָל
אַ שמעק געטאַן מיט זיינע שאַרפע נאָזלעכער — זי האָט טאַקע אויף הונ-
דערט פּראָצענט באַשטעטיקט די אַפטימיטישע וועלט-אַנשוואונג, וואָס
באַלאַנגט צו דער פּסיכישער ירושה פון דורות און דורות פון פאַקסטע-
ריערס. שוין דאָס ערשטע ווינטל וואָס האָט אים געבלאַזן אין די אויגן
אַריין האָט באַבעק באַטראַכט ווי אַ שקאַצישע אַרויספאַדערונג פון דער
וועלט זיך מיט איר צו שפּילן. אַלצדינג איז אין באַבעקס אויגן געווען
בלויז שפּיל. דער ווייכער זאַמד אונטער זיינע לאַפקעלעך האָט זיך

לייכט געקרישטלט און באַבעק האָט געזען, אַז מען קאָן דערין גראָבן מיט אַ פּיסל צי גאַר דערין אַריינשטעקן דאָס מאַרדקעלע און שמעקן צו דער וואונדערלעכער פייכטקייט און דאָס זאַמד אויפשטויבן. דאָן האָט ער געזען די גראָזן וואָס וואַקסן אין פּרוסאַקס גערטנדל און מען קאָן זיי אַזוי געשמאַק רייסן מיט די ציין. ער האָט געפונען אַ שטיינדעלע מיט וועלכעס מען קאָן זיך שפּילן און עס אַרייננעמען אין פּיסק און טראָגן צווישן די ציין. אַדער מען קאָן זיך גלאַט אַוועקלייגן אויפן רוקן מיט די פּיר פּיסלעך אויף אַרויף און קוקן אויף דער שפּילנדיקער זוניקער בלויקייט פון די הימלדיקע הויכענישן.

באַבעק האָט באַטראַכט די וועלט אַרום און אַרום ווי איין שאַליק גע- זאַנג פון פּרייד.

פלוצעם האָט זיין שאַרפּער בליק געזען פונדערווייטנס ווי אַ געל באַ- שעפעניש. עפעס אויך כמעט ענלעך צו אַ הינטל — וואָרעם עס האָט אויך אַ לענגלעכן קליינעם גוף און פּיר פּיסלעך — גייט זיך פאַמעלעכל איבערן הויף. באַבעק האָט נאָך נישט געהאַט געוואוסט פון דער אייביקער שנאה צווישן קעץ און הינט וואָס ציט זיך שוין זינט טויזנטער דורות. אין זיין יונג לעבן האָט באַבעק נישט געהאַט קיין אַנדערע דערפאַרונג אַחוץ, אַז די דאָזיקע וועלט איז די שענסטע און בעסטע פון אַלע וועלטן, און אַז זי איז אַן עקזיסטענץ פון אמתער פּריידיקער ברודערלעכקייט צווישן אַלצדינג און אַלעמען. און אַז די קאַץ פונדערווייטנס איז זיכער אויך איינע פון די ליבע האַרציקע באַשעפענישן אונטער דער זון. ס'איז דער גרעס- טער יושר צו איר צוצולויפן און זיך מיט איר אַ שפּיל צו טאָן.

באַבעק האָט זיך נישט לאַנג מיישב געווען. אַ האַפּערדיקער האָט ער אַ הויב־אויף געטאָן זיין קליין אַפּגעהאַקט וויידעלע, זיך אַ לאַז געטאָן צו דער אַלטער געלאַסטענער קאַץ און געפרוואווט צו איר אַ פּריינטלעכן שמעק טאָן.

אויב די אַסקעטישע פעטע קאַץ האָט פּיינט געהאַט אַלע אַנדערע קעץ און די קאַטערס פון איר מין — האָט די גיפטיקע שנאה צו הינט געברענט אין אַלע אירע אינגעוויידן. זי האָט די הינט געהאַסט מיטן האָס פון איר ראַסע און מיט איר אייגענעם פּערזענלעכן כּעס. די לעבעדיקע און רירעוודיקע לוסטיקייט פון הינט אין אַ וועלט וואָס — לויט אונזער

קאצט השגות — דארף מען ארומגיין טיף פינצטער און מרה-שחורהדיק אין געמיט — אַט-די הינטישע וועלט-שמחה האָט ביי דער קאָץ אָנגעצונדן אירע טונקעלע און קאַלטע געבליטן. דאָ נאָדיר גאָר אַזאָ פאַרשייט צע-שפרונגעניש פון אַ קלבל.

פאַמעלעכל פאַמעלעכל האָט זיך די קאָץ אויפגעשטעלט. אירע גרויסע גרינע אויגן האָבן געברענט ווי ביי אַ גיפטיקע שלאַנג. די וואַג-צעס אַרום איר באַהאַלטן מויל האָבן זיך אויפגעשטעלט ווי שפיציקע שפּיזן. די קאָץ האָט אַ דריי געטאַן מיטן קאַפּ און אַ סיק געטאַן צו באַבעקן. אַז ער האָט באַלד אַראַפּגעלאָזט דעם וויידל און אַנטלאָפּן וואו דער פעפּער וואַקסט.

— וואָס טוט זיך דאָס אויף דער שיינער וועלט? — האָט באַבעק געטראַכט. ווען ער איז שוין געשטאַנען ביי דער טיר פון פּרוסאַקס פּאַלאַצל און די אומהיימלעכע שרעק האָט אין אים אַ ביסל נאָכגעלאָזט. דער אַפטימיזם האָט ווידער גענומען די אויבערהאַנט אין זיין געמיט. עס איז נישט מעגלעך אַז דאָס דאָזיקע ליבע באַשעפעניש זאָל זיך נישט וועלן מיט אים שפּילן. באַבעק האָט אָנגענומען, אַז מן-הסתם האָט ער געהאַט אַ טעות און מען דאַרף פּונדאָסניי צוצולויפּן צו דער קאָץ.

די קאָץ איז נאָך אַלץ געשטאַנען צווישן דער מפּולת און דעם מיסט-קאַסטן. די פאַרשייטקייט פון דעם הינטל האָט זי גאָר אַרויסגעברענגט פון די כלים. זי האָט זיך נישט געקאַנט באַרוואַיקן. איר קיילעכדיקער געלער קאַפּ האָט ביי איר אַראַפּגעהאַנגען ביז צו דער ערד.

באַבעק האָט ווידער אַ הויב אַרויף געטאַן דעם אָפּגעהאַקטן וויידל און מיט גאָר אַ נייער גוט-פּריינטשאַפּט אַ שאַס-צו געגעבן צו דער קאָץ. דאָס איז שוין פאַר דער קאָץ געווען צו פּיל. מיט דעם כעסיקן טעמ-פּעראַמענט וואָס איז נאָך געלעגן אין אירע געבליטן האָט זי אַ שפרונג געטאַן אין דער הויך. אירע גרינע אויגן האָבן געשיט מיט פּונקען. איי-דער באַבעק האָט באַוויזן זיך אומצוקוקן אין די קאָץ אים אַריינגעשפרונג-גען אין פנים אַריין.

באַבעקן איז פינצטער געוואָרן אין די אויגן. מיט די אויערן האָט ער פּאַרנומען אַ שאַרף סיקן. זיינע נאָז-לעכער האָבן אין זיך אַריינגעאַ-טעמט ריחות וועלכע באַבעק האָט גאָר נישט געגלויבט צו טרעפּן אויף

דער בעסטער פון אלע וועלטן. די קאץ האָט אים געוואָלט אַנלערנען מיט אירע שפּיציקע ציין און מיט די נעגל פון אירע פּיס. באַבעק האָט גאָר נישט געפּילט, מחמת אינם האַרצן האָט אים פּלוצעם געבויערט אַ ביטערע אַנטווישונג, און ער האָט געטראַכט: אפשר איז די וועלט פּאַרט נישט אַזוי ווי ער וואָלט געוואָלט אַז זי זאָל זיין.

קאָפּיטל פּינף און פּערציק

אויך הינט האָבן זייערע כעלעמער נאַראַנים.
מאַאוריצי פּרוסאַק הויבט זיך אָן צו פאַרהיטן פאַר
גנביס. אימהדיקע פּאַנטאַזיעס פון אַ לאַדזשער באַ-
לעבאַט. אַ שמועס וועגן שאַלקהאַפּטיקן לאַדזש און
אַז מען איז הי נישט זיכער מיטן אַטעס. פּרוסאַק
רופט מיך פון זיינע נויטן און איך גיי אים דאַטעווען.

אויף ווי ווייט אַ מענטש קאָן זיך נאַר פאַרויכערן פאַר דער שאַלק-
האַפּטיקייט פון מענטשן און פאַר די גנבים וואָס לוייערן אויף אים פון
אַלע ווינקעלעך און ווילן אים באַראַבעווען און איבערלאַזן אַדם-נאַקעט —
אויף ווי ווייט אַ מענטש קאָן זיך נאַר קעגן אַלעמען און אַלצדינג פאַר-
זאַרגן, האָט עס מאַאוריצי פּרוסאַק געטאַן מיט דער פולער האַנט. קודם-
כל האָט ער געהאַלטן אַ הונט וואָס זאַל אים היטן און האָבן אָן אויג אויף
יעדן איינעם וואָס פּרואווט זיך נאַר צו דערנענטערן צו פּרוסאַקס פאַ-
לאַצל. מיט דעם דאַזיקן הונט האָט מאַאוריצי פּרוסאַק געטראָפּן פּונקט
דערנעבן. עס איז געווען אַ הונט פון דער ראַסע פון די „שפיצן“ — אַ ראַסע
וואָס באַלאַנגט גראַד נישט צו די גרויסע חכמים אין דער הינטישער
וועלט. פּרוסאַקס הונט איז דערצו נאָך געווען דער אמתער כעלעמער
צווישן די הינטישע כעלמער נאַראַנים. אויסערלעך איז ער געווען אַ
שיינער וואַליקער הונט, ענלעך צו אַ שעפּס, און האָט געהאַט אַ שוואַרצע
שפיציקע מאַרדע. אַ קול צום בילן האָט ער געהאַט, אַז ווען ער האָט
געעפנט דאָס מויל און געבילט האָט מען געמיינט די וועלט גייט אונטער.
שכל האָט ער אָבער געהאַט פאַר אַ גראַשו, און אַ האַרץ האָט ער געהאַט.

א הארץ ווי א שטיין אן שום סענטימענטן און געפילן. וויפל מאאוריצי פרוסאק האט אים געגלעט און געגעבן פון שענסטן און בעסטן — דער הונט האט נישט ארויסגעוויזן די מינדנסטע דאנקבארקייט און האט עס גענומען גלייך עס וואלט אים געקומען ווי א חוב. ער האט כמעט ווי נישט געמאכט קיין חילוק צווישן זיין באלעבאס מאאוריצי פרוסאק און די שאלקהאפטקע מענטשן, וואס טראגן זיך ארום קעגן פרוסאקן מיט ביזע כוונות. האט ער, דער הונט, געהאלטן ביים בילן, דעמאלט האט ער געבילט אויף אלעמען. ער האט געבילט אפילו אויף מאאוריצי פרוסאקן, גלייך ווי אויך ער, פרוסאק, וואלט געווען א פרעמדער צווישן די פרעמדע און דער הונט זעט אים ס'ערשטע מאל אויף די אויגן. האט ער נישט געבילט — דעמאלט האט ער נישט געמאכט קיין חילוק צווישן פריינט און פיינט. מען האט געקאנט דעמאלט פרוסאקן בדלות שטעלן — דעם הונט האט עס געארט ווי דער פאראיאריקער שניי. ער איז רואיק געלעגן מיטן קאפ צווישן די לאפעס און געשלאפן.

אויף אזא שומר איז זיך געווען קנאפ וואס צו פארלאזן. גנבים ווייסן מן-הסתם דערפון, און שמידן געשמאק עצות און תחבולות ווי אזוי זיך סוף-כל-סוף אריינצובאקומען צו מאאוריצי פרוסאקן און פון אים צו מאכן קאשע.

האט זיך פרוסאק מיישב געווען: ארום די טירן פון דעם קארידאר און דירה פון זיין פאלאצל האט ער ארומגעלייגט באהאלטענע דראטן. טאמער גיט מען זיי א ריר, איז געווארן אין פרוסאקס פאלאצל א מהומה און א געקלינגעריי אז עס וואלט געקאנט אויפוועקן א טויבן. די גנבים וועלן זיך גוט דערשרעקן בעת זיי וועלן באקומען אזא אומגעריכטן קבלת-פנים. זיי וועלן שוין אנוואגן א צענטן נישט צו האבן קיין חשק צו זען וואס עס טוט זיך ביי מאאוריצי פרוסאקן. און אפשר? ביי אזא ווילד געקלינגעריי אין מיטן פון דער נאכט וועט אויך הערן די פאליציי און קומען ראטעווען? און אפשר? ווער קאן עס בארעכענען? דער הונט וועט דעמאלט גאר זיין אין גוטער שטימונג און ארויסבייסן ביי א גנב א שטיק פלייש פון דער ליטקע?

אין די ערשטע נעכט, ווען פרוסאק איז געשלאפן ארומגערינגלט

מיט אַזאַ שלל פון באַהאַלטענע עלעקטרישע גלעקלעך האָט ער געהאַט רואיקערע הלומות. עס האָט זיך אים נישט כסדר אויסגעדוכט, אַז מען גייט הינטער די טירן. אָבער אינעווייניק אין שווייגנדיקן מאַאוריצי פרוסאַק האָט געהויזט אַ שפע מיט פּאַנטאַזיע.

פאַמעלעך האָט זיך אים פאַרט אַנגעהויבן אויסצודוכטן, אַז אָט די אַלע גלעקלעך אויף וועלכע ער בויט די זיכערקייט פון זיין לעבן און פאַרמעגן, זענען נישט ווערט קיין שמעק־טאַבאַק. די גנבים קאַנען גאַר שייך מיט שאַרפע שערן איבערשניידן אַלע באַהאַלטענע דראַטן. דער הונט וועט שווייגן ווי די וואַנט. און ווען ער, מאַאוריצי פרוסאַק, וועט ליגן אין בעט און שלאָפן אין דער גרעסטער זיכערקייט — דעמאָלט וועט אים פּלוצעם עמעצער אַ טאַרע טאַן ביי דער האַנט. ער וועט עפענען די אויגן און זען ווי אַרום זיין בעט שטייען פאַרמאַסקירטע גנבים מיט בלאַנקדיקע מעסערס אין די הענט און וועלן פאַרלאַנגען פון אים זיין לעבן און זיין פאַרמעגן.

אַ קאַלטער שווייס האָט באַגאַסן פרוסאַקן ווען די דאָזיקע פּאַנטאַזיעס האָבן זיך צעשפּילט אין זיין געהירן בעת ער איז געלעגן צווישן די לייך־לעכער פון זיין שיינעם מאַכאַנענעם בעט. ער האָט געקוקט אויפן זייגער ווי שפּעט עס איז. ער איז אויפגעשטאַנען, אַריינגעשטעקט זיינע פּיס אין שטעק־לאַטשן און אַרויסגעגאַנגען צו דער קאַרידאַר־טיר, און געהאַרט און נאַכגעקוקט די דראַטן. דער הונט האָט אמת אַ ביל געטאַן, אָבער דאָס האָט ער בלויז געבילט אויף זיין אייגענעם באַלעבאַס, אויף מאַאוריצי פרוסאַקן.

פרוסאַקס נעכט אין בעט האָבן זיך פּונדאָסניי פאַרוואַנדלט אין זעע־לישע גיהנומס און ער האָט זיך געוואַנדן צו זיין לעצטן רעטונגס־ברעט, און דאָס בין איך געווען אין מיין גאַנצער ווינציקייט. איינמאַל אין אַ נאַכמיטאַג טוט אַ קלונג ביי דער טיר. איך עפן. אויף דער שוועל שטייט מאַאוריצי פרוסאַק אַ בלאַסער און אַ דערשראָ־קענער. איך האָב געמיינט אַז עס איז עפעס געשען אין הויז. איך האָב אים געפרעגט, וואָס עס איז ?

— איך האָבע צו אינען איינע ביטע, הער טרונק, — האָט מאַאוריצי

פרוסאק געזאגט מיט ביטערן אומעט און ער איז אריין מיט מיר אין קאָ-
בינעט.

ער האָט זיך אַוועקגעזעצט אויף אַ שטול און זיך אָפגעווישט דעם
פייכטן שטערן מיט אַ טיכל. באַלד האָט ער מיט מיר אָנגעהויבן אַ שמועס
וועגן נאָך-מלחמהדיקן לאַדזש. ער האָט גערעדט וועגן די אויפגעקומענע
גבירים, וועגן די אַמאָליקע אָרנטלעכע לאַדזשער מענטשן, וועגן זיין
„זעליקן פּאַטער“ וועמענס לעצטע „וואָרטע“ ער האָט געוויזן אַ פייג, און
איז דעריבער אַריינגעפאַלן מיט אַ הויז אויף פּאַנסקע. ער האָט גערעדט
וועגן די דירה-געלטער וואָס זענען דעוואָלואירט געוואָרן אויף גראַשנס
און דער לאַקאָטאַרן-שוץ ליגט ווי אַ בלוטיקער חלף אויפן האַלדז. איי-
בערהויפט האָט ער גערעדט וועגן דער שאַלקהאַפטיקער מענטשלעכער
טבע. מען דאַרף אַלעמען קוקן אויף די פינגער און נישט געטרויען וואָס
אַ האָר איז ווערט!

שפעטער איז ער פּאַמעלעך אַרויפגעקומען דערויף, אַז הגם לאַדזש
איז תמיד געווען אַ מקום פון גנבים, האָבן זיי איצטער, אין די באַדינגונגען
נאָך דער מלחמה, זיך געמערט ממש ווי שוואַמען נאָך אַ רעגן. איבערהויפט
האָבן זיי געוואָרפן אַן אויג אויף אונזער גאַס און מען איז דאָ נישט זיכער
מיטן אַטעם. דער עיקר האַלטן זיי אַן אויג אויף פּאַבריקאַנטן און הויז-
אייגנטימער. איך האָב אַפילו אַ הונט, האָט געזאָגט מאַאָריצי פּרוסאַק,
נאָר אויפן הונט קאָן מען זיך דאָס מינדסטע נישט פּאַרלאָזן, האָט ער צו-
געגעבן מיט אַ טראַגישן זיפן. ער האָט מיר דערציילט ווי ער האָט די
טירן אַרומגעלייגט מיט באַהאַלטענע דראַטן. נאָר די גנבים זענען קליגער
און גיבן זיך מיט אַלצדינג אַן עצה.

איך האָב אויף אים געקוקט און כסדר נישט געקאָנט דערגיין וואָס
ער איז אויסן און צו וואָס ער צילט מיט זיין איצטיקן ווייזט.
מאַאָריצי פּרוסאַקס אויגן זענען געוואָרן וואָס אַמאָל דערשראַקענער.
ענדלעך האָט ער אַרויסגעזאָגט וואָס ער פּאַרלאָנגט פון מיר. פאַר אייך,
הער טרונק, איז עס אַ קלייניקייט, האָט ער צוגעגעבן, — פאַר מיר,
אַבער, איז עס אַ פּראַגע פון לעבן און זיכערקייט, נעמעלעך:

אין אַ באַהאַלטן ווינקל פון מיין שלאַף-צימער, אויף אַן אַרט וואו

קיינער וועט עס נישט באַמערקן, וויל ער אויפהענגען אַן עלעקטריש גלעקל. דעם דריק־קנאַפּ צו דעם דאָזיקן גלעקל וועט ער פאַרשטעקן ערגעץ צווישן די ליילעכער פון זיין בעט. ווען די גנבים אונטן וועלן שוין האָבן איבערגעשניטן אַלע דראָטן און אָט וועלן זיי אים צולייגן דעם חלף צום האַלדן, וועט ער, מאַאָריצי פּרוסאַק הייסט עס, פאַמעלעכל אויסשפּרייטן פאַר זיי די לעצטע און געפערלעכסטע פּולאַפּקע. ער וועט גאָר בשתיקה אַ דריק טאַן פאַרן באַהאַלטענעם קנעפל. דאָס גלעקל ביי מיין בעט וועט קלינגען — און איך האָב נישט מער צו טאַן, סיידן אַרויס־צולויפן אויפן באַלקאָן און שרייען אויף דייטשמעריש „דיעבעע“. באַלד וועט קומען צולויפן פּאַליציע און די גנבים וואָס האָבן געמיינט, אָט האָבן זיי שוין פּרוסאַקן ביי זיך אין קעשענע, וועלן ערשט געוואוירן ווערן ווער עס איז עלטער.

פּרוסאַק האָט צו מיר אויפגעהויבן די אויגן מיט אַזאַ טיפּער בקשה, אַז עס וואָלט גערירט דאָס האַרץ פון אַ שטיין, און איך האָב מיט אַ שמייכל מסכים געווען. איך האָב עס סוף־כל־סוף געהאַלטן פאַר אַ קלייניקייט וואָס וועט מיך נישט באַלעסטיקן, — וואָרעם איך האָב געהאַט קנאַפּ אמונה דערין, אַז אַלע לאַדזשער גנבים טראַכטן נישט מער, סיידן ווי פּרוסאַקן צו באַראַבעווען. עס וועט מיט גאַטס הילף, האָבן איך געטראַכט, קיינמאַל נישט אויסקומען מיך צו אַלאַרמירן אין מיטן דער נאַכט. ער האָט מיר זייער וואָרעם געדאַנקט, ווי איך וואָלט אים דאָ געטאַן די גרעסטע לעבנס־טובה. ער האָט אַרויפגעשיקט אַן אַרבעטער און דאָס גלעקל איז געמאַכט געוואָרן.

עס זענען פאַרגאַנגען היפשע וואָכן און איך האָב פאַרגעסן דאָס גלעקל וואָס הענגט ערגעץ באַהאַלטן איבער מיין בעט. איינמאַל — עס האָט געמוזט זיין דריי אַזייגער ביינאַכט. איך האָב געהאַלטן אין סאַמע מיטן פון בעסטן שלאָף האָט דאָס גלעקל אַנגעהויבן שאַרף צו קלינגען. און איך האָב זיך האַסטיק אויפגעכאַפט. אין דער טיפּער פינצטערקייט פון דער נאַכט האָט דאָס שאַרפע קלינגען פון גלעקל ממש אויסגעקוקט ווי אַן אַנגעטיקער רוף פון טיפּס־טער נויט.

עס זעט זיך אויס, אז פרוסאקס שרעקן זענען פאָרט נישט געווען אומזיסטע. ווער ווייסט צי ער האָלט נישט אונטן שוין נאָך ווידוי, — האָב איך אַ טראַכט געטאָן.

קיין גרויסער העלד בין איך נישט. פאָרט מוז מען ראַטעווען אַ מענטש פון די הענט פון זיינע פייניקער! איך האָב פאָרגעסן דעם אַפּמאָך, דאָס הייסט, אייגנטלעך באַדאַרף איך איצט אַרויסלויפן אויפן באַלקאָן און אין דער פינצטערער נאַכט אַריין שרייען אויף דייטשמעריש „דיעבע!“ קודם־כל האָב איך געעפנט די טיר פונם טרעפּן־הויז און אויפגעשפיצט די אויערן.

טיפע ביינאַכטיקע שטילקייט.

אַבער מאַאוריצי פרוסאָק רופט דאָך פאָרט פון זיינע נויטן! איך האָב אַנגעטאָן די שטעק־לאַטשן און אַרויפגעכאַפט אויף מיר דעם שלאָף־ראַק. מיט שטילע פאָרויכטיקע טריט בין איך אַראָפּגעאַנגען די טרעפּ. איך שטיי ביי פרוסאָקס טיר און לייג צו איר צו אַן אויער. ס'איז שטיל. — ס'איז דאָך נישט מעגלעך, טראַכט איך ביי מיר, אַז די רוצחישע גנבים זאָלן אַפּטאָן זייער פאַרברעך אין אַזאַ פרידלעכער שטילקייט? מאַאוריצי פרוסאָק שלאָפט מן־הסתם אין זיינע ליילעכער אין דער גליק־זעליקסטער זיכערקייט. אַ דראַט האָט זיך מן־הסתם ערגעץ פאַרטשעפּעט און דאָס גלעקל האָט נישט געהאַט קיין אַנדערע צייט משוגע צו ווערן סיידן דריי אַזייגער ביינאַכט. איך האָב אויסגעבייטלט צום גלעקל אַלע ביזע חלומות און צוריקגעאַנגען אין בעט אַריין.

ניין אַזייגער אינדערפרי קלינגט עס ביי מיין טיר. איך עפּן. מאַאוריצי פרוסאָק שטייט אויף דער שוועל אַ צעשוּיבערטער און אַ נישט־אויסגע־שלאָפענער. ער זאָגט צו מיר מיט דער ביטערסטער אַנטווישונג:

— וואָרום האָבען זי נישט געשריגן „דיעבע“, הער טרונק? אַ גאַנ־צע נאַכט בין איך געשטאַנען אין די גאַטקעס ביים פענצטער און געוואַרט אויף אייער געשריי — לויט ווי מיר האָבן אַפּגעמאַכט.

מאַאוריצי פרוסאָק האָט מיט מיר געמאַכט אַן אַלאַרם פראַבע.

קאָפּיטל זעקס און פּערציק

געבענטשט זאָלן זיין די שטערן אין הימל! משה
מאָנדל. אַ לעבן אין די אילוזיעס פון גייסט און אין
די באַטראַכטענישן פון דער מחשבה.

עס האָט זיך אויסגעלאָזט: סוף־כל־סוף האָט מאָריצי פּרוסאָק
געבענטשט אַלע שטערן אין הימל וואָס זיי האָבן באַשערט, אַז איך זאָל
וואוינען איבער זיין קאָפּ. מחמת אַ געוויס געשעעניש, וואָס איך גיי איצט
דערציילן, איז אים אויסגעקומען אַז איך בין די שרעק פאַר די לאַדזשער
גנבים, און נאָר צו זיין גרעסטער גליק האָט ער מיך, מאָאוריצי פּרוסאָק,
אַריינגעקריגן פאַר אַ שכן אין זיין פּאַלאַצל.

נאָר איך וויל נישט פאַראויסאיילן דאָס טראַגי־קאָמישע געשעעניש.

אין לאַדזש האָב איך געהאַט אַ יוגנט־פריינט מיטן נאָמען משה
מאָנדל. דאָס איז געווען איינער פון די זעלטנסטע מענטשן וואָס איך האָב
געקאָנט. איך האָב געהאַט פריינט צווישן קינסטלער און שריפטשטע־
לער. דאָס זענען געווען מענטשן וואָס די גייסטיקע וועלט איז געווען
זייער באַרוף. זיי האָבן אין איר געשאַפן איטלעכער לויט זיין אופן. זיי
האָבן געשטאַלטיקט פיגורן, סיטואַציעס און ליידינשאַפטן, לויט ווי זיי
האָבן זיי געזען אין די וויזיעס פון דער וועלט פון געמיט און גייסט. משה
מאָנדל איז נישט געווען קיין שריפטשטעלער און קיין מאַלער. אין

יענע געביטן איז ער נישט אריינגעקומען בלויז ווי אַ גאַסט וואָס קומט אָהער פֿון די פֿראַנצאָזאישע ווירקלעכקייטן, און וויל דאָ אויף אַ ווייל שעפֿן פֿון די קוואַלן, שעפֿן פֿאַר זיינע שאַפֿערישע עמאַציעס. משה מאַנדל איז געווען אַן אייביקער תּושב אין דעם מלכות פֿון מחשבה און גייסט. ער האָט נישט באַדאַרפט זיך צו אינספּירירן צו געשטאַלטונג ווי עס טוט דער גרעסטער רוב פֿון קינסטלערישע מענטשן. זיין טאַג־טעגלעכער אַטעם און זיין לעבנס־עלעמענט איז געווען די אינספּיראַציע. ער אַליין איז געווען די געשטאַלטונג. ער האָט קנאַפֿ געלייענט ביכער, אָבער איך האָב אים תּמיד באַוואונדערט ווי ער האָט אַלצדינג געוואוסט.

ער איז געווען אַ שטילער און אַן איידעלער און עס האָט פֿון אים געשפרודלט מיט חכמה. י. ל. פֿרץ האָט אים אַמאָל אַ קוש געטאָן אין קאַפֿ אַריין.

משה מאַנדל האָט געשטאַמט פֿון אַ גערער חסידישער משפּחה און איז געווען אַ שאַרפֿער חסידישער בחור אין באַרימטן קרוטקער שטיבל. אין 1905, ווען די רעוואָלוציאָנערע יידישע גאַס האָט איבערגעשאַצט אַלע ווערטן, איז אויך משה מאַנדל מיטגעטראָגן געוואָרן מיטן שטורעם פֿון דער צייט. ער האָט נישט גענומען קיין שום טעטיקן אַנטייל אין דער טאַטפֿולער צייט. טאַט איז געווען אַ צו רעאַל געשעעניש אין דער מחשבה־וועלט פֿון דעם דאָזיקן טרוימער. אָבער די רעוואָלוציאָנערע כּוואַליעס פֿון דער צייט האָבן זיך פֿאַרט אַריינגעריסן אין דער וועלט פֿון מחשבות אין וועלכער משה מאַנדל האָט געלעבט. די פֿרייהייט און די פֿרייזיניקייט האָבן אויפֿגעטרייסלט די אַלטע געהיימנישפֿולע שאַטנס פֿון דער טראַדי־ציאָנעלער יידישער מחשבה מיט וועלכער משה מאַנדל האָט געקוקט אויף דער וועלט. די נייע יידישע תקופּה, איבערהויפּט די יידישע ליטעראַטור, און איבערהויפּט פֿרץ — האָבן דאָרט אַנגעהויבן אַריינצושיינען מיט נייע ליכטער און צו פֿאַרטיפֿערן די יידישע מחשבה אויף די פֿליינען פֿון דער וועלט.

משה מאַנדל האָט מיט עטלעכע חסידישע בחורים גערעדט וועגן זיין געמיט אין ליכט פֿון דער נייער תקופּה און האָט זיי דערציילט פֿון פֿרצן. אין קרוטקער שטיבל, אין דער דאָזיקער אַפֿגעשלאָסענער פעס־

טונג פון אלטן גערער חסידות, האָבן נישט געפעלט קיין אונטערטראַגער. מען האָט דערציילט וועלוול קרוטקער אָז דער שטילער משה מאַנדל איז אַ מסית ומדיח.

וועלוול קרוטקער, וואָס האָט דורכאויס געהאַט דאָס געפיל פאַר דעם ווערט פון דערהויבענע נשמות, האָט פון תמיד אָן זייער געהאַלטן פון משה מאַנדלען און געוואוסט אים אַפצושאַצן. דער שטאַנד פון קרוטקער שטיבל איז אָבער ביי וועלוולען געווען דאָס וויכטיקסטע פון וויכטיקסטן. דאָ האָט געלעבט אַ יוגנט וועלכע האָט אויפן פאַנאַטישסטן אופן באַדאַרפט צו באַשיצן די אַלטע מויערן פאַר די אַנגריפן פון דער נייער תקופה. אַזאַ פּערזענלעכקייט ווי משה מאַנדל איז אים געווען זייער געפּערלעך אין דער דאָזיקער מחנה. וועלוול קרוטקער איז צוגעגאַנגען צו משה מאַנדלען, אויף אים אַ קוק געטאָן און געזאַגט, אַז קיין פעטש וועט ער אים נישט געבן, נאָר עס וואָלט גלייך געווען, אַז זיין פּוס זאָל מער נישט באַטרעטן די שוועל פּונם שאַרפּסטן גערער שטיבל אין לאַדזש.

פון דעמאָלט אָן איז משה מאַנדל געוואָרן אַרויסגעטראָגן אויף די ווינטן פון דער וועלט און אין אַלערליי סביבות. זיינע חברים זענען געווען סיי אַלטע חסידים און לומדים, סיי קינסטלער און שריפטשטעלער, און סיי גאָר פּראָסטע מענטשן, און אַפילו מענטשן פון דער אונטערוועלט וואָס זענען ביי אַלע זייערע מעשים פאַרבליבן אומעטיקע גאַט־זוכער. די איינ־ציקע אַקטיוויטעט אין זיין לעבן איז געווען דעמאָלט, ווען ער האָט געפּריידיקט פּרצן פאַר די שאַרפּע בחורים אין קרוטקער שטיבל. שפּעטער איז ער ביי אַלע סיטואַציעס און צווישן אַלערליי מענטשן פון זיינע באַקאַנטע געבליבן דער פּאַסיווער באַטראַכטער. די האַנט האָט זיך אים מער נישט גע־רירט. דערפאַר האָבן די אויגן זיך אים געעפּנט. ער האָט געקוקט אויפן שוין־שפיל פון מענטשלעכע מעשים און מחשבות ווי אויף אַ וואונדערלעכע אילוזיע פון אַ געטער־חלום.

פיזיאָנאָמיש האָט אויך משה מאַנדל געגליכן צו יענע גייסטיקע אַסקעטן, וואָס דער גוף איז ביי זיי נישט מער ווי אַ דיך ווינציק ברעטעלע אויף וועלכן עס שטייט די נשמה און שוועבט איבער דער וועלט. ער איז געווען אַ דריבנער, אַ ווינציקער און אַ דאַרער, מיט קליינע הענטעלעך

און אַ קליין פּנימל פון וועלכן עס האָבן אַרויסגעקוקט אַ פּאַר שיינע אָפּענע
אויגן. דערצו איז ער געווען אַ ביסל טורבעקולאַז און אַ קרענקלעכער.
ער האָט געהאַט אַ גופל וואָס האָט באַמט צו גאָר נישט געטויגט, סיידן
צו לעבן אין די וויזיעס פון גייסט און אין די באַטראַכטונגען פון דער
מחשבה.

קאפיטל זיבן און פערציק

אין אַ ווינטער־נאַכט אויף דער פּוסטער ליפּאָווע
גאַס. הענט און פּיס ווערן אונז אָפּגענומען און מיר
פאַרלירן די חושים. מזל טוב! מיר כאָפּן די געפּער־
לעכסטע באַנדיטן פּון דער שטאָט לאַדזש. שאַ! מען
נעמט פאַר אונז אַראָפּ די היטלען און מען גיט אונז
אַפּ גרויס כבוד. די העלדן ציטערן און פּלאַטערן פּון
פּחד. לאַדזשער וואוילע־יינגען לויפּן אַרויס קוקן אויף
אונזער ביזי וואונדער. י. י. טרונק און משה מאַנדל
ווערן די טאַג־באַרימטקייטן פּון דער שטאָט לאַדזש.

אין אַ קאַלטן ווינטערטאַג איז ה. ד. נאַמבערג געקומען קיין לאַדזש
צו האַלטן אַ פאַרלעזונג אויף אַ ליטעראַרישער טעמע. די פאַרלעזונג איז
פאַרגעקומען אין אַוונט און איך מיט משה מאַנדלען זענען מיר צוזאַמען
געגאַנגען צו הערן נאַמבערגן. נאָך דער פאַרלעזונג זענען מיר, מיט נאַמ־
בערגן און מיט נאָך עטלעכע לאַדזשער יידישע שריפטשטעלער, געגאַנג־
גען אין אַ קאַפּע. ווען מיר זענען אַהיים געגאַנגען איז געוואָרן צוויי אַ
זייגער אין דער נאַכט.

חנה מיט מיין טאָכטער איטע זענען דעמאָלט געווען אין בערלין.
מיין טאָכטער האָט דאָרט באַזוכט די שול. איך האָב אײַנער אַליין געוואוינט
אין דער דירה איבער פּרוסאַקן. איך האָב פאַרגעשלאָגן משה מאַנדלען
מיט מיר אַהיים צו גיין שלאָפּן.

די לאַדזשער גאַסן זענען געלעגן אין שנייאַיקער פּוסטקייט און עס
האַט געקנאַקט מיט פּראַסט. מיר זענען געגאַנגען און געשמועסט וועגן

נאָמבערגס פּאַרלעזונג און זיך דערמאָנט די צייטן ווען פּרץ פּלעגט קומען קיין לאַדזש. פּאַמעלעכל זענען מיר דערגאַנגען צו פּרוסאַקס פּאַלאַצל. די גאַסן זענען געוואָרן וואָס אַמאָל פּוסטער. מען האָט זעלטן געזען אַן איינצלנעם פּאַרשפּעטיקטן פּאַרבייגייער.

די ליפּאָווע גאַס אויף וועלכער דאָס פּאַלאַצל איז געשטאַנען איז געלעגן אין טיפע שטילע שנייען און אין טיפּער ביינאַכטיקער שטילקייט. איך האָב געהאַט אַ שליסל צום אייזערנעם טירל פונם גערטנדל. וואָרעם נאָר אַזוי אַרום האָב איך געקאַנט קומען אַהיים. איך האָב אַריינגעשטעקט מיין האַנט אין טאַש, גענומען דעם שליסל און געפרואווט צו עפענען דאָס טירל.

אַזוי ווי איך האָב מיך נאָר אָנגעהויבן צו פאַרען ביים שליסל-לאַך, האָט זיך דאָס טירל געעפנט מיט אַ דערשראַקענער האַסטיקייט. צוויי הויכע פּרעמדע פּאַרשוינען האָבן געטאַן אַ לויף אַרויס פון אינעווייניק און געפרואווט אַנטלויפן.

וואָלטן מיר, איך מיט מאַנדלען הייסט עס, נישט געווען אַזעלכע שרעקלעכע פּחדנים און זיך ווי עס איז אַריענטירט אין דער סיטואַציע — איז מן-הסתם וואָלטן מיר נישט געוואָרט ביז די פּרעמדע פּאַרשוינען זאָלן אַנטלויפן. מיר וואָלטן אַנטלאָפן די ערשטע. די פּוסטע שנייאיקע נאַכט און די פּוסטע ליפּאָווע גאַס האָבן אַלצדינג געטאַן כדי ביי אונז ביידן צו שטעלן די האַר קאַפּויער אויפן קאַפּ און ביי אונז צוצונעמען דאָס לשון. דער כּוח פון דער פּלוצעמער שרעק איז געווען גוואַלדיק, און אונזערע הענט און פיס זענען געליימט געוואָרן. פשוט מיר האָבן פּאַרלוירן יעדן ווילן און יעדעס באַוואוסטזיין. דעריבער קאַן איך עס בשום אופן נישט דערקלערן ווי אַזוי עס איז געקומען, אַז אַנשטאַט אַליין צו אַנטלויפן האָבן מיר זיך גאָר געוואָרפן אויף די פּרעמדע פּאַרשוינען. עס איז קיין ספק נישט געווען — עס זענען געווען שאַלקהאַפּטיקע גנבים.

וואָס עס איז ווייטער געשען ווייס איך נישט. מיר זענען מן-הסתם אַרויפגעפאַלן אויף די גנבים און אויף זיי פּאַרשטיינערט געוואָרן פון שרעק. קוקנדיק אויף אונז, האָבן זיך די גנבים אויך מן-הסתם דערשראַקן. זיי האָבן זיך אפשר געקאַנט אַן עצה געבן מיטן ווידערשטאַנד פון לעבעדיקע

מענטשן. מיר, איך מיט משה מאַנדלען הייסט עס, האָבן העכסט וואָר־שיינלעך אויסגעקוקט ווי גריילעכע געשפענצטן, ווי מתים וואָס בלאַנקען זיך ביינאַכט אַרום איבער די פוסטע לאַדזשער גאַסן. גנבים זענען אָבער־גלויבעריש. קוקנדיק אויף אונזער באַוואוסטלאַז אויסזען, האָבן מיר אין די גנבים, ווי עס זעט זיך אויס, אויפגעוועקט אַלע געפילן פון פרומער אימה און זיי האָבן מסתמא געמיינט, אַז זיי זענען געכאַפט געוואָרן פון עולם־התוהוּניקעס.

ווי לאַנג די דאָזיקע סיטואַציע האָט געדויערט ווייס איך נישט. איך ווייס נאָר — ווען מיר זענען ענדלעך אויפגעוואַכט געוואָרן פון דעם דאָזיקן לעטאַרגישן הינער־פלעט, איז שוין נישט געווען קיין שפור פון די פרעמדע. די ליפּאָווע גאַס איז ווידער געלעגן אין איר שנייאיקער ביי־נאַכטיקער שטילקייט. איך און משה מאַנדל האָבן יעדער געהאַלטן אין דער האַנט אַן אויסגעריסענעם אַרבל פון אַ מאַנסבילשן בגד.

מיר האָבן זיך ביידע אָנגעקוקט דערשראָקענע און שנעל אַרויפ־געלאָפּן אין פּאַלאַצל, ווי ס'וואַלט אונז עמעצער פון הינטן געיאָגט.

מיר האָבן זיך אַריינגעלייגט אין די בעטן ווי אין באַהעלטענישן און זיך טיף פאַרגראָבן אין די וואַרעמע דעקן. די שרעק האָט זיך נישט גע־וואַלט פון אונז אַפּטאָן.

עס איז פאַרבייגעגאַנגען אַ האַלבע שעה. פון טרעפּן־הויז הערן מיר אַ שווער געגיי פון אַ סך באַשטיוולטע מענטשן. מיר הערן הויכע גויישע קולות. באַלד קלאַפט מען ביי דער טיר. איך און משה מאַנדל שטעקן אַרויס די קעפּ פון די דעקן. פונדאַסניי שטעלן זיך אונז די האַר קאַ־פּויער.

מען קלינגט שוין גאָר האַסטיק. ס'איז נישטאַ קיין עצה. מען מוז גיין עפּענען.

אויף דער שוועל שטייען פּאַליציאַנטן באַוואַפנטע מיט ביקסן.

עס האָט זיך אַרויסגעוויזן די פּאַלגנדיקע מעשה :
אַ פּאַטרול באַוואַפנטע פּאַליציי וואָס היט ביינאַכט דאָס שלאַפּנדיקע לאַדזש, האָט פּלוצעם באַמערקט ווי עס לויפן צוויי מענטשן מיט אויס־

געריסענע אַרבל. פאַר דער פּאַליציי איז עס קיין ספק נישט געווען — דאָס זענען פאַרדעכטיקע פייגל וואָס אַנטלויפן פון אַ „שטיקל אַרבעט“. פּאַליציי האָט זיי נאָכגעיאָגט און פאַרהאַלטן.

שפעטער האָט זיך אַרויסגעוויזן אַז די פאַרהאַלטענע זענען נישט מער און נישט ווייניקער ווי צוויי פון די געפערלעכסטע לאַדזשער באַנ-דיטן. די פּאַליציי זוכט זיי אַרום מיט ליכט שוין פון כמה וכמה חדשים און ס'איז נישט מעגלעך געווען זיי צו כאַפן. מיר נישט, דיר נישט, איז די געזוכטע מציאה אַליין אַריינגעפליגן צו דער פּאַליציי אין די הענט. די שמחה אין פּאַליציי-קאַמיסאַריאַט איז אין לשערה. די צוויי באַנ-דיטן זיצן געשמידטע אין קייטן הינטער אייזערנע גראַטעס. מען איז גע-וואויר געוואָרן ווי אַזוי און ווער עס האָט געטאָן די גרויסע טאַט און געכאַפט די געפערלעכסטע באַנדיטן פון לאַדזש. הענדום-פענדום האָט מען פון קאַמיסאַריאַט אַהער געשיקט אַ באַוואַפנטן פּאַליציי-פּאַטרול אונז למען-השם תיכף ומיד אַהין צו ברענגען אין קאַמיסאַריאַט. קודם-כל וויל אונז דער קאַמיסאַר אויסדריקן זיין באַוואַנדערונג און אַנערקענונג. צווייטנס, דאַרפן מיר אונטערשרייבן דעם באַשולדיקונגס-פּראַטאַקאָל און זיין די הויפט-עדות אויפן פּראַצעס מיט וועלכן לאַדזש און פוילן וועלן קלינגען.

וואָס עס האָט זיך געטאָן אין אונזערע הערצער ווען מיר האָבן גע-הערט די דאָזיקע לויב-רייד און מיר האָבן זיך דערוואוסט ווער עס האָט געשטעקט אין אונזערע הענט, מיט וועמען מיר האָבן זיך געראַנגלט ביי-נאַכט און וועמעס אַרבלען זענען ביי אונז פאַרבליבן — ניין, — איך וואָלט עס קיין ייד נישט געוואונטשן צו פילן דעם טעם פון דעם אַנגס-טיקן און אומהיימלעכן פחד וואָס איז אונז באַפאַלן ליגנדיק אין די בעטן. ביי אַלע זייערע סענטימענטן צו אונז זענען די פּאַליצייאַנטן געוואָרן היפש גראַבלעך ווען זיי האָבן געזען אַז מיר מאַכן נישט די מינדסטע באַ-וועגונג אויפצושטיין. זיי האָבן אונז צוגעאיילט נישט צו באַלאַמוטשען און מיט זיי מיטצוקומען.

מיט ציטערדיקע הענט און פיס און מיט פאַרביטערטע הערצער זענען מיר, באין ברירה, אויפגעשטאַנען, זיך אַנגעטאָן און אַראַפגעגאַנגען מיט דער פּאַליציי. אין דרויסן איז נאָך געלעגן די שטילע ווינטערדיקע

נאכט. פאליציי האָט אונז אַרומגערינגלט מיט זייערע ביקסן און מיט אונז אָנגעהויבן צו מאַרשירן אין די שנייען.

אויפן וועג האָט דער פירנדיקער פאליציאָנט נאָך אַמאָל אָנגעהויבן זיינע קאָמפּלימענטן און געזאָגט, אַז סיידן צוליב אונזער העלדישן מוט האָבן די באַנדיטן אונז נישט אַוועקגעקוילעט ווי די הינער אין מיטן דער פּוסטער לאַדזשער גאַס. פאליציי אליין וואָלט עס נישט גענומען אַזוי לייכט אָנצוהויבן דעם קאָמף מיט אַזעלכע געפערלעכע באַנדיטן. איר, גאַרנישט. מיט די בלויווע הענט! האָט דער פאליציאָנט געזאָגט און אונז אָנגעקוקט ווי ער וואָלט זיך געוואָלט נאָך אַמאָל איבערצייגן, צי זענען מיר עס טאַקע די גרויסע העלדן וועלכע ער האָט דעם כבוד צו פירן איבער די לאַדזשער גאַסן — פון אַזאַ געוואַנטער העלדישקייט האָט ער, דער פירנדיקער פאליציאָנט, געהערט דערציילן סיידן פון זיינע זיידעס וואָס האָבן אַמאָל, אין די פאַרצייטישע יאָרן, מיטגעקעמפט אין דער פּוילישער פּאַוסטאַניע. צווישן די היינטיקע שוואַכערע דורות געפינען זיך פאַרט מענטשן וואָס פאַרמאָגן דעם פאַרצייטישן מוט און פאַרצייטישע גבורה, האָט ער צוגעגעבן מיט גרויס פאַטאַס.

די לויב-ווערטער האָבן אונז געשניטן אין האַרצן ווי קאַלטע שאַרפע מעסערס. מיר האָבן איצטער ערשט באַנומען אין וואָסער סכנה מיר האָבן זיך געפונען און אַז מיר דאַרפן בענטשן גומל. די פּיס האָבן אונז קוים געטראָגן מחמת דער גרויסער שרעק ווען מיר האָבן זיך דערמאַנט וואָס מיט אונז האָט זיך אָפּגעטאַן.

אין קאָמיסאַריאַט האָט מען אונז קודם־כל געוויזן די צוויי באַנדיטן וואָס זענען געזעסן מיט קייטן אויף די הענט. די באַנדיטן האָבן אונז אָנגעקוקט און האָבן זיך ערשט געכאַפט אויף דעם ביטערן טעות וואָס זיי האָבן געמאַכט. אָנשטאַט מיט אַ קליין פינגערל אונז צו מאַכן פאַר שטילע בר-מינסט, האָבן זיי זיך גאַר דערשראַקן, איבערגעלאָזט זייערע אַרבלען אין אונזערע הענט, און מיט געזונטע קעפּ זיך אליין אַריינגע-לייגט אין תּפיסה. זיי האָבן אויף אונז געטאַן אַ קוק ווי צעיושעטע טיגערס. פון דעם דאָזיקן קוק אליין — הגם זיי זענען געווען געשמידט אין קייטן — איז פון אונז אַרויסגעפּלויגן דאָס רעשטל נשמה וואָס איז נאָך פאַר-

בליבן ביי אונו אין די ביינער. מיר זענען שיעור נישט געפאלן אין הלשות.

ביים קאמיסאר אין קאבינעט האט זיך נאך אמאל אנגעהויבן דער גרויסער פאראד פון קאמפלימענטן אויף אונזער חשובן. דער קאמיסאר האט אונו געדריקט די הענט מיט פיל אנערקענונג און געזאגט, אז זעלטן ווען איז אים אויסגעקומען צו זען אזעלכע אומדערשראקענע מוטיקע העלדן. ער האט אונו נאך אמאל דערציילט וואסערע געפערלעכע באנדיטן מיר האבן געכאפט. ווען נישט אונזער גוואלדיקער מוט וואלטן מיר ביידע שוין געווען אויפן עולם-האמת. זיי וואלטן אייך אוועקגעקוילעט ווי די הינער, — האט געזאגט דער קאמיסאר און מיט זיין האנט געמאכט א באוועגונג איבערן אייגענעם האלדז ווי ער וואלט זיך געגאנגען שעכטן.

מיט ציטערדיקע הענט האבן מיר אונטערגעשריבן דעם עדות-פראטאקאל. נידערגעשלאגענע זענען מיר אהיימגעגאנגען.

צומארגנס אינדערפרי האט שוין די גאס געקלונגען מיט די וואונ-דערלעכע פאסירונגען פון דער נאכט. איך און משה מאנדל זענען מיר געווען די העלדן פון טאג. ניין אזייגער אינדערפרי איז שוין ביי מיר געווען מאאוריצי פרוסאק. זיין פנים האט געלויכטן פון שטאלץ און גליק. ער האט געוואלט אויף מיר ארויפפאלן און מיך אויסקושן. איצט, האט ער געזאגט, באדארף ער מער נישט קיין הינט און קיין באהאלטענע גלעקלעך. מיין נאמען אליין איז פאר אים די בעסטע גאראנטיע, אז אלע לאדזשער גנבים וועלן מיידן זיין פאלאצל ווי די פעסט. ער האט מיט מיר, זאגט ער, אויסגענומען די פינף און זיבעציק טויזנט!

ווען איך מיט משה מאנדלען זענען שפעטער אראפגעגאנגען אויף דער גאס האבן אלע געטייטלט אויף אונו מיט די פינגער. גויים האבן ארונטערגענומען די היטלען. נישט ווייט פון פרוסאקס הויז זענען געווען יאטקעס. די קצבים-יינגען האבן אלצדינג איבערגעלאזט און מיט העק אין די הענט ארויסגעלאפן אויף אונו קוקן און אונו באוואונדערן.

הינטער מיר האב איך פארנומען דאס פאלגנדיקע געשפרעך פון צוויי לאדזשער וואוילע יינגען:

— יענער א, דער דיקלעכער (זיי ווייזן אויף מיר) איז, אז מען טוט

נאָר אויף אים אַ קוק באַפאַלט שוין אַן אימה. ממש מען זעט בפירוש אַז ער קאָן צערייסן אייזן ווי שטיקלעך פאַפיר. איטלעכן טריט וואָס ער שטעלט, שפאַלט זיך פשוט אונטער אים די ערד. דער צווייטער, (זיי ווייזן אויף משה מאַנדלען), דוכט זיך, אַ קליין נישט אַנזעעוודיק מענטשע־לע — נאָר וויי צו דער באַק וואָס כאַפט פון דעם דאָזיקן מענטשעלע אַ פאַטש.

*
**

אין אַ פּאָר חדשים שפּעטער איז אין אַ לאַדזשער געריכט פאַרגע־קומען דער משפּט פון די געכאַפטע באַנדיטן. לאַדזש האָט פּונדאָסניי גע־קלונגען. אין טאָג פון משפּט איז דער געריכט־זאַל געווען פּול מיט צו־שויער און מיט פּרעסע־קאַרעספּאַנדענטן. מען איז געקומען זען און באַשרייבן דאָס גרויסע געשעעניש. אין עדות־שטיבל בין איך מיט משה מאַנדלען — די אייגנטלעכע העלדן פון טאָג — געזעסן אין געהאַקטע וואונדן און מיט אַראַפּגעלאָזטע קעפּ.

דער משפּט האָט זיך אַנגעהויבן. אויף דער באַשולדיקונגס־באַנק זענען געזעסן די צוויי באַרימטע באַנדיטן אַרומגערינגלט מיט די בלאַנ־קענדיקע שווערדן פון דער וואַך. דאָס הויכע געריכט איז געזעסן אין שוואַרצע טאָגעס צו הערן און צו משפּטן. דער פּראָקוראַר אין אַ רויטער טאָגע האָט אַרויסגענומען פון זיין טעקע אַ ים מיט פאַפירן, — פאַפירן וואָס האָבן דערציילט אַלע פּריערע און שפּעטערע חטאים פון די באַ־שולדיקטע. ס'האָט ממש געשמעקט מיט בית־דין־של מעלה.

מען האָט אַריינגעפירט אין געריכט־זאַל די צוויי באַרימטע עדות, י. י. טרונקן און משה מאַנדלען. די באַנדיטן אויף דער באַשולדיקונגס־באַנק האָבן אונז נאַכאַמאַל אַנגעקוקט און געזען זייער ביטערן טעות. ווען זיי וואַלטן נאָר געקאָנט, וואַלטן זיי אויפגעשפרונגען פון דער באַנק און געמאַכט פון אונז דאָס, וואָס זיי האָבן אייגנטלעך באַדאַרפט צו מאַכן אין יענער פאַטאַלער נאַכט.

דער פּראָקוראַר האָט אַנגעהויבן צו לייענען דעם באַשולדיקונגס־אַקט. ער האָט פון די פאַפירן אַרויסגעלייענט אַ צעטל חטאים און פאַר־

ברעכנס, פון וועלכע דאָס בלוט האָט געקאָנט פאַרגליווערט ווערן אין די אַדערן. די באַשולדיקטע באַנדיטן האָט ער געשילדערט ווי די פינצטערע סימבאָלן פון אַלדאָס שלעכטס און ביזן אויף דער וועלט. די מענטשהייט וועט נישט קאָנען רואיק שלאָפן אין אירע בעטן כל-זמן די דאָזיקע פאַר-שויןען וועלן נישט באַמבלען אויף דער תליה. שפעטער האָט ער מיט גרויס פאַטאָס אַרויסגעפירט די צוויי ליכטיקע פאַרשויןען אַלס קעגנ-שפילער צו דער פינצטערניש. מיך און משה מאַנדלען. פאַרשויןען פול מיט מוט און העלדישקייט. געבענטשט איז די געזעלשאַפט — האָט דער פראַקוראַר אויסגערופן מיט גרויס געפיל — וואָס פאַרמאָגט אין אירע רייען אַזעלכע ריינע און מוטיקע באַקעמפער פון פאַרברעכן, ווי אַט די צוויי חשובע עדות. און ער האָט מיט אַ סך טעאַטראַלישן זשעסט אויס-געשטרעקט צו אונז זיינע ביידע הענט.

דער פראַקוראַר האָט יענע פאַטאַלע נאַכט גענומען שילדערן אין דראַמאַטישע פאַרבן און האָט דערציילט מעשיות פון מיר און משה מאַנדלען פון וועלכע מיר אַליין האָבן נישט געהאַט די מינדסטע אַנונג, וואָרעם בעת די מעשיות זענען געשען זענען מיר נישט געווען ביי די חושים.

מיר ביידע, די העלדן פון טאָג, זענען געשטאַנען מיט אַראַפּגעלאַזטע קעפּ. דאָס פובליקום אין זאַל האָט עס מן-הסתם אַנגענומען פאַר גרויס באַשיידנקייט.

ווען דער פראַקוראַר האָט פאַרענדיקט זיין הויך-דראַמאַטישע רעדע האָט מען אונז צוגערופן צום עדות-טישל. מיר האָבן נישט געוואוסט קיין סך צו דערציילן. אויך דאָס וואָס מיר האָבן דערציילט האָבן מיר שטיל גערעדט. אונזער קול האָט געציטערט פון פחד — אין דער זייט פון אונז זענען געזעסן די באַשולדיקטע באַנדיטן.

מען האָט אונז ענדלעך געהייסן אַהיימגיין. מיר האָבן פרייער אַפּגעאַ-טעמט ווען מיר זענען אַראַפּגעקומען אויף דער גאַס.

— איר ווייסט, משה מאַנדל, — האָב איך מיך אַפּגערופן צו מיין פריינט ווען מיר האָבן זיך דערווייטערט פון געריכט-הויז, — די מענטש-לעכע געשיכטע דערציילט אַ סך וועגן העלדנטאַטן און וועגן העלדן. איך

ווייס נישט וואָסערע צופאַלן עס האָבן געשטעקט הינטער די העלדנטאַטן. וואָס שייך די העלדן — בין איך שטאַרק מסופק צי די געשיכטע איז אַ גוֹ-טער פּסיכאָלאָג. איך וועל מיך נעמען, ליבער פריינט, צו מאַכן אַ רעוויזיע אין דעם גאַנצן פּסיכישן בילד פון אַלעקסאַנדער מוקדון און יוליוס צעזאַר.

מער האָבן מיר נישט גערעדט. די גאַסן האָבן אָנגעהויבן צו ווערן טומלדיקער מיט פאַרהאַוועטע לאַדזשער יידן. אַ קאַשטאַן-בוים, וואָס איז געשטאַנען אַ פאַרבלאַנדזשעטער אין מיטן די לאַדזשער גאַסן, האָט געהאַלטן ביים זיך פאַנאַנדערבליען. ער האָט אונז דערמאַנט אַז אין דרויסן אין דער וועלט איז פּרילינג.

קאָפּיטל אַכט און פּערציק

איך צי מיך אַריבער קיין וואַרשע און האָב נייע
האַפּענונגען.

יאָר 1925. אין האַרבסט האָב איך מיך אַריבערגעצויגן קיין וואַרשע
להשתקע. דאָרט בין איך שוין פאַרבליבן ביז דער שיקזאַל פון פּוילישע
יידן האָט זיך פאַרענדיקט. די שוואַרצע פאַרהאַנגען האָבן זיך אַראָפּ-
געלאָזט איבער אייגעם פון די שענסטע אַקטן פון דעם קאָסמישן טעאַ-
טער-שפּיל וואָס הייסט: יידן אויף דער בינע פון דער וועלט.

אַריבערגעצויגן קיין וואַרשע האָב איך מיך פשוט, כדי צו זיין
אין מיטן דעם צענטער פון דער נייער זיד-אויפבויענדיקער תקופה אין
דער יידישער ליטעראַטור. נאָך דער מלחמה האָט זיך אויך פּערזענלעך
ביי מיר אָנגעהויבן אַ פּרוכטבאַרערע טעטיקייט אין מיין ליטעראַרישן שאַפּן.
אַחוץ בעלעטריסטיק האָב איך אויך אָנגעהויבן צו אַרבעטן אויפן געביט
פון עסיי און קריטיק. הגם, אין אַ קינסטלער ווערט גאַרנישט געבוירן
אויפּסניי. די אַנטוויקלונג פון זיין וועזן איז נייערט די אַנטוויקלונג פון
די זאַמענס וואָס ליגן אין אים פון סאַמע אָנהויב. מן-הסתם פון זיין פּריס-
טער קינדהייט. אַלצדינג נייע וואָס קומט פאַר אין די געדאַנקען און אין
די מעשים פון אַ מענטש זענען נישט מער ווי נאָך אַן אויפגעוויקלט בלאַט
פון דעם ערשטן זאַמען פון אַ לעבעדיקער עקזיסטענץ. אין דער ערשטער
טאַט ליגן תמיד אַלע שפּעטערדיקע טאַטן.

אין וואַרשע האָט מען — גיכער און נאָך בולטער ווי אין לאַדזש —
געזען ווי די יידישע תקופות אין פּוילן האָבן זיך צעבראַכן אויף צוויי.
איינע זינקט אַראָפּ טיף טיף אין שאַטן. די אַנדערע קעמפט מיט אַלע

כוחות אַרױפצוקומען אויף דער ליכטיקייט — און עס קוקט באַשיימפער-
לעך אויס אַז עס געראַט איר. נאָך די שווערע מלחמה־יאָרן שיילט זיך
ווי אַרױס אַ ליכטיקער מאַרגן־שטערן פאַר יידן אויף דער פּוילישער
ערד.

דעמאָלט האָט נאָך קיינער ניט געקאַנט אַנען אַז הינטער דעם
אויפגייענדיקן מאַרגן־שטערן גייט אויך אויף דער לעצטער און בלוטיקער
אומקום פון יידן אויף דער פּוילישער ערד.

ניר־יאָרק, סעפטעמבער, 1949.

פארלאג „אונזער צייט“

- י. י. טרונק — פוילן, באַנד 1, 252 זייטן — — — — — \$2.00
 י. י. טרונק — פוילן, באַנד 2, 318 זייטן — — — — — 2.50
 י. י. טרונק — פוילן, באַנד 3, 288 זייטן — — — — — 2.50
 י. י. טרונק — פוילן, באַנד 4, 304 זייטן טעקסט, 8 זייטן
 בילדער — — — — — 3.00
 י. י. טרונק — פוילן, באַנד 5, 308 זייטן — — — — — 3.00
 י. ש. הערץ — די געשיכטע פון אַ יוגנט, 592 זייטן טעקסט,
 48 זייטן בילדער — — — — — 3.50
 לייבעטשקע בערמאַן — אין לויף פון יאַרן, 386 זייטן טעקסט,
 38 בילדער — — — — — 2.50
 זיגעלבוים-בוך — 408 זייטן טעקסט, 9 זייטן בילדער — — — — — 3.00
 בערנאַרד גאַלדשטיין — 5 יאַר אין וואַרשעווער געטאָ, 500 ז'
 טעקסט, 24 זייטן בילדער — — — — — 3.50
 די יידן אין פוילן — (א. מענעס, דר. ר. מאַהלער, דר. יעקב
 שאַצקי, וו. שולמאַן) 920 שפאַלטן (פון גרויסן
 פאַרמאַט) — — — — — 5.00
 אַרקאַדי — 436 זייטן טעקסט, 11 זייטן בילדער — — — — — 2.00
 וולאַדימיר מעדעם — 367 זייטן טעקסט, 6 זייטן בילדער — — — — — 2.00
 אין די יאַרן פון יידישן חורבן — (די שטים פון אונטערער-
 דישן בונד), 342 ז' טעקסט, 6 ז' בילדער — — — — — 3.00
 שלמה מענדעלסאָן — 492 ז' טעקסט, 5 ז' בילדער — — — — — 3.50
 י. ש. הערץ — די יידן אין אוקראַינע — 262 זייטן — — — — — 3.00
 ערליך-אַלטער בוך — 472 ז' טעקסט, 16 ז' בילדער — — — — — 4.00

מיט באַשטעלונגען זיך ווענדן צו :

Farlag UNSER TSAIT

175 E. Broadway, Rm. 401, New York 2, N. Y., U.S.A.

ווערק פון י. י. טרונק

- פון דער נאטור. נאָוועלן. (פאַרלאַג גיטלין, וואַרשע.)
- פייגנביימער און אַנדערע דערציילונגען. (פאַרלאַג „די צייט“, וואַרשע.)
- מידע. נאָוועלן. (פאַרלאַג פנחס גראַזובאַרד, וואַרשע.)
- אידעאַליזם און נאַטוראַליזם אין דער יידישער ליטעראַטור. (פאַרלאַג
„קולטור-ליגע“, וואַרשע.)
- צווישן ווילן און אַנמעכטיקייט (ה. ד. נאַמבערג). (פאַרלאַג „קולטור-
ליגע“, וואַרשע.)
- יאַסעפוס פלאַוויוס פון ירושלים און אַנדערע היסטאָרישע נאָוועלן.
(פאַרלאַג „קולטור-ליגע“, וואַרשע.)
- יידישע קולטור-פראַגן און דער סאַציאַליזם. (פאַרלאַג „קולטור-ליגע“,
וואַרשע.)
- נאַענט און פּרעמד. עסיס. (פאַרלאַג „קולטור-ליגע“, וואַרשע.)
- שלום עליכם (זיין וועזן און זיינע ווערק). (פאַרלאַג „קולטור-ליגע“,
וואַרשע.)
- וועלט-חשבון (פּראָזע און לידער וועגן דער וועלט).
- סאַציאַליסטישע אימפּרעסיעס. (פאַרלאַג „קולטור-ליגע“, וואַרשע.)
- טביה און מנחם-מענדל אין יידישן וועלט-גורל. (פאַרלאַג „ציקאַ“,
ניו-יאָרק.)
- בלעטער אויפן ווינט. לידער. ניו-יאָרק.
- פוילן (זכרונות און בילדער) ערשט בוך.
- פוילן (זכרונות און בילדער) צווייט בוך (קינדער יאָרן)
- פוילן (זכרונות און בילדער) דריט בוך („יוגנט“)
- פוילן (זכרונות און בילדער) פערט בוך (די פּריוועסעס)

פוילן (זכרונות און בילדער) פינפט בוך (פּרץ).

די יידישע פּראָזע אין פּוילן אין דער תקופה צווישן ביידע וועלט-מלחמות.
צענטראַל-פּאַרבאַנד פון פּוילישע יידן אין אַרגענטינע. בוענאָס-
איירעס.

סימכע פּלאַכטע פון נאַרקאָווע אָדער דער יידישער דאָן-קיכאַט. צענטראַל-
פּאַרבאַנד פון פּוילישע יידן אין אַרגענטינע. בוענאָס איירעס.

